

# JÍŘÍ VANDAS

## OBCHOD S MINCEMI

pařížská 8  
praha 1  
tel: 02-2313285



otevřeno  
po-pá 10-19  
so 10-18

### nakup • prodej • aukce

velká nabídka domácích  
a zahraničních mincí  
papírových platidel a medailí

odborná literatura  
a pomůcky, pro sběratele

zlaté mince  
výkup za hotové  
komisní prodej

Nabízíme Vám předplatné numismatického časopisu

# MünzenRevue

Mezinárodní numismatický časopis



12 čísel ročně s aktuálním ceníkem mincí Německa, Rakouska, Švýcarska  
a Lichtenštejnska, řada článků a informací pro sběratele mincí.

Cena jednoho čísla 99,- Kč, roční předplatné 999,- Kč.

Bližší informace a objednávky na adrese:

Jiří Vandas, obchod s mincemi, Pařížská 8, Praha 1

Archeologický ústav ČSAV

Numismatická komise

NUMISMATICKÝ

SBORNÍK

XIX

Československá akademie věd

Vědecký redaktor: doc. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc.

Výkonná redaktorka: PhDr. Zdenka Nemeškalová-Jiroudková, CSc.

Adresa redakce: Archeologický ústav ČSAV, 118 01 Praha 1, Letenská 4

Archeologický ústav ČSAV

Numismatická komise

# NUMISMATICKÝ SBORNÍK XIX

Vydání této publikace sponzorovali:

JIŘÍ VANDAS, obchod s mincemi, Praha



ČESKÁ SPOŘITELNA a. s.,  
oblastní expositura centrály v Ostravě



ČESKÁ SPOŘITELNA a. s.,  
okresní pobočka v Olomouci

OKRESNÍ ÚŘAD V OLOMOUCI

Praha 1993

## Slovo úvodem

Vzhledem k složitým okolnostem, které podmiňovaly vydání 19. svazku Numismatického sborníku, považuji za nutné jako výkonná redaktorka podat alespoň stručné vysvětlení celkové situace.

Numismatický sborník 19 byl připraven do tisku již před několika léty, avšak pro finanční obtíže a změněné vydavatelské podmínky nemohlo – bohužel – nakladatelství Academia přistoupit k uskutečnění plánovaného edičního záměru podle dřívějších zvyklostí. K jeho vydání nyní dochází v nových vydavatelských možnostech díky laskavé sponzorské účasti České spořitelny, a. s., oblastní expozitury centrály v Ostravě, České spořitelny, a. s., okresní pobočky v Olomouci a Okresního úřadu v Olomouci. Mimořádným způsobem se o publikování tohoto svazku zasloužil pan Jiří Vandas, majitel obchodu s mincemi v Praze, který kromě své sponzorské účasti se ujal též zajištění tisku. Všem sponzorům vyslovuji své upřímné poděkování.

Tento svazek je současně posledním, na jehož vzniku jsem se podílela ve funkci výkonné redaktorky. Děkuji proto na tomto místě všem autorům, kteří přispěli do tohoto i do předchozích svazků, i všem svým spolupracovníkům, kteří jakkoliv při vydávání Numismatických sborníků pomáhali. Na přípravě minulých výtisků se pracovně podílela zejména redaktorka nakladatelství Academia, paní prom. hist. J. Axamitová, která ještě před změnou v plánu ediční činnosti rukopis tohoto svazku redakčně upravovala. Můj vřelý dík patří rovněž ředitelství Archeologického ústavu ČSAV v Praze za všestranné pochopení a aktivní podporu při vydávání této publikace.

Zdenka Nemeškalová-Jiroudková

## PRVNÍ ČESKĚ FLORĚNY\*

Památce dr. Karla Castelina

Jan Lucemburský (1310 - 1346) zahájil ražbu zlaté mince podle florentského vzoru v roce 1325 pravděpodobně za svého pobytu v Čechách mezi 12. březnem a asi 10. květnem. O pohnutkách králova rozhodnutí vyslovil Josef Šusta domněnku, že bylo podnikáno vyhlídkou na okamžitý zisk z prodeje mincovního oprávnění družstvu vlašských podnikatelů.<sup>1</sup> Naproti tomu Gustav Skalský považoval zavedení florénů za krok podmíněný vzestupem ceny zlata a počítající s dlouhodobým ziskem.<sup>2</sup> Větší význam měla patrně druhá pohnutka zejména proto, že z masové ražby zlatých mincí by skutečně plynul do královské pokladny nezanedbatelný příjem. Podle formuláře z let 1336 - 1345 se za zmincování jedné hrivny zlata v pražské mincovně platil jeden florén a z lucemburské listiny, vydané 18. září 1337 vyplývá, že to byl čistý panovníkův zisk z ražby (seigneurieage).<sup>3</sup> Vzestup ceny zlata byl však přechodným jevem a ani v období svého vyvrcholení zhruba v letech 1325 - 1340 nezpůsobil takový rozmach produkce v Čechách, aby zisk z ražby florénů podstatně ovlivnil korunní hospodářství. Počátky činnosti pražské mincovny jsou nicméně zajímavou a dosud nedostatečně osvětlenou kapitolou dějin české měny.

\* Vděčně připomínám mnohé, kteří se sympatiemi sledovali mou práci a podali mi pomocnou ruku při zpracování tohoto příspěvku. Paní PhDr. Jarmila Hásková, CSc., mi poskytla informace o florénech ve sbírkách Národního muzea v Praze a dala souhlas k výpůjčkám odborné literatury. Paní prom. hist. Dana Svobodová a paní Hedvika Kopecká mi usnadňovaly studium v numismatickém oddělení Národního muzea v Praze, paní Jana Radová mi pomáhala využívat služeb Univerzitní knihovny v Praze. Paní PhDr. Zdenka Nemeškalová, CSc., mi umožnila podrobně se seznámit s unikátním titulem ve fondech Archeologického ústavu ČSAV v Praze, pan PhDr. Eduard Šimek, CSc., mi přispíval přátelskými radami při hodnocení údajů a jejich interpretaci, pan PhDr. Rostislav Nový, CSc., mi poskytl poučení z oboru středověké paleografie. Všem jmenovaným i nejmenovaným vyslovuji své nejsrdečnější díky. K zpracování příspěvku mě podnítila zmínka pana prof. Ryszarda Kiersnowského o nevyjasněném problému hmotnosti zlatého slitku v nálezů z Limburgu nad Lahnou 350,60 g. Budiž tedy ještě řečeno, že slitek je zřejmě ekvivalentem anglosaské (towerské) libry o 350,85 g.

<sup>1</sup> ŠUSTA, J.: Král cizinec, České dějiny II/2. Praha 1939, s. 391-392. K Šustovu názoru se v numismatické literatuře přiklonil CASTELIN, K.: O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. In: NumSb VI, Praha 1960, s. 141-142.

<sup>2</sup> SKALSKÝ, G.: Měnová politika Karla IV., NČČsl XIX, Praha 1950, s. 39-46.

<sup>3</sup> CASTELIN, K.: O českých dukátech 14. století. NČČsl XIX, Praha 1950, s. 59.  
BERGHAUS, P.: Der mittelalterliche Goldschafftzfund aus Limburg/Lahn. In: Nassauische Annalen 22, Wiesbaden 1961, s. 45-46.

## 1. Typologie florénů Jana Lucemburského

O utřídění Janových zlatých ražeb se nejvíce zasloužili Paul Joseph a Karel Castelin. Joseph měl k dispozici 58 florénů z početného nálezu z Bretzenheimu u Mohuče,<sup>4</sup> které rozdělil do skupin podle těchto hlavních znaků:

- lícní opis začíná křížkem (č. 15 popisu),
- lícní opis začíná korunkou (č. 16, 17 a 18 popisu).

V tomto rámci použil paralelně dalších rozlišovacích znaků:

- lícní opis začíná vlevo nahoře jako obvykle (č. 15, 17 a 18 popisu),
- lícní opis začíná vpravo dole (č. 16),
- rubní značkou je „koruna“ (č. 15), „lev“ (č. 15 a 18) nebo „přilba“ (č. 16 a 17).

Josephova podrobná klasifikace se neujala a neprávem upadla v zapomnutí. Castelin vyšel z popisů florénů ve starých soukromých sbírkách a z exemplářů Národního muzea v Praze, kam přešla i významná sbírka Stanislava Vávry.<sup>5</sup> Florény Jana Lucemburského rozdělil do pěti variant podle rubní značky „lev“ (č. 1 a 2), „koruna“ (č. 3) a „přilba“ (č. 4 a 5) a dále podle znaků: lícní opis začíná vpravo dole (č. 2) a sv. Jan Křtitel s dlouhým pláštěm (č. 5). Castelinova jednoduchého třídění se s úspěchem používá v popisech moderních nálezů dodnes.

Aby bylo možné sloučit přednosti Josephovy i Castelinovy klasifikace, je účelné systemizovat Janovy florény podle znaků hierarchicky uspořádaných do šesti rozlišovacích úrovní: 1. typ, 2. skupina variant, 3. varianta, 4. subvarianta, 5. modifikace, 6. razidlo. Jan Lucemburský razil v Čechách jediný typ zlaté mince podle florentského vzoru, tradičně členěný do tří variant podle značky na rubu. Nově zavedený klasifikační stupeň 5. modifikace reprezentuje souhrn objektivních znaků v rámci varianty nebo subvarianty vyjádřitelný graficky (typografickými symboly) nebo slovním popisem. Při neznalosti dostatečně velkého počtu florénů z autopsie se může přihodit, že některé modifikace se později ukáží být totožné s razidly. Razidla se zpravidla odlišují drobnými rozdíly prvků obrazů a opisů, které lze dokumentovat fotografickým snímkem. Využití prvních pěti stupňů je patrné z návrhu florénů Jana Lucemburského:<sup>6</sup>

JAN LUCEMBURSKÝ 1310 – 1346. Florén, mincovna Praha (od r. 1325).

Av.: stylizovaná lilie. Rev.: stojící sv. Jan Křtitel.

I. skupina variant:

rubní opis .S.IOHA-NNES.B. (kapitální E)

1. varianta: rubní značka „koruna“

1. subvarianta: lícní opis začíná vlevo nahoře

1. modifikace: (křížek) IOh'ES (trojlist) -R BOEHIE

2. modifikace: (křížek) IOh'ES.R-BOEHIE (trojlist)

<sup>4</sup> JOSEPH, P.: Der Bretzenheimer Goldmünzenfund. Zeitschrift des Vereins zur Erforschung der Rheinischen Geschichte und Alterthümer in Mainz III, 1883, s. 211–212.

<sup>5</sup> CASTELIN, K.: O českých dukátech, s. 58.

<sup>6</sup> Důležitým klasifikačním znakem je rozlišování kapitálního E a unciálního e v opisech. Oba typy písma jsou v textu charakterizovány písmeny velké a malé tiskací abecedy. Kapitální M je na florénech zpravidla zobrazeno dvěma dílky spojenými tenkou příčkou, takže má podobu písmene H. Jako zkracovacího znaménka za slovo REX je užito škrtnutí nožky lícního R, což v textu není značeno.

2. varianta: rubní značka „lev“

1. subvarianta: lícní opis začíná vlevo nahoře

1. modifikace: (křížek) IOh'ES.R-BOEHIE

2. modifikace: (korunka) IOh'eS-BOeH'

2. subvarianta: lícní opis začíná vpravo dole

(korunka) IOh'eS-R.BOeH'

II. skupina variant:

rubní opis .S.IOHA-NNeS.B. (unciální e)

2. varianta: rubní značka „lev“

1. subvarianta: lícní opis začíná vlevo nahoře

(korunka) IOh'eS-R BOeH'

3. varianta: rubní značka „přilba“

1. subvarianta: lícní opis začíná vlevo nahoře

(korunka) IOh'eS-R BOeH'

2. subvarianta: lícní opis začíná vpravo dole

(korunka) IOh'eS-R BOeH'

K orientaci a kontrole slouží převodní tabulka 1 na Josephovu a Castelinovu klasifikaci.

Tabulka 1. Převod třídění florénů Jana Lucemburského na klasifikaci P. Josepha a K. Castelina

florén	Joseph 1883	Castelin 1950
I.1.1.1.	15.a	—
1.1.2.	15.b	3
2.1.1.	15.c	—
2.1.2.	18.a,c,(d)	1
2.2.	—	2
II.2.1.	18.b	—
3.1.	17.a,(b),(c)	4,(5)
3.2.	16.a	—

Poznámka: Prvky uvedené v závorce jsou patrně doklady rozlišovací úrovně „razidlo“.

Navržené třídění florénů Jana Lucemburského není konečné. Vždy bude nutné počítat s tím, že se objeví florény s dosud neznámými kombinacemi rozlišovacích znaků nebo se znaky novými.<sup>7</sup> Naopak příští bádání

<sup>7</sup> Podrobná klasifikace Janových florénů na druhé straně vyžaduje zvýšenou pozornost při rozlišování jednotlivých znaků a jejich transkripci. Sám Joseph, na jehož přesnost při popisu bretzenheimského nálezu zcela spoléháme, popsal v kostnickém nálezu dva Janovy florény s rubní značkou „přilba“ a s kapitálním E ve světcově jméně .S.IOHA-NNES.B. Existenci florénů s obdobně kříženými znaky nelze apriorně popírat, ale z Josephova vyobrazení je patrné, že na minci je unciální e a tedy že jde o florén II.3.1. Viz pozn. 12.

může dospět k závěru, že některé kombinace byly určeny nesprávně a neexistují, nebo že rozlišovat některé z uvedených znaků a jejich kombinací je pro poznání dějin české měny zbytečné. Všem těmto případům vychází vstříc klasifikace založená na znacích uspořádaných do rozlišovací úrovní zejména proto, že je otevřená, tj. že ji lze doplňovat o další prvky.

## 2. Chronologie florénů Jana Lucemburského

Karel Castelin vyslovil v roce 1950 domněnku, „že florény s lvíčkem patří ke skupině prvních, nejstarších zlatých, jež měly být rozlišeny jakožto mince české od jiných současných florénů“.<sup>8</sup> K dispozici jsou čtyři hromadné nálezy, v jejichž popisech autoři udali počty kusů českých zlatých ražeb 14. století: Limburg/Lahn,<sup>9</sup> Krems/Donau,<sup>10</sup> Bretzenheim<sup>11</sup>

Tabulka 2. České zlaté ražby v hromadných nálezech 14. století (počty kusů).

nález typ, varianta	Limburg/Lahn 1338–1342	Krems po r. 1346	Bretzenheim 1386–1390	Konstanz 1386–1390?
Jan I., florén				
zn. „koruna“	–	–	2	–
zn. „lev“	12	1	48	–
zn. „přilba“		4	7	2
Karel IV., dukát královský			2	7
Václav IV., dukát královský				3
sv. Václav				3

<sup>8</sup> CASTELIN, K.: O českých dukátech, s. 58.

<sup>9</sup> BERGHAUS, P.: Der mittelalterliche Goldschafftzfund, s. 31–46. Rovněž Berghaus popsal Janovy florény s kříženým lícním opisem IOh'eS-R BOEH', ačkoliv na dvou vyobrazených exemplářích, 54 Aa a 54 Ab, lze jasně číst R BOEH'.

<sup>10</sup> NAGL, A.: Der Kremser Guldenfund und die Anfänge der Goldwährung in Österreich. Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. XXVI, Wien 1892, s. 298–339.

<sup>11</sup> JOSEPH, P.: Der Bretzenheimer Goldmünzenfund, s. 179–270. V přehledu na s. 181–183 Joseph uvedl celkem 58 Janových florénů, ale v podrobném popisu na s. 211–212 typologicky určil jen 57 kusů.

a Konstanz.<sup>12</sup> Českou složku v uvedených čtyřech nálezech<sup>13</sup> lze chronologicky uspořádat podle tabulky 2.

Přehled českých zlatých ražeb v hromadných nálezech 14. stol. svědčí o tom, že florény se lvem jsou starší než florény s přílbou. K zařazení vzácné varianty s korunou však obsah čtyř nálezů nepostačuje. Spolehlivější vodítko k sestavení chronologie poskytuje typologický rozbor Janových florénů uspořádaných podle klasifikace v 1. oddílu. Ze znaků na líci vyplývá, že florény se dělí na dvě chronologické skupiny. Starší, méně početnou skupinu vyznačuje křížek na začátku lícního opisu, nezkrácené slovo BOEHIE na líci a důsledné použití kapitálního E na líci i rubu. Patří do ní florény I. typologické skupiny variant, modifikací 1.1.1, 1.1.2 a 2.1.1. Zkratka R za slovo REX je u dvou modifikací ze tří umístěna na konci první poloviny opisu, lícní opis začíná vždy vlevo nahoře. Pro mladší, početnější skupinu jsou příznačné korunka na začátku lícního opisu, zkratka BOeH' na líci a unciální e v lícním opisu. Patří do ní modifikace 2.1.2 a subvarianta 2.2 z I. typologické skupiny variant a celá II. typologická skupina. Zkratka R je umístěna vždy na začátku druhé poloviny opisu, lícní opis začíná buď vlevo nahoře nebo vpravo dole. Starší chronologickou skupinu lze dále dělit na nejstarší variantu se značkou „koruna“ na rubu a s trojlístem buď na konci první nebo druhé poloviny lícního opisu a na modifikaci 1.2.1.1 se značkou „lev“, která již trojlíst na líci nemá. Mladší chronologickou skupinu zahajují florény s korunou na začátku lícního opisu a se zkratkou BOeH', které ještě mají na rubu kapitální E. Následuje poslední subvarianta se lvem s unciálním e na rubu. Závěr tvoří obě subvarianty se značkou „přilba“, o jejichž vzájemném pořadí nelze rozhodnout.

Prvními českými florény tedy patrně jsou vzácné exempláře s rubní značkou „koruna“. Jeden kus býval ve Windischgrätzově sbírce, z níž jej popsal a poměrně přesně vyobrazil Eduard Fiala,<sup>14</sup> kvalitní snímek florény 1.1.1.1 z bretzenheimského nálezu uveřejnil Joseph na tabulce VI pod číslem 6. Významné je Josephovo svědectví o úrovni ryteckého provedení razidel prvních tří modifikací Janových florénů: „Výše uvedenou zprávou o povolání lombardských mincířů [ze Zbraslavské kroniky – I. P.] se vysvětluje, že florény vyobrazené pod č. 6 a popsané pod č. 15 mají tak jemně řezaná razidla. Tím a svou drobností zcela souhlasí s italskými... Jemně řezané razidlo mě v prvním okamžiku vedlo k tomu, abych je zařadil mezi lucemburské.“<sup>15</sup> Joseph si tedy povšiml i kvalitativního rozdílu v porovnání s florény pořadových čísel 16 až 18 svého popisu,

<sup>12</sup> JOSEPH, P.: Der Konstanzer Goldmünzenfund von 1905. Frankfurter Münzzeitung 8, 1908, s. 187 n.

<sup>13</sup> Kromě toho v nálezu u Wachenrothu ze 41 určených florénů náleželo Janovi Lucemburskému 24 kusů, jejichž popis bohužel chybí. Srov. BIMF 60, 1925, s. 222–223.

<sup>14</sup> Kresbu reprodukoval CASTELIN, K.: O českých dukátech, s. 58, pod č. 3. Pozorujme na líci i rubu kapitální E, křížek na začátku lícního opisu, nezkrácené slovo BOEHIE i svisle postavený trojlíst.

<sup>15</sup> JOSEPH, P.: Der Bretzenheimer Goldmünzenfund, s. 212, nedopatřením napsal „popsané pod č. 14“, kde jsou uvedeny lucemburské florény vévody Václava I. (1353–1383).

což je dalším důkazem správnosti umístění florénů se značkou „koruna“ na začátek časové řady.<sup>16</sup>

### 3. Hmotnost florénů Jana Lucemburského

Názory na hmotnost Janových florénů se různí. Skalský napsal, že „váží jako florentské 3,53 g a jsou z čistého zlata“.<sup>17</sup> Castelin v téže době soudil: „Florentský zlatý z roku 1252 byl z čistého zlata... a vážil 3,50 g... Na témže základě byl ražen český florén...“<sup>18</sup> Emanuela Nohejlová-Prátová zaujala stanovisko: „Svou hmotností (více než 3,50 g) a ryzostí (tehdejší čisté zlato) se cele přimykaly k florentské předloze.“<sup>19</sup> Philip Grierson kladl hmotnost ražeb předalpských mincoven podstatně výše. Podle jeho názoru činila u florentských, janovských a benátských zlatých 3,53 - 3,56 g.<sup>20</sup> Nejednotné odhady jsou důsledkem kolísání empirických dat zjištěných vážením starých zlatých mincí a rozdílností pramenné základny. Výsledky propočtů naproti tomu determinuje základní jednotka měření hmotnosti, kterou je nutné stanovit přednostně, a to prostředky nezávislými na efektivní hmotnosti dochovaných mincí. Jinak se metrologické úvahy změní v bludný kruh, z něhož není východiska.

Hmotnost základních jednotek používaných při ražbě zlatých mincí umožňuje určit tzv. tabulka tari, sestavená v Mesině koncem 13. století.<sup>21</sup> Udává hmotnost uncí v mincovnách významných měst Apeninského poloostrova a několika měst zaalpských, pyrenejských (Sevilla) a balkánských (Cařihrad) v tari, jichž se počítalo 30 na neapolskou a mesinskou unci zlata. Tari se dále dělil na 20 zrn a každé zrno na třetiny, unce tedy celkem na 1800 částí znamenajících relativní přesnost údajů 1/1800 = 0,055 %.<sup>22</sup> Problémem praktického využití určitých a přesných záznamů tabulky tari vždy bývala správná volba výchozí jednotky (libry, hřivny, unce), od které by se odvozovaly hmotnosti ostatních jednotek v gramech. Nejvhodnější je ztotožnit benátskou unci lístkového zlata o 30 tari a 16 zrnek (30,8 tari) s antickou římskou unci, a tedy benátskou libru

<sup>16</sup> Bylo by možné vyslovit různé domněnky o vztahu rubní značky „koruna“ na prvních českých florénech k analogické značce na uherských florénech Karla Roberta z Anjou, ale otázka není jednoduchá. V bretzenheimském nálezě se vyskytl také jeden florén KARO-LV.REX s rubní značkou „orlice“. Tvrzení, že všechny známé florény Karla Roberta nesou korunu, je nesprávné. Viz HUSZÁR, L.: Der Beginn der Goldgulden- und Groschenprägung in Ungarn. In: NumSb 12, Praha 1973, s. 179.

<sup>17</sup> SKALSKÝ, G.: Měnová politika Karla IV., s. 41.

<sup>18</sup> CASTELIN, K.: O českých dukátech, s. 58–59.

<sup>19</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Grossi pragenses. In: NumSb 12, Praha 1973, s. 112.

<sup>20</sup> GRIERSON, Ph.: The origins of the grosso and of gold coinage in Italy. In: NumSb 12, Praha 1973, s. 42. Griersonův odhad hmotnosti florentských zlatých se liší od odhadu českých badatelů 3,50–3,53 g zhruba o 1 %, což je více, než odpovídalo tehdejšímu technickým možnostem a požadavkům na váhovou adjustaci zlatých mincí.

<sup>21</sup> NAGL, A.: Die Goldwährung und die handelsmäßige Geldrechnung im Mittelalter II. Die Goldwährung in Südtalien. NZ XXX, Wien 1898, s. 237–280. Tari (tarenus) byl zlatá mince a stará arabská jednotka měření hmotnosti = 0,886 g.

<sup>22</sup> Relativní přesnost 0,55 % odpovídá absolutní přesnosti jednotek typu libry nejméně 0,2 g a jednotek typu hřivny asi 0,13 g. Propočtenou hmotnost liber i hřiven se osvědčuje zaokrouhlovat na 0,05 g.

lístkového zlata s římskou librou o 327,45 g. Hmotnost libovolné libry v tabulce tari se určí podle vztahu

$$HI = \frac{t \times 327,45 \text{ g}}{30,8 \text{ tari}}$$

kde  $t$  je hmotnost unce hledané libry vyjádřená v tari a  $HI$  je výsledná hmotnost hledané libry v gramech. U jednotek typu hřivny se výraz ještě násobí 2/3, poněvadž římská libra měla dvanáct uncí a hřivny jen osm. Vypočtené hmotnosti základních jednotek, kterých se používalo v předalpských mincovnách razících zlato, jsou uvedeny v tabulce 3.

Tabulka 3. Hmotnost základních jednotek používaných v předalpských mincovnách při ražbě zlatých mincí.

sídlo mincovny	hmotnost unce		hmotnost jednotky v g
	v tari a zrnek	v tari	
Messina, Brindisi	30 —	30	318,95
Firenze	32 —	32	340,2
Genoa	29 10	29,5	209,1
Venezia	33 13 1/3	33,667	238,6

Teoretické hmotnosti zlatých mincí, jejichž ražba byla zahájena ve 13. století, uvádí tabulka 4.

Tabulka 4. Propočet hmotnosti zlatých mincí ražených ve 13. století.

název mince	rok zahájení ražby	základní jednotka v g	počet kusů	hmotnost mince v g
augustalis	1231	318,95	60	5,316
fiorino d'oro	1252	340,2	96	3,544
genovino d'oro	1252	209,1	(59)	(3,544)
ducato d'oro	1284	238,6	67	3,561

Poznámka: Údaje v závorce nejsou podloženy písemnými prameny.

Propočtené hmotnosti zlatých ražených na Apeninském poloostrově podle etalonu florénu spadají spíše do intervalu 3,53 - 3,56 g stanoveného Griersonem než do intervalu 3,50 - 3,53 g. Hodnoty v tabulce 4 je však především nutné ověřovat porovnáním s efektivní hmotností co největšího počtu sbírkových i nálezových exemplářů. Je to úkol dlouhodobý,

jemuž se nelze vyhýbat, pokud má středověká numismatika budovat na spolehlivých základech.

Problematika proslulých augustálů císaře Friedricha II. se sice vymyká z rámce příspěvku zasvěceného nejstarším českým florénům, je však vhodným počátkem verifikace propočtených hodnot. Alfred Nagl ve své zakladatelské práci dosazoval za hmotnost pařížské hřivny v tabulce tari 244,7529 g a vypočítal tak hmotnost mesinské zlaté libry na 317,86 g.<sup>23</sup> Přitom neuniklo jeho pozornosti, že teoretická hmotnost augustálů 317,86 g : 60 = 5,298 g je v rozporu s výsledky Winkelmannových měření, podle nichž měly augustály vážit o něco více než 5,3 g.<sup>24</sup> Nagl proto uzavřel partii věnovanou problematice hmotnosti augustálů slovy: „Poněvadž se tu jedná o velmi minuciézní váhové rozdíly, jež snad nebyly při onom [Winkelmannově - I. P.] vážení brány v úvahu, které však vzhledem k poměrné drobnosti objektů znamenají pro váhový systém přece jen ne nepodstatnou odchylku, musím tento bod ponechat zatím nerozřešený.“ K tomu lze dnes podotknout, že hmotnost přisouzená pařížské hřivně tabulky tari 244,7529 g vede k příliš nízkým hodnotám a že hmotnost augustálů propočtená na základě benátské libry lístkového zlata o 327,45 g se lépe shoduje s Winkelmannovými údaji.

V roce 1325 se za Alpami přidružily k florentským a janovským zlatým a k benátským dukátům dvě další zlaté mince napodobující typem i vnitřní hodnotou florény: uherské ražené zpočátku v Budíně, později, ale ještě za vlády Karla Roberta z Anjou (1308 - 1342) v Kremnici, a české ražené v Praze. O základní jednotce a počtu uherských florénů jsme dobře zpraveni. Budínská hřivna měla hmotnost 9 uncí římské libry o 327,45 g, tj. 245,6 g. Razilo se z ní 69 kusů mincí hmotnosti 3,559 g, které byly v souladu s textem z 26. března 1335 „ad modum Florencie, de fino auro, sed aliquantulum ponderaciores“.<sup>25</sup> K porovnání propočtené hodnoty s efektivní mohou v prvním přiblížení posloužit hmotnosti 21 uherských florénů Karla Roberta z veřejných a soukromých sbírek uveřejněné Bálintem Hómanem, z nichž je jeden exemplář označen jako otřelý.<sup>26</sup> Rozdělení hmotnostních četností zachovalých dvaceti kusů v intervalech délky 0,05 g je následující:

g	3,40	3,45	3,50	3,55	3,60	3,65
kusů	1	2	4	9	3	1

Modus tohoto sbírkového souboru je 3,55 g, v intervalu 3,525 g až 3,575 g se soustřeďuje 45 % všech exemplářů, což svědčí o tom, že propočtená hmotnost uherského florénu 3,559 g není příliš vysoká. Měla by však být ověřena hodnotami zjišťovanými u mincí z hromadných nálezů.

<sup>23</sup> NAGL, A.: Die Goldwährung und die handelsmässige Geldrechnung, s. 258-259.

<sup>24</sup> NAGL, A.: Die Goldwährung und die handelsmässige Geldrechnung, s. 277-278, kde v pozn. 536 jsou uvedeny hmotnosti augustálů podle Winkelmannova 5,32 g (jednou) a 5,3 g (šestkrát). GRIERSON, Ph.: The origins of gold coinage in Italy, s. 31, pozn. 41, poznamenal, že Winkelmannův příspěvek z roku 1895 dosud nepozbyl své hodnoty.

<sup>25</sup> HUSZÁR, L.: Der Beginn der Goldgulden, s. 179. Huszár počítá s hmotností budínské hřivny podle Hómana 245,53779 g. Udávat vypočítané hmotnosti středověkých jednotek na pět desetinných míst gramu je bezdůvodným přepychem.

<sup>26</sup> HÓMAN, B.: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest 1923, s. 270.

Přímé písemné ani hmotné prameny (závaží) naproti tomu nenaznačují druh základní jednotky měření hmotnosti používané od roku 1325 pražskou mincovnou. Podle Skalského se Janovy florény razily z těžké hřivny přibližně o 253 g, kdežto Castelin bral kromě ní v úvahu i lehkou hřivnu okrouhle o 220 g.<sup>27</sup> Hmotnost 253,26 g příslušela pražské hřivně mincovního řádu z roku 1561, hmotnost 218,3 g měla ve 14. století hřivna kutnohorské mincovny. Z jednotek měření hmotnosti známých v Čechách ve 14. století přichází v úvahu především hřivna o 349,5 g, která sloužila jako berní hřivna společná pro Čechy a Moravu.<sup>28</sup> Zavedení této hřivny v nově zřízené pražské mincovně s funkcí hmotnostního základu pro ražbu florénů není sice jisté, je však velmi pravděpodobné vzhledem k tomu, že ji v letech 1338 - 1339 přijala freiberská mincovna pod názvem „Mark Pregisches Gewichtes“ místo dosavadní kolínské hřivny o 233,9 g.<sup>29</sup> Berní hřivna o 249,5 g dostala v pražské mincovně přednost zřejmě proto, že byla vázána k florentské libře o 340,2 g jednoduchým poměrem 11 : 15, takže bylo snadné kdykoliv sestrojít etalon florentského zlatého:

$$96 \times 11/15 = 70,4$$

Znamená to, že fiorino d'oro byl 1/70,4 hřivny o 249,5 g, jako byl 1/96 florentské libry o 340,2 g.<sup>30</sup>

Tabulka 5. Rozdělení hmotnostních četností uherských a českých florénů v nálezu Limburg/Lahn.

hmotnost g:	3,47	3,48	3,49	3,50	3,51	3,52	3,53	3,54	3,55	celkem kusů
Karel Robert	-	-	-	1	1	1	-	3	1	7
Jan I.	1	1	4	4	2	-	-	-	-	12

<sup>27</sup> SKALSKÝ, G.: Měnová politika Karla IV., s. 41. CASTELIN, K.: O českých dukátech s. 59, pozn. 33.

<sup>28</sup> Existenci jednotné berní hřivny dokumentuje čtveřice královských listin Reg. III, č. 893, č. 905, č. 1046 a č. 1268 z let 1323 až 1327, jimiž se ukládá obyvatelům Čech, Moravy a Opavska platit „bernam (sive collectam regiam generalem) per unum fertonem, videlicet XVI grossos denarios de laneo“. K diskusi o povaze a hmotnosti pražské hřivny na počátku 14. století naposledy přispěl NOVÝ, R.: Organizace a vývoj českého mincovnictví v 13. století do měnové reformy Václava II. In: SAP XXIV, Praha 1974, s. 410-420.

<sup>29</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen 1338 bis 1500. Berlin 1974, s. 22 a 207-208. Krug podle starší české literatury uvažoval s pražskou hřivnou 14. století o hmotnosti 253,14 g. Prameny je dosvědčeno používání pražské hřivny ve freiberské mincovně poprvé v roce 1360 a její hmotnost 249,5 g v letech 1442-1443. Není však třeba pochybovat, že pražská hřivna o 249,5 g byla zavedena ve Freibergu současně se zahájením ražby míšeňských grošů.

<sup>30</sup> Poměru 11 : 15 by přesně odpovídal poměr hmotností obou jednotek 249,48 g : 340,20 g. Z lehké hřivny o 218,30 g vychází poměrem 7 : 8 (56 grošů : 64 grošů) právě hřivna o hmotnosti 249,48 g, ale tento výsledek leží již za prahem přesnosti, kterou připouští souvěké prameny. - K otázce postupů při imitování etalonu florentského zlatého v jiných mincovnách se rozvinula podnětná diskuse na symposiu v Liblicích v roce 1970 (Grierson, Kiersnowski). Viz NumSb 12, 1973, s. 186-187.

Nález zlatých mincí v Limburgu nad Lahnou ukrytý v letech 1338 – 1342 kou „lev“ a sedm uherských florénů Karla Roberta z Anjou. Rozdělení hmotnostních četností obou typů florénů je uvedeno v tabulce 5. obsahoval mimo jiné dvanáct florénů Jana Lucemburského s rubní znač-

Z rozdělení četností je především patrné, že hmotnost florénů Jana Lucemburského v nálezů z Limburgu nad Lahnou měla menší variabilitu než hmotnost florénů Karla Roberta. Objektivně to ukazuje srovnání variačního rozpětí, které u dvanácti kusů Janových činí 3,47 g až 3,51 g (0,05 g), kdežto u sedmi kusů Karla Roberta 3,50 g až 3,55 g (0,06 g). Tabulka 5 rovněž prozrazuje téměř naprostou symetrii rozdělení četností Janových florénů, zatímco u florénů Karla Roberta je výrazně nesymetrické, s modem blízko horní hranice hmotnostního intervalu. Oba tyto jevy souvisejí se skutečností, že uherské florény musely urazit delší cestu k nalezišti a utrpěly větší ztrátu hmotnosti oběhem než české florény z mnohem bližší pražské mincovny. Soubor dvanácti Janových florénů je tedy dobře způsobilý k odhadu jejich teoretické hmotnosti.

Ze srovnání modu obou souborů 3,54 g a 3,495 g vyplývá, že etalon Janových florénů byl o málo, ale zřetelně nižší než etalon soudobých uherských florénů. Při jeho rekonstrukci nejsme odkázáni jen na dohady. Odchylna modu florénů Karla Roberta od propočtené hmotnosti je okrouhle 3,56 g – 3,54 g = 0,02 g. Tato odchylka platí jako maximální pro zachovalejší florény Jana Lucemburského, ovšem za předpokladu, že při výrobě obou druhů mincí se zachovávala stejná hmotnostní tolerance. Připočtena k modu Janových florénů vede k maximálnímu odhadu jejich předepsané hmotnosti: 3,495 g + 0,02 g = 3,515 g. Podle našeho názoru předpis umožňoval lombardským či toskánským podnikatelům, aby v pražské mincovně z těžké hřivny nerazili 70,4 florénů ekvivalentních florentským zlatým o hmotnosti 3,544 g, ale okrouhlý počet 71 florénů, každý kus o snížené hmotnosti 249,5 g : 71 = 3,514 g.<sup>31</sup>

Výsledek by měl být při každé příležitosti ověřován vážením sbírkových a především nálezových exemplářů. Castelin uveřejnil v roce 1950 výběr údajů hmotnosti florénů č. 1 až 4 své klasifikace, převzatých z popisů soukromých sbírek a zjištěných vážením kusů ve sbírce Národního muzea v Praze. Castelinův výběr rozšířený o další data publikovaná ve starší literatuře je uveden v tabulce 6.<sup>32</sup>

Jediný údaj hmotnosti florénu s korunou nedovoluje činit závěry. Pět hodnot florénů se lvem je vesměs nižších než 3,52 g a podporuje správnost propočtu etalonu 3,514 g. Dalších pět hodnot týkajících se florénů s přílbou poskytuje stejný obraz a svádí k domněnce, že pražská mincovna razila 71 florénů z hřivny o 249,5 g po celou dobu panování Jana Lucemburského. Nebylo tomu tak.

<sup>31</sup> Nabízí se výklad, že rozdíl 0,6 florénu, tj. asi 2,1 g zlata, byl hrubým ziskem nájemců mincovny, z něhož museli krýt výrobní náklady, ale problém nákladů a čistého zisku nájemců z ražby je tím teprve zformulován.

<sup>32</sup> Jmenovitě jde o excerpta z těchto titulů: Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung Leopold Welzl von Wellenheim II., I. Abteilung, Wien 1884; FIALA, E.: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer, Praha 1889; FIALA, E.: Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz I., Praha 1895.

Tabulka 6. Hmotnosti florénů Jana Lucemburského ze soukromých sbírek a ze sbírky Národního muzea v Praze (výběr).

sbírka	Wellenheim <sup>a)</sup>	Donebauer	Windisch-grätz	Národní muzeum v Praze
značka „koruna“ Castelin č. 3	–	–	č. 3330 3,50 g	–
značka „lev“ Castelin č. 1, 2	č. 11369 3,49 g ± 0,03 g	č. 815 3,44 g  č. 816 3,45 g	č. 3331 –	– 3,49 g <sup>b)</sup>  – 3,508 g
značka „přílba“ Castelin č. 4	č. 11370 3,49 g ± 0,03 g	č. 812 3,45 g  č. 813 3,46 g  č. 814 3,46 g	č. 3329 –	– 3,514 g

a) Hmotnosti zlatých mincí ve Wellenheimově sbírce jsou udávány v dukátech o 3,49 g dělených na 60 zrn, tedy s odchylkou ± 0,03 g.

b) NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Em.: Krása české mince. Praha 1955, s. 118-121.

V roce 1878 byl odkryt v Kremži v Dolních Rakousích nález třiceti florénů, svěřený zemi po roce 1346.<sup>33</sup> Pro poznání vývoje zlaté ražby v Čechách je důležitý tím, že spolu s pěti dalšími nálezy jednotlivých zlatých mincí z okolí Kremže, celkem tedy mezi 35 florény, obsahoval i sedm florénů Janových, v tom jeden se značkou „lev“ a šest se značkou „přílba“. Alfred Nagl uveřejnil i hmotnosti všech sedmi kusů, avšak bez upozornění, která z hodnot přísluší florénu se lvem. Rozdělení hmotnostních četností Janových florénů z kremžských nálezů v intervalech délky 0,005 g je patrné z tabulky 7.

Tabulka 7. Rozdělení hmotnostních četností českých florénů z nálezů v Krems a. d. Donau.

hmotnost g:	3,510	3,515	3,520	3,525	3,530	3,535	celkem
Jan I.	1	2	2	1	–	1	7 ks

<sup>33</sup> NAGL, A.: Der Kremser Guldenfund, s. 298–339. Autor určil ukrytí nálezu v rozpětí let 1346 až asi 1362, znovu by však měla být uvážena možnost položit je do roku velkého pronásledování Židů v Kremži a okolí 1349. Nález je sbírkou florénů (obsahoval i jeden lübecký), z nichž žádný nemusel vzniknout po roce 1348. Zároveň neobsahoval ani jeden dukát Karla IV.

Variabilita hmotností sedmi Janových florénů v tabulce 7 měřená variačním rozpětím činí 0,03 g,<sup>34</sup> modus nelze spolehlivě určit. Je však zřejmé, že etalon florénů s přílbou, zastoupených v souboru šesti kusy, byl o poznání vyšší než etalon florénů se lvem: tabulka rozdělení hmotnostních četností kremžských florénů Janových začíná právě tam, kde analogická tabulka 5 limburských florénů končí. Pokusu o kvantitativní vyjádření etalonu florénů s přílbou je zatím nutné se vzdát pro nedostatek podkladů.<sup>35</sup>

Zavedení zlaté mince na Apeninském poloostrově, její rychle rostoucí význam a konečná převaha nad mincí stříbrnou v roli mezinárodního směnného prostředku, měřítko cen a uchovatele hodnot znamenaly epochu v evropském hospodářském vývoji. V první polovině 14. století byl florentský zlatý na nejlepší cestě stát se univerzálním platidlem a mocní i drobní feudálové jej ochotně přijímali i napodobovali. Jistě se tak v řadě případů dalo se záměrem dosáhnout zisku z ražby snížením vnitřní hodnoty lokálních emisí v porovnání s masově, po dlouhá desetiletí a beze změny vydávanou florentskou předlohou. Metrologické rozbory florénů se značkou „lev“ nasvědčují, že právě česká zlatá mince zahajovala emise imitací se sníženou hmotností. Jestliže analýza velkého počtu kusů potvrdí správnost předběžných závěrů, získá Jan Lucemburský na sever od Alp primát skutečně zajímavý.

Tabulka 8. Propočít hmotnosti prvních uherských a českých florénů.

název mince	rok zahájení ražby	základní jednotka v g	počet kusů	hmotnost mince v g
florenus ungaricalis	1325	245,6	69	3,559
florenus bohemicus	1325	249,5	(71)	(3,514)

Poznámka: Údaje v závorce nejsou podloženy písemnými prameny.

<sup>34</sup> Variační rozpětí je určeno tak, že k rozdílu nejvyšší a nejnižší hodnoty hmotnosti je přičtena délka intervalu: (3,535 g - 3,510 g) + 0,005 g = 0,03 g. Stejný postup byl uplatněn při výpočtu variačního rozpětí z údajů v tabulce 5.

<sup>35</sup> Poznátka vyplývající z rozboru kremžských nálezů se potvrzují hmotnostmi obou florénů s přílbou z nálezů kostnického 3,51 g a 3,54 g, které uveřejnil JOSEPH, P.: Der Goldmünzenfund, s. 190. Je na místě vyslovit přání, aby byly publikovány také hmotnosti florénů z horažďovického nálezů (Nálezy II, č. 2033).

## Exkurs

### Objem ražby florénů Jana Lucemburského

„Je nepochybné, že českých zlatých mincí, ražených zcela podle vzorů florénů, bylo vydáváno značné množství, alespoň po nějaký čas.“ S tímto Skalského dhadem je možné vyslovit souhlas. Při pokusech o kvantifikaci jsou po ruce dva postupy: jeden je založen na interpretaci nepřímých zpráv o důchodech z českých zlatých dolů a rýžovišť, druhý vychází z rozboru razidel Janových florénů v nálezech.<sup>36</sup> Možnosti druhého postupu osvětlíme na typickém příkladě.

V Limburgu nad Lahnou byl v roce 1957 odkryt nález zlatých mincí, obsahující mimo jiné dvanáct florénů Jana Lucemburského s rubní značkou „lev“.<sup>37</sup> Autor nálezového popisu zjistil u těchto dvanácti florénů osm různých lícnic a devět různých rubních razidel. Za předpokladu, že z každého razidla byl zhotoven stejný počet mincí, je nejméně odhadem, že chybějí ještě čtyři lícni a osm rubních razidel.<sup>38</sup> Znamená to, že k ražbě základního souboru florénů, jehož je česká složka limburského nálezů náhodným výběrem, se pravděpodobně použilo celkem 8 + 4 = 12 lícnic a 9 + 9 = 18 rubních razidel. Nález, jenž byl ukryt v letech 1338 - 1342, neobsahoval však florény nejstarší varianty s korunou ani nejstarší modifikaci varianty se lvem I.2.1.1. Ražba českých florénů z limburského nálezů trvala tedy nejvýše patnáct let (1325 - 1340), spíše však jen asi dvanáct let. Na každý rok připadalo 1 lícni razidlo a 1,5 razidla rubního. Poněvadž z jednoho razidla se zhotovilo asi 30 tisíc mincí,<sup>39</sup> vychází průměrný objem produkce pražské mincovny 30 tisíc florénů ročně, takže při hmotnosti florénu 3,514 g bylo ročně zmincováno přibližně 100 kg zlata. Tento odhad je střízlivý a tvoří dolní hranici odhadů průměrného počtu florénů vydávaných v Praze kolem roku 1330.

<sup>36</sup> První cestou se ubíral SKALSKÝ, G.: Měnová politika Karla IV., s. 42. Druhou cestu navrhla NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Grossi pragenses, s. 113.

<sup>37</sup> BERGHAUS, P.: Der mittelalterliche Goldschatzfund, s. 37-38.

<sup>38</sup> Metodu vypracovali DRIML, M. - ULLRICH, M.: Maximum likelihood estimate of the number of types. Acta technica ČSAV, 1967, č. 3, s. 300-303.

<sup>39</sup> GRIERSON, Ph.: NumSb 12, 1973, s. 166.

# Die ersten böhmischen Florens

Dem Andenken an Dr. Karel Castelin gewidmet

## ZUSAMMENFASSUNG

Johann von Luxemburg (1310–1346) eröffnete die Prägung einer Goldmünze nach florentinischem Vorbild in Prag im Jahre 1325. Die anfängliche Tätigkeitsperiode der Prager Münzstätte stellt ein interessantes und bislang ungenügend geklärtes Kapitel in der Geschichte der böhmischen Währung dar. Der vorliegende Beitrag behandelt die Typologie, Chronologie und das Gewicht der Florens Johanns von Luxemburg. Der Exkurs gilt dann einer Schätzung ihres Prägevolumens um das Jahr 1330.

Um die Klassifikation der Goldprägungen Johanns von Luxemburg erwarben sich Paul Joseph (1883) und Karel Castelin (1950) die größten Verdienste. Um die Vorzüge der Klassifikation der beiden Autoren verwerten zu können, müssen zweckmäßigerweise die Florens Johanns nach hierarchisch angeordneten Merkmalen in sechs Ebenen zu einem System zusammengestellt werden: 1. Typ, 2. Variantengruppe, 3. Variante, 4. Subvariante, 5. Modifikation, 6. Prägestock. Abgesehen von den üblicherweise verwendeten Zeichen hat erstrangige Bedeutung die Unterscheidung des E in der Kapitalschrift (des e in der Unzialschrift in den Umschriften, die Formen des Wortes BOEMIE) BOeM' und Kreuzzeichen (Krone am Beginn der Umschrift auf der Vorderseite). Der Orientierung und Kontrolle dient die Übertragungstafel 1 in die Klassifikation nach Joseph und Castelin.

Klassisches Mittel bei der Erstellung einer Münzchronologie ist die Interpretation der Zusammensetzung der Massenfunde. In Tafel 2 wird die zeitliche Aufeinanderfolge der Varianten der Florens Johanns (Reverszeichen „Krone“, „Löwe“ und „Helm“) nach den Funden Limburg/Lahn (12 Stück), Krems/Donau (5 Stück), Bretzenheim bei Mainz (57 Stück) und Konstanz (2 Stück) angeführt. Die verlässlichste Richtschnur für den Aufbau einer Chronologie bietet eine typologische Analyse der Florens. Auf Grund der Zeichen auf der Vorderseite werden die Florens in zwei chronologische Gruppen eingeteilt. Für die ältere, zahlenmäßig kleinere Gruppe sind ein Kreuzchen am Beginn der Umschrift, das ungekürzte Wort BOEMIE und die konsequente Verwendung des E in der Kapitalschrift charakteristisch. Kennzeichnend für die jüngere, zahlreichere Gruppe sind eine Krone am Beginn der Umschrift, das abgekürzte Wort BOeM' und die Verwendung des e in der Unzialschrift auf der Aversseite. Innerhalb dieser chronologischen Gruppen werden die Florens weiter nach den Reverszeichen und nach dem Typ des Buchstaben E / e auf der Rückseite eingeteilt. Über die chronologische Reihenfolge der Subvarianten kann man bei den Florens mit dem Helm keine Entscheidung treffen. Erste böhmische Florens überhaupt sind die seltenen Exemplare mit dem Reverszeichen „Krone“. Joseph beachtete das hohe Niveau in der Ausführung ihrer Prägestöcke im Vergleich mit den Florens der Nummern 16., 17. und 18. seiner Beschreibung des Bretzenheimer Fundes, was ein Beweis für die Richtigkeit der Situierung der Florens mit der Krone an den Beginn der chronologischen Reihe ist.

Einige Forscher meinten, die Goldprägungen Johanns von Luxemburg hätten sich mit ihrem Gewicht von 3,50 g bis 3,53 g völlig der Florentiner Vorlage angepasst. Die Ergebnisse der Gewichtsberechnungen werden durch die grundlegende Maßeinheit determiniert, die bevorzugt festzusetzen ist, und zwar mit vom effektiven Gewicht der Münzen unabhängigen Mitteln. Dieses Verfahren wird durch die sog. Tari-Tabelle ermöglicht, die in Messina am Ende des 13. Jahrhunderts zusammengestellt wurde. Die venezianische Unze Blattgold (oro filato) deckt sich in dieser Tabelle mit der römischen Unze und demnach das venezianische Pfund Blattgold mit dem antiken römischen Pfund von 327,45 g. Die errechneten Gewichte der Grundeinheiten, die bei der Goldprägung in den zisalpinischen Münzstätten benützt wurden, sind in Tafel 3 angeführt. Die errechneten Gewichte der Goldmünzen, deren Prägung im 13. Jahrhundert eingeleitet wurde, stehen in Tafel 4.

Im Jahre 1325 gesellten sich jenseits der Alpen zu den Gulden aus Florenz und Genua und den Dukaten aus Venedig zwei weitere Goldmünzen, die im Typ und Etalon die Florens nachahmten: die anfänglich in Ofen, später in Kremnica (Kremnitz) geprägten böhmischen Goldmünzen. Die Mark von Ofen hatte ein Gewicht von 9 Unzen römischen Pfunds von 327,45 g das ist 245,6 g. Daraus prägte man 69 Florens vom Gewicht 3,559 g. Demgegenüber deuten die direkten schriftlichen und materiellen Quellen auf keine Art einer Grundeinheit für die Messung des Gewichtes in der Prager Münzstätte hin. In Betracht kommt vor allem die Mark von 249,5 g, die die Funktion einer gemeinsamen Steuermark für Böhmen und Mähren hatte. Die Einführung dieser Mark in der Prager Münzstätte im Jahre 1325 ist im Hinblick darauf höchst wahrscheinlich, daß sie bereits in den Jahren 1338–1339 von der Münzstätte in Freiberg unter der Bezeichnung „Mark Pregisches Gewichtes“ anstelle der bisherigen Kölner Mark von 233,9 g akzeptiert worden war. Die Mark von 249,5 g wurde in der Prager Münzstätte offenbar deshalb bevorzugt, weil sie an die florentinische Pfund mit 340,2 g im einfachen Verhältnis 11 : 15 gebunden war, so daß man jederzeit den Etalon des florentinischen Guldens konstruieren konnte. Aus der Analyse des Gewichtes der Florens Johanns von Luxemburg im Fund von Limburg/Lahn geht aber hervor, daß in der Prager Münzstätte keine Florens mit der Reverszeichen „Löwe“ in der Zahl von 70,4 Stück aus der Mark von 249,5 g geprägt wurden, die ein Äquivalent der florentinischen Gulden gewesen wären, sondern in der Zahl von 71 Stück, jedes im verminderten Gewicht 249,5 g : 71 = 3,514 g (siehe Tafel 8). An solchen Florens wurden um das Jahr 1330 mindestens 30 000 jährlich emittiert.

Übersetzt von Dr. A. Hubala

© Ivo Pánek, 1993

## O CHRONOLOGII VÍDEŇSKÝCH FENIKŮ S HLAVOU KOZOROŽCE L 164

K 150. výročí narození Arnolda Luschina

Největší zásluhy o poznání dějin rakouského mincovnictví 13. a 14. století si bezesporu vydobyl Arnold Luschin z Ebengreuthu (1841 - 1932), Trpělivým úsilím, vynakládaným po desítky let,<sup>1</sup> se mu podařilo podat ucelený obraz historie masově ražené, málo vzhledné, často nedbale ražené němé mince, nazývané po sídle hlavní zemské mincovny vídeňský fenik. Vídeňský fenik ve 13. a 14. století postupně ovládl peněžní hospodářství v Rakousích a ve velkém množství pronikal do sousedních zemí. Stal se proto společným prvkem střeoevropských mincovních soustav i ohniskem zájmu hospodářských historiků a numismatiků. Luschinovy práce, věnované tomuto tématu, jsou pak nejlepší učebnicí základů a úvodem do praktického studia středověkého mincovnictví vůbec.

Když Luschin uzavřel v letech 1913 a 1914 své dílo,<sup>2</sup> po celou generaci platilo za nedotknutelný základ, který mohl být nanejvýš jen doplňován a retušován. V roce 1951 však navázal tehdy mladý vídeňský badatel Bernhard Koch na Bastianovy a Mayrederovy podněty a vystoupil s návrhem na podstatný zásah do všeobecně uznávané Luschinovy chronologie vídeňských feniků.<sup>3</sup> Luschin považoval fenik s hlavou kozorožce za ražbu, vydávanou podle mincovního řádu vévodů Albrechta IV. a Viléma z roku 1399. Koch si povšiml, že toto datování nemůže být správné, poněvadž znamená vtěsňovat desítky nálezů končících böcklery do krátkého období 1399 - 1404. Na druhé straně téměř čtyřicetiletý interval mezi zahájením mincování podle ceny stříbra v roce 1362 do roku 1399 byl zaplňován tím, že feniky vyšších čísel než přibližně L 137, ražené v období obnovování mince za vévody Albrechta II., se zčásti přidělovaly Albrech-

<sup>1</sup> Jako první LUSCHINOVU studii o vídeňských fenicích mohu podle svých záznamů určit Österreichische Münzwerthe des XIII. und XIV. Jahrhunderts. NZ I, 1869, s. 457 n. V témž roce uveřejnil HEINRICH FRIEDRICH SAILER článek Niederösterreichische Münzwerte im XIV. Jahrhundert, Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, NF III, 1869, s. 111 n. O tři roky dříve vyšla SAILEROVA metrologická stať Über das Gewicht der alten Wiener Mark und ihr Verhältnis zur Kölnischen Mark. Tamtéž II, 1866, s. 21-22.

<sup>2</sup> LUSCHIN, A.: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien - Leipzig 1913. TÝŽ: Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter I. Wien 1914.

<sup>3</sup> KOCH, B.: Vom Böckler zum Adlerpfennig König Friedrichs IV. NZ 74, 1951, s. 62-77. Své závěry obhájl s konečnou platností TÝŽ: Zur Frage der Zuteilung des Albertuspfennigs. MÖNG X, 1957, s. 58-61.

tovi III. (1365 – 1395). Koch prokázal, že feniky typu Albertus L obr. 10 a L obr. 11 jsou starší než feniky L obr. 5, L obr. 6 i L obr. 8, a většinu obtíží odstranil předpokladem, že feniky s hlavou kozorožce L 164 se ve Vídni razily již od 60. let 14. století až do roku 1388. Kochův předpoklad se osvědčuje při datování nálezů s jinými nesporně i sporně přidělovanými typy mincí a obstojí i při podrobném rozboru z hlediska zákonitosti mincovních nálezů.<sup>4</sup>

Ojedinělí čeští badatelé ještě pochybují o správnosti Kochovy opravy Luschinovy chronologie vídeňských feniků a pro své pochybnosti uvádějí kromě důvodů podružných jeden argument hlavní: důsledky pro přidělení a datování mincí s písmeny IO. Příčiny důrazu, kladeného na tyto důsledky, jsou vysvětlitelné a lidsky pochopitelné. Jestliže však zastánci striktní tradice mimochodem naznačili, že nálezy mincí s IO lze datovat podle obou rakouských chronologií, Luschinovy i Kochovy,<sup>5</sup> není možné takový pokus zrelativizovat, vzájemně související problémy mlčky přejít, poněvadž leží v záce veškerý smysl numismatického usilování. Pokud se bude odvozovat nejisté z domněle nejistého a naopak bez přihlídnutí k dalším dokladům, celá diskuse, zahájená v Bavorsku Bastianem v roce 1930, může v Čechách pokračovat libovolně dlouho. Na štěstí se situace rychle změní, přízná-li se vypovídací schopnost ražbám jednoznačně přiděleným a snadno datovatelným. Například nález v Pácu u Cíferu, popsaný již v roce 1939, obsahoval mezi 2 835 vídeňskými a pěti rázem s nimi shodnými uherskými feniky jako nejmladší dva feniky s hlavou kozorožce, kdežto z 562 kusů jiných ražeb bylo pět pražských grošů z druhé poloviny vlády Jana Lucemburského a jeden pražský groš z počátku vlády Karla IV. Jediný tento nález mohl deset let po Bastianově vystoupení české badatele varovat, že s Luschinovou chronologií není něco v pořádku, poněvadž první sledy böcklerů L 164 se v něm vyskytují s pražskými groši, které v uvedené kombinaci nemohly být ukryty později než v 60. letech 14. století. Případné námitky, že z izolovaného nálezu nelze činit dalekosáhlé závěry a že pražské groše jsou na cizím území nepevným datovacím prostředkem, je třeba bez protestu přijmout. Lépe poslouží účelu ražby Václava IV. z České Falce.

Pronikání lucemburské dynastie do Horní Falce je barvitou kapitolou českého tlaku na Západ. Navazovalo na staleté a posléze úspěšné úsilí o znovunabytí Chebska a na ovládnutí tohoto významného klíče k obchodním a vojenským cestám z Čech do říše. Karel IV. vyvinul v první polovině své vlády značnou snahu, aby ve falckém předpolí pevně zakotvil a vybudoval na útraty rozvětvených a nesvorných Wittelsbachů panství, neoddelitelné od českého království. Prvním krokem k tomuto cíli byl sňatek Karla IV. s Annou, dcerou nejstaršího falckraběte Rudolfa, v roce 1349. Kromě bezprostředních výhod sňatek přinesl králi dědické nároky na tchánovo panství i jeho říšské državy v případě, že by zemřel bez mužských potomků.<sup>6</sup> Naděje se v plném rozsahu nesplnily, neboť

<sup>4</sup> PĀNEK, I.: K relativní chronologii vídeňských feniků 1358–1411. NumL 22, 1967, s. 1–12. V příspěvku je uvedena základní literatura o nálezech s böcklery L 164, kterou zde již necituji.

<sup>5</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Nález z Kněžských Dvorů, o. České Budějovice (14. a 15. století). In: NumSb 15, Praha 1979, s. 210.

<sup>6</sup> ŠUSTA, J.: Karel IV. Za císařskou korunou 1346–1355. Praha 1948, s. 125.

Anna Falcká zemřela bez dětí již v roce 1353, přece však po brzké smrti někdejšího tchána Rudolfa král získal velkou část franckého území, sahajícího až před brány Norimberka.<sup>7</sup> Přivtělení nově získaných krajů k českému království stvrdil Karel IV. listinou, vydanou po své císařské korunovaci v roce 1355. Pro panství se středem v městě Sulzbachu se vytvořil a dlouho udržoval název Česká Falc nebo Nové Čechy. V dalším soustavném rozšiřování a posilování Nových Čech od roku 1356 se právem spatřuje cílevědomý pokus Karla IV. vytvořit spojovací most mezi českými zeměmi a západem římské říše.<sup>8</sup>

Záměrná snaha císařova měla dosti prozaické pozadí. Fridrich V. Hohenzollernský, dědičný purkrabí hradu Norimberka a držitel příslušných říšských lén, žil po léta v bezdětném manželství. Ačkoliv v pramenech není patrný náznak podobného záměru, bylo zcela v duchu Karlovy dynastické politiky, jestliže císař očekával, že norimberské purkrabství spadne po Fridrichově smrti na říši a na uprázdněné léno bude moci dosadit spřízněnou osobu nebo dokonce příslušníka lucemburského rodu. Vytrvale a pracně budovaný spojovací most by získal mocný pilíř na druhém břehu a klín, vražený do středu wittelsbašských držav, tvrdě okovaný hrot. K jistě nemalému císařovu rozčarování se však Fridrichovi Hohenzollernskému narodil v roce 1369 první syn. Otázka nástupnictví v norimberském purkrabství přestala existovat a koncepce propojení českých zemí se západní Evropou se zhroutila. Konec šedesátých let znamenal tedy v Karlově evropské politice určitý předěl.<sup>9</sup> V roce 1373 císař vrátil jižní část Nových Čech Wittelsbachům výměnou za Braniborsko a správní centrum území se ze Sulzbachu přesunulo do Auerbachu. Rychlý konec lucemburskému panství nad okleštěnými Novými Čechami pak učinilo v roce 1400 vojsko Ruprechta III. Falckého za již zcela změněné mocenské konstelace v Evropě.

Na podstavci osudu Nových Čech nebude příštímu badateli snadné vztyčit stejně mohutnou sochu mincovnictví, zvláště když Fialovo přidělení dukátu Václava IV. s polopostavou sv. Václava do mincovny v Auerbachu nemůže obstát. Hornofalcké doly vynášely něco stříbra a také prestižní důvody sehrály svou úlohu v tom, že Karel IV. začal v Nových Čechách razit feniky. Přidělení těchto ražeb jednotlivým mincovnám je dosud nejisté, v úvahu přicházejí zejména Lauf, Erlangen a Auerbach. Mocnou vzpruhou mincovní činnosti v České Falci bylo narození dlouho toužebně očekávaného Karlova syna a dědice Václava v Norimberku 26. února 1361. Císařova radost doslova neznala mezí. Mimo jiné věnoval katedrále v Cáchách 16 hřiven zlata, rovnajících se hmotnosti novorozence (233,89 g × 16 = 3,75 kg), dal pro nemluvně zhotovit pečeť, použitou poprvé 1. srpna 1361,<sup>10</sup> všemožně urychlil královskou korunovaci dítěte, která se konala již 15. června 1363 v Praze, a synovy nahromaděné tituly uvedl na majestátní pečeti, poprvé přivěšené k listině z 25. července 1363: Wenczeslaus Q(u)artus, dei gracia Boemie rex, Brandembürgensis et Lusacie marchio, Luczemburgensis et Slezie dux.

<sup>7</sup> ŠUSTA, J.: Karel IV., s. 339.

<sup>8</sup> SPĚVĀČEK, J.: Karel IV. Život a dílo (1316–1378). Praha 1979, s. 259 a 310.

<sup>9</sup> SPĚVĀČEK, J.: Karel IV., s. 259.

<sup>10</sup> SPĚVĀČEK, J.: Václav IV. 1361–1419. Praha 1986, s. 47.

Kromě nich se Václav IV. v intitulaci listin nazývá ještě hrabětem ze Sulzbachu,<sup>11</sup> což napomáhá určit počátek jeho mincování v České Falci. Mincovny, nyní pod svrchovaností dvaapůlletého krále a hraběte, razily od roku 1363 peníz typu Donebauer č. 856 s českou královskou korunou a s opisem WENCESL(A) QVARTS na líci a na rubu s korunovanou bezvousou hlavou zprava a s opisem BOEMI-e.ReX.<sup>12</sup> Falcký původ těchto mincí je potvrzován nepřítomností v českých nálezech.

Cesta k cíli, porovnat chronologii penězů z České Falce typu Donebauer č. 856 s chronologií böcklerů L 164, vyžaduje ještě odbočit k otázce správného jména krále Václava IV. Odbočka je zdánlivě zbytečná, poněvadž Václavem IV. je v historické literatuře jednoznačně nazýván poslední panovník toho jména na českém trůně. Ve 14. století tomu bylo jinak. V obecném povědomí se udržoval způsob jmenovat podle posloupnosti korunovaných králů, kdy byl ovšem Lucemburk Václavem III., jak prozrazují opisy na pražských groších.<sup>13</sup> Karlovi, jako českému králi Prvnímu, byly tyto skutečnosti dobře známé, a při synově korunovaci v roce 1363 si jistě připomněl, že sám byl pokřtěn jménem Václav, že jméno Karel je pouze jménem biřmovacím, takže jako korunovaný český král je Václavem III. on a jeho prvorozený syn Václavem IV. Toto jméno dal pak umístit na synovy pečeti i mince ražené v České Falci. Po smrti

<sup>11</sup> SPĚVÁČEK, J.: Václav IV., s. 51. Z knihy Šustovy a z obou knih Spěváčkových jsem i na jiných místech převzal faktografii a stylizaci některých vět.

<sup>12</sup> V snadno dostupné literatuře popsala minci nejspíše NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Moravská mincovna markraběte Jošta. NČČsl IX, 1933, s. 64, č. 3, a na s. 63 uveřejnila její dobrý snímek. CASTELINA, K.: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471. Praha 1953, s. 114, č. 28, v popisu zaměnil líc a rub. Archetyp pro transkripci legend u Nohejlové-Prátové a Castelina vytvořil FIALA, E.: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Praha 1889, s. 86, č. 856. V textu reprodukuje opisy podle Luschinova popisu nálezu z Fettengupfu u Guttensteinu z roku 1877, kde se vyskytlo osm exemplářů, ale do závorky připojuje (A), které je patrné na snímku ve studii Nohejlové-Prátové. Kapitální písmena jsou transkribována velkými tiskacími písmeny, uncíální písmena malými. Pro názornost je připojena reprodukce kresby a popisu mince podle Castelina:



Fenik

L.: V poli bez perlovce korunované mužské poprsí zprava.  
BOEMI-E.REX

R.: V perlovci koruna dole otevřená.  
WENCESLAUS-QVARTS

14–15 mm, hmotnost 0,645 g, prům. ryzost 0,486. Donebauer č. 856;

Nohejlová, NČČsl. IX, 1933, str. 63, č. 4; Heller u. Phen., str. 15;  
Sběratel VI, 1935, str. 2, č. 4a.

<sup>13</sup> PAVEL STRÁNSKÝ, Republica Bojema, Leyden 1634, jmenuje Václavem III. posledního Přemyslovce a k Lucemburkovu křestnímu jménu nepřipojuje žádné pořadové číslo. Snad tato okolnost zmýlila Voigta a ještě i Madera, takže přidělili pražské groše s opisem WENCESLAVS TERCIVS poslednímu Přemyslovcovi, který byl zavražděn nekorunován v roce 1306 a žádné groše se svým jménem nerazil.

otcově ztratila reminiscence na Karlovo křestní jméno význam a pro současníky<sup>14</sup> zůstával Karlův prvorozený syn Václavem III. Je nápadné, že když se Václav ujal samostatné vlády, ani jako římský ani jako český král neuváděl v listinách a na pečetích celé své jméno. S malou nadsázkou je dovoleno říci, že vlastně ani nevěděl, jak se jmenuje. Pojmenování Václav IV. v letech 1363–1378 je jednoduše vysvětleno a Karlu IV. spadá na vrub další neblahý vliv, který zatížil synovu psychiku.

K vlastnímu chronologickému porovnání je nezbytné předeslat zásadní poznámku. V roce 1967 byly již oprávněně vylučovány ze série vídeňských feniků typy L 108, 113, 121, 122, 129, 157, 158 a 162, ale na druhé straně Dworschakovým a Kochovým vlivem se k ražbám Albrechta II. řadil fenik

Tabulka 1. Četnost mincí v nálezech skupiny „A“ s böcklery L 164.

nález	celkem	z toho					
		vídeňské feniky			peníze Doneb. č. 856 kusů	L Fig. 10	
		včetně uher- ských kusů	v tom L 164	%		kusů	%
a	1	2	3	4	5	6	7
Tulln	638	560	—	—	—	24	3,8
Pác u Cíferu	3 402	2 840	2	0,1	—	102	3,0
Peuerbach	216	186	6	3,2	—	3	1,4
Pfarrwerfen	3 395	2 626	250	9,5	—	60	1,7
Palting	2 371	1 813	240	13,2	7	44	1,9
St. Kunigund	1 856	728	108	14,8	—	3	0,2
Marburg	1 865	1 188	294	24,9	3	33	1,8
C	686	393	107	27,2	3	13	1,9
Mödling	250	206	60	29,1	4	7	1,6
Thomasberg	1 043	931	379	40,7	(1)?	23	2,2
Mitterndorf/F.	515	490	231	47,1	—	11	2,1
Kuchařovice	928	698	351	50,3	—	12	1,3
Sparbach	1 444	800	366	45,8	—	11	0,8
Fettengupf	2 548	1 488	620	41,7	8	22	0,9
Pottenbrunn	10 153	8 875	1 899	21,4	14	83	0,8
Ober-Plöttbach	1 487	1 206	188	15,6	1	4	0,3
Oberhofen-Rab.	3 040	2 748	159	5,8	—	—	—
St. Veit/Glan	619	477	11	2,3	—	—	—
Pavlinov	938	538	—	—	—	—	—
Rossa bei Karlst.	428	328	8	2,4	—	—	—

<sup>14</sup> Podle CASTELINA, K.: Česká drobná mince, s. 114 a 120, také Tomáš Štítný ze Štítného počítá Václava IV. jako třetího Václava.

s hlavou mnicha L Fig. 10. Toto přidělení se mezitím ukázalo být problematické, takže v tabulce 1 je fenik L Fig. 10 vyloučen z počtu vídeňských feniků.<sup>15</sup> Zásah působí drobné rozdíly v relativní četnosti böcklerů.

Chronologické porovnání ražeb L 164, Doneb. č. 856 a L Fig. 10 vychází z relativní chronologie nálezů základní skupiny ‚A‘. Tuto skupinu tvořilo v roce 1967 devatenáct hromadných nálezů, z nichž každý obsahoval více než 100 vídeňských feniků. Celkové počty kusů mincí, z toho vídeňských feniků a malého počtu rázem s nimi shodných feniků uherkých, böcklerů, penízů Václava IV. Doneb. č. 856 a feniků L Fig. 10 jsou uvedeny v tabulce 1. Tabulku předznamenává jako nejstarší nález z Tullnu, který neobsahoval ještě žádný böckler L 164. Z chronologického pořadí nálezů a z relativních četností ve sloupcích 4 a 7 především vyplývá, že feniky L Fig. 10 vstupovaly do oběhu o něco dříve než böcklery a že se pak dlouho razily souběžně s nimi. Jejich relativní četnost v nálezech začíná totiž klesat teprve v nálezech Sparbach, Fettengupf (Guttenstein), Pottenbrunn a Ober-Plöttbach, kdy má za sebou kulminační bod i relativní četnost feniků s hlavou kozorožce. Fenik s hlavou mnicha přeřadili Dworschak a Koch mezi vídeňské ražby Albrechta II. neoprávněně. Jde o nevídeňský fenik, vydávaný od konce 50. let, snad bavorský, třebaže se na rubu jednoho či dvou exemplářů vyskytl znak mincmistra Heinricha der Würfela, doloženého ve Vídni v roce 1349.

První peníze Václava IV. z České Falce, ražené od roku 1363, vystupují v nálezech později než böcklery, poprvé sedmi kusy v nálezu z Paltingu u Mattighofenu v Salzbursku.<sup>16</sup> Ve starších nálezech, z Pácu u Cíferu na Slovensku, Peuerbachu v Horním Rakousku a Pfarrwerfenu v Salzbursku, se ještě nevyskytly, dílem proto, že jejich mincovna byla příliš vzdálena od naleziště (Pác u Cíferu), a dílem proto, že muselo uplynout několik let, než peníze z České Falce pronikly na pravý břeh Dunaje, kam böcklery měly snazší přístup. Obě tyto okolnosti rovněž objasňují absenci penízů Václava IV. v nálezu St. Kunigund (Sveta Jungert u Cel-

je v severní Jugoslávii). Značnou úlohu přitom sehrála skutečnost, že feniky L 164 se začaly razit ve Vídni o rok dříve než peníze Doneb. č. 856 v České Falci. Kochovo datování böcklerů do roku 1368 je pozdní a slabě zdůvodněné zprávou o výměně mincí v Rakousku v onom roce. Böcklery jsou podle svědectví nálezů s penízi Václava IV., Doneb. č. 856, zřejmě plodem začátku ražby podle ceny stříbra v roce 1362.

První typ penízů Václava IV. z České Falce tvoří jen malou příměs nálezů s vídeňskými feniky. I čtrnáct kusů je nepatrným počtem mezi více než 10 000 kusy mincí v nálezu z Pottenbrunn, a proto je obtížné určit z tabulky 1 konec jejich ražby. Rozhodně netrvala déle než produkce böcklerů ve Vídni, ražených nejvýše do roku 1388. Peníze Doneb. č. 856 se podobně jako feniky L Fig. 10 vyskytly naposled v korutanských a dolnorakouských nálezech Fettengupf, Pottenbrunn a Ober-Plöttbach, v nichž böcklery leží na sestupné větvi čáry relativních četností. Ražba prvního typu penízů Václava IV. skončila v České Falci patrně krátce po smrti císaře Karla IV. v roce 1378, kdy se císařův syn ujal vladařských povinností v Čechách i v říši a jeho jméno na mincích, Václav IV., přestalo být aktuální. Také podoba dospívajícího panovníka se měnila: z roku 1383 je znám kutnohorský peníz s portrétem dvaadvacetiletého krále zpředu, na němž jeho tvář zdobí krátký vous i knír. Po roce 1406, kdy začaly být ve Vídni raženy poručenské feniky L obr. 6, peníze Doneb. č. 856 s královskou korunou a s korunovanou hlavou zprava a s opisem WenceSL(A) QVARTS/BOeMI-e.ReX již v Rakousích, v Korutanech ani na Moravě neobíhaly.

Na rozdíl od mincí s písmeny IO o falckých penězích Doneb. č. 856 neplatí, že je lze datovat podle Luschinovy i podle Kochovy chronologie vídeňských feniků. Kdyby – historik nemá nikdy vyslovovat slovo kdyby, ale povaha diskuse k němu vede – böcklery byly raženy až od roku 1399, znamenalo by to, že

– král Václav IV. se dal na mincích portrétovat holobradý na prahu své čtyřicítky, kdy nosil bujný plnovous,

– použil na falckých ražbách jména Václav IV., zatímco na pražských groších byl již dvacet let jmenován Václavem III.,

– začínal razit v České Falci peníze právě v době, kdy jej o celé panství připravil útok vojsk Ruprechta III. Falckého.

Rozporů je dost, aby jimi byla potvrzena chyba v Luschinově datování böcklerů a oprávněnost Kochovy opravy. Rozvést důvody bylo nutné, poněvadž dlouhá zkušenost učí, že šetřit slovy znamená poskytovat kritikům příležitost, aby špatně pochopili závěry a zakalili jasnou argumentaci novými dohady.

Když Jiří Kejř v jedné ze svých studií vyvrátil omyl proslulého polského archeologa Witolda Hensela,<sup>17</sup> v závěru napsal: „Jaký je výsledek pro okruh našich poznatků? Nehledíme-li k prohloubení některých podrobností, zůstává výsledek vlastně nulový; bádání se vrací tam, kde bylo před vznikem obou úvah, ke stavu, jako kdyby žádná z nich nebyla vůbec napsána.“ Také v tomto případě se začátek ražby böcklerů vrací

<sup>17</sup> KEJŘ, J.: Wogastisburg – burgum? ČsČH 21, 1973, s. 399–410.

<sup>15</sup> LUSCHIN, A.: Wiener Münzwesen im Mittelalter, s. 69, po úvaze nepřihlédl k jedinému exempláři, na jehož rubu byla vyražena kostka (Würfel). Po vydání Kochovy knihy v roce 1983 pokládám Luschinovo stanovisko za správné, třebaže Dworschak mezitím našel další kus s kostkou na rubu. Viz KOCH, B.: Der Wiener Pfennig. Ein Kapitel aus der Periode der regionalen Pfennigmünze. Wien 1983.

<sup>16</sup> V určování peníze Václava IV., Doneb. č. 856, panuje v literatuře nejednotnost. Luschin v první syntéze, Die Wiener Pfennige z roku 1876, značil minci v přehledech obsahu nálezů O – Palting, B – Marburg (Maribor) a C – z neznámé lokality na štýrsko-uherské hranici, číslem popisu 270 a číslem vyobrazení 260 na tabulce V. V práci Steierische Münzfunde z roku 1907 odkázal v popisech nálezů Marburg a C pod č. 97 na Donebauerovo č. 856. V popisu nálezu z Mödlingu uvedl peníz pod č. 49 bez údaje počtu. Vzhledem k tomu, že celkem bylo popsáno 250 kusů a ostatní typy byly zastoupeny 246 kusy, odečtením vycházejí 4 peníze Václava IV. V popisu nálezu z Thomasbergu z roku 1891 přidělil Domanig jednu minci Václavu IV. Nesla na líci stopy hlavy s „ReX“ a na rubu čtyřhráz. V nálezu z Fettengupfu u Guttensteinu z roku 1877 popsal Luschin peníz Václava IV. nejuplněji a připojil odkaz na své vyobrazení 260 na tabulce V. Čtrnáct těchto mincí z nálezu z Pottenbrunnu určil Koch v roce 1954 odvoláním na CASTELINOVU práci Heller und Pfennig in Böhmen in den Jahren 1378–1471, České Budějovice 1934, s. 15, kde je peníz vyobrazen, popsán a připojen odkaz na Doneb. č. 856. V roce 1881 určil Raimann tento peníz z nálezu v Ober-Plöttbachu číslem popisu 270 i vyobrazení 260 podle LUSCHINOVÝCH Die Wiener Pfennige z roku 1876. – Pokud autoři neobeznámění s listinnými a sfragistickými prameny, kladou ražbu do Čech, datují ji vždy v širokém rozmezí let 1378 až 1419.

do 60. let 14. století a mince s IO markraběti Joštovi na Moravu. Budoucnost snad nezhodnotí výsledky jako nulové. Vždyť je jimi potvrzena platnost zákonitosti nálezů mincí, o jejíž rozvoj si Emanuela Nohejlová-Prátová zjedнала rozhodující zásluhu a jejíž znalost a schopnost aplikace musí patřit k běžné výzbroji každého vědce – numismatika, pokoušejícího se zasahovat do chronologických problémů.

Pokud bylo na začátku této studie řečeno, že Luschinovy práce o vídeňských fenicích jsou nejlepší učebnicí základů a úvodem do praktického studia středověkého mincovnictví, nemělo to být formální poklonou badateli před výpadem proti součásti jeho díla. Obdivovat Luschinův odkaz a rozumět mu neznamena přijímat jej jako ztrnulý kánon, na němž není dovoleno změnit literu, ale tvořivě jej rozvíjet a obohacovat novými poznatky třeba i na mistrův úkor. Stále aktuálně tu zaznívají slova Gustava Skalského, uzavírající Luschinův nekrolog: „Avšak vědecký pokrok, jako každý pokrok, vyrůstá ze spolehlivých základů tradice, jejichž byl Luschin budovatelem z nejpocitivějších, nejpilnějších a nejdovednějších. Nazvali jsme jej vůdcem generace. Zpytujeme svědomí, byl-li a je-li vůdcem a učitelem naším. A pokloňme se hluboce památce vzácného člověka a vzdejme čest velikému jeho dílu.“<sup>18</sup>

## Über die Chronologie der Wiener Pfennige mit dem Steinbockskopf L 164

Zum 150. Geburtsjubiläum Arnold Luschins

### ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1951 trat Bernhard Koch mit dem Vorschlag hervor, die allgemein anerkannte Chronologie der Wiener Pfennige Luschins abzuändern, und verlegte den Prägebeginn der Böckler L 164 aus dem Jahre 1399 in die sechziger Jahre des 14. Jahrhunderts. Einzelne tschechische Forscher bezweifeln noch immer die Richtigkeit der Kochschen Korrektur, obwohl sich ihre Folgen bei der Datierung von Funden mit anderen unstrittig und auch strittig zugewiesenen Münzen bewähren.

Eine der Prägungen, die sich bloß nach der Chronologie Kochs datieren lassen, ist die Münze Wenzels IV. aus der Böhmisches Pfalz vom Typ Donebauer Nr. 856. Sie zeigt auf der Vorderseite die böhmische Königskrone und die Umschrift WenceSL(A)QVARTS, auf der Rückseite ein gekröntes bartloses Haupt von rechts und die Umschrift BOeMie.ReX (die Großbuchstaben bedeuten Kapitalschrift, die Kleinbuchstaben die Unzialen). Diese Münze ließ Karl IV. im Namen seines unmündigen erstgeborenen Sohnes nach seiner Krönung im Jahre 1363 prägen. Die Böckler L 164, die Münzen aus der Böhmisches Pfalz Donebauer Nr. 856 und die zu den Wiener Pfennigen problematisch gerechneten Pfennige L Fig. 10 mit einem Mönchskopf werden in Tafel 1 chronologisch miteinander verglichen. Die neunzehn Massenfunde mit Böcklern sind in annähernd zeitlicher Abfolge gereiht. Dem ältesten Fund aus Pác bei Cifer geht der Fund aus Tulln voraus, der noch keinen Böckler, dafür bereits 24 Stück Pfennige L Fig. 10, beinhaltete. Aus dem Verlauf der relativen Frequenzen in den Kolonnen 4 und 7 geht hervor, daß die Pfennige L Fig. 10 lange Zeit parallel mit den Pfennigen L 164 geprägt wurden und daß sie fremder, offenbar bayrischer Herkunft sind. Das seit dem Jahre 1363 geprägte Geldstück Wenzels IV. aus der Böhmisches Pfalz drang südwärts von der Donau einige Jahre später als die Böckler vor, die nach der „tewrung des silbers“ seit dem Jahre 1362 herausgegeben wurden, und behauptete sich im Umlauf auch noch nach dem Jahre 1378, da seine Emission eingestellt wurde. Zuletzt kam es in den Funden Fettenpuf (Guttenstein), Pottenbrunn und Ober-Plöttbach vor, deren Inhalt spätestens im Jahre 1406 abgeschlossen war.

Die Münze Donebauer Nr. 856 läßt sich nach Luschins Chronologie nicht datieren, da diese in ihren Konsequenzen zu folgenden Differenzen führen müßte: König Wenzel IV. ließ sich an der Schwelle seiner vierziger Jahre auf der Münze bartlos porträtieren, benützte den Namen Wenzel der Vierte, während er auf den Prager Groschen schon zwanzig Jahre lang Wenzel der Dritte hieß, und begann seine Münze in der Böhmisches Pfalz gerade zu einem Zeitpunkt zu prägen, da ihn um die ganze Herrschaft der Angriff der Truppen Ruprechts von Pfalz gebracht hatte.

Luschins Vermächtnis zu bewundern und zu verstehen, bedeutet allerdings nicht, dieses als unumstößlichen Kanon anzusehen, an dem kein Buchstabe geändert werden darf; es gilt vielmehr, sein Vermächtnis schöpferisch weiterzuentwickeln und durch neue Erkenntnisse, sei es auch im Widerspruch zum Meister, zu bereichern.

Übersetzt von dr. A. Hubala

© Ivo Pánek, 1993

<sup>18</sup> SKALSKÝ, G.: Arnold Luschin z Ebengreuthu. NČČsl IX., 1933, s. 132–134. — Paní prom. hist. Daně Svobodové srdečně děkují za pomoc při zpracování tohoto příspěvku.

**FINANČNÍ HOSPODAŘENÍ ČESKÝCH BUDĚJOVIC  
V LETECH 1396 - 1416**

Přehlízíme-li tematické spektrum prací vzešlých ze studia problematiky královských měst v předhusitských Čechách, ale i v období do Bílé hory, zjistíme, že se badatelský zájem soustředil na několik okruhů; jiné zůstaly zatím mimo ohnisko zájmu.<sup>1</sup> Provedeme-li konfrontaci s prameny, jež jsou jak pro dobu před rokem 1419, tak pro období do konce 16. století k dispozici, vidíme, že vedle problematiky profesní skladby měst vznikaly profilující práce zejména na základě pramenů berní povahy. A lze bez nadsázky konstatovat, že řada českých měst poskytuje v tomto ohledu soubory pramenů středoevropského významu.<sup>2</sup> Tuto charakteristiku umožňuje použití objektivních srovnávacích kritérií. V první řadě je to množství zachovaných berních knih, dále vnitřní struktura těchto pramenů a jejich výpovědní schopnost. Konečně lze uvést zachování souborů berních knih pro delší období.<sup>3</sup>

Je ovšem nepřehlédnutelné, že v komplexu otázek, řešených na základě studia berních knih, zůstávala zatím stranou některá závažná témata. Třeba jedno z primárních, k němuž může zmíněný typ pramenů říci velmi mnoho: městské finance. Městské berní prameny u nás zatím z tohoto hlediska využity nebyly. Tento příspěvek chce přispět k překlenutí uvedeného nepoměru.

Velice důležitým pramenem ke studiu středověkých městských (i komorních) financí je českobudějovická berní kniha z let 1396 - 1416.<sup>4</sup> Není totiž sporu o tom, že provedeme-li formální, ale i obsahovou analýzu výpovědní schopnosti („užitné hodnoty“)<sup>5</sup> tohoto pramene, pak právě otázka městských financí představuje základní rovinu, kterou lze na základě rozboru pramene sledovat. Je třeba jen dodat, že faktorem korelujícím byla vazba vyplývající z finančních povinností města vůči ko-

<sup>1</sup> Srv. Přehled dějin Československa I/1-2, Praha 1980-82.

<sup>2</sup> Srv. NOVÝ, R.: Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526, Praha 1963.

<sup>3</sup> Zvláště Stříbro, České Budějovice, Cheb, ale i další města. Srv. v konfrontaci s jihozápadním Německem, případně Švýcarskem. Blíže viz EITEL, P.: Die oberschwäbischen Reichsstädte im Zeitalter der Zunftherrschaft, Stuttgart 1970, poučné jsou i údaje AMMANN, H.: Untersuchungen über die Wirtschaftsstellung Zürichs im ausgehenden Mittelalter, Zeitschrift für Schweizerische Geschichte 29, 1949, s. 307, kde uvádí, že z řady berních knih města pro léta 1357-1467 jsou pouze pro 5 let zachovány tyto prameny zcela úplně!

<sup>4</sup> OA České Budějovice, fond AM Č. Budějovice, D 99 (dále cit BK); k diplomatické klasifikaci pramene viz pozn. 9.

<sup>5</sup> WEYRAUCH, E.: Datenverarbeitung als Quellenkritik? In: Müller, P. J. (ed.), Die Analyse prozess-produzierter Daten, Stuttgart 1977, s. 146-7.

moře. Je-li dále pojednáno o městských financích výlučně na bázi sledování berní knihy, nejedná se o zjednodušující pohled. Vyplyvá to především ze skutečnosti, že částky obsažené v berní knize představovaly na přelomu 14. a 15. století rozhodující část městských financí – a to nejen v Českých Budějovicích. Zjištění souhrnných částek je znemožněno absencí dalších pramenů,<sup>6</sup> které by přímo doplňovaly období 1396 – 1416. Z tohoto hlediska má zvolený přístup nejen své logické oprávnění, ale přispívá také k zpřehlednění výkladu. Zvolený postup má i své hlubší příčiny.<sup>7</sup> Vychází z poznání, že příjmy z městské sbírky (přímá berně), později také z nepřímého zdanění (zvláště z ungelu), představují historicky výchozí etapu v procesu formování obecného hospodaření měst, které mělo sloužit k uspokojování veřejných komunálních potřeb a zájmů. V případě českobudějovické berní knihy nejde jen o srovnání stránky příjmové a výdajové, ale je možné sledovat tyto problémy daleko komplexněji. Na jejich konci může být například řešení tak důležité a aktuální vědecké otázky, jakou je bezesporu vývoj finančního zatížení města a jeho obyvatel v uvedeném dvacetiletí. Jinými slovy řečeno, prostřednictvím hluboké analýzy vývoje městských financí v letech 1396 – 1416 lze odpovědět na řadu otázek ekonomických i sociálních, jež kladlo předchozí bádání při sledování vývoje sociální struktury města.<sup>8</sup> A není vůbec přehnané, konstatujeme-li hned na začátku, že sledování finančního vývoje Českých Budějovic může přispět k přesnějšímu pochopení období posledního čtvrtstoletí před husitskou revolucí. A to přesto, že získané závěry nebudou generalizovány.

Patrně není spolehlivější indikátor komunálních poměrů v uvedené době než důkladný rozbor finanční situace. Rozhodně právě v Českých Budějovicích poskytuje relevantnější závěry než například sledování majetkového vývoje poplatníků, případně sociální struktury.<sup>9</sup> V tomto spojení potom mohou nabýt logicko-deduktivní charakteristiky – jako období krize, stagnace či strukturální změny – své zcela konkrétní historické vyjádření.

## Metodika zpracování

Aplikace právně historické analýzy představuje výchozí rovinu k poznání sledované problematiky. Tímto metodickým postupem lze poznat jak správní či finanční zvyklosti, tak právní zásady, nezbytné pro studium městských financí. Metoda představuje nesporně konceptuální superioritu

<sup>6</sup> Důležité prameny z počátku 90. let 14. století – kniha radních počtů 1390–94 a Rejstřík městských počtů – ungelu 1390–94, viz NOVÝ, R.: Soupis, s. 54, č. 69–70 – jsou v přítomnosti bohužel neznámé. Jde o nejstarší prameny tohoto druhu v Čechách.

<sup>7</sup> Blíže viz MAYER, T., in: GERLOFF, W. – NEUMARK, F. (edd.), *Handbuch der Finanzwissenschaft*, Tübingen 1952<sup>2</sup>, s. 267. sq.

<sup>8</sup> Souhrnně HOFFMANN, F.: Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století. In: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 320 sq., k Čes. Budějovicům MEZNÍK, J.: K otázce struktury českých měst v době předhusitské, *SPFFBU C 12*, 1965, s. 73 sq.

<sup>9</sup> Kvantitativně i kvalitativně nové závěry přináší ČECHURA, J.: Poplatníci v berní knize Českých Budějovic z let 1396–1416, *JSH 56*, 1987, s. 57 sq.

před ztotožňováním financí středověkého města s novodobými státními útvary, poznávanými podle moderní systematiky. Jedná se o dodnes dosti rozšířený přístup k problematice, navazující na někdejší tzv. státní vědy, rozvinuté zvláště v Německu v minulém století.<sup>10</sup>

Mezní rovinou v aplikaci jednoho nebo druhého z naznačených metodických postupů je zjištění individuálního vývoje městských financí a některých dalších specifických rysů s touto otázkou spojených.<sup>11</sup> Zde je potřebné si uvědomit, že ani v centralizující se lucemburské monarchii nenalzáme žádný předpis ústřední správy,<sup>12</sup> stanovující principy vytváření městských financí či způsob přímého zdanění osob jednotlivých královských měst. Tato skutečnost se odráží i ve sféře působnosti měst. Není totiž u nás běžné nalézt v zákonodárné činnosti města statuta, „normy úřední povahy“,<sup>13</sup> jež by se přímo dotýkaly jak principů zdanění majetku měšťanů a dalších skupin obyvatel, tak vlastního postupu či modalit výběrání městské sbírky.

V Českých Budějovicích nenacházíme z této oblasti jediný písemně fixovaný dokument.<sup>14</sup> Znamená to, že můžeme poznat i právní zásady pouze přímým rozbořem údajů berní knihy: rozčleněním jednotlivých operací, zjištěním pravidelností, jedinečností, respektive zvláštností, odchylností se od úzu ve městě platného. Uvedený postup vede k poznání berní praxe města. Důležité je také sledování intenzity působnosti městské rady v této sféře. Vždyť např. určitá berní sazba platila pouze tehdy, když ji stanovila městská rada.

Vědomě nechávám otevřenou otázku (kterou mohou řešit pouze specialisté), zda je možné hovořit v této souvislosti o „zvykovém právu“,<sup>15</sup> případně o nekodifikovaných ani statutárně nestanovených právních či správních zvyklostech, jež se ovšem v denním životě města („v praxi“) plně prosazovaly.<sup>16</sup> Ba dokonce vlivem dlouhodobé působnosti (14. – 16.

<sup>10</sup> Lapidární formulaci přináší SCHÖNBERG, L.: *Die Technik des Finanzhaushalts der deutschen Städte im Mittelalter*, Stuttgart-Berlin 1910, s. 145: *Die Stadt des Mittelalters war ein Staat im kleinen und hatte dementsprechend auch die Aufgaben eines solchen.* V podobném stylu jsou koncipovány některé příspěvky, in: MASCHKE, E. – SYDOW, J. (edd.), *Städtisches Haushalts- und Rechnungswesen*, Sigmaringen 1977.

<sup>11</sup> Viz pozn. 7; důraz na tento rys je kladen i v nové literatuře, viz WEYRAUCH, E.: *Zur Auswertung von Steuerbücher mit quantifizierenden Methoden*. In: Rabe, H. (ed.), *Festgabe für E. W. Zeeden zum 60. Geburtstag*, Münster 1976, s. 99–101.

<sup>12</sup> PROCHÁZKA, V.: *Centralizující se středověká monarchie*. *Právník 99*, 1960, VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha 1975 (3. vyd.), s. 149 sq., srv. i následující pozn.

<sup>13</sup> HOFFMANN, F.: K oblastem českých práv. *STR 14*, 1975, s. 34.

<sup>14</sup> Srv. KÖPL, K. (ed.): *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen I/1*, Prag 1901 (do r. 1391) – dále cit. UBB, ŠIMEČEK, Z.: *České Budějovice a Staré Město pražské (K dějinám městské jurisdikce 15. a 16. století)*, PHS 15, 1971, s. 115 sq.

<sup>15</sup> KIRCHGÄSSNER, B.: *Zur Frühgeschichte des modernen Haushalts*, in: MASCHKE, E. – SYDOW, J. (edd.), *Städtisches Haushalts- und Rechnungswesen*, zejména s. 10 sq., ve studii jsou citovány i další Kirchgässnerovy práce vycházející především z rozboru berních knih Kostnice (1418–1460); všude autor užívá pojmu „Gewohnheitsrecht“, srv. např. *Das Steuerwesen der Reichsstadt Konstanz 1418–1460*, Konstanz 1960, zvláště s. 82 sq., HOFFMANN, F.: K oblastem českých práv městských, s. 35, v kontextu probíraných problémových okruhů studovaných u nás v rámci souhrnné problematiky městského práva upozorňuje na právo nepsané.

<sup>16</sup> Souhrnně k právním aspektům městských příjmů a vybírání městské sbírky SCHÖNBERG, L.: *Die Technik*, s. 177 sq.

století) byly velmi pevně zakořeněné.<sup>17</sup> Lze je považovat za důležitou součást právního vědomí své doby, respektive „právního života“ městské obce.

Naznačený postup v zobecnění směřuje k poznání poměru norem a praxe v působení městského práva, či jinak řečeno k zjištění, „zda právní praxe města odpovídá typu práva, jež tam platilo“.<sup>18</sup>

Komplex všech těchto specifických komponent, nezbytných pro poznání základních forem a mechanismů ukrytých pod souhrnným pojmem „městské finance“, jejichž výčet zde není zcela úplný, bude předmětem vlastního rozboru. Odtud vychází celý poznávací proces, ve studii uplatněný. V závěrečné části práce, při sledování finančního zatížení obyvatel města, je zorný úhel poněkud rozšířen, zejména aplikací konkrétně historického přístupu a některých principů ekonomické či finanční teorie. Toto širší metodické založení práce má svou objektivní vnitřní logiku. Směřuje totiž k co nejobsažnějšímu rozboru tak významné a v řadě ohledů ojedinělé informační báze, jakou představuje českobudějovická berní kniha z let 1396 – 1416. Řadu aspektů finančních lze všestranněji pochopit využitím údajů o majetkové struktuře poplatníků, doplněných poznatky ekonomickými i sociálními.<sup>19</sup>

### Formální stránka finančních operací v berní knize

Východiskem musí být poznání reálného mechanismu jednak účetních operací, jednak způsobu jejich zaknihování. Berní kniha představuje výlučný zdroj informací. Sledování obou uvedených stránek, které nemusí být zcela synchronní, umožňuje posoudit, do jaké míry se v knize skutečně odrážejí finanční operace. Přitom je třeba akceptovat určité skutečnosti. V zahraniční literatuře se při zpracovávání těchto otázek zpravidla vychází od sledování činností jednotlivých finančních úřadů města.<sup>20</sup> Tento postup není třeba z hlediska metodického dodržovat.

Vlastní analýza zápisů musí vycházet ze sledu po sobě jdoucích sbírek, z nichž každá představuje uzavřenou, zcela autonomní jednotku městského finančního hospodářství. U všech sbírek je třeba sledovat jednotlivé komponenty, tedy příjmy, výdaje, případně položky „defalcata“ (defalcaciones).

Vedení zápisů nebylo podmíněno kalendářně – finanční rok nebyl totožný s rokem kalendářním. Finanční (účetní) rok tedy netvořil ve sledovaném období základní osu městského „účetnictví“. Přesto lze přehledně sledovat finanční operace v jednotlivých letech nepřímým způsobem: jako úhrn počtu vypsanych sbírek jak z hlediska příjmů, tak výdajů. Přitom je třeba počítat se skutečností, že u řady sbírek se doba potřebná k jejich vybrání značně protáhla, nežádka až do druhého kalendářního

roku.<sup>21</sup> Není však nutné – i když by to bylo možné – rozdělovat příjmy z takové sbírky mezi dva po sobě jdoucí roky. Jestliže byly např. v roce 1400 vypsány 3 sbírky, lze počítat jako roční úhrn součet příjmů těchto sbírek, podobně výdajů i defalcací.

Tento postup vůbec neodporuje značně pružnému systému městských financí, v němž berníci (losungarii) uhradili z vlastních prostředků dosud nevybranou částku, kterou jim posléze město vyplatilo v hotovosti, nebo odečítalo postupně jako pohledávky.

K uvedenému přístupu nás konečně opravňují i vlastní finanční zvyklosti města. Na první straně skutečnost, že celkové vyúčtování příjmů i výdajů nebylo podmíněno kalendářně, ale datem, kdy byl proces vybírání, ale i užití získané hotovosti ukončen. Na druhé straně lze v rámci kalendářního roku sledovat – jako odlišnou kvalitu – sumy odevzdávané komoře, téměř vždy v určitém termínu.<sup>22</sup> Je lhostejné, zda byla v některém roce sbírka vypsána dvakrát či čtyřikrát; právě platy komoře mají striktně kalendářní posloupnost.

Zápisy samotné (zejména výdaje) neukazují, že by ve městě (v rámci analyzovaného druhu pramene) existovala zvyklost vést týdenní účty.<sup>23</sup> Rovněž nebylo povinné zaknihování každé vydané částky. U většiny sbírek, platí to stejnou měrou pro příjmy i výdaje, bývaly tyto opsány najednou z pomocného rejstříku.<sup>24</sup> K tomu zřejmě docházelo po vyúčtování sbírky, když byla naplněna jak stránka příjmová, tak výdajová. Přestože se berníci pro každou sbírku měnili (vždy dva z městské rady, dva z obce), prováděné vyúčtování neukazuje příliš rigorózní přístup městské rady (nejvyššího orgánu finanční správy).<sup>25</sup>

Podle formální stránky zápisů do knihy se dvacetiletí 1396 – 1416 rozpadá zhruba na tři fáze. Lze říci, že zde spolupůsobily nejen finančně správní aspekty, ale do určité míry i zvyklosti jednotlivých písařů.

První fáze trvala do roku 1400. Je pro ni charakteristické dotváření systému vedení jednotlivých položek v berní knize. Základní členění na příjmy a výdaje bylo ovšem již plně vyvinuto dříve, jak ukazují berní rejstříky z let 1384 a 1385.<sup>26</sup> U příjmů i výdajů prvních sbírek chybí konečné součty buď úplně, nebo byly provedeny až dodatečně, jak naznačuje odlišná barva inkoustu. Konečně (roku 1399)<sup>27</sup> přichází součet příjmů a výdajů ve formě marginální poznámky, přičemž jednotlivé sloupce jsou doplněny dílčími součty. Lze předpokládat, že sumární vyčíslení bylo provedeno v radních (či purkmistrovských) počtech, jež však pro léta 1396 – 1416 nejsou zachovány. Výdaje z let 1396 – 1398 mají u jednotlivých částek poznamenána také denní data.

<sup>21</sup> Viz příloha I.

<sup>22</sup> Detailně viz níže.

<sup>23</sup> Takovým příkladem je Basilej, srv. ROSEN, J.: Eine mittelalterliche Stadtrechnung – Einnahmen und Ausgaben in Basel 1360–1535, in: MASCHKE, E.–SYDOW, J. (edd.), Städtisches Haushalts- und Rechnungswesen, s. 45 sq. (nejednalo se ovšem o berní knihy, nýbrž o knihy městských počtů).

<sup>24</sup> ČECHURA, J.: Poplatníci I, passim.

<sup>25</sup> SCHÖNBERG, L.: Die Technik, s. 11 sq., srv. též pozn. 15.

<sup>26</sup> OA České Budějovice, fond MA Č. Budějovice, D 4, D 5.

<sup>27</sup> BK, fol. 89v.

<sup>17</sup> Ukazuje to velmi zřetelně i berní kniha z let 1514–1593, OA České Budějovice, fond MA Č. Budějovice, D 95.

<sup>18</sup> HOFFMANN, F.: K oblastem, s. 51.

<sup>19</sup> Srv. ČECHURA, J.: Poplatníci, passim.

<sup>20</sup> Viz pozn. 15.

Velmi zajímavý byl princip, se kterým se setkáváme jak v části příjmové, tak výdajové, totiž uvádět dohromady peníze přijaté v hotovosti i tzv. defalcata (defalcaciones). Oč se jedná? Jde o „fiktivně plné obnosy“. Vedle skutečně přijatých peněz byly počítány také částky odečtené. Znamená to asi tolik, že dlužilo-li město některému z obyvatel určitou sumu, mohlo ji zmenšit již v „perceptech“ tím, že dotyčná osoba neplatila. V příjmech bylo toto odečtení poznamenáno jako dílčí položka (fiktivně přijatá). Na druhé straně byly tímto způsobem „odečítány“ pohledávky jednotlivců městu, jestliže je nahradili například obilím či provedením určité služby,<sup>28</sup> což bylo zaneseno mezi výdaje. Např.: „Item XY defalcacimus pro avena 30 gr.“ V „distributech“ se pak rozlišovalo, zda šlo o odečtení určité částky, nebo byla-li skutečně vyplacena (in parata pecunia). Jedná se v podstatě o týž princip, který je znám z účtu novohradského panství z let 1390 – 1391, kde se fiktivní částky označují „deperirencia“. Charakteristiku J. Šusty, že se jedná o „doklad vyspělé techniky účetnické“,<sup>29</sup> lze plně použít pro prostředí městské, a to od samotného počátku vedení knihy.

Velmi názorně můžeme uvedené principy sledovat například na sbírce 1398 I.<sup>30</sup> Celkové příjmy ve výši 245 kop 2 gr. byly vybrány ve 20 termínech (od 22. ledna do 14. května). Přitom u plných 17 z nich byla počítána vybraná částka „cum defalcacionibus“. Ze způsobu evidence této položky nelze tak vlastně přesně stanovit, kolik bylo vybráno přímo na hotovosti a kolik odečteno. Poněkud přesnější orientace je možná u výdajů označených „summa distributorum“, kde je u každé vydané položky poznamenáno, jednalo-li se o hotovost či o odečtení.

#### Struktura výdajů 1398 I

hotově vydáno	161 kop 33 gr.	= 65,94 %
odečteno	83 kop 27 gr.	= 34,06 %
celkem	245 kop	

Je zde patrná velmi malá diference 2 českých (pražských) grošů, neboť příjmy a výdaje této sbírky se rovnaly. Dodejme, že výdaje na hotovosti i „bezhotovostní platby“<sup>31</sup> byly v městském účetnictví chápány jako zcela rovnocenné. Dokazuje to způsob vedení složky „distributa“: na každou stranu byly vepsány vždy dva sloupce, ukončené součtem, přičemž každý sloupec obsahoval oba druhy plateb.

Druhou fází zápisů do knihy ve dvacetiletí 1396 – 1416 představuje období 1400 – 1410. V roce 1400 byla provedena obnova berní knihy.<sup>32</sup> Neprojelila se jen ve změně principů evidence poplatníků, neméně výrazně se dotkla také principů účetní evidence. Formulář jednotlivých finanč-

<sup>28</sup> SCHÖNBERG, L.: Die Technik, s. 113, uvádí tento princip, pouze však ve formě pohledávek měšťanů na základě výdajů ve prospěch města, vyskytující se ve Zhořelci.

<sup>29</sup> ŠUSTA, J. (ed.): Purkrabské účty panství novohradského z let 1390–91, Praha 1901, s. 15 (úvod k edici).

<sup>30</sup> BK, fol. 61v.

<sup>31</sup> Termín použit v přeneseném slova smyslu; nemá pochopitelně nic společného s moderními finančními operacemi.

<sup>32</sup> BK, fol. 91v. K tomu naposledy ČECHURA, J.: Poplatníci, passim.

ních operací získal svou konečnou podobu. Právě v roce 1400 se poprvé setkáváme (u 3. sbírky)<sup>33</sup> s vytvořením samostatné položky nadepsané „defalcata“. V ní byla zachycována „odečtení“, jež tvořila součást výdajů. Vlastní „distributa“ byla určena pro skutečně vyplacené částky. Dělení nebylo ovšem zcela striktní. Tu a tam nalezneme mezi distributy „defalcaciones“. V tomto období docházelo také k nejdetailnějšímu rozepisování částek v rámci jednotlivých položek.

Konečně jako třetí vývojovou fází můžeme označit léta 1411 – 1416.<sup>34</sup> Shoduje se tedy s poslední „berní osnovou“. Charakteristickým rysem je zhušťování jednotlivých sum, ať na straně příjmové či výdajové. Lze snad hovořit o jisté sumarizaci provedení na základě údajů pomocného rejstříku. Zápisy byly psány najednou. Ve srovnání s obdobím do roku 1410 je pro poslední část typická menší pečlivost vkladů, což ovšem nemělo patrný vliv na obsahovou stránku finanční evidence.

Při souhrnném pohledu na formální stránku finančních operací nelze přehlížet význam některých obecnějších skutečností, které spoluurčují místo berní knihy v rámci tohoto druhu pramenů městské proveniencí ve střední Evropě na přelomu 14. a 15. století.

Pramen vyniká jak obsahovou čistotou, tak homogeností údajů v něm zaznamenaných. Jinak řečeno obsahuje pouze zápisy týkající se v nejvyšším slova smyslu funkce finanční knihy. Takováto formální výlučnost svědčí především o vyspělosti a pokročilosti sledovaného typu městské knihy.<sup>35</sup> Rozhodně nikoli zanedbatelným dokladem toho je fakt, že na 250 fóliích knihy nenacházíme žádné údaje o platbách, jež by přesahovaly rámec městské sbírky. Toto zjištění nijak nezmenšuje skutečnost, že se jednalo o čistopis.<sup>36</sup> Současně zmíněná formální čistota ukazuje na vysokou úroveň správy, což podtrhuje fakt, že s každou sbírkou přicházeli noví lidé, kteří byli s to zvládnout poměrně vysoké nároky, jež na ně kladla funkce ve finanční správě. V této souvislosti je třeba znovu zdůraznit, že systém městských financí byl jednoduchý, přehledný a přitom vysoce efektivní. Během dvou desetiletí bylo jeho nositelem několik desítek měšťanů, ve sbírce 1415 I vykonával dokonce úřad jako jeden ze zástupců obce nájemník „Johlinus in domo Laussi“.<sup>37</sup>

V konfrontaci s městy jihozápadního Německa a dnešního Švýcarska, jejichž berní knihy jsou dnes z celé německé oblasti nejlépe poznány, vyniká i výlučné používání papíru.<sup>38</sup> Neméně je však odlišný také samotný systém vedení berní knihy. V uvedených oblastech byly totiž tyto finanční prameny vedeny obvykle ve dvou exemplářích.<sup>39</sup> Nelze přehlédnout rov-

<sup>33</sup> BK, fol. 116v.

<sup>34</sup> BK, fol. 225v–249r (vyúčtování sbírek).

<sup>35</sup> Např. kostnické berní knihy obsahují ještě v letech 1418–1460 řadu číselných položek, jež nelze přesně specifikovat, blíže viz KIRCHGÄSSNER, B.: Steuerwesen, s. 62 sq., stejně tak i v Esslingenu, viz pozn. 39.

<sup>36</sup> K diplomatické klasifikaci ČECHURA, J.: Poplatníci, passim; SCHÖNBERG, L.: Die Technik, s. 96 sq., uvádí, že užívání čistopisů (pro radní počty) se rozšířilo obecně až v 15. století; výjimkou byl např. Hildesheim, kde je zachován čistopis finanční knihy z roku 1379. Tyto údaje lze vztáhnout i na berní knihy (srv. níže).

<sup>37</sup> BK, fol. 241v.

<sup>38</sup> Shrnutí u KIRCHGÄSSNERA, B.: Zur Frühgeschichte, s. 28–9.

<sup>39</sup> Detailně např. KIRCHGÄSSNER, B.: Wirtschaft und Bevölkerung der Reichsstadt Esslingen im Spätmittelalter. In: Esslingen Studien 9, 1964, s. 51 sq.

něž jejich značnou složitost a těžkopádnost (např. v Esslingenu a Kostnici), provázející nejen mechanismus vybírání městských sbírek, ale i kladení počtu. Navíc zde přichází další krok, tzv. zkoušení počtu vykonávané městskou radou. Tento postup je v německé literatuře označen přímo jako pedantický.<sup>40</sup> Byly kontrolovány nejen knihy a sumy v nich uvedené včetně případných pohledávek, ale i zúčtovací termíny pro příjem berně a navíc celková účetní správnost. Forma zkoušení počtu se v průběhu 15. století ještě upevnila.<sup>41</sup> Přesto je zmíněný postup považován za doklad zvyšující se racionality při zjišťování souhrnného počtu!<sup>42</sup>

Konečně je nesporné, že pevný formulář (představující dovršení vývoje berních písemností, jak ukazuje konfrontace s českobudějovickými berními rejstříky z let 1384 a 1385), užívaný v berní knize jak od roku 1396, tak po správní reformě roku 1400, znamená pro dnešní bádání do určité míry zmenšování vřpovědní schopnosti pramene.

### Mechanismus finančních operací

Skutečnosti, že každá sbírka představovala uzavřenou účetní jednotku, zesílenou personálním složením berníků, odpovídalo skládání počtu (tj. účetní uzávěrka).

Jakýmsi nepsaným pravidlem bylo v této souvislosti tendenční vyrovnání části příjmové a výdajové.<sup>43</sup> Znamená to asi tolik, že po skončení práce složili berníci městské radě počet tak, aby pokud možno obě strany byly v rovnováze, případně aby rozdíl nebyl příliš velký. Nejvýrazněji je tato tendence patrná v letech 1411 – 1416. Nelze přehlédnout, že u většiny sbírek jsou po uzávěrce poznamenány další částky, a to jak na straně příjmové, tak výdajové.<sup>44</sup> Ty byly sice zaneseny na příslušné místo berní knihy, ale nový součet sloupce příjmů, resp. výdajů, již nebyl proveden. Odtud vychází předpoklad, že základním smyslem zde bylo završení práce berníků a nikoli již snaha zcela přesně do berní knihy zaznamenat, kolik skutečně přijali či vydali. Znamená to rovněž pravděpodobně, že berníci mimo rámeček příjmů a výdajů mohli držet ještě určitou hotovost, z níž zapravovali případné dodatečně vzniklé

<sup>40</sup> KIRCHGÄSSNER, B.: Zur Frühgeschichte, s. 37.

<sup>41</sup> Tamtéž, s. 27.

<sup>42</sup> Samostatným kvalitativním ukazatelem jsou použité měnové jednotky. Vedle nemnoha plateb v uherských zlatých jsou všechny platby realizovány v pražských groších, počítaných na kopy. Je to fakt prostý i pochopitelný, jeho plné docenění přináší teprve studium horního Německa či Švýcarska, kde právě mincovní poměry představují nejvýraznější bariéru ve studiu berních knih. Konstatoval to AMMANN, H.: Untersuchungen I, s. 316 sq., naposled dosti ostře KIRCHGÄSSNER, B.: Möglichkeiten und Grenzen in der Auswertung statistischen Urmaterials für die südwestdeutsche Wirtschaftsgeschichte im Spätmittelalter, EHBRECHT, W. (ed.): Voraussetzungen und Methoden geschichtlicher Städteforschung, Köln-Wien 1979, s. 96 sq., s odkazy na jeho výše citované práce (zejména viz pozn. 39).

<sup>43</sup> ROSEN, J.: Eine mittelalterliche Stadtrechnung, s. 47.

<sup>44</sup> Nesprávné závěry vzniklé zejména ztotožněním formální a obsahové stránky této problematiky uvádí NOVÝ, R.: Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské. In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 4, 1960, s. 34–5.

pohledávky a zbytek, dnes vlastně přesně nezjistitelný, odevzdávali přímo do městské pokladny.

Způsob evidence příjmů a výdajů ukazuje, že se jednalo o brutto princip.<sup>45</sup> Část přijatých peněz sloužila na pokrývání pravidelných nákladů města, např. vyplácení platu městskému písaři, faráři, špitálu apod.

Uvedený princip dovoluje vyslovit předpoklad, že v Českých Budějovicích existovala na přelomu 14. a 15. století pokladní jednotka.<sup>46</sup> Vyplývá to jak z personálních vazeb berníků k městské radě, tak i ze skutečnosti, že městský písař vedl také berní knihu. Pro začátek 90. let 14. století zachované purkmistrovské počty,<sup>47</sup> obsahující také nepřímé dávky (ungeld aj.), vedou ke stejnému závěru. Konečně užívání fiktivních částek vytváření prostoru pro vznik finančních rezerv předpokládá úzkou kontrolu městské rady, která měla zabránit úniku části „ušetřené hotovosti“ do kapes berníků. Ostatně v celé berní knize nenacházíme o něčem podobném ani zmínky.<sup>48</sup>

Nároky finančních požadavků – jak v rámci vrchnostenských vztahů, tak z hlediska potřeb města – pokrývaných výdaji (distributy) ukazují, že právě tato položka hrála v mechanismu městských financí určující roli.<sup>49</sup> Výše výdajů byla rozhodujícím faktorem, jenž působil na frekvenci vybírání sbírek v jednotlivých letech (rozpětí bylo dosti značné: 1–5 sbírek za rok),<sup>50</sup> ale také na výši berní sazby z jednotky zdanitelného majetku. Vedle nejčastější platby 4 groše z hřivny odhadnutého majetku se setkáváme v řadě případů se sazbou 2 groše, několikrát i 3 groše, v jednom případě i s 1 grošem.<sup>51</sup>

Kombinace četnosti vybírání sbírek a výše sazby vede k předpokladu, že finanční správa města byla s to během každého roku alespoň rámcově odhadovat rozsah finančních prostředků, které bude potřebovat ke krytí výdajů všeho druhu, a jež tedy musí vybrat od obyvatel Českých Budějovic. Podle mého názoru lze oprávněně hovořit o schopnosti odhadnout – na základě empiricky daných (či předpokládaných) skutečností – roční „rozpočet“ města.<sup>52</sup> Užití tohoto termínu v daném případě neznamená vůbec snahu o modernizaci problematiky městských financí, což je nebezpečí, které řešení této otázky skrývá. A to zejména pro svou jevovou podobnost se státními financemi moderní doby. Vyslovený názor lze poměrně jednoduše verifikovat. V rámci celé berní knihy nenalzáme doklady o tom, že by každoročně vybrané finanční

<sup>45</sup> Berníci museli při skládání počtu uvést celkovou částku, kterou vybrali; z ní potom byly odepisovány částky za jejich náklady, srv. KIRCHGÄSSNER, B.: Das Steuerwesen, s. 72.

<sup>46</sup> Tento pojem opět nelze ztotožňovat se stejným termínem moderních financí.

<sup>47</sup> Viz pozn. 6.

<sup>48</sup> Srv. např. KIRCHGÄSSNER, B.: Das Steuerwesen, s. 122 sq.

<sup>49</sup> Souhrnně ČECHURA, J.: Poplatníci, II, passim.

<sup>50</sup> V roce 1414.

<sup>51</sup> Sbíрка 1415 V, BK, fol. 246v.

<sup>52</sup> Také zde je třeba chápat pojem jako historicky podmíněný a nelze ho pochopitelně ztotožňovat s moderním vymezením pojmu, tak např. SCHÖNBERG, L.: Die Technik, s. 143 sq., či KIRCHGÄSSNER, B.: Zur Frühgeschichte, s. 38 (rozpočet neexistoval), naproti tomu ROSEN, J.: Eine mittelalterliche Stadtrechnung, s. 48, hovoří nejen o rozpočtu, ale i o základním rozpočtu (Basisbudget).

prostředky nepostačovaly ke krytí vnějších i vnitřních pohledávek, a že by bylo tudíž třeba sáhnout k úvěru či mimořádné sbírce. Výdaje byly průběžně doplňovány příjmy z městských sbírek. Nejsou patrné poruchy plynulosti v doplňování hotovosti. Doklady o tom by pak bylo možné nalézt ve výdajích, v nichž by se splácení půjčky vyšší finanční částky muselo odrazit. Konečně lze reálnou možnost ročního odhadu potřeby finančních prostředků, získávaných vybíráním městské sbírky, prokázat také srovnáním kvantitativních údajů týkajících se sum, které byly vybrány v průběhu 20 let (1396 - 1416).

Tabulka 1. Odchylky v příjmech (jak na hotovosti, tak na „odečteních“) v souhrnu všech evidovaných sbírek (indexové zobrazení i absolutní částky) <sup>53</sup>

s a z b a (z 1 hřivny majetku)			
4 gr.	minimum:	95,3 (1406 II)	= cca 12 kop
	maximum:	115,0 (1410 IV)	= cca 36 kop
3 gr.	minimum:	100,0 (1410 II)	= — — —
	maximum:	109,1 (1414 II)	= 16,8 kop
2 gr.	minimum:	93,5 (1400 II)	= 7,8 kop
	maximum:	107,8 (1409 II)	= 9,4 kop

### Vytváření pokladu - cíl finančního hospodaření města

Není sporu o tom, že základní funkcí berní knihy byla evidence poplatníků a jejich majetku jako podklad pro vybírání městské sbírky, dále zachycení příjmů a výdajů města, zejména ve vazbě ke komoře. Již bylo konstatováno centrální místo městské sbírky v městském finančním hospodaření doby, pro kterou je berní kniha zachována. Při povrchním sledování příjmů a výdajů, zejména skládání počtu, se zdá být mimo pochybnost, že přijaté peníze byly vzápětí vydávány, takže žádné nezůstávaly jako přebytek, jako znak aktivní bilance finančního hospodaření. Dokladem toho by mohla být i absence jakýchkoli převodů zůstatku. <sup>54</sup> (Nelze však ponechat bez povšimnutí možnost, že tato forma - známá u moderního systému tzv. podvojného účetnictví, jehož počátky se kladou do roku 1494<sup>55</sup> - představuje v daném případě vnášení pokročilejších forem do finančních poměrů, na přelomu 14. a 15. století neznámých a dosud nepoužívaných.)

Zevrubnější analýza způsobu finančního vedení knihy směřuje nepopíratelně k odlišnému závěru. Základním cílem finanční správy města

bylo vytváření rezervního fondu, či jinak řečeno pokladu. <sup>56</sup> Tato funkce městských financí ve středověku je u nás zatím zcela neznámá. Přirozeně to souvisí zčásti s konstatovaným tematickým záběrem dosavadních prací.

Základní předpoklad tvorby pokladu (či rezerv v hotové měně) představoval takový způsob hospodaření, aby bylo možné tyto prostředky získat. Lze uvedenou tendenci vysledovat u českobudějovické berní knihy? Obecně to souvisí s otázkou, zda pramen zachycuje v úplnosti všechny finanční transakce. To přirozeně vyžaduje hlubší ponor za hranici jevové stránky věci, dané tendenčním vyrovnáváním příjmů a výdajů.

Jaké opory pro hypotézu vytváření rezervního fondu pramen poskytuje? Velice průkazný materiál obsahují údaje sbírky z roku 1409 II. <sup>57</sup> Při sazbě 2 groše z hřivny odhadnutého majetku bylo vybráno 105 kop 47 grošů, stejná částka se objevuje také v položce výdajů. Následuje však další výdajová částka s uvedeným součtem 80 kop 76 grošů (sic!). Součet jednotlivých položek ukazuje, že bylo vydáno 87 kop 4 1/2 č. gr., 4 1/2 hal. Tato druhá, samostatná složka distribut nebyla počítána do souhrnných údajů uvedené sbírky, a to přesto, že zmíněné výdaje jsou vloženy do struktury finančních operací spojených s touto sbírkou. Ba co více, jsou vepsány mezi „distributa“ a „defalcata“ (defalcaciones), rovnající se celkovým výdajům sbírky.

Tabulka 2. Posloupnost jednotlivých položek vyúčtování sbírky 1409 II <sup>58</sup>

příjmy:	105 kop 47 gr. 1 h.
výdaje:	105 kop 47 gr. 1 h.
II. výdaje:	81 kop 16 gr. (správný součet: 87 kop 4 1/2 gr. 4 1/2 h.)
„odečtení“:	23 kop 40 1/2 gr.
celkové příjmy a výdaje:	129 kop 25 1/2 gr.

Konečný počet („summa preceptorum, tam in paratis, quam defalcatorum“) byl doplněn o „odpisy“ („defalcata in losunge predicte“) ve výši 23 kop 40 1/2 groše a získána tak suma 129 kop 25 1/2 groše. Přitom je zajímavé, že druhá složka výdajů, ačkoli je nazvána „distributa losunge predicte“, není do celkového vyúčtování vůbec zahrnuta! Jistě není pochyb, že město muselo tyto prostředky, aby je mohlo vydat, nejdříve mít na hotovosti. Velmi příznačný je i účel, k němuž byly uvedené prostředky užity. Dnes bychom řekli, že sloužily ke krytí vojenských výdajů. V roce 1409 podnikalo město určité vojenské operace v západních Čechách, nedaleko Stříbra. To si pochopitelně vyžádalo řadu dílčích vydání, o čemž svědčí sbírky z let 1409 - 1410, skoro výlučně v hotovosti. <sup>59</sup> Přesto jimi získaná suma nebyla dostatečná, jak ukazují „druhá“ distributa

<sup>56</sup> HÁČIK, V. - PETŘVALSKÝ, J.: *Financie*, Bratislava 1984, s. 41 (tvorba pokladu ve městech feudální epochy), konkrétně na poměrech jednoho města. KREIL, D.: *Der Stadthausalt von Schwäbisch Hall im 15./16. Jahrhundert*. In: *Forschungen aus Württembergisch Franken* 1, 1967.

<sup>57</sup> BK, fol. 187r - 188r.

<sup>58</sup> Tamtéž.

<sup>59</sup> Tyto vojenské akce nejsou známy.

<sup>53</sup> Výchozími jsou hodnoty: u sazby 4 gr. sb. 1396 = 100; 3 gr. - sb. 1410 III = 100; 2 gr. - sb. 1397 = 100, srv. přílohu I. Není přihlíženo ke sb. 1405 I s atypickými údaji, jež nelze z kontextu berní knihy vysvětlit.

<sup>54</sup> Pojetí NOVÉHO, R.: *Městské finanční knihy*, s. 34-5.

<sup>55</sup> PENNDORF, B. (ed.): *Luca Pacioli - Abhandlung über die Buchhandlung 1494...*, Stuttgart 1933.

sbírky 1409 II. Hlavní zdroj hotových finančních prostředků, jejichž vynakládání městem ovšem nelze sledovat v berní knize, představovala „odečtení“ čili defalcata (defalcaciones).

Již z toho, co bylo zatím uvedeno, je možné usuzovat na reálnou skutečnost, že si právě tímto způsobem město vytvářelo potřebné rezervy na hotovosti.

Nejvýrazněji z celé berní knihy lze uvedený proces sledovat v rámci berní osnovy zahrnující celkem 10 sbírek – mezi 1401 III až 1406 III.<sup>60</sup> V uvedených letech nelze přehlédnout některé charakteristické rysy, na první pohled se jeví jako určitý nepoměr mezi vývojem počtu osob, které nezaplatily jednotlivé sbírky, a celkovými částkami.<sup>61</sup> Navíc zde velmi výrazně vystupuje funkce defalcata (defalcaciones), jež v době před rokem 1401, a snad ani po roce 1407 (rozhodně po roce 1412), nehrála tak významnou úlohu v celkovém rozpočtu města jako v období 1401 – 1406. Současně nemůžeme přehlížet spoluurčující roli požadavků komory, představujících svým způsobem faktickou determinantu pro užití tak značného rozsahu „odečtení“ v městských financích uvedené doby.

**Tabulka 3.** Vývoj počtu měšťanů-poplatníků a úhrnu městské sbírky na hotovosti a v „odečteních“ v letech 1401 III–1406 III (indexové zobrazení)

sbírka	poplatníci (1401 III = 100)	hotovost	„odečtení“	souhrn (1396 = 100)
1401 III	100	61,45	38,15	99,6
1402	100,4	68,75	32,85	101,6
1403	99,8	97,4	–	97,4
1404 I	98,6	80,2	19,0	99,2
1404 II	97,6	86,1	10,5	96,9
1405 I	99,2	50,2	46,3	96,5
1405 II	97,0	48,8	31,3	80,1
1406 I	90,1	55,1	7,0	62,1
1406 II	97,0	95,3	–	95,3
1406 III	95,4	95,4	–	95,4

**Tabulka 4.** Počet měšťanů, kteří nezaplatili sbírky v letech 1401–1406

1401 III	2	1405 I	3
1402	1	1405 II	7
1403	3	1406 I	16
1404 I	5	1406 II	11
1404 II	5	1406 III	12 + (neúplné – porušený text)

<sup>60</sup> BK, fol. 139<sup>v</sup>–155<sup>r</sup> (vyúčtování sbírek).

<sup>61</sup> Srv. přílohu I.

Srovnání obou tabulek ukazuje, že nelze hledat kauzální vazbu mezi vývojem výše zaknihované hotovosti a počtem neplátců. Je z toho možné vyvodit jednu velice důležitou skutečnost. „Defalcata“ (defalcaciones) nebyla ve sledovaném období užívána k překlenutí případného poklesu příjmů v hotovosti, který by vznikl poklesem počtu plátců.

Absolutní čísla vztahující se ke sledovaným sbírkám jsou uvedena v příloze I. Měšťané-poplatníci plnili své povinnosti vůči městu odpovědně. Největší odchylka v počtu plátců představuje 4,6 % = 25 osob (1406 III). Ponechme stranou sbírky 1405 II a 1406 I, kde jsou odchylky dosti značné a bez dalších pramenů nejsme s to je vysvětlit, už z toho důvodu, že absolutní pokles příjmu obou sbírek není v relaci s případným poklesem počtu poplatníků. Podle mého názoru nelze patrně vyloučit ani možnost, že berníci odevzdali část sumy městské radě, aniž to ovšem bylo do knihy poznamenáno. V ostatních osmi sbírkách došlo k výkyvu nejvýše 4,6 %, což je méně než 1/20 výchozí částky 1. sbírky roku 1396, ne více než 12 kop.

Při uvedených výpočtech jsem abstrahoval od obyvatel, jejichž počet procházel výraznými výkyvy; maximální rozdíl je plných 169. Tento zdánlivě značný počet nezakresluje souhrnné údaje o odváděných penězích.<sup>62</sup>

Součet „defalcata“ (defalcaciones) dosahuje v letech 1401 III až 1406 výše skoro 460 kop č. gr. Uvedené sumy bylo dosaženo v pouhých 7 sbírkách. Jistě by bylo jednostranné, kdybychom tuto částku automaticky ztotožnili s nárůstem rezervního fondu města. Tím bychom vlastně vyloučili možnost zabezpečovat pomocí „odečtení“ některé průběžné služby městu, jako dovoz kamene, různá poselstva apod. Vždyť jinak by je město muselo platit hotově, čímž by byl rezervní fond tak jako tak zkracován.

Pro srovnání lze uvést kontinuální blok 9 sbírek 1410 I – 1413 I, kde výše „odpisů“ přesáhla 340 kop č. gr. Sbíрка 1413 III je pak vůbec poslední, jež obsahuje tento způsob finančních operací, navíc ve velmi skromné výši 2 kop 1 groše.<sup>63</sup>

V rámci dvacetiletého období vykazují „odečtení“ svou relativně samostatnou vnitřní dynamiku. Zdá se, že právě vzájemnou konfrontací ročních úhrnů jak vybrané hotovosti, tak množství defalcata (defalcaciones) lze zobrazit dvě různé tendence, vyvíjející se do určité míry nezávisle. Tento vývojový trend, zdánlivě poněkud rozporný, má však svou vnitřní logiku. Vybírání městské sbírky, tedy hotovosti, koresponduje s výší požadavků komory, financování řady operací pomocí „odečtení“ odráží zase potřeby městské obce. Různoběžnost obou trendů lze zpřehlednit indexovým zobrazením ve čtyřletých intervalech.

<sup>62</sup> Srv. ČECHURA, J.: Poplatníci, passim, a závěr této studie. Na 1 kopy vybrané sbírky přispívalo 30 obyvatel (po 1/2 kopě odhadnutého majetku), při sazbě 4 gr. z hřivny. Při poloviční sazbě to bylo již 60 obyvatel.

<sup>63</sup> Souhrnně viz přílohu I.

Tabulka 5. Vývoj vybrané hotovosti a „odečítání“ ve čtyřletých intervalech

období	hotovost městské sbírky	rozsah „odečtení“
1396 – 1400	100	100 <sup>64</sup>
1401 – 1404	85,3	303,7
1405 – 1408	114,9	383,5
1409 – 1412	146	441,8
1413 – 1416	159,6	91,1

Hotovost městské sbírky vykazuje kontinuální nárůst, vyjma čtyřletí 1401 – 1404,<sup>65</sup> v němž však právě zaznamenáváme více než trojnásobný vzrůst „defalcat“, jejich výše stoupala až do roku 1412. Následující pokles odpovídá zřejmě i zmenšování jejich významu v městském hospodaření.

### Plnění finančních povinností komoře

V předchozím textu byla již víckrát naznačena funkční, vpravdě kauzální podmíněnost mezi finančními požadavky vrchnosti (tj. komory) a finančním hospodařením města, konkrétně přímo dynamikou vybírání městské sbírky. Otevřeme-li standardní zpracování vývoje bernictví v Čechách K Krofta,<sup>66</sup> dodnes velmi často užívané, vidíme, že o uvedených vazbách zde nenajdeme jedinou zmínku. Zjištěné údaje z „finanční praxe“ jednoho z královských měst a komory znovu ukazují výrazný badatelský deficit.<sup>67</sup> Tato rovina totiž nejlépe odráží reálné vztahy a z ní by také měla vycházet vlastní metodika studia dané problematiky. Je to postup, který může výrazně přispět k řešení jednoho z velmi významných problémů studia předhusitského období – poznání ústředních financí lucemburských panovníků.

V této práci se přirozeně nelze problematice věnovat z hlediska centrální správy. Přesto však je nepřehlédnutelné, kolik nového vnáší jenom sledování odvádění komorní berně Českými Budějovicemi v letech 1396 až 1416 pro celé téma. A je to tím závažnější, že berní kniha nebyla dosud vůbec k dořešení této otázky využita. Ostatně ke stejnému závěru dospěl

<sup>64</sup> Ačkoli hodnoty hotovosti a „odečítání“ ukazují jasně převahu prvé položky, zdá se, že indexové zobrazení naznačuje relaci obráceně. Je to však pouze zdánlivé. Dynamičtější růst „odečtení“ je dán skutečností, že výchozí interval obsahuje pouze jedinou tuto položku (1400 III).

<sup>65</sup> Podmíněno nižšími požadavky komory, srv. násled. část studie.

<sup>66</sup> KROFTA, K.: Začátky české berně, ČČH 36, 1930, s. 1 sq., 237 sq., 437 sq.

<sup>67</sup> V této souvislosti je nutné připomenout, že Kroftova koncepce byla záhy po svém publikování podrobena hluboké kritice, na kterou se při využívání Kroftovy studie neprávem nebere zřetel, viz VANĚČEK, V.: Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě, Praha 1933, s. 69 sq.

před časem V. Herold rozbořem nejstarší soudní knihy města Loun z let 1347 – 1362,<sup>68</sup> tedy pramene, který má přece jenom větší distanci od finančních otázek než berní kniha. A tím přirozeně není výčet pramenů k uvedené problematice právě v rámci městského knihovnictví u konce.

Pod tímto zorným úhlem bude otázka plnění finančních požadavků komory řešena ve dvou rovinách:

- přímé finanční operace Českých Budějovic vůči komoře,
- přínos berní knihy k poznání komorních financí.

Městský diplomatář Českých Budějovic poskytuje řadu dokladů o tom, že město odvádělo pravidelně každoroční berní nejpozději ve druhé čtvrtině 14. století. I když terminologie je nejednotná, lze předpokládat, že doklady se týkají i tzv. zvláštní berně. Mám za to, že bezpečnou oporu pro tento názor nacházíme ve dvojici listin Jana Lucemburského, vydaných v Norimberku 28. dubna 1339.<sup>69</sup> Zvláště významný je dokument, jímž český panovník osvobozuje město na dva roky „ab omnibus exactionibus ... ac specialiter a berna regia generalis“. Uvědomíme-li si strukturu berních povinností města, pak je uvedený obrat v tomto smyslu dostatečně výmluvný. K Krofta, snažící se poněkud apriorně prokázat tezi, že pravidelně byla „berna specialis“ vymáhána až od počátku vlády Václava IV., nevěnoval právě dokladům z městských diplomatářů vždy patřičnou pozornost.<sup>70</sup> Pokud jde o výši této berně, je k dispozici známý seznam platebních povinností královských měst a klášterů, vzniklý na počátku 15. století.<sup>71</sup> Podle něho České Budějovice platily (či lépe řečeno měly platit) komoře ročně 200 kop č. grošů. Na jiném místě jsem se pokusil zdůvodnit, že ve městě tato částka byla v platnosti nejpozději od roku 1346.<sup>72</sup> Patrně nebude sporu o tom, že principy zdanění a provedení odhadu majetku měšťanů musely být v relaci s požadavky komory.

Při rozboru „distribut“ lze záhy zjistit, že přesné stanovení, kolik město skutečně odevzdalo komoře, působí zejména v první dekádě vedení knihy určité obtíže. Důvod je prostý: vychází ze způsobu zaknihování vydaných částek. V prvních letech vedení knihy přežívala ještě zvyklost, že určitý požadavek komory většinou zapravil bohatý měšťan a po vybrání sbírky mu byla příslušná částka vyplacena. Stojí za zmínku, že tyto sumy nepředstavovaly určitou poměrnou část roční sumy (např. čtvrtinu).<sup>73</sup> Při tomto „zprostředkovaném“ způsobu placení však chybí až na výjimky zmínka, že měšťan v určité záležitosti městu „vypomohl“. To ovšem vede téměř zákonitě k nebezpečí, že ne všechny větší částky, které bychom pokládali za zapravení platebních povinností města, skutečně z této vazby vzešly. Ilustrativní jsou výdaje ve sbírce 1339. V rámci „distribut“ tu nacházíme několik částek, přesahujících celkem 140 kop

<sup>68</sup> HEROLD, V.: O nejstarší městské knize lounské, SAP XXI/1, 1971, s. 51 sq.

<sup>69</sup> UBB, č. 57.

<sup>70</sup> KROFTA, K.: Začátky, s. 463 sq.

<sup>71</sup> CIM II, s. 900–3; v dataci je třeba dát přednost argumentaci VOJTÍŠKA, V., Z nejstarších právních dějin města Plzně. In: Výbor z rozprav a studií, Praha 1953, s. 151 (poprvé tištěno r. 1920), před KROFTOU, K.: Začátky, s. 488, srv. HEROLD, V.: O nejstarší městské knize, s. 52, pozn. 122.

<sup>72</sup> ČECHURA, J.: Poplatníci, passim, podle UBB, č. 72.

<sup>73</sup> Srv. též oba berní rejstříky z let 1384 a 1385, kde je princip plateb analogický.

č. gr., které byly vyplaceny dvěma měšťanům.<sup>74</sup> Předpoklad, že se jednalo o platby komoře, by zde byl naprosto lichý. Zmínění měšťané totiž nakoupili pro potřebu města koření (pepř a šafrán) za uvedenou sumu, což je - spíše náhodně - u vydaných částek poznamenáno. Teprve po roce 1407 se stalo pravidlem, že peníze odevzdané komoře byly tak rovněž označovány se současným uvedením příslušného výběrčího termínu komory a úředníka, jemuž byly peníze odevzdány.

Následující tabulka se snad může zdát - ve srovnání s vícekrát vysloveným vysokým hodnocením pramene - příliš mezerovitá. Byla však sestavena s maximální snahou vyhnout se možným, výše uvedeným, mylným ztotožněním vydaných sum s částkami odevzdanými komoře.

Tabulka 6. Výše speciální berně odevzdávané Českými Budějovicemi v letech 1396-1416

rok	počet sbírek	odevzdaná suma (v kopách č. gr.)
1396	1	?
1397	1	-
1398	2	cca 100?
1399	1	?
1400	3	cca 200
1401	3	cca 200
1402	1	100
1403	1	-
1404	2	cca 200
1405	2	?
1406	3	cca 300
1407	2	-
1408	2	cca 360
1409	3	cca 200
1410	4	cca 400
1411	2	200
1412	2	200
1413	3	520
1414	5	cca 500
1415	4	cca 500
1416	3	300

Přestože se jedná o platby, které lze sledovat pouze prostřednictvím berní knihy, navíc poněkud mezerovitě, jde o údaje pozoruhodné hned z několika důvodů.

<sup>74</sup> BK, fol. 90r-v.

Ročně stanovená výše komorní berně představovala v podstatě paušalizovanou částku,<sup>75</sup> jejíž základ se jen výjimečně měnil. Na této skutečnosti je založen názor, že to byl „pravidelný roční plat, co do velikosti přesně určen a také dodržován“.<sup>76</sup> V literatuře nenajdeme odchylné tvrzení a patrně také žádný doklad o tom, že by se skutečně platby českých královských měst komoře od dané částky lišily.<sup>77</sup> A to nejen v tom směru, že by suma skutečně odevzdaná komoře v některých letech dosáhla až několikanásobku stanovené částky, ale ani naopak, že by někdy berně nebyla odevzdána (tedy ani vybírána), aniž by k tomu město dostalo příslušné privilegium.

Tabulka dokládá přesvědčivě, že vztahy města vůči komoře i v tak citlivé rovině, jakou bezpochyby představovaly finanční požadavky centrální správy, byly velice pružné. Lze tedy opustit názor, že sumy, jimiž bylo město povinno panovníkovi, byly pevnou a neměnnou veličinou.<sup>78</sup>

Přesto fixní, paušalizovaná suma měla svůj význam zvláště pro městskou korporaci. A to nejen vzhledem k reálnému vývoji měny, ale přispívala také k upevnování politické i finanční samostatnosti měst. Vždyť města sama, prostřednictvím k tomuto účelu vytvořených finančních úřadů, samostatně vybírala sbírku.<sup>79</sup> Navíc městská rada byla nejvyšším orgánem správy městských financí.<sup>80</sup> Byla to ona, kdo vypisoval berni, stanovoval sazbu z hřivny majetku, jmenoval berníky (losungarii) apod.

Podle údajů berní knihy je velmi pravděpodobné, že v některých letech nebyla berně komorou požadována. Na druhé straně v letech 1408 - 1416 se finanční požadavky komory podstatně zvýšily. Logickým opatřením města bylo častější vypisování sbírky, jež byla vybírána až pětkrát ročně.<sup>81</sup> Zvýšené finanční požadavky komory nepřekročily platební schopnost města a jeho obyvatel. Dokonce ani způsob zaknihování neukazuje na to, že by byly některé částky vybírány jako mimořádná pomoc panovníkovi. Zde ovšem mohlo mít do určité míry vliv používání prakticky neměnné stylizace u příslušných zápisů.

Provedeme-li sumarizaci plateb komoře za léta, pro něž máme k dispozici alespoň přibližně roční sumy (tj. 15 roků), pak u plně poloviny z nich nelze částku zcela přesně zjistit; roční průměr představuje necelých 300 kop č. gr. Touto technikou přirozeně účetnictví přelomu 14. a 15. století nepracovalo; údaj může sloužit jen jako orientační při posuzování metod nebo cest, jakými byly plněny potřeby a požadavky ústřední finanční správy, nebo naopak při zjišťování, kolik bylo od města požadováno.

Odvádění komorní berně ve výši základní, ale „pohyblivé“ taxy 200 kop č. gr. ročně nebylo jedinou povinností města centru. Samostatnou položku představovaly finanční závazky podkomořímu. Pro královská

<sup>75</sup> MAYER, T., In: Handbuch, s. 268.

<sup>76</sup> KROFTA, K.: Začátky, s. 466.

<sup>77</sup> Bude třeba přihlídnout také k poměrům moravským, ale i k finančnímu zatížení sídelních míst, např. Brno, srv. KROFTA, K.: Začátky, s. 471, podle BRETHOLZE, B.: Geschichte der Stadt Brünn I, Brünn 1911, s. 273 sq.

<sup>78</sup> Viz pozn. 76.

<sup>79</sup> MAYER, T., In: Handbuch, s. 267.

<sup>80</sup> Tamtéž, str. 272.

<sup>81</sup> V roce 1414.

města i kláštery jsou známy ze staroměstského formuláře počátku 15. století. Přestože byl již v minulém století publikován J. Čelakovským, nelze říci, že by se k jeho obsahu v literatuře příliš přihlíželo.<sup>82</sup> Přitom se nejedná o zanedbatelné částky, jak ukazují jednotlivé položky, jimiž byly právě České Budějovice povinny správci královských financí.<sup>83</sup>

Tabulka 7. „Jura domini subcamerarii“ plynoucí z Českých Budějovic

1. ostrožné	5 kop č. gr.
2. lotovné	4 groše „de qualibet marca“ (tedy z 200 kop to bylo 12,5 kop)
3. sázení městské rady	25 kop č. gr.
4. „familia domini subcamerarii“	2 ½ kopy č. gr. + 2 ½ gr. (sicl)
úhrnem	cca 45 ½ kopy

Součet tedy dosahuje hodnoty blízké se čtvrtině sumy komorní berně. U jiných měst tomu bylo nejinak.

Nebylo by patrně správné, kdybychom s uvedenou sumou počítali jako s každoroční povinností, přestože „de jure“ by mělo podkomořímu připadnout alespoň lotovné a částka za sázení nové rady. Ba dokonce ve vazbě na řadu podstatně vyšších sum komorní berně, které město odvedlo, by „důchody“ podkomořího měly znamenitě vzrůstat (při 500 kopách by to bylo například již více než 31 kop na lotovném).

Ovšem správní praxe a zvyklosti se vyvíjely, tak jako v případě povinností města vůči komoře, značně odlišně. Důvod není těžké nalézt. Součet obou sum (tedy komorní berně a finančních povinností vůči podkomořímu) představoval o něco více než 245 kop č. gr., prakticky se zcela rovnal celé částce jedné vybrané sbírky (viz příloha I.). To by znamenalo, že by městu nezbývaly skutečně žádné peníze, a pokud by je chtělo získat, muselo by vypsat ročně alespoň dvě sbírky.

Řada indicií tedy nasvědčuje názoru, že se ve sledovaném období ještě neprosadil striktní a rigorózní přístup města k plnění finančních povinností vrchnosti a z druhé strany naprosto přesné každoroční vyžadování stanovených finančních sum.<sup>84</sup>

Velmi dobře to ukazují i příjmy podkomořího, které lze v českobudějovické berní knize soustavněji sledovat až pro poslední třetinu let 1396 až 1416.

Mezerovitost údajů, ať je jejich příčinou cokoli, bude možné řešit až na širším materiálu více měst. Nelze vyloučit ani možnost, že některé tyto platby šly přímo z městské pokladny; pak by ovšem v knize nebyly evidovány.

Otázka je totiž závažnější, než se může na první pohled zdát. Nejde jen o sumy jako takové, odevzdané královskému úředníkovi. Vždyť absence platby v určitém roce de facto může znamenat, že by městská rada byla

<sup>82</sup> CIM II, s. 902.

<sup>83</sup> Srv. ČELAKOVSKÝ, J.: Úřad podkomoříský v Čechách, ČČM 51, 1877, s. 1 sq.

<sup>84</sup> Jedná se o jednu z nejdůležitějších otázek, jež vyplývají z kontextu sledovaného tématu.

Tabulka 8. Příjmy komořího

rok	lotovné	„jura“	další částky
1410	20 kop	40 kop	
1411	26 kop 40 gr.	20 kop	
1412	—	—	5 kop
1413	?	25 kop	
1414	?	?	
1415	40 kop	25 kop	
1416	?	14 kop 20 gr.	

dosazována bez přítomnosti podkomořího,<sup>85</sup> který by tak navíc přicházel o zaručený důchod.

Z vazeb města ke komoře a jejím úředníkům vyplývaly ještě další více či méně pravidelné platby. Mezi výdaji prakticky všech sbírek najdeme částky určené „pro honorantia“, které měly jistě získat náklonnost řady komorních úředníků. Jejich rozpětí kolísalo od několika uherských zlatých až po 10 kop č. gr. Časté byly pozornosti ve formě darování vína či koření.<sup>86</sup> Pozoruhodné jsou platby arcibiskupovi zaznamenané v distributech sbírek 1406 II-III,<sup>87</sup> kdy k zatím blíže neurčitelnému účelu bylo vyplaceno téměř 270 kop č. gr., zčásti ve zlatě. U dvou položek ve výši 191 kop (100 + 91) je přímo uvedeno, že tyto peníze byly odevzdány arcibiskupovi ze sumy roční komorní berně.<sup>88</sup>

Se spektrem uvedených plateb souvisejí také náklady pro měšťany, kteří převáželi peněžní prostředky. Ty byly v převážné většině řešeny formou odpisů. Skutečnost, že určité náklady („cestovné“) se nacházejí prakticky u všech placených částek, naznačuje, že komorní úředníci či jiné osoby si do Českých Budějovic pro peníze nedojížděli, ale v rozhodujícím počtu případů to byli sami měšťané, kdo transportovali finanční prostředky.

Zbývá pojednat ještě o jedné důležité věci, bezprostředně související s platbami města komoře. Mám na mysli výběrčí termíny. K. Krofta se zmiňuje o dvou až třech.<sup>89</sup> Údaje v berní knize ukazují, že jejich počet byl daleko vyšší:

1. Hromnice (2. únor)
2. Letnice
3. sv. Jiří (24. duben)
4. sv. Jakuba (25. červenec)

<sup>85</sup> Srv. ČELAKOVSKÝ, J.: Obnovování rad v královských městech v Čechách, ČČM 53, 1879, s. 101 sq.

<sup>86</sup> Srv. jednotlivá distributa v rámci BK.

<sup>87</sup> BK, fol. 154v–155r.

<sup>88</sup> „100ss. archiepiscopo pro termino s. Michaeli, de pecuniis si pro dominum regem deputavimus.“

<sup>89</sup> KROFTA, K.: Začátky, s. 465, srv. i HEROLD, V.: O nejstarší městské knize, s. 52.

5. narození P. Marie (8. září)
6. sv. Michala (29. září)
7. sv. Martina (11. listopad)

Pouze jedenkrát jsou doloženy:

8. Quadraquesima (Esto michi - 1398 I)<sup>90</sup>
9. sv. Marka (25. duben - 1406 III)<sup>91</sup>

Tato skutečnost by neměla překvapovat, vždyť souhrnná položka z královských měst a klášterů činila - či lépe měla činit - více než 8 000 kop (tj. 480 000 grošů).<sup>92</sup>

### Vývoj finančního zatížení města a měšťanů v letech 1396 - 1416

Dostáváme se k závěrečné části studie. Výše jsme ukázali, stručně řečeno, mechanismus evidence, mechanismus fungování, vnější a vnitřní vztahy a vazby městských financí získávaných vybíráním městské sbírky od měšťanů, obyvatel předměstí a 12 šosovních vsí.<sup>93</sup> Nyní půjde o to, pokusit se posoudit a zhodnotit, jak působil celý dvacetiletý vývoj a jeho charakteristické rysy na schopnost a možnost českobudějovických měšťanů dostát finančním břemenům, jež na ně kladla městská správa ve formě městské sbírky.

Je nesporné, že vzrůstala frekvence vybírání berně:

1396 - 1405	17 sbírek
1406 - 1416	32 sbírek

V úzké souvislosti s tím se přirozeně vyvíjelo i množství vybrané hotovosti (viz přílohy I, II).

Tabulka 9. Měšťané, kteří nezaplatili městskou sbírku v letech 1396-1401 II, 1407 I-1410 IV

1396	13 měšťanů	1407 I	4 měšťané
1397	6 "	1407 II	1 "
1398 I	10 "	1408 I	- "
1398 II	8 "	1408 II	1 "
1399	2 "	1409 I	3 "
1400 I	7 "	1409 II	2 "
1400 II	7 "	1409 III	1 "
1400 III	2 "	1410 I	- "
1401 I	3 "	1410 II	1 "
1401 II	13 "	1410 III	7 "
		1410 IV	2 "

Období 1401 III - 1406 bylo již zobrazeno výše.<sup>94</sup>

<sup>90</sup> BK, fol. 63r.

<sup>91</sup> BK, fol. 155r.

<sup>92</sup> CIM II, s. 901-2, součet KROFTA, K.: Začátky, s. 467.

<sup>93</sup> Na předměstí, od r. 1414 rovněž na „novum preurbium“, stejně tak jako v rámci šosovních vesnic byly v platnosti od r. 1346 shodné berní principy jako ve městě.

<sup>94</sup> Viz tabulku 3.

Přes značnou výmluvnost kvantitativních relací by bylo jednostranné usuzovat jen z nich na vývoj platební schopnosti měšťanů. Zatím je možné pouze říci, že naznačené vývojové tendence byly dány zvýšením finančních požadavků komory. Teprve sledování vývoje počtu měšťanů, kteří nezaplatili buď celou částku za odhadnutou hodnotu jejich majetku, nebo zůstali dlužní dílčí položku (např. z polností), případně plnili požadavky s určitým zpožděním, umožní postihnout stupeň finančního zatížení či přímo i solventnost měšťanů.

Je patrné, že tyto pracně získané údaje zatím mnoho nevyovídají. Vždyť maximální počet neplatících osob v období 1396 - 1410 byl 16, což není ani 5 % měšťanů - plátců příslušné sbírky. V posledním časovém úseku knihy není možné sledovat „platební morálku“ stejným způsobem jednak pro poškození knihy, jednak pro množství razur apod.; vždyť je zde souhrnně evidováno 18 sbírek. Toto omezení nemusí ovšem představovat zúžení výpovědní schopnosti pramene. Jak si ukážeme, shodou okolností znamená naopak možnost hlouběji proniknout do sledované otázky, než poskytuje čistopis knihy. Dříve bude ale vhodné provést dílčí mezibilanci.

Přestože období 1406 - 1410 znamenalo již dosti výrazné zvýšení množství vybrané hotovosti ve městě, právě roku 1410 dosahující svého maxima pro sledované dvacetiletí sumou 769 kop 6 grošů, nevedl tento proces zatím ke zmenšení platební schopnosti českobudějovických měšťanů. Rozhodující stabilizační účinek zde měl bezpochyby sám berní systém města. Vždyť ve sledované době sloužily stále za základ vybírání městských sbírek částky odhadnuté v roce 1346 - stanovené tedy o plné půlstoletí před založením berní knihy. Nivelizující faktor fixních odhadů působil zatím silněji než zvýšená frekvence vybírání sbírek. Byl tak překlenut propastný rozdíl mezi berním odhadem a vývojem tržní ceny nemovitostí, která v průběhu let stoupala, poněvadž odhadnuté sumy zůstávaly na konstantní výši. Sloužily ovšem výlučně pro berní účely. Tento specifický rys českobudějovického berního systému, k němuž zatím v teritoriu celé střední Evropy<sup>95</sup> nebyla nalezena paralela, představoval pro všechny poplatníky bez rozdílu majetku v souhrnu značné výhody.

Stabilizační funkci si podržel berní systém ještě v letech 1411 - 1412. Roku 1413 nastává kvalitativně nová situace: dochází k určitému z l o m u či n a r u š e n í platební schopnosti českobudějovických měšťanů.

Co je základem pro uvedený názor? V roce 1413 byly vybírány tři sbírky,<sup>96</sup> každá po 4 groších z hřivny odhadnutého majetku. Znamená to, že českobudějovičtí měšťané museli odevzdat v průběhu pouhého roku z každé hřivny odhadnutého majetku po 12 groších, což je téměř 19 % hodnoty základu. Kdo držel majetek za 10 hřiven, zaplatil plně 2 kopy, při 50 hřivnách to bylo už 10 kop na hotovosti! V ročním součtu ovšem nepředstavovaly uvedené tři sbírky ve sledovaném dvacetiletí maximum,

<sup>95</sup> Velmi cenný souhrn přináší DIRLMEIER, V.: Untersuchungen zu Einkommenverhältnissen und Lebenshaltungskosten in oberdeutschen Städten des Spätmittelalters. Heidelberg 1978, s. 491 sq.

<sup>96</sup> BK, fol. 232v - 236v (vyúčtování sbírek).

neboť v roce 1410 bylo v souhrnu požadováno 15 grošů z hřivny (téměř 24 % hodnoty základu)! Zatímco v čistopise berní knihy nalézáme pro rok 1410 vcelku minimální počet měšťanů, kteří svým povinností nedostáli (v průměru jen 2,5 na sbírku), situace v roce 1413 byla již odlišná. Důsledkem byl seznam dlužníků s výčtem zastaveného majetku, vepsaný mezi vyúčtování jednotlivých sbírek toho roku. Stalo se tak podruhé a naposledy za dobu vedení knihy. Poprvé jsou zachyceny nedoplatky sbírek 1400 I (ve výši 15 1/2 hřivny = 62 groše příjmů!) a 1400 II (z 5 hřiven = 20 grošů!).<sup>97</sup> V roce 1413 je celková suma již podstatně vyšší: 213 gr., tj. 3 kopy 33 gr.<sup>98</sup> Ani samotný soupis zástav na dluhy z roku

<sup>98</sup> BK, fol. 234r.

1413 přirozeně není ještě dostatečným důkazem pro výše uvedenou formulaci.

Součástí berní knihy jsou volně vložené papírové lístky, převážně v rozměru cca 7,5 x 22 cm. Víckrát je do tohoto rozměru složen i větší papírový list, upravený do podoby tenkého sešitku, někdy i svázaný.<sup>99</sup> Několik takových „sešitků“ je právě z let 1414 - 1416. Jsou nadepsány velmi podobně, např. „Qui non dederunt losungam Henslinum pinter cum collegis, anno etc. [14] 15, dominica post Jacobi [26. 7.], sub dt.“<sup>100</sup> Následuje seznam se stejnou strukturou jako soupis poplatníků v berní knize; v tomto případě obsahuje osoby, které nezaplátily příslušnou sbírku. Na základě těchto seznamů byly dosud dlužené částky dodatečně vybírány, jak ukazují symboly: dt (dedit) či jen pouhé odškrtnutí. Jestliže se plátce v určité čtvrti již nevyskytoval, bylo jméno přeškrtnuto.

Charakteristickým rysem vybírání městské sbírky v Českých Budějovicích byla velká četnost termínů, v nichž byly získávány dílčí částky. Zachované papírové lístky ukazují, že v jejich nadpisu uvedené výběrčí termíny jednotlivých sbírek. Např. sbírka 1415 IV byla vybírána od 28. října 1415 do 11. února následujícího roku,<sup>101</sup> podle položek v perceptech. Vybírání bylo uzavřeno okolo 8. března 1416.<sup>102</sup> Tento „konečný“ termín nebyl překvapivě zapsán do položky příjmů, stejně jako vybraná částka.<sup>103</sup>

Je to další doklad tendenčního vyrovnávání příjmů a výdajů. Toto zjištění do určité míry podtrhuje formálnost kladen počtu, jakož i identické sumy v části příjmové a výdajové (u sledované sbírky) ve výši 233 kop 32 1/2 gr.<sup>104</sup> Uvedeným přístupem se vědomě nepřihlíželo ještě k dalšímu příjmu na hotovosti, který „de iure“ byl - nebo měl být - součástí příjmů sledované sbírky. Vybírání těchto peněz se však uskutečnilo s určitým časovým odstupem od samotné chronologie „percept“.

<sup>97</sup> BK, fol. 115r.

<sup>99</sup> Volné papírové složky jsou očíslovány stejnou rukou, která prováděla foliaci BK, v pravém dolním rohu. Jsou označeny podle fólií, mezi něž byly vloženy, vždy s písmenem „a“.

<sup>100</sup> BK, fol. 142a.

<sup>101</sup> BK, fol. 245v.

<sup>102</sup> Podle „circa dominica Invocavit“, viz BK, fol. 134a.

<sup>103</sup> Nenašel jsem jej ani vepsaný do rámce příjmů jiných sbírek vybíraných v tomto období, což je pochopitelné, neboť každou sbírku vybíraly jiné osoby.

<sup>104</sup> BK, fol. 245v, 246v.

Je možné, alespoň hypoteticky, uvažovat o tom, že právě v souvislosti s kladením počtu byl vyhotoven také seznam osob, které dosud nedostály svým platebním povinností v dané sbírce, jež byla současně uzavírána.<sup>105</sup> Dodatečně vybraná hotovost byla s největší pravděpodobností odevzdávána přímo do městské pokladny. V konečném důsledku to může znamenat, že uvedený úzus nebyl pro město nevýhodný. Ba právě naopak. Znamenal další možnost rozšiřování jeho rezervního fondu (pokladu). Přitom nelze ztrácet ze zřetele, že tyto částky nebyly zapisovány do berní knihy.

Systém dodatečného vybírání od osob, jež dosud nedostály svým povinností, byl ovšem praktikován od samotného založení knihy, zvláště v letech 1396 - 1406. Přitom musíme mít na paměti, že podobných makulturních vložek se mohlo v knize v době, kdy plnila svou funkci, na-

Tabulka 10. Počet neplátců, výše odhadnutého majetku a vypočtená částka dosud neodevzdané sumy v případě sbírky 1415 II

	počet obyvatel	hodnota odhadnutého majetku (v hřivnách)	počet grošů dluhu (sazba 3 gr.)
vnitřní město:			
1. čtvrt	6	66	198
2. čtvrt	13	161,75	485,25
3. čtvrt	9	39,25	117,75
4. čtvrt	7	57,25	171,75
celkem	35	324,25	972,75
předměstí	18	43,25	129,75
„Domus nove civitatis“	2	1	3
obyvatelé:			
1. čtvrt	14	8	24
2. čtvrt	5	2,5	7,5
3. čtvrt	1	0,5	1,5
4. čtvrt	8	4	12
obyvatelé-řemeslníci	42	26	78
městské vsi	5+ (porušený text)	(-)	(-)
Celkem			1228,5 gr.

<sup>105</sup> U kladení počtu nejsou udávány chronologické údaje.

lézat více, než je jich zachováno dnes. Nelze pominout skutečnost, že pro období mezi 1407 - 1414 nejsou zachovány žádné. Svým charakterem jsou papírové vložky z prvních let odlišné od právě popsanych ze sklonku sledovaného období. Obsahují totiž převážně pohledávky z městských vsí.<sup>106</sup> Pokud se zachovaly pohledávky měšťanů, jsou - až na jednu dvě výjimky - kvantitativní relace přece jen nesrovnatelné.<sup>107</sup>

Nejúplnějším je výčet pohledávek sbírky 1415 II.<sup>108</sup> Zbývalo tedy vybrat (z města + předměstí) 1228,5 groše = 20 kop a 28,5 groše.

Je nutné počítat s tím, že skutečná hodnota, kterou zbývalo vybrat, byla poněkud jiná. Jistý rozdíl mezi předpokládanou - a tedy požadovanou - sumou u osob, které dosud nezaplatily, a skutečně vybranou částkou byl ovlivněn zejména výsledkem „fyzické inventury“ poplatníků, při níž pochopitelně z platební povinnosti vypadli lidé, kteří v mezičase město opustili, případně zemřeli. To se týká v prvé řadě obyvatel, jejichž mobilita byla až neuvěřitelně vysoká. Při evidenci poplatníků se vycházelo pochopitelně z údajů předchozí sbírky.

Konečný součet osob, které svým platebním povinnostem nedostály, nebyl příliš vysoký. Přece jen však nepochybíme, když budeme předpokládat, že byl poněkud vyšší, než by odpovídalo počtu osob, které nezaplatily jednotlivé sbírky do roku 1410. Odhaduji, že nešlo o více než 20 měšťanů. Samotné seznamy totiž neumožňují striktně odlišit osoby, které zaplatily dodatečně, od neplatících. Vždyť například ve II. čtvrti (Prudlinově) byl v seznamu dlužníků (1415 II) uveden samotný Prudlinus s majetkem ve výši 80 hřiven. Zda se v časovém úseku, po který byla vybírána příslušná sbírka, nacházel mimo město, nebo zda se mu skutečně nedostávalo hotovosti, musí zůstat nezodpovězené. Přestože u jeho jména chybí jakýkoli symbol kvitance, v berní knize je uvedeno, že sbírku 1415 II zaplatil.<sup>109</sup> Je proto zřejmé, že spíše než s problematičtými absolutními čísly je vhodné pracovat s řády - jako indikátory vývoje platební situace.

Neméně zajímavé výsledky přinášejí i další zachované seznamy neplatících osob z některých sbírek let 1415 - 16.

Tabulka 11. Počet neplátců, výše odhadnutého majetku a vypočtená dosud nezaplacená částka

	počet obyvatel	hodnota odhadnutého majetku (v hřivnách)	vypočtená neodevzdaná suma (v groších)
sbírka 1415 IV vnitřní město <sup>110</sup>	20 měšťanů	256	1024 (= 17 kop 4 gr.)
sbírka 1416 I(?) <sup>111</sup> vnitřní město:			
1. čtvrt	10 měšťanů	107,25	429
2. čtvrt	21 měšťanů	57,5	230
3. čtvrt	8 měšťanů	26,5	106
4. čtvrt	12 měšťanů	40,25	161
celkem	51 měšťanů	231,5	926
předměstí:	28 osob	60,75	243
celkem		292,25	1169 (= 19 kop 29 gr.)
sbírka 1416 III <sup>112</sup> vnitřní město:			
1. čtvrt	7 měšťanů	115,5	231
2. čtvrt	9 měšťanů	121,75	243,5
3. čtvrt	9 měšťanů	43,5	95,5
4. čtvrt	9 měšťanů	74,5	149
celkem	34 měšťanů	355,25	719
předměstí:	20 osob	38,5	77
celkem		393,75	796 gr. (= 13 kop 16 gr.)

Údaje předchozí tabulky zřetelně ukazují, že těžiště finančních pohledávek spočívalo na měšťanech. A to přesto, že pro srovnání lze zatím použít pouze údajů z předměstí. Zachované seznamy bohužel další skupiny poplatníků neobsahují.

Provedme sumarizaci rozsahu měšťany nezaplacených částek:

Uvedené částky - stále je třeba počítat s tím, že představovaly položku „má dáti“, nikoli „dal“ - nelze ztotožňovat s konečnou odvedenou sumou! Jak částky, tak počty měšťanů, kteří při pořizování seznamů do-

<sup>110</sup> Seznam není členěn po čtvrtích města.

<sup>111</sup> BK, fol. 36a; vedle údaje o roku jsou uvedeny dvě různé značky pro kvitance 2 sbírek; pravděpodobnost sbírky 1416 I je určena z kontextu denních dat.

<sup>112</sup> BK, fol. 215a.

<sup>106</sup> Zde musí zůstat nezodpovězeno, zda se jedná o nahodilost, jak v zachování seznamů, tak v případě neplátců z šosovních vsí.

<sup>107</sup> Srv. rozbor níže.

<sup>108</sup> BK, fol. 142a.

<sup>109</sup> BK, fol. 243a.

sbírka	sazba	počet neplaticích měšťanů	celková výše nedoplatku měšťanů
1415 II	3 gr.	35	16 kop 12,75 gr.
1415 IV	4 gr.	20	17 kop 4 gr.
1416 I(?)	4 gr.	51	15 kop 26 gr.
1416 III	2 gr.	34	11 kop 59 gr.

sud nedostáli svým platebním povinnostem, je možné vztáhnout k celkovému počtu osob, jež jednotlivé sbírky zaplatily, jak nasvědčuje zápis v příslušné „berní osnově“. Podobně lze porovnat výši nedoplatku s celkovými hotovostmi jednotlivých sbírek.

Protože celkový počet poplatníků lze spolehlivě zjistit naposledy pro sbírku 1409 I,<sup>113</sup> může být tato mezera v údajích překlenuta stanovením průměrné hodnoty počtu poplatníků z neporušených seznamů mezi 3. sbírkou roku 1401 a rokem 1409.<sup>114</sup> Zaokrouhlený průměr představuje počet 332 měšťanů.

Zajímavé skutečnosti nám může ukázat také analýza majetkové struktury specifické skupiny měšťanů – neplátců.

**Tabulka 12.** Zastoupení neplátců v celkovém počtu poplatníků a výše nedoplatku vzhledem k vybrané sumě sbírky

1415 II	10,5 % průměru platících měšťanů	8,8 % sumy
1415 IV	6,0 % průměru platících měšťanů	7,3 % sumy
1416 I(?)	15,4 % průměru platících měšťanů	8,4 % sumy
1416 III	10,2 % průměru platících měšťanů	11,5 % sumy

**Tabulka 13.** Majetková struktura měšťanů, kteří v letech 1415–16 nezaplatili městskou sbírku

odhadnutá hodnota majetku	1415 II	1415 IV	1416 I(?)	1416 III
¼ hřivny	1	—	—	—
½ hřivny	6	2	12	6
1 hřivna	2	3	9	3
1 ½–5 hřiven	13	5	18	7
6–10 hřiven	7	3	9	12
11–20 hřiven	2	3	2	2
21 hřiven a více	4	4	1	4

<sup>113</sup> Srv. ČECHURA, J.: Poplatníci, tabulka v příloze.

<sup>114</sup> Jde o běžnou metodu moderní statistiky, kterou lze uplatnit i k uvedenému účelu.

Nejzávažnější je zjištění těžiště či modu těchto souborů poplatníků. U sbírky 1415 II a 1415 I(?) se nachází u poplatníků s hodnotou majetku od 1 ½ do 5 hřiven, u sbírky 1416 III (a to dokonce dosti výrazně) u plátců s majetkem od 6 do 10 hřiven. Na tom příliš nemění ani okolnost, že nejnižší majetkové hodnoty (od ¼ do 1 hřivny) jsou rozepsány samostatně, aby byla co nejvíce zřetelná majetková skladba a zastoupení těchto měšťanů. Pouze u sbírky 1416 I(?) by tyto nejnižší hodnoty v případě, že by byly brány souhrnně jako interval (0,25 – 1), měly nejvyšší četnost. Domnívám se tedy, že nárůst finanční hotovosti požadované od měšťanů se netýkal nejnižších majetků (tj. podléhajících zdanění), ale až další majetkové skupiny od 1 ½ do 5 hřiven.

Závažným faktorem bylo také uplatňování přímé úměrnosti mezi velikostí odhadnutého majetku a odváděnou částkou. Tento vztah (a jeho dodržování či nedodržování) nebyl jen otázkou finanční, ale představoval výrazné politikum té doby.<sup>115</sup> V řadě německých měst je totiž známa „progresivita berně směrem dolů“.<sup>116</sup> Tímto způsobem přesouvala finanční správa města převahu finančních povinností na méně movité vrstvy či skupiny městského obyvatelstva ve prospěch držitelů největších majetků.<sup>117</sup>

V rámci prováděného rozboru nelze samozřejmě pominout ani sám fakt, do jaké míry představují zachované seznamy měšťanů a obyvatelů, jakož i dalších skupin poplatníků na předměstí a v městských vsích, „reprezentativní vzorek“ pro sledování vývoje platební schopnosti měšťanů Českých Budějovic v posledních letech berní knihy. Jsme zde přirozeně limitováni tím, že nejsou k dispozici další prameny, které by umožnily posoudit jejich výpovědní schopnost. Přesto je nutné vyzdvihnout zásadní skutečnost, která sama spoluurčuje kvalitu výpovědi. Představuje ji homogenost informací všech tří neúplněji zachovaných seznamů a jejich výrazná vnitřní sevřenost. Pod tímto zorným úhlem je jejich využití pro studium sledované otázky plně opodstatněné.

Vystupňované vypisování městských sbírek v letech 1413–16, kdy za 48 měsíců bylo vybráno plných 15 sbírek, znamenalo, jak už bylo řečeno, do určité míry zlom ve schopnosti měšťanů obstarat poměrně značnou hotovost. V letech 1414–16 bylo třeba zaplatit z hřivny odhadnutého majetku:

1414	12 grošů (= cca 19 % základu),
1415	13 grošů (= cca 20 % základu),
1416	8 grošů (= 12,5 % základu).

Přestože část poplatníků nezaplatila v období, po které byla určitá sbírka vybírána, částky odpovídající velikosti drženého majetku, postačovalo zpravidla jisté prodlení, aby většina přece jen dostala svým plateb-

<sup>115</sup> MAYER, T., in: Handbuch, s. 268 sq.

<sup>116</sup> Poprvé formulováno již SCHÖNBERGEM, G.: Finanzverhältnisse der Stadt Basel im XIV. und XV. Jahrhundert. Tübingen 1879, s. 176–7.

<sup>117</sup> Srv. SCHWINEKÖPER, B.: Bemerkungen zur Problem der städtischen Unterschichten aus Freiburger Sicht. In: MASCHKE, E. – SYDOW, J. (edd.), Gesellschaftliche Unterschichten in den süddeutschen Städten. Stuttgart 1967, s. 134 sq.

ním povinností. Při uvedeném častém vypisování nových sbírek se ovšem překročení lhůty velmi pravděpodobně promítlo zase do sbírky následující. Dospíváme tak k závěru, že část poplatníků-měšťanů nebyla s to naplňovat požadavky vrchnosti v tom rytmu, jak bylo žádáno. A netýkalo se to pouze nejméně majetných poplatníků, ale i držitelů majetků odhadnutých na desítky hřiven, kteří museli platit dosti vysoké částky (např. Prudlinus v roce 1413 plných 16 kop č. gr.). Prodloužení doby splátky patrně většiny berní po roce 1413 neznamenal, že by osoby uvedené v soupisech evidujících ty, kteří dosud nezaplatili městskou sbírku, nebyly vůbec schopny svým povinností dostát. To ovšem z druhé strany vede k předpokladu, že úroveň produktivních či ekonomických činností v Českých Budějovicích musela být i ve druhé dekádě 15. století stále taková, aby poskytovaly potřebnou hotovost nejen pro provoz řemesel a obchodu,<sup>118</sup> ale neméně pro krytí finančních požadavků ukládaných městu komorou.

Patrně nejdůležitějším závěrem provedené analýzy platební schopnosti českobudějovických měšťanů je zjištění, že proces určitého narušení solventnosti měšťanů se týkal širokého majetkového spektra ve městě, i když četnost neplátců z řad držitelů středních a vyšších majetků byla přece jen nižší než v případě majetků menších. Dále má zásadní důležitost skutečnost, že zvýšený finanční tlak, procházející vzestupným vývojem v letech 1406 - 1416, nevedl ke kumulování osob s nejnižším odhadnutým majetkem jakožto výlučných neplátců. Znamená to tedy, že lze-li považovat držitele nejnižšího zdaňovaného majetku ve městě současně za sociálně nejslabší skupinu, ovšem v rámci struktury poplatníků,<sup>119</sup> pak tato skupina nepředstavovala dominantní okruh osob, kterých by se zvýšená dynamika vybírání finančních prostředků nejsilněji dotýkala.

Podívejme se ještě na městské obyvatelstvo, které nemělo žádný zdaňovatelný majetek, sociálně stálo tedy ještě níže; jednalo se převážně o služby a tovaryše, jejichž počet nelze ani rámcově kvantifikovat či alespoň odhadnout, jak ukazují sondy provedené do nejstarší českobudějovické soudní knihy z let 1375 - 1407.<sup>120</sup> Tato kategorie závislého obyvatelstva se i v uvedeném prameni vyskytuje velmi zřídka (nelze ji ovšem ztotožňovat s podruhy, které je třeba ze struktury poplatného obyvatelstva Českých Budějovic přelomu 14. a 15. století úplně vyloučit<sup>121</sup>). Je zde možné uvažovat o tom, že zvyšování finančních požadavků kladených na obyvatele města nemělo na postavení těchto skupin přílišný vliv.

S poněkud nepříznivější situací než ve vnitřním městě se při zkoumání platební schopnosti setkáváme na předměstí. Údaje sledovaných sbírek 1415 II, 1416 I(?) a 1416 III ukazují, že své platební povinnosti nedostála plná třetina (až téměř polovina) poplatníků.<sup>122</sup>

<sup>118</sup> Srv. ŠIMEČEK, Z.: Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích, SH 11, 1963, s. 7 sq.

<sup>119</sup> Korekci dosavadní klasifikace přináší ČECHURA, J.: Poplatníci I-II, passim.

<sup>120</sup> OA České Budějovice, fond AM Č. Budějovice, D 1.

<sup>121</sup> K tomu ČECHURA, J.: Poplatníci, passim.

<sup>122</sup> Průměr úplných údajů sbírek 1401 III.-1409 I je (zaokrouhleně) 52 plátců; zdá se, že toto číslo je poněkud nižší, neboť předměstí se stále rozšiřovalo. Po r. 1411 patrně dosáhlo počtu asi 60 poplatníků.

Tabulka 14. Majetková struktura obyvatel předměstí, kteří v letech 1415-1416 nezaplatili městskou sbírku

odhadnutá hodnota majetku	1415 II	1416 I(?)	1416 III
1/4 hřivny	1	—	2
1/2 hřivny	3	9	2
1 hřivna	6	7	9
1 1/2 - 5 hřiven	6	10	6
6 hřiven a více	2	2	1

Je patrné, že ani na předměstí největší počet osob, které ve výběrčích termínech nezaplatily městskou sbírku, nepatřil mezi držitele nejmenšího majetku (tedy do 1 hřivny), ale pohyboval se v rozmezí 1 1/2 - 5 hřiven odhadnutého majetku. Přitom údaje sbírky 1416 I(?) velmi dobře korespondují se zjištěním učiněným pro vnitřní město. Přesto však údaje představují poněkud odlišnou kvalitu. Odhadnuté hodnoty patrně převážně nevelkých usedlostí agrárního typu na předměstí dosahovaly totiž v průměru značně nižší částky, než tomu bylo u majetku měšťanů ve vnitřním městě.

K dalším skupinám plátců - tedy obyvatel (inquilini) a poplatníků z šosovních vsí - bohužel poskytují tři uvedené seznamy neplátců jen mezerovité údaje, neboť celé spektrum poplatníků nezachycuje ani jeden seznam.<sup>123</sup>

Jistě by bylo velice zajímavé sledovat plnění finančních povinností obyvateli, jejichž odhadnutý majetek jen zcela ojediněle (řezníci) překročil 1 hřivny. Soupis obyvatel<sup>124</sup> neplátců je však uveden pouze v seznamu 1415 II. V tabulkovém přehledu byl již uveden jejich počet, který se zdá na první pohled značný: 70 osob, z nichž plných 65 drželo zdaňovatelný majetek ve výši 1/2 hřivny. Vezmeme-li však např. obyvatele evidované v rámci městských čtvrtí, zjistíme, že z 28 se jich 23, tedy více než 82 %, v době, kdy byly údaje v seznamu konfrontovány se skutečností, již na uvedených místech nenacházelo - byli škrtnuti. Nejinak tomu bylo i u prvé profese obyvatel - řemeslníků: krejčích. Z 6 osob zapsaných do evidence je jich 5 škrtnuto. Zde si pravděpodobně měšťané pověřený vybíráním městské sbírky uvědomili zbytečnost svého počínání a přerušili svou práci. Zůstala pouze nadepsaná profesní skladba obyvatel, bez dalších vpisů, jež dokládaly následné používání soupisu. Je

<sup>123</sup> Seznam nedoplatků sbírky 1416 I(?) obsahuje sice jak předměstí, tak městské vsi, obyvatele však nikoli, seznam 1415 II zase neobsahuje šosovní vsi apod.

<sup>124</sup> Tuto položku poplatníků v předchozích zpracováních berní knihy nenajdeme; inquilini byli mylně - jak v rozporu s údaji městského diplomatáře (UBB), tak v kontextu berní knihy - ztotožněni bez jediného dokladu s podruhy, srv. MENDEL, B.: Sociální krise měst ve stol. čtrnáctém. ČCH 32, 1926, s. 253, BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, M.: Majetková a sociální struktura Č. Budějovic koncem 14. a počátkem 15. století. SAP XIV/1, 1964, s. 119 sq., MEZNÍK, J.: K otázce struktury, s. 73 sq. K nové klasifikaci detailně ČECHURA, J.: Poplatníci, passim.

vhodné ještě doplnit, že obyvatelé držící majetek odhadovaný na 1/2 hřivny měli ve sbírce 1415 II zaplatit každý po 1,5 gr. Kdybychom se tedy vrátili na začátek této kategorie poplatníků, pak uvedených 70 osob mělo zaplatit celkem 124,5 č. gr., tedy něco málo nad 2 kopy! Výpočet má však (jak již bylo řečeno) pouze teoretickou hodnotu, vzhledem ke stálým proměnám, jimiž obyvatelé procházeli od doby, kdy byla pořízena evidence tvořící základ seznamu 1415 II.

## Závěr

Ve studii, jejímž cílem bylo jednak poznání základních principů městského finančnictví Českých Budějovic, jak jsou zachyceny v berní knize z let 1396 - 1416, jednak postižení hlavních tendencí finančního zatížení obyvatel, byla učiněna řada zásadních zjištění, ale také získáno množství dílčích informací, jež rozšiřují spektrum poznání významného českého města nedlouho před husitskou revolucí. Bude proto účelné nejdůležitější závěry krátce shrnout.

1. Berní kniha umožnila hluboce proniknout do dané problematiky. Je nesporné, že význam pramene a jeho „užitná hodnota“ či „přímá informační funkce“ spočívají právě ve finanční sféře. Ukazuje to již sama nová diplomatická klasifikace pramene.<sup>125</sup> Rozbor způsobu evidence jednotlivých finančních operací obsažených v knize dává možnost postihnout základní principy účetních zvyklostí, v prvé řadě tendenční vyrovnávání příjmů a výdajů při skládání počtu osobami, které byly pověřeny vybíráním městské sbírky. Neméně důležité zjištění se týká i používání fiktivních položek, pro městské prostředí přelomu 14. a 15. století v Čechách dosud neznámého. Cílem sledu dílčích účetních operací nebylo postižení veškeré finanční hotovosti, vybírané na základě evidence poplatníků v knize obsažené.

2. Hlavním cílem městského finančnictví sledovaného období bylo vytváření pokladu, tedy rezervního fondu hotových peněz spravovaného přímo městskou radou, používaného pro nutné potřeby města. Berní kniha podává přímé svědectví o tom, jak byl rezervní fond vytvářen z části finanční hotovosti získávané v městské sbírce. Obecným předpokladem byla pokladní jednota, reprezentovaná v Českých Budějovicích ústředním („centrálním“) místem městské pokladny. Do ní směřovaly přebytky z přímého i nepřímého zdanění ve městě.

3. Jádrem finančních záležitostí panovníka bylo centrum vrchnostenských financí - královská komora. Českobudějovické prameny druhé čtvrtiny 14. století dokládají pravidelnost vybírání zvláštní berně. Je velmi pravděpodobné, že paušalizovaná částka, kterou město každoročně odevzdávalo, byla stanovena nejpozději roku 1346. Je třeba hned doplnit, že fixní částka podléhala značné flexibilitě. Berní kniha poskytuje bezpečné doklady, že např. v letech 1413 - 1415 byla uvedená suma ve skutečnosti více než 2,5 krát vyšší. Představitelé města se dovedli po-

<sup>125</sup> ČECHURA, J.: Poplatníci, passim.

žadavkům komory přizpůsobit; výše každoročně vybrané hotovosti nejen odpovídala sumě odevzdané komoře, ale vždy ji o něco převyšovala. Zvyšující se finanční nároky vrchnosti vedly k zpravidelnění rytmu plateb, které byly většinou odváženy do hlavního města měšťany samotnými. Uvedené pružnosti podléhaly i právně fixované příjmy podkomořího, jež dosahovaly téměř čtvrtiny základní sumy, kterou bylo město povinováno vrchnosti. V průběhu analyzovaného dvacetiletí došlo k výraznému nárůstu finančních povinností. Současně však bylo prokázáno, že tento nárůst nevedl k významnějšímu narušení platební schopnosti měšťanů. Uvedená skutečnost byla bezpochyby podmíněna ekonomickým potenciálem města, jež se během 14. století vyvíjel natolik dynamicky, že se značně vzdálil fixní sumě 200 kop. To je ve sledovaném období velmi dobře patrné.

4. Hlavním stabilizačním faktorem v nastíněném vývoji byl do značné míry jedinečný berní systém. Jeho základem byl fixní odhad majetku provedený roku 1346, jenž si udržel svou funkci nejméně do konce 16. století. Tedy např. byl-li masný krám odhadnut v roce 1396 na 3 hřivny, představovalo to neměnný základ zdanění alespoň dvě století.<sup>126</sup> Přirozeně, že tržní ceny nemovitostí všeho druhu se již na konci 14. století řádově odlišily od odhadnutých částek.<sup>127</sup> Tato diskrepance se v průběhu dalších desetiletí ještě prohlubovala.<sup>128</sup>

5. Dynamika vybírání městských sbírek, zvyšující se výrazně od roku 1406, vyústila v období 1413 - 1416 v určité narušení platební schopnosti některých českobudějovických měšťanů a obyvatelů. Dokládá to jak soupis zástav vepsaný do berní knihy, tak samostatné volné papírové složky do knihy vložené. Většina neplátců zapravila nedoplatky v dodatečném termínu, který následoval až po vyúčtování jednotlivých sbírek. Největší zastoupení mezi „dlužníky“ měli ti, jejichž majetek byl odhadnut na 1 1/2 - 5 hřiven. Nebyli to tedy držitelé nejmenšího zdaněného majetku, kteří by vytvářeli těžiště mezi neplátcí.

6. Komplexní analýza finančních operací obsažených v českobudějovické berní knize 1396 - 1416 ukazuje velmi pokročilou úroveň městského finančnictví. Výlučná obsahová náplň knihy není v dané době ve středoevropském horizontu rozhodně samozřejmostí. Racionální přístup k evidenci poplatníků zde dosáhl takové úrovně, že dnes představuje do určité míry až překážku ve studiu pramene. (V letech 1411 - 1416 sloužila jediná „berní osnova“ k vybírání 18 městských sbírek.) Konečně i běžně rozšířená schopnost práce s „fiktivními položkami“, kterou zvládl poměrně značně široký okruh měšťanů, ale i zástupců jiných skupin poplatníků, přidává uvedenému hodnocení přesvědčivosti.

<sup>126</sup> Srv. berní knihu z let 1514-1593, AO České Budějovice, fond MA Č. Budějovice, D 95; jediný rozdíl byl v tom, že r. 1396 sq. byly masné krámy oceněny v hřivnách, zatímco v berní knize 16. století nejsou uvedeny peněžní jednotky. Lze dodat, že v obou berních rejstřících z let 1384 a 1385 je odhadnutý majetek uveden v kopách českých grošů.

<sup>127</sup> Srv. BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, M.: Majetková a sociální struktura, s. 121-3.

<sup>128</sup> Některé příklady ze 16. století uvádí KAVKA, F.: Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. SH 4, 1956, s. 133.

## Příloha I

### Přehled finančních částek obsažených v městských sbírkách Českých Budějovic v letech 1396 - 1416

sbírka	sazba	příjmy	výdaje	„odečtení“	celková částka
1396	4 gr.	239 k. 59,5 gr. <sup>1</sup>	237 k. 0,5 gr. <sup>1</sup>	----	----
1397	2 gr.	120 k. 1 gr. <sup>1</sup>	123 k. 39,5 gr. <sup>1</sup>	----	----
1398 I	4 gr.	245 k. 2 gr.	245 k. 2 gr.	----	----
1398 II	4 gr.	253 k. 25 gr.	253 k. 25 gr.	----	----
1399	4 gr.	235 k. 36 gr.	244 k. 38,5 gr.	----	----
1400 I	4 gr.	231 k. 7 gr.	231 k. 6 gr.	----	----
1400 II	2 gr.	112 k. 9,5 gr.	112 k. 9,5 gr.	----	----
1400 III	4 gr.	169 k. 34 gr.	169 k. 4 gr.	75 k. 8,5 gr.	234 k. 52 gr.
1401 I	4 gr.	236 k. 1 gr.	236 k. 41,5 gr.	----	----
1401 II	4 gr.	238 k. 45 gr.	238 k. 45 gr.	----	----
1401 III	4 gr.	146 k. 58 gr.	144 k. 42 gr.	91 k. 8 gr.	238 k. 6 gr.
1402	4 gr.	164 k. 25 gr.	164 k. 25 gr.	78 k. 33 gr.	242 k. 58 gr.
1403	2 gr.	116 k. 51 gr.	116 k. 49,5 gr.	----	----
1404 I	4 gr.	191 k. 44 gr.	191 k. 44 gr.	45 k. 36,5 gr.	237 k. 20 gr.
1404 II	2 gr.	103 k. 21 gr.	116 k. 17 gr.	12 k. 56 gr.	116 k. 17 gr.
1405 I	4 gr.	119 k. 57 gr.	119 k. 57 gr.	110 k. 54 gr.	230 k. 51 gr.
1405 II	4 gr.	116 k. 44,5 gr.	116 k. 44,5 gr.	102 k. 14,5 gr.	218 k. 59 gr.
1406 I	4 gr.	131 k. 49 gr. <sup>1</sup>	111 k. 46 gr.	16 k. 31 gr.	148 k. 20 gr.
1406 II	4 gr.	227 k. 59 gr.	228 k. 6 gr.	----	----
1406 III	4 gr.	228 k. 9 gr.	226 k. 28 gr.	----	----
1407 I	2 gr.	120 k. 18 gr.	120 k. 18 gr.	----	----
1407 II	4 gr.	176 k. 56 gr.	176 k. 36 gr.	58 k. 31 gr.	242 k. 27 gr.
1408 I	4 gr.	257 k. 31 gr.	257 k. 31 gr.	----	----
1408 II	4 gr.	215 k. 31 gr.	214 k. 53 gr.	30 k. 57 gr.	246 k. 29 gr.
1409 I	2 gr.	127 k. 45 gr.	119 k. 23 gr.	----	----
1409 II	2 gr.	105 k. 47 gr.	I. 105 k. 47 gr. II. 81 k. 16 gr.	23 k. 40,5 gr.	129 k. 25,5 gr.
1409 III	4 gr.	255 k. 39 gr.	255 k. 9,5 gr.	----	----
1410 I	4 gr.	245 k. 51 gr.	245 k. 51 gr.	29 k. 55,5 gr.	275 k. 55,5 gr.
1410 II	3 gr.	171 k. 21 gr.	171 k. 21 gr.	15 k. 31,5 gr.	186 k. 52,5 gr.
1410 III	4 gr.	179 k. 50 gr.	179 k. 50 gr.	75 k. 18,5 gr.	256 k.
1410 IV	4 gr.	170 k. 4 gr.	170 k. 4 gr.	92 k. 44,5 gr.	262 k. 48 gr.
1411 I	4 gr.	201 k. 21 gr.	204 k. 27 gr.	48 k. 23 gr.	253 k. 47 gr.
1411 II	4 gr.	241 k. 5 gr.	246 k. 5 gr.	14 k. 58 gr.	256 k. 3 gr.

sbírka	sazba	příjmy	výdaje	„odečtení“	celková částka
1412 I	4 gr.	244 k. 25 gr.	244 k. 25 gr.	4 k. 44,5 gr.	249 k. 23 gr.
1412 II	3 gr.	177 k. 19 gr.	177 k. 19 gr.	9 k. 56 gr.	187 k. 15 gr.
1413 I	4 gr.	197 k. 24 gr.	197 k. 24 gr.	51 k. 46 gr.	249 k. 11 gr.
1413 II	4 gr.	246 k. 41 gr.	246 k. 41 gr.	----	----
1413 III	4 gr.	247 k. 8 gr.	247 k. 8 gr.	2 k. 1 gr.	249 k. 8 gr.
1414 I	2 gr.	120 k. 51,5 gr.	120 k. 52 gr.	----	----
1414 II	3 gr.	184 k. 58,5 gr.	184 k. 59 gr.	----	----
1414 III	4 gr.	245 k. 26 gr.	245 k. 26 gr.	----	----
1414 IV	2 gr.	121 k. 16 gr.	121 k. 16 gr.	----	----
1414 V	1 gr.	21 k. 30 gr.	?	----	----
1415 I	4 gr.	202 k. 53 gr.	230 k. 33 gr.	----	----
1415 II	3 gr.	183 k. 32 gr.	183 k. 32 gr.	----	----
1415 III	2 gr.	120 k. 57 gr.	120 k. 57 gr.	----	----
1415 IV	4 gr.	233 k. 32,5 gr.	233 k. 32,5 gr.	----	----
1416 I	4 gr.	232 k. 15 gr.	232 k. 15 gr.	----	----
1416 II	2 gr.	113 k. 57,5 gr.	113 k. 57,5 gr.	----	----
1416 III	2 gr.	115 k. 20,5 gr.	115 k. 20,5 gr.	----	----

<sup>1</sup> Celkový součet vypočítán.

## Příloha II

### České Budějovice - roční příjmy na hotovosti z městské sbírky

1396	240 kop	1407	297 kop 14 gr.
1397	120 kop 1 gr.	1408	473 kop 2 gr.
1398	498 kop 27 gr.	1409	489 kop 11 gr.
1399	235 kop 36 gr.	1410	769 kop 6 gr.
1400	512 kop 50,5 gr.	1411	442 kop 26 gr.
1401	621 kop 44 gr.	1412	421 kop 44 gr.
1402	164 kop 25 gr.	1413	691 kop 13 gr.
1403	116 kop 51 gr.	1414	694 kop 1,5 gr.
1404	295 kop 5 gr.	1415	740 kop 24,5 gr.
1405	236 kop 41 gr.	1416	461 kop 33 gr.
1406	587 kop 57 gr.		

### Příloha III

České Budějovice - dynamika vybírání peněžní hotovosti v městské sbírce v letech 1396 - 1416 (v čtyřletých intervalech)

sbírka	výše hotovosti	index	% celkové sumy
1396 - 1400	1672 kop 12 gr.	100	16,5
1401 - 1404	1426 kop 18 gr.	85,3	14,1
1405 - 1408	1921 kop 5 gr.	114,9	19,0
1409 - 1412	2440 kop 54 gr.	146,0	24,1
1413 - 1416	2669 kop 9,5 gr.	159,6	26,4
1396 - 1416 celkem:	10 129 kop 38,5 gr.		

### Die Wirtschaftsgebarung der Stadt České Budějovice in den Jahren 1396 - 1416

#### ZUSAMMENFASSUNG

Das Steuerbuch der Stadt České Budějovice (Budweis) ist eine wichtige Quelle für eine ganze Reihe von Aspekten der Entwicklung der Städte in Böhmen in der vorhusitischen Zeit. Die Studie behandelt die Finanzgebarung der Stadt in den angeführten zwanzig Jahren. Hauptziel der städtische Wirtschaftsgebarung war die Schaffung eines Schatzes, also eines Reservefonds in Bargeld, der direkt vom Stadtrat verwaltet werden sollte. Der Reservefonds wurde durch die Einhebung städtischer Sammlungen von den Bürgern und Stadtbewohnern geschaffen. Die Stadt wurde als königliche Stadt von der königlichen Kammer verwaltet. Der fixe Jahresbetrag wurde bereits im Jahre 1346 bestimmt. Die Angaben des Steuerbuches zeigen jedoch, daß die jeweils abgeführten Beträge einer beträchtlichen Flexibilität unterlagen; in den Jahren 1413-15 erreichten sie eine gegenüber dem festgesetzten Pauschale zweieinhalbfache Summe. Die Studie wies nach, daß das Anstehen der Geldforderungen der Kammer nicht zu einer merklicheren Unterhöhung der Zahlungsfähigkeit der Bürger in der angeführten Zeit führte. Das Steuersystem an sich repräsentierte den wichtigsten Stabilisierungsfaktor der Stadt. Seine Grundlage war die fixe Vermögensschätzung der Bürger aus dem Jahre 1346, die bis zum Ende des 16. Jahrhunderts Gültigkeit behielt. Eine komplexe Analyse der im Steuerbuch enthaltenen Finanzoperationen erwies ein sehr fortschrittliches Niveau des städtischen Finanzwesens. Üblich war auch die Arbeit mit fiktiven Posten. Aus dem Buch geht hervor, daß derart in der Stadt zahlreiche Leute zu arbeiten verstanden, die sich in den Jahren 1396-1416 an der Einhebung der städtischen Sammlung beteiligt hatten. Die rationale Einstellung zur Evidenz erreichte hier sogar ein derartiges Niveau, daß man heute in einigen Partien (Evidenz der Steuerzahler) nur schwer mit dem Buch arbeiten kann; dies gilt insbesondere für die Jahre 1411-16.

Übersetzt dr. A. Hubala

© Jaroslav Čechura, 1993

LUBOMÍR NEMEŠKAL

### VÝVOJ ČESKÉHO MINCOVNICTVÍ V DRUHÉ POLOVINĚ 15. A NA POČÁTKU 16. STOLETÍ

Památce Emila Petácha a Jozefa Hlinky

V souvislosti s prací na výzkumném úkolu, osvětlujícím počátek tolarové ražby a konec ražby pražských grošů v našich zemích, bylo zapotřebí volit vhodný přístup, který by byl v souladu se současnou úrovní numismatického bádání. Z peněžně historického hlediska nebylo bez významu, že ukončení a zahájení ražby obou hlavních peněžních nominálů, které charakterizovaly celá údobí našich peněžních dějin, časově na sebe ne navazovaly, nýbrž oba mincovní systémy se vyskytovaly vedle sebe po téměř tři desetiletí. Naše zkoumání však nemůžeme omezit pouze na dobové rozmezí, dané počátkem ražby tolaru a ukončením výroby pražského groše. Rozsáhlejší časový pohled a sledování širších evropských peněžně historických souvislostí nám umožňuje mnohem lépe postihnout nejen příčiny ukončení ražby pražského groše, hlavní peněžní jednotky našeho grošového mincovního systému, ale také předpoklady pro zahájení ražby tolaru, vedoucího stříbrného nominálu nastupujících nových peněžních soustav. Tento přístup nám také nabízí pomoc při odpovídajícím zkoumání koexistence obou mincovních struktur v českých zemích.<sup>1</sup>

Evropský hospodářský vývoj v druhé polovině 15. století odkrýval v platných mincovních a měnových systémech některé nedostatky, které se projevovaly jak ve vnitřním směnném styku, tak v mezinárodním obchodu. České země nestály stranou tohoto dění, neboť jedním ze základních východisek urovnání hospodářské situace byla stabilizace měnových poměrů, která mohla vytvořit solidní předpoklady i pro navázání obchodních kontaktů se zahraničím, narušených v průběhu husitských válek. Z peněžně historického hlediska můžeme druhou polovinu 15. století a počátek 16. věku považovat za údobí, v němž se hledaly cesty k řešení

<sup>1</sup> Srov. k tomu alespoň NEMEŠKAL, L.: Pražské groše v nálezech mincí 16. století v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. ČNM 127, 1958, s. 80-92; t ý ž: K předchůdcům tolarové ražby. In: SNM-A 15. Praha 1961, s. 49-68; t ý ž: Jáchymovská mincovna v 1. polovině 16. století (1519/20-1561). Praha 1964; t ý ž: Jáchymovský tolar - jeho ražba a význam. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 12. Praha 1967, s. 203-229; JANÁČEK, J.: České dějiny. Doba předbělohorská I/1. Praha 1968 (zvl. kapitola 6, s. 105-111) a v uvedených pracích další citovaná literatura.

narůstajících problémů peněžního styku. Tyto peněžní obtíže můžeme sledovat ve dvou oblastech.<sup>2</sup>

První z nich tvořily stříbrné mince, které byly nejdůležitějším oběživem v širokém směnném styku. Jejich mincovní systémy vytvářely vedoucí stříbrné nominály, na které navazovaly ve více či méně členité nominálové skladbě drobné mince stříbrné. Ve středoevropské mincovní situaci byl vedoucím stříbrným nominálem ve většině případů groš. I když se mince těchto stříbrných mincovních soustav v první řadě uplatňovaly v místním peněžním styku a na území příslušného státního útvaru, nelze vyloučit jejich oběh i v dalších zemích, zvláště sousedních, i jejich účast při vyšších formách peněžní směny. Žádnému druhu mince totiž nebyla jednoznačně vymezena sféra jejího působení v rozmezí určitého úseku peněžního styku či jen v hranicích určitého státního celku.<sup>3</sup> Zvláště často tomu tak bylo u standardních stříbrných mincí, vedoucích nominálů příslušných mincovních soustav, ale také u stříbrných mincí drobných. Platné mincovní systémy stříbrných mincí v evropských zemích však vycházely z rozličných hmotnostních a měnových základů, a proto nominály těchto mincovních soustav nebyly hmotnostně a jakostně jednotné; navíc se poměrně často obě tyto hodnoty měnily. Tyto vlastnosti stříbrných mincí vytvářely nemalé obtíže pro vzájemná hodnotová srovnání, v místním směnném styku i pro vnitřní a zahraniční obchodní styk.

Druhou oblast problémů peněžního styku tvořily zlaté mince. Charakteristickou mincí mezinárodní směny a dálkového obchodu ve střední Evropě byly především uherské dukáty a rýnské zlaté, mimo zlaté mince příslušného státního teritoria – pokud byly podle možností ve větší či menší míře raženy –, které se uplatňovaly do jisté míry i v místním

směnném styku, zvláště při velkých platech. Závažnou předností zlatých mincí byla jejich jakostní a hmotnostní stálost, která kontrastovala s proměnlivostí obou těchto hodnot u mincí stříbrných. Při postupném zesilování intenzity středoevropského obchodu i zvětšování objemu zboží, které se objevovalo na trhu, stoupala ve směnných stycích poptávka po mincích zvláště vyšší nominální hodnoty o stálé jakosti i hmotnosti, po mincích zlatých. Existující množství zlatých mincí nemohlo tuto rostoucí poptávku v peněžním oběhu plně uspokojit a dosavadní stříbrné mince pro výše připomenuté nestálé vlastnosti nebyly a nemohly být ekvivalentní náhradou.

Vzhledem k tomu, že práce na vytýčeném tématu se svým rozsahem příliš rozrostla, rozdělujeme ji na dvě části. Nyní uveřejňujeme první díl celého zpracování, které je dovedeno k časovému předělu před vlastním zahájením ražby českého tolaru ve šlikovském Jáchymově. V druhé části studie budeme věnovat pozornost historii našeho peněžního vývoje od počátku ražby tolaru v letech 1519/20 až do ukončení ražby pražského groše v roce 1547.

**Inflace drobné mince tzv. šinderlinkového údobí v bavorských a rakouských zemích. – Výroba stříbrných a zlatých mincí a vývoj mincovních systémů v Sasku, Uhrách a alpských zemích v druhé polovině 15. století. – Snahy o ražbu stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty a význam ražby tyrolských stříbrných zlatých a saských zlatníkových grošů pro další mincovní vývoj středoevropský.**

V prvních desetiletích 15. století byly závažným problémem peněžního styku ze stříbrných mincí především mince drobné. Z bavorských a rakouských zemí k nám proudily v nemalé míře stříbrné mince fenikového typu, jejichž hmotnost i obsah stříbra v průběhu 15. století postupně klesaly.<sup>4</sup> Na sklonku padesátých a samém počátku šedesátých let vyvrcholila v bavorském a rakouském prostoru peněžní krize, jež se označuje údobím ražby tzv. šinderlinků a která odezněla i v našich zemích. Dosud je obtížné jednoznačně určit místo, které jako první dalo ražbou méněhodnotných mincí podnět k rozsáhlému znehodnocování fenikových mincí, neboť z tohoto neblahého počínání obviňovala jedna země druhou.<sup>5</sup> Nesporné je, že to byl dlouhodobý vývojový proces, který tkvěl svými kořeny v první polovině 15. století a jehož vyvrcholení můžeme vymezit léty 1457 – 1460.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Srov. k tomu GAETTENS, R.: *Inflationen. Das Drama der Geldentwertungen von Altertum bis zur Gegenwart.* München 1955, s. 41–42; tam je citována základní literatura k tomuto problému.

<sup>5</sup> Viz k tomu např. SCHALK, C.: *Der Münzfuss der Wiener Pfennige in den Jahren 1424 bis 1480.* NZ 112, 1880, s. 251; LUSCHIN, A.: *Umriss einer Geschichte der altösterreichischen Lande im Mittelalter.* NZ N. F. 2, 1909, s. 52.

<sup>6</sup> I když v řadě numismatických prací bylo již dosti vykonáno pro poznání úlohy a významu tzv. šinderlikové ražby v peněžně historickém vývoji jednotlivých zemí i větších geografických oblastí, zůstává hlubší rozbor příčin a komplexní hodnocení tohoto jevu nadále úkolem numismatického bádání. Letmý pohled v dalších řádcích proto nelze považovat za snahu po podobném hodnocení. Naším cílem je povšimnout si na základě dosavadních výsledků numismatického zkoumání fenikové ražby v tzv. šinderlikovém údobí v bavorské a rakouské oblasti z hlediska potřeb zaměření našeho tématu.

<sup>2</sup> Některých peněžně historických otázek tohoto údobí – kromě citovaných prací v pozn. 1 – jsem se dotkl v dalších příspěvcích: NEMEŠKAL, L.: *K struktuře oběživa v letech 1500–1530 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* In: NumSb. 7. Praha 1962, s. 193–194; t ý ž: *Česká mincovní reforma z roku 1469 v širších peněžně historických souvislostech.* ČNM 152, 1983, s. 97–113; t ý ž: *Die Wiederaufnahme der Prägung des Prager Groschens in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in den böhmischen Ländern.* In: *Nummus et historia.* Warszawa 1985, s. 253–258. – Z dalších prací, věnovaných mincovnímu vývoji v českých zemích v druhé polovině 15. a počátku 16. století, připomínám ve výběru: CASTELIN, K.: *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471).* Praha 1953, s. 212 násl.; NĚMEČEK, V.: *Jednání o minci na jihlavském sjezdu r. 1486.* NumL 12, 1957, s. 42–44; POŠVĀŘ, J.: *Úprava mince na Moravě r. 1460.* NumL 13, 1958, s. 82–86; NOHEJLOVÁ-PRĀTOVĀ, E.: *Mincovníctví Jiřího z Poděbrad.* ČNM 129, 1960, s. 34–56; POŠVĀŘ, J.: *Měna v českých zemích. Opava 1962 (zvl. kapitola III a IV, s. 41–118; 2. vydání Praha 1977; viz též německé znění Die Währung in den Ländern der Böhmisches Krone. Graz 1970); SEJBAL, J.: Moravská mince doby husitské. Brno 1965, s. 279 sl.; RADOMĚŘSKÝ, P.: *Nález mincí 15. století v Králově Dvoře u Berouna.* In: SNM-A 21. Praha 1967, s. 178–185; HĀSKOVĀ, J.: *Die Währungs- und Münzentwicklung unter den Jagellonen in Böhmen und Mähren (1471–1526).* In: SNM 23. Praha 1969, s. 1–99; POŠVĀŘ, J.: *Moravské mincovny.* Brno 1970; HĀSKOVĀ, J.: *K problematice tzv. tlustých grošů.* NumL 26, 1971, s. 46–48; VESELÝ, S.: *K 500. výročí dokončení mincovní reformy Jiřího z Poděbrad.* NumL 26, 1971, s. 49–53; NOHEJLOVÁ-PRĀTOVĀ, E.: *Zur Frage der Prager Dickgroschen.* NZ 87/88, 1972, s. 95 až 102; t á ž: *K otázce pražských tlustých grošů (1300–1547).* NumL 28, 1973, s. 1–10.*

<sup>3</sup> Viz ŠIMEK, E.: *Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století.* Praha 1972, s. 8–9; NEMEŠKALOVĀ-JIROUDKOVĀ, Z. a NEMEŠKAL, L.: *Nález mincí 16. a 17. století v Chýňavě, okr. Beroun (Příspěvek ke zpracování nálezů mincí tolarového údobí).* In: NumSb 15. Praha 1979, s. 242; NEMEŠKAL, L.: *K některým otázkám zpracování nálezů mincí a jejich využití jako historického pramene.* In: SlovNum 7. Bratislava 1982, s. 102–103.

Za jedno z hlavních míst výroby znehodnocených feniků se považuje švábské hrabství Oettingen, kde nejpozději v roce 1457 razil v nemalém množství tzv. černé feniky a půlfeniky Ulrich z Flohbergu (1423–1477).<sup>7</sup> Hmotnost těchto feniků dosahovala v průměru patrně 0,400 g a při obsahu stříbra 0,0392 g v jednom kusu odpovídala jakost 0,098.<sup>8</sup> Poměrně vysoká produkce výroby těchto oettingenských feniků<sup>9</sup> měla na situaci v peněžním oběhu negativní vliv a současně také vytvářela základnu při snižování kvality fenikových mincí i na jiných místech.

Důležité postavení mezi méněhodnotnými drobnými mincemi měly rovněž ražby Hals-Leuchtenbergu. V letech 1457–1460 za Jana III. (1430–okolo 1460) se tyto feniky a půlfeniky přizpůsobily probíhajícímu znehodnocování již v samých počátcích a významně se na něm podílely.<sup>10</sup> I když v současné době neznáme předpisy o jejich výrobě,<sup>11</sup> soudíme, že jejich kvalita odpovídala kategorii méněhodnotných fenikových mincí.<sup>12</sup>

Fenikové mince o nízkém obsahu stříbra byly vyráběny také v mincovně pasovského biskupství. V druhé polovině padesátých let zde došlo za Ulricha III. z Nussdorfu (1451–1479) k ražbě zvláště znehodnocených feniků, jejichž nízká kvalita byla patrna již v roce 1456 a v jejichž vybíjení se pokračovalo i v následujících letech, aniž můžeme vyloučit

možnost dalšího snižování jakosti.<sup>13</sup> Dosud však nevíme, o jaké hmotnosti a jakosti opouštěly pasovské feniky v letech 1457–1460 mincovnu, neboť metrologická šetření, která máme k dispozici u pasovských mincí z našich nálezů, nás neopravňují ani k pokusu o přibližný odhad těchto hodnot.<sup>14</sup>

V obou hlavních částech Bavorska – v Horních Bavořech (Bavory – Mnichov) a Dolních Bavořech (Bavory – Landshut) – probíhala kolem poloviny 15. století výroba mincí v jistém souladu a zhotovené mince se v základních hodnotách příliš nelišily.<sup>15</sup> Kolem poloviny padesátých let i později v tzv. šinderlinkovém údobí vystupovaly Horní a Dolní Bavorsko společně proti znehodnocování feniků. Pozitivní výsledek nepřinesly akce pro zastavení ražby cizích nekvalitních mincí, ani zákazy jejich užívání v peněžním styku na území Bavorska.<sup>16</sup> Nepomohla ani další opatření, která měla chránit bavorský fenik před napodobováním a falšováním,<sup>17</sup> očekávaným účinkem se minuly snahy o ražbu jakostních bavorských feniků<sup>18</sup> stejně jako dočasné zastavení jejich výroby v bavorských mincovnách.<sup>19</sup> Vážnost situace umocňovalo rozhodnutí císaře Fridricha III., přistoupit k snížení jakosti fenikových mincí, ražených ve Štýrsku.<sup>20</sup> Rozšiřováním počtu center výroby znehodnocených stříbrných feniků stoupalo i jejich množství v peněžním oběhu nejen v bavorské a rakouské oblasti, neboť nekvalitní mince pronikaly i do sousedních zemí. Za této situace se nakonec v obou částech Bavor přizpůsobili inflačním tendencím znehodnocování fenikových mincí. Nejdříve vydal v Dolních Bavořech Ludvík IX. (1450–1479) 14. června 1459 příkaz k ražbě méněhodnotných feniků o jakosti 0,188 (hmotnost 0,4454 g; obsah stříbra 0,0837 g); v současné době nemůžeme bezpečně prokázat, zda

<sup>7</sup> LÖFFENHOLZ, W. F.: Oettingana. Neuer Beitrag zur öttingischen Geschichte insbesondere zur Geschichte des öttingischen Münzwesen. Wallerstein 1883, s. 12–14.

<sup>8</sup> Podle LÖFFENHOLZE, W. F.: Oettingana, s. 12, pozn. 3, měly mít oettingenské černé feniky z r. 1457 obsah stříbra ve výši 1 a 1/2 lotu 1 feniku; jejich hmotnost Löffenholtz neuvedl, a proto při stanovení hmotnostního údaje jsme vycházeli z možného předpokladu, že hmotnost těchto feniků se příliš nelišila od hmotnosti oettingenských feniků před rokem 1457. Pokud by jejich průměrná výrobní hmotnost byla nižší, snížilo by se množství stříbra v jednom černém feniku, ale tisícinové vyjádření jakosti by se nezměnilo. — Zjištěné hmotnostní a jakostní hodnoty mincí z nálezů po jejich vyčištění nemůžeme považovat za údaje, které tyto mince měly v době, kdy opustily mincovnu. Srov. k tomu NEMEŠKAL, L.: Nález mincí z 15. století v Luzích u Kosovy Hory, okr. Příbram. In: SNM-A 27. Praha 1973, s. 92; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. a NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chýňavě, s. 266–268; NEMEŠKAL, L.: K některým otázkám zpracování nálezů mincí, s. 99–102; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. — MICHÁLEK, J. — NEMEŠKAL, L.: Nález mincí tolarového údobí v Chelčicích (o. Strakonice). In: NumSb 17, 1986, s. 85–86. V nálezu z Králova Dvora se pohybovala průměrná hmotnost oettingenských feniků v rozmezí 0,322 g – 0,4366 g při jakosti 0,336 a jediný půlfenik o jakosti 0,180 měl hmotnost 0,291 g; fenik v lužském nálezu nebyl podroben jakostní zkoušce a měl hmotnost 0,328 g. Tyto údaje jsme připomněli jen pro srovnání a dále v textu je již neuvádíme.

<sup>9</sup> Srov. k tomu KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten. Grünwald bei München 1958, s. 145.

<sup>10</sup> LUSCHIN, A.: Die bösen Halser. MBNG 7, 1888, s. 1–6; týž: Umriss einer Münzgeschichte, s. 52. — Srov. k tomu také KOCH, B.: Das Münzwesen der Landgrafen von Leuchtenberg und Grafen von Hals. In: Passauer Jahrbuch 16. Passau 1974, s. 184 až 185.

<sup>11</sup> Srov. k tomu DWORSCHAK, F.: Studien zum österreichischen Münzwesen. Fund von Oberhofen-Rabenschwand. NZ N. F. 13, 1920, s. 53–90. — Tyto údaje nezjistil ani KULL, J. V.: Münzgeschichte der Landgrafen von Leuchtenberg und Grafen von Hals. ZMM 2, 1908–1913, s. 385–416, který svou práci založil na rozsáhlém studiu archivního materiálu. — B. KOCH (Das Münzwesen der Landgrafen, s. 184) u nálezových feniků Hals-Leuchtenbergu za Jana III. propočítal jakost v mezních hodnotách 0,304 až 0,427; tyto údaje ovšem nemůžeme přisuzovat mincím v době, kdy opouštěly mincovnu.

<sup>12</sup> KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 53–54.

<sup>13</sup> HÖFKEN, R.: Passauer Pfennige. NZ 30, 1898, s. 310 násl.; KOCH, B.: Der Passauer Pfennig. NZ 76, 1955, s. 53; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 53.

<sup>14</sup> Srov. k tomu naši pozn. 8.

<sup>15</sup> Rozdíly vyplývaly z odchylného hmotnostního základu; v Horních Bavořech byla základní hmotnostní jednotkou mnichovská hřívna o hmotnosti 224,461 g, v Dolních Bavořech hřívna landshutská, mající hmotnost 249,461 g. — Srov. k tomu MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte des bayerischen Münzwesens unter dem Hause Wittelsbach von Ende des zwölften bis in das sechzehnte Jahrhundert. In: Abhandlungen der historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften XI. sv., I. oddíl. München 1872, s. 254 a 255.

<sup>16</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 258–259, 261–262; KULL, J. V.: Studien zur Geschichte der Münzen der Herzöge von Bayern-Landshut. ZfN 20, 1897, s. 93; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 15, 19–20, 33 a 93–94.

<sup>17</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 258; KULL, J. V.: Studien zur Geschichte s. 93; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 19.

<sup>18</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 259; KULL, J. V.: Studien zur Geschichte s. 93; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 19.

<sup>19</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 261–262; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 19–20.

<sup>20</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Zvl. otisk Jahrbuch des Vereines für Landeskunde vom Niederösterreich 1916/1917, s. 374; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 19.

se tyto feniky skutečně vybíjely.<sup>21</sup> Jisté však je, že ještě v průběhu další části roku 1459 byla v Bavorech-Landshutu zahájena výroba stříbrných feniků o snížené jakosti, odpovídající 0,0625 (fenik měl hmotnost 0,4454 g při obsahu stříbra 0,0278 g).<sup>22</sup> Na dolnobavorskou úpravu navázali v Horních Bavorech za Jana IV. a Zikmunda (1460 - 1463) od 10. března 1460 vybíjením feniků stejné jakosti 0,0625 (fenik měl hmotnost 0,4009 g a obsahoval 0,02505 g stříbra).<sup>23</sup> V posledních týdnech první poloviny roku 1460 dosáhlo inflační znehodnocení fenikových mincí vrcholu a v peněžním oběhu se tíživě pociťoval nedostatek hodnotné mince.<sup>24</sup> Proto v obou hlavních zemských částech Bavorska přistoupili k opatřením proti neblahému působení nekvalitních feniků. Nejdříve v Dolních Bavorech bylo 22. června 1460 vydáno nařízení, kterým se zakázala platnost znehodnocených mincí cizích i dolnobavorských z roku 1459 a hornobavorských z roku 1460; k tomuto opatření se vzápětí přidaly i Horní Bavyry a v obou zemích byla obnovena ražba feniků s dřívějším vyšším obsahem stříbra.<sup>25</sup>

Důležitou oblastí výroby fenikových mincí, které pronikaly v nemalé míře do našich zemí, byly alpské země. Zde byly raženy jednak ve vlastních rakouských zemích, jednak v salcburském arcibiskupství.

V 15. století se mincovalo v Salcburku zhruba dvě desetiletí od padesátých do šedesátých let.<sup>26</sup> Znehodnocené feniky se zde razily v průběhu let 1457 - 1460 za arcibiskupa Zikmunda (1432 - 1461), ale dosud neznáme údaje, jimiž se řídila jejich jakost i hmotnost.<sup>27</sup> Zdá se však dosti pravděpodobné, že zhoršení jejich kvality nebylo souměřitelné se znehodnocenými feniky Oettingenu, Hals-Leuchtenbergu a snad i Pasova.<sup>28</sup>

Do rakouských zemí se dostávaly kolem poloviny 15. století méněhodnotné cizí mince především z Bavorska. Po jednáních, která se v praxi nepromítla do situace v peněžním oběhu, spatřovalo se řešení uvnitř rakouských zemí ve dvou možnostech. V Dolních Rakousích zahájil Ladislav Pohrobek (1452 - 1457) v době samostatné vlády v roce 1456 ve Vídní ražbu kvalitnějších feniků, pro které se stanovila jakost na 0,438 (hmotnost 0,583 g; obsah stříbra 0,255 g).<sup>29</sup> Ve Štýrsku volil Fridrich III. (1440 - 1493) opačnou cestu a ve stejném roce přistoupil k ražbě feniků, jejichž jakost byla snížena na 0,270 (při hmotnosti 0,583 g obsahovaly

0,157 g stříbra).<sup>30</sup> Kvalitní feniky Ladislava Pohrobka se však nevyskytovaly v peněžním oběhu ve velkém množství, neboť pro vyšší obsah stříbra a nepostačující zásoby drahého kovu nedosáhla jejich výroba takové výše, aby nahradily v peněžním oběhu méněhodnotné feniky a navíc byly pro svou vyšší jakost z oběhu stahovány.<sup>31</sup> Mnohem více se v místním styku uplatňovaly feniky Fridricha III., které sice byly Ladislavem Pohrobkem v Dolních Rakousích zakázány, ale pro obrazovou podobnost s dolnorakouskými feniky Fridricha III. z doby jeho poručnictví nad nezletilým Ladislavem Pohrobkem i díky vyšší výrobě, kterou jim umožňoval nižší obsah stříbra, nemohl tento zákaz čelit jejich pronikání do dolnorakouského peněžního oběhu.<sup>32</sup> Ražba hodnotných feniků Ladislava Pohrobka netrvala dlouho a jeho úmrtí na sklonku roku 1457 vyvolalo ostré spory mezi hornorakouským Albrechtem VI. (1424 - 1463) a štýrským Fridrichem III. o Ladislavovo dědictví. Ve svých peněžních důsledcích se tato situace projevila v dalším zhoršení kvality feniků, ražených v rakouských zemích.<sup>33</sup> V Horních Rakousích začal Albrecht VI. razit v květnu 1459 feniky o jakosti 0,156 (hmotnost 0,416 g - 0,437 g; obsah stříbra 0,0651 g - 0,0684 g)<sup>34</sup> a v říjnu téhož roku byla jejich jakost snížena na 0,0625 (hmotnost 0,465 g; obsah stříbra 0,028 g).<sup>35</sup> V té době razil feniky o snížené kvalitě i Fridrich III. v dalších mincovnách, v nichž svěřil výrobu mincí do rukou svých věřitelů; i když nám chybějí konkrétní údaje, nemůžeme vyloučit, že se jejich jakost po roce 1456 mohla patrně dále zhoršit.<sup>36</sup> Těmito úpravami se rakouské země plně podílely na ražbě znehodnocených mincí fenikového typu tzv. šinderlíkového údobí a přispěly tak i svým dílem k vyvrcholení finanční krize v oblasti drobných mincí v letech 1459/1460.<sup>37</sup> Již během roku 1459 se množily stížnosti na neutěšenou situaci v peněžním styku, který inflační feniky stále více znesnadňovaly.<sup>38</sup> Od konce roku 1459 se promítla rostoucí nespokojenost i do jednání zemského sněmu.<sup>39</sup> K řešení neúnosného stavu se přistoupilo v roce 1460. Při pronajmutí vídeňského mincovního úřadu mincovnímu družstvu v čele s Niclasem Teschlerem se 28. dubna 1460 stanovila pro vybíjení nových stříbrných feniků průměrná hmotnost hodnotou 0,583 g při obsahu stříbra 0,182 g (jakost 0,313) a současně se nařídila ražba viererů<sup>40</sup> o hmotnosti 1,1666 g a obsahu 0,729 g stříbra (jakost 0,625)

<sup>21</sup> KULL, J. V.: Aus bayerischen Archiven. MBNG 20, 1901, s. 86; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 20.

<sup>22</sup> KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 20.

<sup>23</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 263; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 20.

<sup>24</sup> KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 20.

<sup>25</sup> MUFFAT, K. A.: Beiträge zur Geschichte, s. 264; KELLNER, H.—J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten, s. 21.

<sup>26</sup> KOCH, B.: Der Salzburger Pfennig. NZ 75, 1953, s. 39.

<sup>27</sup> KOCH, B.: Der Salzburger Pfennig, s. 51; viz též naši pozn. 8.

<sup>28</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 250.

<sup>29</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 243; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Zvl. otisk Festschrift des Verreines für Landeskunde von Niederösterreich 1914, s. 279—280; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/1917), s. 374.

<sup>30</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 374.

<sup>31</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1914), s. 280.

<sup>32</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 372 a 374.

<sup>33</sup> LUSCHIN, A.: Umrise einer Geschichte, s. 52.

<sup>34</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 259; LUSCHIN, A.: Umrise einer Geschichte, s. 52; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 376.

<sup>35</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 260; LUSCHIN, A.: Umrise einer Geschichte, s. 52; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 376.

<sup>36</sup> LUSCHIN, A.: Umrise einer Geschichte, s. 52; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 375—376.

<sup>37</sup> LUSCHIN, A.: Umrise einer Geschichte, s. 52; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 375.

<sup>38</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 261 násl.

<sup>39</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 265; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 377.

<sup>40</sup> Jiné označení pro mince kategorie krejcaru.

a grošů s průměrnou hmotností 2,333 g s obsahem 1,458 g stříbra (jakost 0,625).<sup>41</sup> K této úpravě se připojily v roce 1460 také Horní Rakousy a pak i Štýrsko, Korutany a Kraňsko i salcburské arcibiskupství, takže v roce 1461 ve všech těchto rakouských zemích se mincovní výroba opírala o jednotný základ.<sup>42</sup>

Zásadními mincovními úpravami v Bavorsku i rakouských zemích se tak vytvořily základní předpoklady k postupnému odstraňování inflace znehodnocených stříbrných feniků tzv. šinderlinkového údobí, jejíž následky doznávaly ještě v dalších letech. Ovšem inflace drobné mince fenikového typu v oblasti Bavor a v rakouských zemích byla jen dílčím úsekem peněžního problému, který bylo zapotřebí řešit i v jiných zemích. Již v úvodu jsme naznačili, že tento problém se týkal i ostatních stříbrných mincí, vedoucích stříbrných nominálů a celých platných mincovních soustav a v neposlední řadě i mincí zlatých, jejichž nepostačující množství vyvolávalo potřebu doplnit jejich počet vhodně stanoveným nominálem novým. Takto pojatý problém je však značně rozsáhlým úkolem, který z hlediska našeho pracovního zaměření na počátek ražby tolarů a ukončení vybíjení pražského groše je možno nejvhodněji srovnávat a ukázat ve stručném pohledu na mincovní vývoj v Sasku, Uhrách a v alpských zemích.

Ve středoevropských směnných stycích byly důležitou kategorií standardních stříbrných mincí grošové ražby nebo hlavní jednotky mincovních soustav hodnotové příbuznosti a odlišného nominálového pojmenování. Z těchto mincí měly pro náš peněžní styk prvořadou důležitost saské groše, které v našich zemích doplňovaly počet pražských grošů, jejichž výroba ustala v počátečním údobí husitské revoluce.

V druhé polovině 15. století se saské groše razily v Míšni a Durynsku. Po ukončení šestiletých válečných sporů mezi kurfiřtem Fridrichem II. (1428 - 1464) a jeho bratrem durynským Vilémem III. (1445 - 1482)<sup>43</sup> se dospělo v obou částech Saska k sjednocení předpisů pro výrobu grošů, které se od roku 1451 razily o stejné hmotnosti a jakosti.<sup>44</sup>

Ražbu míšeňsko-saských grošů sledujeme až do roku 1498 do zahájení ražby tzv. schreckenberských grošů, kterých si povšimneme později v jiné souvislosti. Jde tedy o ražby míšeňských vévodů (kurfiřtů) Fridricha II. (1428 - 1464), Arnošta (1464 - 1486) i Fridricha III. (1486 - 1525) a durynských vévodů Viléma III. (1445 - 1482) a Albrechta (1464 - 1500).<sup>45</sup>

Vývoj hmotnosti a jakosti mincí v obou hlavních částech Saska se v druhé polovině 15. století měnil jak u grošových, tak i u drobných ražeb. Na počátku tohoto období byl závažným mezníkem rok 1451, kdy

se dospělo k prvnímu stupni sjednocení míšeňské a durynské mincovní výroby. Tehdy se začaly v obou zemích vybíjet hlavní grošové nominály s totožnými výrobními hodnotami (štíťový groš: jakost 0,453; hmotnost 2,706 g; obsah stříbra 1,226 g).<sup>46</sup> Souběžně se razil i nižší grošový nominál, groš v hodnotě 6 haléřů. Jak v Míšni, tak i v Durynsku měl předepsanou stejnou hmotnost 2,354 g, ale rozdílnou jakost (v Míšni 0,156; v Durynsku 0,188) a tím i obsah stříbra (Míšeň: 0,367 g; Durynsko: 0,443 g).<sup>47</sup> V roce 1454 byly základní výrobní hodnoty štíťového groše sníženy jak v Míšni, tak i v Durynsku na jakost 0,421 a hmotnost 2,683 g (obsah stříbra 1,129 g).<sup>48</sup> V kategorii drobných mincovních nominálů byly rozdíly patrnější. V míšeňské oblasti se razily tři druhy haléřů: haléř se lvem a wittenberský haléř o stejné hmotnosti i jakosti (jakost 0,281; hmotnost 0,204 g; obsah stříbra 0,057 g) a altenburský haléř (jakost 0,156; hmotnost 0,327 g; obsah stříbra 0,051 g).<sup>49</sup> V Durynsku se pokračovalo ve vybíjení feniku (durynského: jakost 0,375; hmotnost 0,397 g; obsah stříbra 0,149 g), který tam byl jedinou drobnou raženou mincí.<sup>50</sup> Při mincovních úpravách v letech 1456/57 se opět projevil unifikační snahy, které se ve výsledné podobě dotýkaly širšího okruhu peněžních jednotek, vyráběných v saských zemích. K početnějšímu rozčlenění došlo u grošových ražeb, které se vyráběly ve třech druzích. Především se začal razit hodnotnější groš; v Míšni to byl turský groš a v Durynsku velký groš, jejichž ražba se řídila stejnými výrobními předpisy (jakost 0,500; hmotnost 2,942 g; obsah stříbra 1,471 g).<sup>51</sup> Dále se zhotovovaly groše o nižší hmotnosti a jakosti, v Míšni mečový groš a v Durynsku routový groš, které měly stejnou jakost (0,406), hmotnost (2,768 g) a tím i obsah stříbra (1,131 g).<sup>52</sup> Totožné výrobní hodnoty měly i nejnižší grošové nominály, v Míšni groš v hodnotě 6 haléřů a v Durynsku malý groš (jakost 0,156; hmotnost 2,354 g; obsah stříbra 0,367 g).<sup>53</sup> U drobných mincí se zvolna prosazoval dvou-

<sup>41</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 272-273; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 396.

<sup>42</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 333-334; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 379.

<sup>43</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen 1338 bis 1500. Berlin 1974, s. 74.

<sup>44</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82-89. - V roce 1451 však zůstal rozdíl mezi ražbou grošů v hodnotě 6 haléřů, které byly v Durynsku raženy podle předpisu z roku 1444; srov. k tomu KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82, 86 a 90.

<sup>45</sup> V Míšni a Durynsku nebyly grošové mince raženy pouze se jménem mincovního pána; opisy aversních stran saských grošových ražeb nám dokládají, že opouštěly mincovnu také se jmény obou vévodů, jindy navíc se jmény jejich manželék, bratrů či synů.

<sup>46</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82, 86, a 86-90, z jehož údajů jsme propočítali uváděnou jakost, hmotnost i obsah stříbra. Srov. k tomu také SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen Sachsens. Beiträge zur seiner Geschichte. Dresden 1918, s. 46-47, a HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde. Berlin 1974, s. 69. - Rozdíly mezi Hauptovými a našimi údaji vyplývají především z Hauptova zaokrouhlování na dvě desetinná místa, a to jak při práci s výpočtovými čísly, tak i u dosaženého výsledku.

<sup>47</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82, 86 a 88-90. Viz též SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 46-47, a HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>48</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82, 86 a 89-90. Viz HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>49</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82 a 86; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 46-47.

<sup>50</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 88-90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 46-47.

<sup>51</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82-84, 86 a 89-90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48-49; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>52</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82-84, 86 a 89-90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48-49; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>53</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86 a 90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48-49; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

stupňový systém feniku a haléře. Roku 1457 zavedené feniky se štítem (Míšeň) a routový fenik (Durynsko) byly hmotnostně a jakostně totožné (jakost 0,500; hmotnost 0,327 g; obsah stříbra 0,163 g),<sup>54</sup> lipský fenik – hmotnostně sice těžší – se obsahem stříbra těmto nominálům téměř rovnal (jakost 0,324; hmotnost 0,490 g; obsah stříbra 0,164 g).<sup>55</sup> Ražba routového haléře v Durynsku (jakost 0,344; hmotnost 0,245 g; obsah stříbra 0,084 g)<sup>56</sup> neměla při těchto úpravách partnerskou protihodnotu v Míšni. V dalším časovém údobí se stanovené výrobní hodnoty jednotlivých nominálů měnily. Tak např. postupně klesaly výrobní hodnoty mečového groše (Míšeň) a routového groše (Durynsko) až do roku 1464, kdy jejich jakost činila 0,313, hmotnost 2,242 g a obsah stříbra 0,702 g.<sup>57</sup> Obdobně tomu bylo i u groše v hodnotě 6 haléřů (Míšeň) a malého groše (Durynsko), kde již v roce 1460 při nezměněné jakosti (0,156) se snížila jejich hmotnost (1,962 g) a i obsah stříbra (0,306 g).<sup>58</sup> Změny se nevyhnuly ani drobným mincím v Míšni (R. 1461 fenik se lvem: jakost 0,250; hmotnost 0,387 g; obsah stříbra 0,097 g. – R. 1461 haléř se lvem: jakost 0,250; hmotnost 0,283 g; obsah stříbra 0,071 g. – R. 1462 haléř se lvem: jakost 0,188; hmotnost 0,245 g; obsah stříbra 0,046 g) a Durynsku (R. 1462 fenik: jakost 0,250; hmotnost 0,327 g; obsah stříbra 0,082. – R. 1462 haléř se lvem: jakost 0,250; hmotnost 0,283 g; obsah stříbra 0,071 g).<sup>59</sup> K dovršení unifikačních snah v mincovní výrobě saských zemí se dospělo v roce 1465, kdy skončilo samostatné mincování Viléma III. a v Míšni i Durynsku se přistoupilo k společné výrobě mincí.<sup>60</sup> Tehdy se zahájila výroba nových saských grošů (Horngröschchen), které měly zprvu jakost 0,508 (hmotnost 2,897 g; obsah stříbra 1,472 g); ještě v téže roce se uskutečnila změna výrobních hodnot, které při změně jakosti na 0,500 a průměrné hmotnosti (2,943 g) ponechaly téměř beze změny obsah stříbra (1,471 g).<sup>61</sup> Souběžně se zavedla ražba dvou drobných mincí, feniku (Hornpfennig: jakost 0,375; hmotnost 0,426 g; obsah stříbra 0,160 g)<sup>62</sup> a haléře (jakost 0,375; hmotnost 0,320 g; obsah stříbra 0,120 g).<sup>63</sup> Celý další vývoj až do devadesátých let 15. století dokládá složitou cestu hledání nejvhodnějšího nominálového členění saského peněžního systému s vedoucím postavením groše, které vyústilo do výroby těchto mincí: groše a půlgroše (jejich označení se rovněž měnilo) a drobných mincí, feniku a haléře (rovněž rozličně jmenovaných). V závěru 15. věku se tedy zhotovovaly

groše (tzv. Zinsgroschen od r. 1498: jakost 0,487; hmotnost 2,658 g; obsah stříbra 1,294 g), půlgroše (tzv. mečový půlgroš od r. 1498: jakost 0,278; hmotnost 2,227 g; obsah stříbra 0,633 g), feniky (tzv. nový fenik od r. 1497: jakost 0,266; hmotnost 0,395 g; obsah stříbra 0,105 g) a haléře (tzv. routový haléř od r. 1490: jakost 0,234; hmotnost 0,225 g; obsah stříbra 0,105 g).<sup>64</sup>

V druhé polovině 15. století se v Sasku razily také zlaté mince. Nejdříve po získání práva k ražbě zlatých mincí kurfiřtem Fridrichem II. se začalo v lipské mincovně s jejich výrobou.<sup>65</sup> Tyto saské zlaté – Goldgulden – se razily od roku 1455 o hmotnosti 3,468 g a při stanovené jakosti 0,791 obsahovaly 2,743 g zlata.<sup>66</sup> Nerazily se však ve velkém množství a také jejich vybití netrvalo dlouho, neboť bylo v roce 1461 na delší čas zastaveno.<sup>67</sup> S další výrobou saských zlatých se setkáváme až v roce 1488, kdy je vévoda Albrecht razil v lipské mincovně a ve srovnání s prvními saskými zlatými v nižší kvalitě o hmotnosti 3,317 g a obsahu zlata 2,627 g (jakost 0,792); v roce 1490 došlo u saských zlatých k dalšímu kvalitativnímu poklesu, když při hmotnosti 3,279 g měly jakost 0,771, takže obsahovaly 2,528 g zlata.<sup>68</sup> V roce 1498 se k zlaté ražbě v Sasku připojili zbývající vévodové a společně vybité zlaté mince zůstaly beze změny základních výrobních hodnot až do roku 1500.<sup>69</sup>

Složitě vnitropolitické poměry v Uhrách, vyvolané boji o uherský trůn kolem poloviny 15. století, prohloubily ekonomické problémy, které se promítly i do vývoje uherského mincovnictví. I v této době se razila mince zlatá, uherský dukát, který si udržel hmotnostní i jakostní stálost; negativně se však tato situace projevila v kvalitě mincí stříbrných. Kromě těchto vnitřních příčin se v uherském peněžním styku a mincovní výrobě odrazila inflace drobné mince tzv. šinderlinkového údobí v padesátých a na počátku šedesátých let, především znehodnoceného rakouského feniku.<sup>70</sup> Až do sklonku roku 1467 byl uherský mincovní vývoj poznamenán každoročním obnovováním mincí, kdy se měnila nejen jejich obrazová stránka, ale i hmotnost a jakost.<sup>71</sup> Výkyvy v základních výrobních hodnotách stříbrných denárů a obolů neodstranily ani snahy o zlepšení situace v jejich výrobě v roce 1463 a 1464, které sice znamenaly

<sup>54</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86 a 90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48–49.

<sup>55</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86.

<sup>56</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 90.

<sup>57</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86 a 90.

<sup>58</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86–90.

<sup>59</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 86 a 90; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48–49.

<sup>60</sup> Srov. k tomu KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 90 a 92 násl.

<sup>61</sup> Viz KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 98; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48–49; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>62</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 98; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48–49.

<sup>63</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 98; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 48–49.

<sup>64</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 104; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld- und Münzwesen, s. 50–51; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 70.

<sup>65</sup> SCHWINKOWSKI, W.: Die ersten sächsischen Goldgulden und die deutsche Prägung im Mittelalter. ZfN 28, 1910, s. 330.

<sup>66</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 82–83 a 86.

<sup>67</sup> SCHWINKOWSKI, W.: Die ersten sächsischen Goldgulden, s. 331; KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 83.

<sup>68</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 83, 100–101 a 104.

<sup>69</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 101.

<sup>70</sup> RĚTHY, L. – PROBST, G.: Corpus nummorum Hungariae. Graz 1958, s. 34. – Této situaci jistě neprospěla i výroba inflačních rakouských feniků, k níž zřejmě došlo v západním pohraničním území tehdejšího uherského státu patrně v posledních měsících roku 1459. Srov. k tomu POHL, A.: Grenzlandprägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im fünfzehnten Jahrhundert. Graz 1972, s. 113–118 a 125–132. – Viz též NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 101.

<sup>71</sup> Srov. k tomu HUSZÁR, L.: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest 1958, s. 95 a 225; RĚTHY, L. – PROBST, G.: Corpus, s. 34.

jistý pokrok, ale nebyly řešením trvalým.<sup>72</sup> Na sněmu uherských stavů v roce 1467 se změnil daňový systém, jehož vyhlášení vyvolalo nutnost odstranění dosavadní praxe každoročního obnovování mincí.<sup>73</sup> Mincovní reforma, provedená za Matyáše Korvína (1456–1490) v Uhrách roku 1467, zlepšila jakost drobných mincí – obolu a denáru – a po staletém přerušení byla obnovena ražba uherského groše.<sup>74</sup> Na sklonku třicátých let byl za Albrechta (1437–1439) ražen denár o jakosti 0,460 (měl hmotnost 0,570 g a obsahoval 0,262 g stříbra) a obol o stejné jakosti o hmotnosti 0,285 g měl 0,131 g stříbra.<sup>75</sup> Mincovní reforma z roku 1467 stanovila jakost denáru na 0,500, takže měl hmotnost 0,590 g a obsahoval 0,295 g stříbra, obol při stejné jakosti měl hmotnost 0,295 g a obsahoval 0,147 g stříbra.<sup>76</sup> Pro uherský groš, znovu vybičený od r. 1468, při obdobné jakosti 0,500 se stanovila hmotnost průměrnou hodnotou 3,069 g, takže obsahoval 1,543 g stříbra.<sup>77</sup>

Mincovní systém se v Uhrách v průběhu druhé poloviny 15. století v kategorii stříbrných mincí ustálil na třech druzích: po celé toto období byly raženy drobné mince, oboly a denáry, k nimž v roce 1468 přistoupil uherský groš, jehož výroba byla v posledních desetiletích 14. věku zastavena. Mincovní reformou roku 1467/1468 se na delší dobu stabilizovaly předpisy pro výrobu uherských drobných mincí stříbrných a uherského groše, jehož ražbou se doplnil uherský mincovní systém o standardní stříbrný mincovní nominál. V této podobě se uherská grošová mincovní soustava udržela po několik dalších desetiletí.

Zvláštní významnou kapitolu v dějinách nejen uherského, ale celého evropského mincovního vývoje tvořily uherské dukáty. Razily se po celou druhou polovinu 15. věku se jmény Jana Hunyadiho (1446–1453), Ladislava Pohrobka (1453–1457), Matyáše Korvína (1458–1490) i Vladislava Jagellonského (1490–1516). Uherské dukáty od svého vzniku až do po-

loviny 18. století neměnily svou hmotnost a jakost.<sup>78</sup> Proto i v druhé polovině 15. století měly uherské dukáty hmotnost  $\pm 3,558$  g (průměrná hmotnost) a při obsahu zlata 3,516 g měly jakost 0,988.<sup>79</sup>

Po inflační krizi rakouského feniku, ukončené na začátku šedesátých let 15. století, dostalo se mincovnictví v alpských zemích do dalšího vývojového stadia. I když se pokračovalo v ražbě feniku, byla otřesena důvěra v jeho hodnotu a jeho dřívější pozice zaujímaly jiné, hodnotnější nominály, které signalizovaly příchod nové epochy v dějinách mincovního vývoje.<sup>80</sup> Nosnou základnou těchto tendencí se stal především krejcar a jeho násobky a důležitá úloha v těchto snahách připadla v alpských zemích ražbě mincí v Tyrolích, opírající se o uspokojivou těžbu stříbra ve Schwazu. Pro tyrolský mincovní vývoj bylo důležité i postavení Tyrol ve spojení obchodních cest mezi Itálií a jižním Německem. Vyřešením inflace feniku v rakouských zemích se vytvářel předpoklad k jednotnému základu mincovní výroby v alpských zemích.<sup>81</sup>

Ještě v údobí plné inflace feniku se v roce 1458 za Albrechta VI. zahájila v Linci výroba groše a krejcaru. Podle nařízení z 13. července 1458 byla pro groš předepsána hmotnost 1,944 g a jakost 0,438, takže měl obsah stříbra 0,851 g; krejcar měl mít hmotnost 0,972 g a při jakosti 0,438 obsahoval 0,426 g stříbra.<sup>82</sup> V roce 1459 (20. května a 21. září) se nařídila v enžské mincovně ražba krejcaru s průměrnou hmotností 0,921 g, ale o podstatně nižší jakosti 0,188, takže jeden krejcar měl jen 0,173 g stříbra.<sup>83</sup> Zanedlouho – již 7. října 1459 – byla snížena stříž<sup>84</sup> krejcaru na 0,729 g a jakost ponechána na 0,188, takže měl zrno<sup>85</sup> 0,136 g stříbra.<sup>86</sup> Ve Vídni byla ražba krejcarů (viererů)<sup>87</sup> nařízena 28. dubna 1460 a ke stejnému datu i ražba groše; groš měl hmotnost 2,333 g a o jakosti 0,625 obsahoval 1,458 g stříbra, krejcar měl stříž 1,1666 g a stanovená jakost

<sup>72</sup> HUSZÁR, L.: A budai pénzverés, s. 99–100; RÉTHY, L. – PROBST, G.: Corpus, s. 34.

<sup>73</sup> Viz HUSZÁR, L.: A budai pénzverés, s. 101 a 125.

<sup>74</sup> Srov k tomu HUSZÁR, L.: Mátyás pénzei. In: Mátyás király emlékkönyv. Budapest 1940, s. 551–574; t ý ž: A budai pénzverés, s. 101–103 a 226–227; HORÁK, J.: Mincovníctvo v Kremnici 1328–1945. In: Kremnická štátná mincovňa 1328–1561–1961. Bratislava 1962, s. 124; t ý ž: Kremnická mincovňa. Banská Bystrica 1965, s. 54–55.

<sup>75</sup> Z dalších let byly v numismatické literatuře publikovány pouze neúplné údaje, které se týkají většinou jen jakosti denárů, aniž je připomenuta jejich průměrná hmotnost. R. 1441 měl mít denár Vladislava I. (1440–1444) jakost 4 a 1/2 lotu = 0,281 (POHL, A.: I. Ulázsló király pénzverése. NK 72/73, 1973/74, s. 51 a 58) a ve stejném roce (1441) dala Alžběta jménem svého nedospělého syna razit nové denáry o zrno 8 lotů = 0,500 (HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E.: Peniaze v našich dejinách. Bratislava 1976, s. 148). V roce 1446 měl denár jakost nižší než 5 lotů = 0,313 (POHL, A.: Hunyadi János pénzverése. NK 68/69, 1969/70, s. 52 a 56) a roku 1455 byl denár ražen „ze špatného měděného kovu“ (POHL, A.: V. László pénzverése. NK 70/71, 1971/72, s. 51 a 58). V letech 1458–1460 měl denár jakost 0,250, takže měl hmotnost 0,650 g a obsahoval 0,162 g stříbra, obol pak při hmotnosti 0,325 g a obsahu 0,081 g stříbra odpovídal jakosti 0,250 (RÉTHY, L. – PROBST, G.: Corpus, s. 34; HORÁK, J.: Kremnická mincovňa, s. 57 uvádí poněkud odchylné údaje stejně jako HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn. Budapest/München 1979, s. 13, který tamže upozorňuje na nepřehlednost uherského mincovnictví v letech 1440–1467).

<sup>76</sup> HORÁK, J.: Kremnická mincovňa, s. 57.

<sup>77</sup> Viz HORÁK, J.: Kremnická mincovňa, s. 57; HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E.: Peniaze, s. 131 a 148–149; NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 102.

<sup>78</sup> HORÁK, J.: Kremnická mincovňa, s. 104–105; t ý ž: Kremnické dukáty. Bratislava 1968, s. 71; HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E.: Peniaze, s. 145.

<sup>79</sup> Tyto výrobní hodnoty pro ražbu dukátu byly uvedeny v pronájemní smlouvě kremnického komorního hraběte Leopolda z 26. března 1335, podle níž měly být raženy v kremnické mincovně v počtu 69 kusů z jedné budínské hřivny (248,538 g) zlata o jakosti 23 karátů 9 grénů. (Viz HORÁK, J.: Kremnická mincovňa, s. 104–105; t ý ž: Kremnické dukáty, s. 25–26; HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E.: Peniaze, s. 177.)

<sup>80</sup> LUSCHIN, A.: Umriss einer Münzgeschichte, s. 53; LOEHR, A.: Österreichische Geldgeschichte. Wien 1946, s. 35–36.

<sup>81</sup> Srov k tomu výše s. 73–74.

<sup>82</sup> Viz SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 252; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 383. – Číselné rozdíly mezi údaji Schalkovými a Luschinovými vznikly zaokrouhlováním.

<sup>83</sup> Viz SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 259; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 383. – K číselným rozdílům v pracích obou badatelů viz pozn. 82.

<sup>84</sup> Termínem stříž je v numismatice označována hrubá hmotnost mince.

<sup>85</sup> Pod pojmem zrno rozumíme v numismatice hmotnostní množství drahého kovu v jedné minci.

<sup>86</sup> Srov k tomu SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 260; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 383. – K číselným odchylkám viz pozn. 82.

<sup>87</sup> Označení „Vierer“ se užívalo k pojmenování krejcaru. Vzniklo z toho, že se krejcar rovnal 4 fenikům. Srov k tomu SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 272.

0,625 odpovídala zrno 0,729 g stříbra.<sup>88</sup> V roce 1463 připadly po smrti Albrechta VI. i Horní Rakousy Fridrichu III. a tím se rozšířily předpoklady pro další sjednocování mincovnictví rakouských zemí.<sup>89</sup> Dne 3. prosince 1469 nařídil Fridrich III. ražbu mincí, které tvořily rozčleněný progresivní systém stříbrných mincí, ovlivněný tyrolským vzorem. Zavedla se ražba grošů (Achter), krejcarů (Vierer), grošíků (Grosetl) a feniků.<sup>90</sup> Pro jejich ražbu v mincovně ve Vídeňském Novém Městě byly předepsány tyto základní výrobní hodnoty:

mince	hmotnost	jakost	obsah stříbra
groš	3,888 g	0,500	1,944 g
krejcar	1,944 g	0,500	0,972 g
grošík	0,972 g	0,500	0,486 g
fenik	0,486 g	0,500	0,243 g

Pozoruhodností tohoto systému byla důležitá okolnost, že pro všechny mince se stanovila stejná jakost, takže nejen úředním kursem, ale také obsahem stříbra – což zvláště u drobných stříbrných nominálů nebývalo zvykem – byly jejich vzájemné poměrné vztahy zcela reálné: 1 groš = 2 krejcarům = 4 grošíkům = 8 fenikům. Tato úprava se však dlouho neudržela a již 24. května 1473 byla stanovena pro ražbu feniků v mincovně ve Vídeňském Novém Městě snížená jakost 0,375, ale zvýšená stříž 0,625 g, takže měly zrno 0,234 g stříbra.<sup>91</sup> Dne 21. července 1478 došlo na úpravu vídeňských krejcarů, které si sice podržely jakost 0,500, ale jejich průměrná hmotnost se snížila na 1,0294 g, takže obsahovaly 0,5147 g stříbra.<sup>92</sup> V témže roce předložili císařští radové a nejvyšší komoří Vít z Eberstorfu Fridrichu III. návrh na ražbu „šedé mince“ (Grabe Münze),<sup>93</sup> feniku: měl mít hmotnost 0,700 g a při jakosti 0,375 měl obsahovat 0,262 g stříbra.<sup>94</sup> Při dalších jednáních se považovalo za vhodné snížit navrhovanou hmotnost na 0,673 g, jakost ponechat na 0,375, což by odpovídalo

<sup>88</sup> Viz SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 272–273, a LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 378 a 396.

<sup>89</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916–17), s. 403.

<sup>90</sup> SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 337–339; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 406.

<sup>91</sup> Srov. k tomu SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 339–340; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 406–408.

<sup>92</sup> Viz SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 347; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 408.

<sup>93</sup> Označení „grabe Münze“ mělo postihnout barevný charakter mince (tím vlastně i obsah drahého kovu v minci), tj. postavení uprostřed mezi bílou (vyšší obsah stříbra) a černou (nižší obsah stříbra) mincí. Srov. k tomu SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 351, pozn. 224.

<sup>94</sup> K údajům hmotnosti, jakosti mince viz SCHALK, C.: Der Münzfuss der Wiener Pfennige, s. 349, a LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 409.

obsahu 0,252 g stříbra.<sup>95</sup> By to jeden z posledních pokusů o udržení fenikové měny v rakouských zemích, od něhož se však ustoupilo.<sup>96</sup> Mincovním nařízením Fridricha III. ze dne 4. října 1481, které jako již dříve v roce 1469 při tvorbě nominálové struktury ovlivnil tyrolský vzor, bylo rozhodnuto vyrábět tyto stříbrné nominály:<sup>97</sup>

mince	hmotnost	jakost	obsah stříbra
groš	2,800 g	0,563	1,567 g
krejcar	1,029 g	0,500	0,514 g
fenik	0,686 g	0,375	0,257 g
malý fenik	0,500 g	0,250	0,125 g

Ve srovnání s rokem 1469 došlo nyní k podstatným změnám. Čtyřstupňová nominálová struktura zůstala sice zachována, ale nejvýznamnější změnou bylo odstranění stejné jakosti pro všechny ražené mince. Jakost z roku 1469 byla ponechána pouze u krejcaru, u groše došlo k jejímu zvýšení, u feniku a nově zavedeného půlfeniku k podstatnému snížení. Odstraněním výroby grošíku postoupil v hierarchickém řazení výše fenik, když pozici nejnižšího nominálu převzal fenik malý. Vzájemná relace tohoto systému byla: 1 groš = 3 krejcarům = 6 fenikům = 12 malým fenikům. Obsahem stříbra v průměru na jeden kus se mince tomuto kursu dosti přibližovaly, i když tyto vzájemné vztahy nebyly tak reálné, jako tomu bylo v roce 1469. Tyto relace vyjadřovaly i vztahy k rakouskému dukátu, který se srovnal s uherským dukátem i benátskými zecchini: 1 dukát = 25 grošů = 75 krejcarů = 150 feniků = 300 malých feniků.<sup>98</sup>

V roce 1482 vypukla válka s Uhry, která až do devadesátých let zkomplikovala situaci v rakouském mincovnictví; uherský Matyáš Korvín dokonce obsadil Vídeň a tam razil mince.<sup>99</sup> Po ztrátě Vídně a Vídeňského Nového Města převzala úlohu hlavní ražebny mincí pro rakouské země pravděpodobně mincovna ve Štýrském Hradci.<sup>100</sup>

Pro mincovnictví v alpských zemích i v dějinách evropského mincovního vývoje poslední čtvrtiny 15. století měla prvořadý význam ražba mincí v Tyrolích. Zde razil v meranské mincovně Zikmund (1439 – 1490)

<sup>95</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 409.

<sup>96</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 409.

<sup>97</sup> Srov. k tomu NAGL, A.: Die österreichische Münzordnung vom Jahre 1481. NZ N. F. 1, 1908, s. 157–161; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 410–411; LOEHR, A.: Österreichische Geldgeschichte, s. 43; GEYER, R.: Die österreichische Münzordnung vom 1524 und ihre Vorläufer. NZ N. F. 21, 1928, s. 28.

<sup>98</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 411.

<sup>99</sup> Viz LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 429–430; POHL, A.: Die Grenzlandprägung, s. 149–154.

<sup>100</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 414.

a kolem poloviny 15. věku odtud vycházely dva stříbrné nominály: krejcar a vierer.<sup>101</sup> Zatímco krejcar se užívaly zvláště v obchodním styku se zahraničím, úloha viererů především spočívala v uspokojování potřeby peněz v místní směně. Během druhé poloviny 15. století se Zikmund snažil několikrát o úpravu tyrolských mincí. Jeho prvním zásahem tohoto druhu bylo nařízení z 10. února 1450.<sup>102</sup> Tehdy se zahájila ražba nových krejcarů, jichž 37 se rovnalo rýnskému zlatému a 49 kusů pak dukátu a nových viererů, kterých pět platilo sedm starých.<sup>103</sup> Další mincovní úprava v Tyrolsku se uskutečnila v roce 1460.<sup>104</sup> V roce 1473 (31. července) následovala další změna v ražbě tyrolského krejcaru a viereru. Pro ražbu krejcaru byla předepsána jakost 0,500, takže při průměrné hmotnosti 1,061 g obsahoval 0,530 g stříbra; vierery měly jakost 0,188 a v průměru měly hmotnost 0,531 g (obsah stříbra 0,100 g).<sup>105</sup> Na sklonku roku 1477 byla přemístěna mincovna z Meranu do Hallu<sup>106</sup> a v roce 1478 se tam nařídila ražba krejcaru o hmotnosti 1,033 g, který měl jakost 0,500 a obsahoval proto 0,516 g stříbra; pro vierer se určila jakost 0,176, který při průměrné hmotnosti 0,488 g obsahoval 0,086 g stříbra.<sup>107</sup>

<sup>101</sup> Srov. k tomu MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform unter Erzherzog Sigmund von Tirol. Wien 1936, s. 28. Viz též MOSER, H. – TURSKY, H.: Die Münzstätte Hall in Tirol 1477–1665. Innsbruck 1977, s. 14. – V Tyrolsku – na rozdíl od rakouských zemí – nebyl vierer mincí v hodnotě krejcaru, nýbrž nižší drobný nominál. Poněvadž je obtížné pro toto pojmenování nalézt vhodný český termín, používáme – jak tomu bylo již dříve v případě rakouského viereru – jeho německou podobu.

<sup>102</sup> EHRENBERGER, R.: Die ersten Tiroler Guldiner. MBNG 12, 1893, s. 84; NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen unter Erzherzog Sigmund und die Entstehung des Silberguldens. NZ 38, 1906, s. 64 a 77. – Srov. k tomu též LUSCHIN, A.: Umriss einer Münzgeschichte, s. 53; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 18; MOSER, H. – TURSKY, H.: Die Münzstätte Hall, s. 14.

<sup>103</sup> Pro léta 1421–1473 nemáme dostatek dokladů archívní povahy o činnosti tyrolské mincovny v Meranu i o tam ražených mincích, z nichž bychom mohli zjistit jejich jakostní a hmotnostní údaje. V roce 1421 měl mít krejcar jakost 0,891 (podklady pro výpočet hmotnosti a jakosti nejsou známy) a vierer o jakosti 0,250 měl hmotnost 0,589 g a obsahoval 0,147 g stříbra. Tyto hodnoty lze vypočítat z údajů, které zveřejnil NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 155. Krejcar měl předepsanou jakost 14 lotů 1 kvintlík, ale nebyl znám počet kusů, který měl být vybit z jedné tyrolské hřivny. Vierer měl jakost 4 loty a z jedné tyrolské hřivny mělo být zhotoveno 480 kusů. – Viz též LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 403.

<sup>104</sup> Srov. k tomu MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 18. – Tamže v pozn. 2 autoři uvádějí, že kolem roku 1460 měl vierer hmotnost 0,31 g.

<sup>105</sup> Srov. k tomu NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 65 a 155. Naše vypočtené údaje se opírají o podklady, které publikoval Nagl. Viz též MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 74; MOSER, H. – TURSKY, H.: Die Münzstätte Hall, s. 14. – Tyrolská hřivna v této době měla hmotnost 254,7 g (viz k tomu: EHRENBERGER, R.: Die ersten Tiroler Guldiner, s. 84; NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 134; GEYER, R.: Die österreichische Münzordnung 1524, s. 31; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 28). Pro krejcar byla předepsána ražba 15 kusů z jednoho lotu tyrolské hřivny o jakosti 8 lotů (= 0,500) a viererů mělo být vybito 30 kusů z jednoho lotu tyrolské hřivny o jakosti 3 lotů (0,188).

<sup>106</sup> NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 68; MOESER, K.: – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 21 a 26; MOSER, H. – TURSKY, H.: Die Münzstätte Hall, s. 16.

<sup>107</sup> Srov. k tomu NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 74 a 155; náš výpočet se opírá

Všechny dostupné údaje nasvědčují tomu, že v rakouských zemích nebyly v průběhu 15. století raženy zlaté mince před rokem 1469.<sup>108</sup> Známe sice doklady o záměru hornorakouského Albrechta VI. zahájit v roce 1458 a 1459 vybírání zlatých mincí, ale jednalo se o nerealizovaný projekt, jak nám také potvrzuje skutečnost, že z této doby neznáme žádné mince Albrechta VI.<sup>109</sup> V roce 1458 (13. července) zamýšlel Albrecht VI. vybití hornorakouské zlaté o hmotnosti 3,360 g, které stanovenou jakostí 0,771 měly mít 2,590 g zlata v jednom kuse. V roce 1459 (20. května, 21. září, 7. října) byla v enžské mincovně plánována ražba hornorakouského zlatého o stejné hmotnosti 3,360 g, který při snížené jakosti 0,750 měl obsahovat 2,520 g zlata.<sup>110</sup> Zcela jistě však je, že v roce 1469 zahájil ražbu zlatých mincí Fridrich III. ve Vídeňském Novém Městě, bohužel, o tom, v jakých hmotnostních a jakostních hodnotách měly být raženy jednak rakouské dukáty a jednak rakouské zlaté, nám chybějí potřebné údaje.<sup>111</sup> Kromě ražby zlatých mincí ve Vídeňském Novém Městě v rozmezí let 1469 až 1487, se razilo za Fridricha III. ze zlata také ve vídeňské mincovně v údobí let 1478 – 1485.<sup>112</sup> Ze dne 24. května 1473 je znám předpis pro ražbu rakouských zlatých ve Vídeňském Novém Městě, které měly mít v průměru hmotnost 3,293 g a obsah zlata 2,401 g; byla tedy pro je-

o Naglovy podklady. Směrnice pro ražbu vycházely při stanovení výrobních údajů z hmotnostního základu vídeňské hřivny, která v té době měla hmotnost 281 g. Pro krejcar byla předepsána ražba 17 kusů z jednoho lotu vídeňské hřivny o jakosti 8 lotů (= 0,500) a viererů mělo být vybiteno 36 kusů z jednoho lotu vídeňské hřivny o jakosti 2 loty 3 kvintlíky 1 feník (0,176). – Výše připomenuté údaje byly sděleny Bernhardu Behaimovi a tam je uváděna jako základní hmotnostní jednotka místo tyrolské hřivna vídeňská. Nagl podle našeho soudu zcela oprávněně vztahuje ražbu mincí podle uvedených výrobních směrnic na údobí let 1478 až 1502. Viz k tomu NAGLOVO zdůvodnění (Das Tiroler Geldwesen, s. 74–75).

<sup>108</sup> Tak přesvědčivě dokazuje SCHALK, C.: Die österreichischen Goldgulden im XV. Jahrhundert. NZ 11, 1879, s. 265.

<sup>109</sup> Srov. k tomu SCHALK, C.: Die österreichischen Goldgulden, s. 265; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 420; KOCH, B.: Goldgeld und Groschenmünze im österreichischen Geldverkehr des Mittelalters. NZ 81, 1965, s. 12.

<sup>110</sup> SCHALK, C.: Die österreichischen Goldgulden, s. 261 a 264; tento hornorakouský záměr se zavedením zlatých mincí připomíná rovněž A. LUSCHIN [Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 384], ale poněvadž vychází z jiného výsledného údaje o hmotnosti frankfurtské hřivny pro rok 1458 (zamýšlená ražba v Linci), stanovil hmotnost hornorakouského zlatého ve výši 2,675 g s obsahem zlata 2,556 g, tedy o jakosti 0,957 a pro rok 1459 (zamýšlená ražba v Enzi) vypočetl hmotnost ve výši 2,675 g s obsahem zlata 2,486 g, tedy o jakosti 0,931. Při srovnávání výsledných údajů obou badatelů dáváme za pravdu spíše C. Schalkovi, poněvadž Luschinem vypočtený obsah zlata v tisícínovém vyjádření je bližší jakostním údajům dukátů než rýnským zlatým, které měly být hornorakouskému zlatému vzorem. Jakosti rýnských zlatých v této době se více přibližují výpočty C. Schalka.

<sup>111</sup> SCHALK, C.: Die österreichischen Goldgulden, s. 265–266; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 417.

<sup>112</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 417.

jich výrobu předepsána jakost 0,729.<sup>113</sup> Při důležité mincovní úpravě v rakouských zemích, provedené mincovním řádem z roku 1481, byla předepsána ražba dvou druhů zlatých mincí: rakouského dukátu a rakouského zlatého. Tím bylo vlastně potvrzeno dřívější ustanovení z roku 1469/1470. Dukát měl mít hmotnost 3,500 g a při obsahu 3,426 g zlata v jednom kuse odpovídala jeho jakost 0,979; pro rakouský zlatý byla stanovena hmotnost 3,256 g a jakost 0,750, takže obsahoval 2,442 g zlata.<sup>114</sup> Podle tohoto mincovního řádu probíhala výroba zlatých mincí v rakouských zemích prakticky až do vydání mincovního řádu v roce 1512 za Maxmiliána I.

Ražba Zikmundových tyrolských zlatých začala v roce 1477, když pro jejich základní výrobní hodnoty byly vzorem rýnské zlaté.<sup>115</sup> Tyrolský zlatý měl hmotnost v průměru kolem 3,344 g (do roku 1482) a jeho jakost činila 0,750, takže obsahoval 2,508 g zlata a od roku 1482 měl průměrnou hmotnost 3,318 g a při nezmenšené jakosti 0,750 obsahoval 2,489 g zlata.<sup>116</sup> Na rozdíl od tyrolské stříbrné mincovní produkce, která se opírala o domácí těžbu stříbra, byla ražba zlatých mincí v Tyrolsku do jisté míry překvapením, neboť tam nebyly dostatečné zásoby zlata z domácích zdrojů.<sup>117</sup> Pro výrobu tyrolského zlatého se muselo zlato kupovat nebo obstarávat výměnou za stříbro. Zlato se získávalo především ze Salcburku, kde se těžilo v dostatečné míře.<sup>118</sup> Výměnu zlata za stříbro obstarávali především těžaři z tyrolského Schwazu.<sup>119</sup> Výše produkce zlatých mincí v Tyrolích dosáhla např. mezi 7. únorem 1479 a 6. únorem 1480 výše 110 073 kusů.<sup>120</sup>

V průběhu posledních desetiletí 15. století se setkáváme na různých místech Evropy s více či méně úspěšnými snahami o vybičení stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty, než jakou měly vedoucí stříbrné nominály platných mincovních soustav, jimiž byly převážnou měrou groše.

<sup>113</sup> LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 406 a 420; údaje o ražbě rakouských zlatých publikoval také SCHALK, C. (Die österreichischen Goldgulden, s. 266). Podle Luschina měly mít rakouské zlaté jakost 17 a 1/2 karátu (tj. 0,729), kdežto Schalk zaznamenal jejich jakost v hodnotě 18 a 1/2 karátu (tj. 0,771). Tento rozpor mezi údaji obou badatelů nemůžeme řešit, poněvadž by bylo zapotřebí prostudovat příslušný vídeňský archivní pramen, o který se publikované údaje opírají; zatím se tedy přikláname k údajům Luschinovým s tím, že jejich správnost bude zapotřebí v budoucnu ověřit.

<sup>114</sup> NAGL, A.: Das österreichische Münzordnung 1481, s. 159; LUSCHIN, A.: Das Münzwesen in Österreich (1916/17), s. 427 a 429; GEYER, R.: Die österreichische Münzordnung 1524, s. 28.

<sup>115</sup> NAGL, A.: Das Tiroler Geldwesen, s. 77; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 22–23; MOSER, H. – TURSKÝ, H.: Die Münzstätte Hall, s. 20.

<sup>116</sup> Uvedené hodnoty se opírají o publikované údaje MOSERA, H. – TURSKÉHO, H.: Die Münzstätte Hall, s. 20. – V roce 1496 se zjistilo, že tyrolské zlaté ražby nedosáhly jakosti 18,5 karátu, tj. 0,771 (srov. k tomu MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 25).

<sup>117</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 25; MOSER, H. – TURSKÝ, H.: Die Münzstätte Hall, s. 22.

<sup>118</sup> Tamější zlato umožnilo arcibiskupům salcburským razit zlaté mince již ve 14. století v dosti velkém rozsahu. Srov. k tomu DOBLINGER, M.: Zur ältesten Goldprägung in Österreich. Mitteilungen der Wiener Numismatischen Gesellschaft 15, 1922, s. 190–191; BRUNNER, O.: Goldprägung und Goldbergbau in den Ostalpen. NZ 19, 1926, s. 81.

<sup>119</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 24.

<sup>120</sup> MOSER, H. – TURSKÝ, H.: Die Münzstätte Hall, s. 20.

Cílem těchto snah bylo dospět k ražbě takového nominálu, který by svou hodnotou ve stříbře byl ekvivalentní zlatým mincím, rýnskému zlatému a dukátu.<sup>121</sup> V mezích naší práce je nutné věnovat se tomuto problému hlouběji zhruba ve stejném geografickém rozsahu, jaký jsme si stanovili v předcházejících řádcích.<sup>122</sup>

Cesta k realizaci ražby hrubé stříbrné mince vedla však údobím příprav, v němž se hledaly možnosti řešení tohoto peněžního problému v mezích platných grošových soustav vybičením násobků stříbrných mincí či takových nominálů, které byly v určitém poměrném vztahu k zlatým mincím, aniž by se jim obsahem drahého kovu rovnaly. V tomto údobí pronikla známost italského renesančního medailérského umění i do severních geografických oblastí, ale i na západ a východ a portrétní medailí byla ovlivněna také obrazová stránka pokusů o ražbu mincí vyšší nominální hodnoty: ztvárnění podoby mincovního pána.<sup>123</sup> Na přelomu 15. a hlavně v 16. století se objevily také ražené medaile, na nichž se vyskytovaly protřety nejen významných osobností, ale také mincovních pánů a které vznikaly v mincovnách. Příbuznost těchto ražeb proto nabádá k uvážlivému a odpovědnému hodnocení všech snah o vybičení stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty, kdy je nutné vyvarovat se možnosti záměny. Správným může být jedině peněžně-historický přístup, který nám umožňuje posoudit, zda skutečně šlo o výroby mincovny, jimž bylo určeno, aby se uplatnily v peněžním styku. Je také nutno zjistit, do jaké míry obsah stříbra v těchto ražbách odpovídal hodnotou mincím zlatým – rýnským zlatým a dukátům –, jejichž nepostačující množství v peněžním styku měly doplnit. Tyto momenty hodnotícího pohledu – v němž musíme přihlídnout i k otázce hmotnosti – zdůrazňujeme proto,

<sup>121</sup> Zabýval jsem se tímto problémem již dříve v souvislosti se zahájením ražby českého tolaru v jáchymovské mincovně (viz NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 49–68, a t ý ž: Jáchymovská mincovna, s. 16–20). Tehdy jsem se zaměřil na stručný přehled základních stupňů mincovního vývoje, směřujícího k výrobě stříbrné mince vyšší nominální hodnoty, jenž našel konkrétní finální podobu právě v českém tolaru ze šlikovské mincovny v Jáchymově. Tehdejší naše závěry potvrdily i pozdější zveřejněné práce. (Srov. k tomu např. GEIGER, H.–U.: Der Beginn der Gold- und Dickenmünzenprägung in Bern. Bern 1968; KRUG, G.: Die ersten ab 1500 auf innerdeutschen Boden als Währungsgeld geschlagenen Talergepräge. HBN 7, 1968/69, s. 491–506; STEGUWEIT, W.: Frühe deutsche Talergepräge aus der Sammlung des Münzkabinetts im Schlossmuseum Gotha. IV. Bezirks-Münzausstellung, Mühlhausen 1975, s. 4 až 17; MINNERS, H. A.: The Origin of the Silver Taler. Actes du 8ème Congrès de Numismatique. [New York – Washington 1973], Paris-Bâle 1976, s. 605–629; ARNOLD, P.: Die sächsische Talerwährung von 1500 bis 1763. RSN 59, 1980, s. 52–53; t ý ž: Saská tolarová měna v letech 1500–1763. NumL 35, 1980, s. 137; HESS, W.: Vom Taler zum Dollar 1486–1986. Katalog. Ausstellung in der Staatlichen Münzsammlung München 1986, s. 252.) Bohužel, někteří z těchto autorů (např. H. U. Geiger, G. Krug a H. A. Minners) nepřihlédli k naší novější numismatické literární produkci. (Srov. k tomu NEMEŠKAL, L.: K otázce počátku ražby prvních šlikovských tolarů v jáchymovské mincovně. In: SlovNum 6. Bratislava 1980, s. 132, a t ý ž: Die Anfänge der Tätigkeit in der Münzstätte von Joachimstal im 16. Jahrhundert. NZ 99, 1985, s. 24.)

<sup>122</sup> Vyčerpávající zkoumání tohoto peněžního problému v širším evropském pohledu bylo samozřejmě velmi důležité. Úspěšně a zajímavým způsobem tuto problematiku předložil v podobě výstavy v Mnichově před nedávnem W. Hess se svými spolupracovníky (HESS, W.: Vom Taler zum Dollar 1486–1986).

<sup>123</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 51–58; NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 57.

že je nezbytné rozlišit, kdy šlo o skutečné platidlo, minci, peníz a kdy o medaili či jinou ražbu, kterým nemůžeme pro obsah drahého kovu i jistou příbuznost k raženým mincím upřít možnost být prostředkem k uchování hodnoty, majetku či projevem vnější okázalosti a reprezentace, jež však mnohdy i přes vnější podobu postrádaly z peněžně-historického hlediska to nejdůležitější: nebyly směnným prostředkem, platidlem a neuplatnily se v peněžním styku.

Za první vývojový stupeň na cestě k novým hrubým stříbrným mincím se zcela oprávněně považuje ražba stříbrných nominálů vyšší hodnoty, do jejichž výroby vyústily snahy mincovní reformy v Tyrolsku v sedmdesátých a osmdesátých letech 15. století.<sup>124</sup> Tyrolská mincovní reforma nevytvořila mincovní systém s novou hlavní stříbrnou mincovní jednotkou – stříbrným zlatým (Guldiner) – jednorázovým opatřením; její výsledné podoby se dosáhlo postupně. Reformní úpravy se uskutečnily pod patrným italským vlivem, který tkvěl především v ekonomických kontaktech Tyrol, a které se promítly do reformy tyrolského mincovnictví zásluhou organizačních schopností Benátčana Antonia de Caballis. Díky postavení na tyrolském dvoře mohl Antonio de Caballis uplatnit své znalosti mincovní problematiky a ovlivnit tak zaměření tyrolské mincovní reformy.<sup>125</sup> Na italském území byla roku 1472 vyražena benátským dóžetem Nicolò Tronem (1471 – 1473) lira o jakosti 0,948 a hmotnosti 6,52 g, která obsahovala 6,181 g stříbra; byla ekvivalentní libře denárů a vážila zhruba dvakrát tolik, než tehdy produkované standardní mince stříbrné v Evropě.<sup>126</sup> O dva roky později, v roce 1474 zavedl v Miláně Galeazzo Maria Sforza (1466 – 1476) ražbu testonů, stříbrných mincí, které měly hmotnost 9,800 g a jejich zrno 9,290 g odpovídalo jakosti 0,948.<sup>127</sup> Italské mince pronikly rychle mimo domácí území a jejich příklad nezůstal v Tyrolích bez odezvy.<sup>128</sup> Prvními novými ražbami tyrolské mincovní reformy se staly patrně v roce 1482 velký groš (Pfundner v hodnotě 12 krejcarů) a malý groš (Sechser v hodnotě 6 krejcarů), i když pokusy o výrobu vyš-

ších stříbrných nominálů lze sledovat již v roce 1479, kdy však není možné určit, jaké to byly jednotky.<sup>129</sup> Velký groš měl hmotnost 6,366 g (později 6,386 g) a při stanovené jakosti 0,938 obsahoval 5,968 g (později 5,984 g) stříbra a vlastně se téměř rovnal benátské libře a současně byl ve stříbře vyraženou librou feniků, obecně známou jako tyrolská bernerská libra (Tiroler Bernerpfund).<sup>130</sup> Malý groš byl polovinou velkého groše a měl stejnou jakost: při hmotnosti 3,183 g (později 3,193 g) obsahoval 2,984 g (později 2,992 g) stříbra.<sup>131</sup> Zavedením ražby velkého a malého groše se uskutečnila první etapa reformních záměrů v tyrolském mincovnictví.<sup>132</sup> S výrobou vyšších stříbrných nominálů se začalo v Tyrolích o něco později. Ražba stříbrných půlzlátých se zahájila mezi 24. říjnem 1482 a 2. únorem 1483 a vybití mincí v hodnotě stříbrného zlatého je možno prokázat v roce 1485 a ve finální podobě až v roce 1486.<sup>133</sup> Jakost těchto mincí souhlasila s jakostí velkého a malého groše (0,938); stříbrný půlzlátý měl hmotnost 15,916 g (později 15,966 g) a obsahoval 14,921 g (později 14,962 g) stříbra a stříbrný zlatý měl stříž 31,832 g (později 31,932 g) a zrno 29,842 g (později 29,932 g).<sup>134</sup> Nelze ovšem opomenout, že tyrolská mincovní reforma ze sedmdesátých a osmdesátých let 15. věku vytvořila ucelený mincovní systém, který kromě výše uvedených mincí doplňovaly nejnižší stříbrné nominály vierer a krejcar, jejichž ražba se zahájila v souvislosti s prováděnou reformou již v roce 1473.<sup>135</sup> Pro výrobu viereru byla stanovena jakost 0,188 a hmotnost v průměru na 0,530 g, když obsahoval 0,099 g stříbra; krejcar měl jakost 0,500 a při stanovené stříž 1,061 g měl zrno 0,530 g stříbra.<sup>136</sup> Důležitou předností tyrolského mincovního systému – kromě krejcaru a viereru – bylo určení stejné jakosti pro všechny ostatní mince od malého groše až po stříbrný zlatý. Uskutečnění podobné zásady vycházelo z možností surovinových zdrojů stříbra, které pro ražbu tyrolských mincí poskytovaly

<sup>124</sup> NEWALD, J.: *Tiroler Prägungen unter Erzherzog Sigmund und Kaiser Maximilian I.* NZ 18, 1886, s. 43–59; EHRENBERG, R.: *Die ersten Tiroler Guldiner*, s. 81–88; NAGL, A.: *Das Tiroler Geldwesen*, s. 45–168; t ý ž: *Die Münzreform unter Erzherzog Sigmund von Tirol*. MNGW 7, 1907, s. 161–166; t ý ž: *Der Tiroler Sechser*. NZ 49, 1916, s. 163–173; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 34 násl.; NEMEŠKAL, L.: *K předchůdcům*, s. 58–63; GEIGER, H. – U.: *Der Beginn*, s. 76; KRUG, G.: *Die ersten*, s. 491–492; STEGUWEIT, W.: *Frühe deutsche Talergepräge*, s. 5; MINNERS, H. A.: *The Origin*, s. 614–615, 628; MOSER, H. – TURSKY, H.: *Die Münzstätte Hall*, s. 22–23; ARNOLD, P.: *Die sächsische Talerwährung*, s. 53–54; t ý ž: *Saská tolarová měna*, s. 137; HESS, W.: *Vom Taler zum Dollar*, s. 11–14.

<sup>125</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 45–51 a 118; NEMEŠKAL, L.: *K předchůdcům*, s. 60; MOSER, H. – TURSKY, H.: *Die Münzstätte Hall*, s. 22; HESS, W.: *Vom Taler zum Dollar*, s. 12.

<sup>126</sup> EHRENBERG, R.: *Die ersten Tiroler Guldiner*, s. 82–83; PAPADOPOLI, N.: *Nicolò Tron e le sue monete*. RIN 14, 1901, s. 387 až 402; NAGL, A.: *Das Tiroler Geldwesen*, s. 94; *Corpus nummorum Italicorum VII. Veneto I.* Roma 1915, s. 144, 146–148; HESS, W.: *Vom Taler zum Dollar*, s. 7.

<sup>127</sup> MOTTA, E.: *Documenti Visconteo-Sforzeschi per la storia della zecca di Milano*. RIN 6, 1893 a 7, 1894; EHRENBERG, R.: *Die ersten Tiroler Guldiner*, s. 83; NAGL, A.: *Das Tiroler Geldwesen*, s. 94–95; HESS, W.: *Vom Taler zum Dollar*, s. 7.

<sup>128</sup> SCHRÖTTER, F.: *Wörterbuch der Münzkunde*. Berlin-Leipzig 1930, s. 355 a 668.

<sup>129</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 29–31, 82, 86 a 119–120; NEMEŠKAL, L.: *K předchůdcům*, s. 61 a tamže v pozn. 64 viz vysvětlení k užívání českých termínů pro „Pfundner“ a „Sechser“.

<sup>130</sup> MÜLLER, J.: *Das tiroler Pfund Berner*. NZ 14, 1882, s. 318–327; GEYER, R.: *Die österreichische Münzordnung 1524*, s. 36; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 29, 74; MOSER, H. – TURSKY, H.: *Die Münzstätte Hall*, s. 22–23.

<sup>131</sup> GEYER, R.: *Die österreichische Münzordnung 1524*, s. 36; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 74; MOSER, H. – TURSKY, H.: *Die Münzstätte Hall*, s. 23.

<sup>132</sup> NEMEŠKAL, L.: *K předchůdcům*, s. 62.

<sup>133</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 88 a 93; k užívání českých termínů stříbrný půlzlátý (Halber Guldiner) a stříbrný zlatý (Guldiner) srov. NEMEŠKAL, L.: *K předchůdcům*, s. 61, pozn. 68.

<sup>134</sup> GEYER, R.: *Die österreichische Münzordnung 1524*, s. 36; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 74. – K hmotnostním údajům všech nových tyrolských mincí srov. též EHRENBERG, R.: *Die ersten Tiroler Guldiner*, s. 86, a KRUG, G.: *Die ersten*, s. 491–492; MOSER, H. – TURSKY, H.: *Die Münzstätte Hall*, s. 23. – Hmotnostní zvýšení tyrolských ražeb souviselo s přechodem k užívání vídeňské hřívný místo tyrolské (viz GEYER, R.: *Die österreichische Münzordnung 1524*, s. 33).

<sup>135</sup> MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: *Die grosse Münzreform*, s. 28–29.

<sup>136</sup> GEYER, R.: *Die österreichische Münzordnung*, s. 36.

schwazské doly v dostatečné míře.<sup>137</sup> V této podobě se pak tyrolské mince razily až do roku 1497, snad i po tomto roce, ale v rozmezí let 1498 – 1504 postrádáme doklady o výrobě tyrolských mincí.<sup>138</sup> Ve srovnání s mincemi nižších hodnot nebyly hrubé stříbrné mince – stříbrný zlatý a půlzlatý – raženy v příliš velkém množství.<sup>139</sup> A navíc pokud se dostaly do peněžního oběhu a dálkovou směnou i za tyrolské hranice, byly na mnohých místech přemincovány v méněhodnotné mince s nižší platební schopností. Tím však byl snižován ekonomický dosah ražby tyrolského stříbrného zlatého a půlzlatého. Násilné stahování tyrolských hrubých stříbrných mincí z peněžního oběhu a jejich poměrně nízká produkce způsobily, že nemohly výrazněji působit v peněžním styku i mimo tyrolské území a dát tak definitivní příklad pro zásadní přeměnu mincovních systémů i zavádění nových vedoucích stříbrných nominálů v jiných evropských zemích.<sup>140</sup>

V tomto ohledu bylo mnohem důležitějším mezníkem vybějení nových stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty v S a s k u. Poslední předehrou k jejich zavedení byla ražba tzv. schreckenberského groše (= annaberského, Engelgroschen, Schreckenberger) v roce 1498, pro jehož výrobu byla stanovena jakost 0,868 a při průměrné hmotnosti 4,527 g obsahoval tento groš 3,929 g stříbra.<sup>141</sup> V témže roce byla upravena jakost tzv. Zinsgroschen a tzv. mečového půlgroše.<sup>142</sup> V roce 1500 se v Sasku dospělo ke skutečné ražbě stříbrné mince vyšší nominální hodnoty, tzv. zlatníkového groše (Guldengroschen, Klappmünzentaler).<sup>143</sup> Lipským

<sup>137</sup> Srov. k tomu alespoň SOETBEER, A.: Edelmetall-Produktion und Werthverhältniss zwischen Gold und Silber seit der Entdeckung Amerika's bis zur Gegenwart. Ergänzungsheft 17 k Pettermann' Mitteilungen. Gotha 1880, s. 27–31; WOLSTRINGL – WOLFSKRON, M. R.: Die tiroler Erzbergbau 1301–1665. Innsbruck 1903, s. 35; WORMS, S.: Schwazer Bergbau im fünfzehnten Jahrhundert. Wien 1904, s. 85–86 a 173; NEFF, J. U.: Silver Production in Central Europe 1450–1618. The Journal of Political Economy 49, 1941, s. 575–591.

<sup>138</sup> GEYER, R.: Die österreichische Münzordnung 1524, s. 33.

<sup>139</sup> Nelze vyloučit, že výši výroby jednotlivých nominálů tyrolského mincovního systému mohlo ovlivnit pronajmutí schwazských stříbrných dolů Fuggerům v roce 1488. Ovšem tato otázka by potřebovala podrobnější prozkoumání. Srov. k tomu např. JANSEN, J.: Die Anfänge der Fugger bis 1494. Studien zur Fugger-Geschichte. Ed. M. JANSEN. 1. seš., Leipzig 1907, s. 117 násl.; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 27 a 119; NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 59–60; KRUG, G.: Die ersten, s. 492.

<sup>140</sup> NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 62–63; srov. k tomu též EHRENBERG, R.: Die ersten Tiroler Guldiner, s. 87; MOESER, K. – DWORSCHAK, F.: Die grosse Münzreform, s. 34.

<sup>141</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 103–104; patrně tiskovou chybou se stalo, že na s. 103 Krugovy práce je jakost uvedena hodnotou 0,886. – K hmotnostním a jakostním údajům schreckenberského groše viz též HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 70.

<sup>142</sup> Srov. k tomu KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 104.

<sup>143</sup> FALKE, J.: Beitrag zur sächsischen Münzgeschichte 1474–1500. Mitteilungen des kgl. Sächs. Altertumsverein, seš. 18, s. 118; SCHWINKOWSKI, W.: Die ersten sächsischen Goldgulden, s. 348–349; t ý ž: Das Geld – und Münzwesen, s. 29–30; NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 64; KRUG, G.: Die ersten, s. 492–494; KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 104; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 96 sl.; STEGUWEIT, W.: Frühe deutsche Talergepräge, s. 5; ARNOLD, P.: Die sächsische Talerwährung, s. 58; t ý ž: Saská tolarová měna, s. 141; HESS, W.: Vom Taler zum Dollar, s. 25. – K užívání českého termínu zlatníkový groš viz NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 64, pozn. 85.

mincovním řádem ze dne 4. července se nařídila výroba zlatníkového groše o hmotnosti 29,23 g, který obsahoval 27,41 g čistého stříbra, což odpovídalo jakosti 0,938.<sup>144</sup> Souběžně se saským zlatníkovým grošem se vybíjela jeho polovina a teprve později jeho čtvrtina. Bohaté zdroje stříbra na saských svazích Krušných hor<sup>145</sup> umožnily značnou produkci saského zlatníkového groše, jenž se stal vedoucím stříbrným nominálem v Sasku a svou nominální hodnotou i skutečným obsahem stříbra se postavil na roveň mincím zlatým. Neměl je však v žádném případě nahradit, nýbrž jen doplnit nepostačující jejich množství; i v Sasku se totiž nadále počítalo s ražbou zlatých mincí, pro jejichž výrobu se mělo zlato obstarat z ciziny prodejem části výtěžku stříbrných hor.<sup>146</sup> Značná produkce saských zlatníkových grošů poměrně vysoké jakosti umožnila jejich prosazení v dálkovém obchodu i užívání v peněžním styku mimo hranice Saska, kam odplývaly ze saského peněžního oběhu velmi rychle a ve velké míře.<sup>147</sup> Jejich nadměrnému odlivu mělo bránit snížení obsahu stříbra saského zlatníkového groše, ke kterému se přikročilo buď v roce 1505 nebo až v roce 1518.<sup>148</sup> Od tohoto data se saský zlatníkový groš razil v jakosti 0,931, když jeho průměrná hmotnost 29,23 g zůstala beze změny, ale obsah stříbra se snížil na 27,20 g.<sup>149</sup> A právě tato úprava měla základní význam pro ražbu prvního českého tolaru ve šlikovské mincovně v Jáchymově.

Na úplném sklonku 15. a v prvních letech 16. století se vyskytly v Uhrách zlaté a stříbrné ražby, které se obrazovým ztvárněním, přibližně tolarovou velikostí i hmotností lišily od tehdy produkovaných mincí v uherských mincovnách. Byly zhotoveny v letech 1499 – 1500 a 1504 až 1506 v kremnické mincovně.<sup>150</sup> Na příkladu tyrolském a saském bylo možné prokázat, že základním předpokladem úspěšné ražby stříbrného zlatého i zlatníkového groše byly dostatečné surovinové zdroje stříbra. Není pochyb o tom, že pro výrobu hrubé stříbrné mince měla v Uhrách ob-

<sup>144</sup> SCHRÖTTER, F.: Das Münzwesen des Deutschen Reichs von 1500 bis 1566. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft, sv. 35, 1911, s. 139 a sv. 36, 1912, s. 127; SCHWINKOWSKI, W.: Das Geld – und Münzwesen, s. 29–30; NEMEŠKAL, L.: Jáchymovská mincovna, s. 59; KRUG, G.: Die ersten, s. 492–494; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 70; ARNOLD, P.: Die sächsische Talerwährung, s. 58; t ý ž: Saská tolarová měna, s. 141; HESS, W.: Vom Taler zum Dollar, s. 25.

<sup>145</sup> Srov. k tomu SOETBEER, A.: Edelmetall-Produktion, s. 21; KROKER, E.: Leipzig und die sächsischen Bergwerke. Schriften des Vereins für die Geschichte Leipzig IX, 1909, s. 51–52; NEFF, J. U.: Silver Production, s. 580.

<sup>146</sup> SCHWINKOWSKI, W.: Die ersten sächsischen Goldgulden, s. 349.

<sup>147</sup> SCHRÖTTER, F.: Das Münzwesen des Deutschen Reichs I, s. 139.

<sup>148</sup> K roku 1505 kladou tuto úpravu GOERLITZ, W.: Staat und Stände unter den Herzögen Albrecht und Georg 1485–1539 I. Leipzig 1928, s. 313, a dále pak ARNOLD, P.: Die sächsische Talerwährung, s. 58; t ý ž: Saská tolarová měna, s. 141. Rok 1518 s touto změnou spojil SCHRÖTTER, F.: Das Münzwesen des Deutschen Reichs I, s. 139 (zvl. pozn. 2); KRUG, G.: Die ersten, s. 494.

<sup>149</sup> SCHRÖTTER, F.: Das Münzwesen des Deutschen Reichs I, s. 139 a 156, a II, s. 127; GOERLITZ, W.: Staat und Stände, s. 313; NEMEŠKAL, L.: Jáchymovská mincovna, s. 60; KRUG, G.: Die ersten, s. 494; ARNOLD, P.: Die sächsische Talerwährung, s. 58; t ý ž: Saská tolarová měna, s. 141; HESS, W.: Vom Taler zum Dollar, s. 25.

<sup>150</sup> RÉTHY, L. – PROBST, G.: Corpus, s. 36, 116, 118–121; HORÁK, J.: Kremnická mincovna, s. 66; HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E.: Peniaze, s. 181; HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 122–124 a 127.

dobné možnosti i kremnická mincovna, v jejímž nejbližším okolí tvořila těžba stříbra více než uspokojivé zázemí pro ražbu stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty. Z tohoto hlediska nebylo proto ani příliš velkým překvapením, že v této době vyšly z kremnické mincovny ražby, v jejichž opisech lícních stran se výslovně uvádělo, že jde o mince Vladislava II., krále uherského. Ovšem nejen podle našeho názoru nešlo v pravém slova smyslu o platidla, která se měla uplatňovat v peněžním oběhu. Soudíme tak proto, že zjišťujeme u těchto stříbrných mincí příliš velkou hmotnostní různost, která v roce 1499 zatím u jednoho evidovaného kusu dosáhla 34,70 g, v roce 1500 se pohybovala od 11,50 g do 58,50 g, v roce 1504 od 22,80 g do 43,50 g a v roce 1506 pak od 10,10 g do 42,90 g; nejnižší hmotnost 9,06 g měl jeden kus.<sup>151</sup> Tento značný hmotnostní rozsah od 9,06 g do 58,50 g nemůžeme v žádném případě považovat za běžný rozptyl, se kterým je možno počítat s ohledem na tehdejší technické možnosti výroby mincí.<sup>152</sup> Pouze u dvou kusů by se snad dalo uvažovat o hmotnostních hodnotách blízkých půltolarovým respektive tolarovým ražbám: 14,80 g a 30,70 g; u vyšších hmotnostních hodnot těchto ražeb však můžeme jen jeden exemplář považovat za hmotnostně blízký dvojnásobné hmotnosti tolaru (z r. 1500: 58,50 g).<sup>153</sup> Proti názoru, že tyto kremnické ražby byly druhem nové hrubé stříbrné mince, mluví také to, že byly zhotoveny stejnými razidly rovněž ze zlata v roce 1500 (hmotnost 42,10 g) a 1506 (hmotnostní rozsah od 16,70 do 68,20 g). Ani v těchto případech nešlo o hmotnostní hodnoty, jež by byly v souladu s násobnou hmotností uherského dukátu (za takový by se snad dal považovat jediný: 9,90 g).<sup>154</sup> Při funkčním hodnocení těchto ražeb dospíváme k názoru, že tyto k mincím se hlásící výrobky kremnické mincovny nebyly určeny pro peněžní styk. Nemůžeme vyloučit, že šlo o ražby, související s úvahami připravit v Kremnici ražbu hrubých stříbrných mincí, případně o zkušební vzory, pro něž byla zhotovena razidla vnějším ztvárněním i velikostí odpovídající pozdějším tolarovým mincím. Těchto razidel se pak použilo pro kremnické ražby z let 1499 – 1500 a 1504 – 1506, kterým sice neupíráme možnost být prostředkem k uchování hodnot, o nichž však soudíme, že sloužily k reprezentačním účelům; neplnily však peněžní funkci a nebyly určeny pro peněžní styk domácí či zahraniční.<sup>155</sup>

Náš přehled mincovního vývoje v druhé polovině 15. století ve vymezené geografické oblasti můžeme shrnout do závěrečného pohledu. Mohli jsme sledovat téměř nepřetržitý pohyb hmotnostních a jakostních hodnot všech nominálů platných mincovních soustav včetně vedoucích jednotek s dalším vnitřním členěním jejich struktury, který v dostatečné míře

<sup>151</sup> Viz RÉTHY, L. – PROBSZT, G.: Corpus, s. 116; HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 122–124 a 127.

<sup>152</sup> Srov. k tomu naši pozn. 8.

<sup>153</sup> RÉTHY, L. – PROBSZT, G.: Corpus, s. 116, 120–121; HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 122–124 a 127.

<sup>154</sup> RÉTHY, L. – PROBSZT, G.: Corpus, s. 116 a 120; HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 127, č. 822.

<sup>155</sup> RÉTHY, L. – PROBSZT, G.: Corpus, s. 116; HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 13. – K těmto kremnickým ražbám, k jejich funkci jsem zaujal obdobné stanovisko ve studii NEMEŠKAL, L.: České mincovnictví a kremnická mincovna 1300–1659. In: Slov Num 5. Bratislava 1978, s. 64–65.

signalizoval naléhavou potřebu směnného styku. Ta tkvěla nejen v požadavku na vyhovující stanovení hmotnosti a jakosti u dosud ražených mincí, ale také v potřebě další nominálové peněžní diferenciace dosavadních mincovních a měnových systémů.<sup>156</sup> Vstup do druhé poloviny 15. století charakterizovala peněžní krize v oblasti drobných mincí, která vyvrcholila inflací fenikových mincí v bavorském a rakouském prostoru. Její řešení sice směřovalo k zlepšení kvality feniku, nezískalo mu však v plném rozsahu ztracenou důvěru a současně prováděné mincovní úpravy znamenaly jeho postupný ústup z dřívějších pozic v peněžním styku, zvláště fenikových ražeb rakouských. Řešení tohoto peněžního problému nebylo záležitostí jen rakouských a bavorských zemí, neboť důsledky znehodnocení feniku se promítly i do sousedních zemí. V Sasku jsme mohli sledovat u mincí platné grošové soustavy pohyb v jakostních a hmotnostních údajích i další vnitřní členění celé soustavy jak u vedoucích stříbrných nominálů, grošů, odrážející snahu po vytvoření hodnotnějšího grošového nominálu, i u drobných mincí. V tomto údobí se také dospělo k sjednocení míšeňského a durynského mincovnictví, které se při postupném odstraňování regionálních zvláštností stalo východiskem k vytvoření jednotného saského grošového mincovního systému. V alpských zemích při vyřešení inflace feniku zkvalitněním jeho výrobních hodnot serazil groš i krejcar, nominálové jednotky, které byly hodnotově nadřazeny fenikovým mincím. Spolu s rozšířením struktury mincovního systému postupovalo i sjednocování mincovnictví rakouských zemí sbližováním s mincovním systémem tyrolským, které bylo zvláště patrné při provádění mincovních úprav z let 1469 a 1481; tehdy se vytvářely předpoklady k vybudování jednotného peněžního systému v alpských zemích.<sup>157</sup> Poněkud odlišná situace byla v Uhrách, kde kromě pohybu v hmotnostních a jakostních hodnotách drobných stříbrných mincí (obol, denár) nebyla nominálová struktura stříbrných mincí v průběhu tohoto období prohlubována, pouze po stoleté odmlce znovu doplněna výrobou uherského groše v roce 1468.

V souvislosti s tímto vývojem je nutné připomenout, že právě v tomto údobí – v jeho posledních desetiletích – se hledaly možnosti, jakým vhodným raženým nominálem doplnit nepostačující množství mincí zlatých. Ve směnném styku byly hlavními zlatými mincemi rýnské zlaté a uherské dukáty. V průběhu druhé poloviny 15. století zjišťujeme mezi oběma druhy zlatých mincí podstatný rozdíl. Zatímco uherský dukát po celé toto období byl ražen o stejné hmotnosti  $\pm$  3,558 g a jakosti 0,988 (obsah zlata v jednom dukátu 3,516 g), rýnský zlatý tuto stálost neměl. Stanovenou jakost 0,793 v roce 1425 (hmotnost 3,507 g, obsah zlata 2,7765 g) si rýnský zlatý udržel i v letech 1462 – 1464, kdy ale byla snížena jeho hmotnost a tím i obsah zlata (hmotnost 3,405 g, obsah zlata 2,695 g), v roce 1480 měl jakost 0,785 (hmotnost 3,372 g, obsah zlata 2,647 g), v roce 1490 klesla jeho jakost na 0,771 (hmotnost 3,277 g, obsah zlata 2,5265 g) a o stejné hmotnosti i jakosti se vyráběl také

<sup>156</sup> Již před časem jsem měl příležitost připomenout tyto vývojové tendence (viz NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 57).

<sup>157</sup> Srov. k tomu LOEHR, A.: Österreichische Geldgeschichte, s. 35–43; KOCH, B.: Grundzüge einer mittelalterlichen Währungsgeographie Österreichs. NZ 78, 1959, s. 72; týž: Goldgeld und Groschenmünze, s. 12–13.

v roce 1498.<sup>158</sup> Nedostatek zlatých mincí v peněžním oběhu byl v Sasku i alpských zemích řešen vybíjením domácích zlatých nominálů. Zatímco v Sasku a Tyrolsku byl vzorem rýnský zlatý, v rakouských zemích se vyráběly vedle rakouských zlatých také rakouské dukáty. Vzory pro regionální ražbu zlatých mincí nám zřejmě také ukazují, jakou pozici ve směnném styku té které země měly oba hlavní zlaté nominály. Zemská zlatá ražba však pro nedostatečné domácí zásoby drahého kovu nevyřešila problém dostatečného počtu nominálově silných mincí v peněžním oběhu, i když jejich postavení ve směnném styku regionálních oblastí i vůči vlastním zemským stříbrným mincím nebylo bezvýznamné. Ač byla ražba zlatých mincí v jednotlivých zemích nesporným přínosem pro peněžní styk, pro omezenou produkci nemohla uspokojit v plném rozsahu potřebu většího počtu nominálově silných mincí v peněžním oběhu. Druhá možnost se nabízela ve využití zdrojů stříbra, které na některých místech mohly poskytnout spolehlivou základnu pro výrobu mincovních nominálů takové hodnoty, aby byly schopny doplnit nepostačující množství mincí zlatých. Z tohoto hlediska je zapotřebí posuzovat příklad tyrolského zlatého i saského zlatnickového groše, jejichž výrobou dospěly snahy v mincovní vývoji druhé poloviny 15. století k reálné podobě. Zatímco poměrně nízká produkce nových hrubých stříbrných mincí v Tyrolsku nemohla výrazněji působit na změnu dosavadních mincovních systémů v širším okruhu, v případě Saska početná ražba zlatnickového groše ukázala možnosti dalšího vývoje. Zavedení ražby stříbrného zlatého v Tyrolích a zlatnickového groše v Sasku vyjadřovalo plnohodnotný vztah především k rýnskému zlatému, jehož pohyb v jakostních a hmotnostních hodnotách nesvědčil o velké stabilitě, kterou se naopak vyznačoval uherský dukát. Stálost uherského dukátu, podložená i poměrně značnou produkcí, která patrně uspokojovala požadavky na hodnotný směnný prostředek uvnitř uherského státu i potřeby zahraničního peněžního styku, mohla být rozhodujícím momentem při úvahách o výrobě hrubé stříbrné mince v Uhrách na přelomu 15. a 16. století; v peněžním styku uherského státu se potřeba doplnění počtu obíhajících zlatých mincí nepociťovala tak naléhavě jako v jiných zemích, a proto se asi i ustoupilo od uvažované realizace výroby hrubé stříbrné mince v kremnické mincovně a zůstalo jen při ražbách, které můžeme v nejlepším případě označit za pokusné, vzorové ražby bez běžné platební funkce.<sup>159</sup> Při našem zpětném pohledu můžeme také konstatovat, že postupně a ve vývojovém sledu, mnohdy nejen s pozitivními, ale i negativními výkyvy, se v tomto přípravném údobí s většími či menšími úspěchy vytvářely předpoklady k postupnému vybudování stabilnějšího systému nového vedoucího stříbrného peněžního nominálu, který by svým vztahem k mincím zlatým – především však k rýnskému zlatému – co nejlépe vyhovoval potřebám peněžního styku nejen v místním směnném okruhu na území jednotlivých státních útvarů, ale také potřebám mezinárodního obchodu, peněžního

<sup>158</sup> Srov. k tomu SCHALK, C.: Die österreichischen Goldgulden, s. 269, 270 a 271; CAHN, J.: Der Rappenmünzbund. Eine Studie zur Münz- und Geschichte des oberen Rheinthaales. Heidelberg 1901, s. 112. Některé Schalkovy údaje se v jednotlivostech nepatrně liší od údajů Cahnových díky zaokrouhlování.

<sup>159</sup> Tuto myšlenku vyslovujeme jako pracovní hypotézu, jejíž potvrzení bude nutno ověřit podrobnějším zkoumáním. – Srov. k tomu náš výklad na s. 85–86.

styku mimo hranice státních celků. Byl to však dlouhodobý vývojový proces, který svou výslednou podobu nalézal až v průběhu 16. století. Realizace mnohých mincovních úprav závisela na možnostech surovinových zdrojů, především stříbra a zlata. Ekonomická potřeba ražby většího množství kvalitních mincí, promítající se také do rozšiřování nominálové skladby mincovních systémů, kladla na tyto zdroje nemalé nároky. Oprávněné požadavky na mincovní výrobu se však nejednou dostávaly do rozporné situace právě pro nedostatečné zásoby drahého kovu, které nikoliv všude a v každé době byly schopny pokrýt tuto poptávku.

## II

**Situace v českém mincovnictví po r. 1450. – Ražba pražských grošů Ladislava Pohrobka. – Těžba stříbra v kutnohorských dolech. – Obchodní styky se zahraničím a české peněžní hospodářství v tzv. šinderlinkovém údobí. – Snahy Jiřího z Poděbrad o zkvalitnění české mincovní výroby i ražby mincí v okolních zemích. – Memorandum A. Mariniho o nápravě českého mincovnictví a jeho výklad o kupectví. – Městská mincovna v Chebu, ražba mincí Zelenohorskou jednotou a mincovní oprávnění Jana z Rožmberka. – Nástin mincovního vývoje na Moravě, ve Slezsku a Horní Lužici. – Česká mincovní reforma, provedená mincovním řádem Jiřího z Poděbrad dne 5. června 1469.**

Kolem poloviny 15. století se vnitřní situace v naší zemi začala uklidňovat zásluhou Jiřího z Poděbrad, zvoleného roku 1452 za zemského správce. Jeho přičiněním byl uveden na český trůn Ladislav Pohrobek (1453–1457), který svou vládu opíral o Jiříkovo správcovství, promítající se do snah o konsolidaci vnitřních poměrů, zavedení pořádku, zvýšení hospodářské síly země i posílení mezinárodního postavení českého státu. O uskutečnění těchto záměrů usiloval Jiří z Poděbrad i po roce 1458, kdy se stal českým králem. Mezi nimi naléhavým úkolem bylo i vyřešení mincovních problémů.

Situace v českém mincovnictví nebyla v této době zvláště uspokojivá a promítala se i do nesnází peněžního styku. Ražba vedoucího českého stříbrného nominálu, pražského groše, již dříve ustala a ani v polovině 15. století nebyla obnovena jeho výroba.<sup>160</sup> Jediná česká královská mincovna v Kutné Hoře razila pouze drobné mince na čtyřhranném střížku, peníze se lveš a haléře s korunou; potřebu stříbrných mincí vyšší nominální hodnoty měla pokrývat zásoba pražských grošů se jménem Václava IV. a jeho předchůdců, které v peněžním oběhu doplňovaly grošové mince míšeňské a hessenské.<sup>161</sup> Kromě nich se dostávaly do našeho peněžního oběhu také cizí drobné mince, hlavně fenikové ražby z rakouských a bavorských zemí. Patrně okolo roku 1450 byla u nás provedena mincovní úprava, která se týkala tehdy vyráběných drobných mincí určitým zlep-

<sup>160</sup> SMOLÍK, J.: Pražké groše a jejich díly (1350–1547). Praha 1894, s.24 sl.; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Numismatické památky doby husitské. ČNM 120, s. 20; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 157 a 162–164.

<sup>161</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 35.

šením jejich kvality a jež se navenek projevila změnou jejich čtyřhranného tvaru v kruhový.<sup>162</sup> Předpokládá se, že se tato mincovní úprava týkala především peněz se lvem, i když nelze vyloučit obdobnou změnu i u haléřů s korunou, pokud se tak ovšem nestalo až po roce 1450.<sup>163</sup> Od této předpokládané úpravy našich drobných mincí<sup>164</sup> se neuskutečnila v českém mincovnictví do roku 1458, kdy se stal Jiří z Poděbrad českým králem, žádná významná změna.

Při pohledu na toto údobí nelze opomenout existenci pražských grošů Ladislava Pohrobka, které jsou známy v malém počtu kusů. Dosavadní numismatické zkoumání některé z nich považuje za pravé, jiné pokládá za falza, že byla zhotovena později. Údaj z 15. června 1454<sup>165</sup> opravňuje soudit, že Ladislav Pohrobek razil pražské groše asi jen výjimečně, buď téhož roku 1454 či v době korunovace v říjnu 1453.<sup>166</sup> Jiné názory nevylučují jejich dodatečné zhotovení spolu s pozdějšími pražskými groši Jiřího z Poděbrad s ohledem na příbuznost ryteckého ztvárnění razidel, kterou můžeme sledovat na dochovaných pražských groších obou panovníků.<sup>167</sup> Připustíme-li – se zřetelem k výsledkům dosavadního numismatického bádání – pravost ražby alespoň části známých pražských grošů Ladislava Pohrobka, nemohlo jít o skutečné obnovení výroby pražského groše v plném rozsahu. Spíše se jednalo o příležitostnou ražbu, pro kterou mohla být podnětem nějaká důležitá událost. Přihlédneme-li k existenci tlustého groše Ladislava Pohrobka, takovou příležitostí nejspíše mohla být Ladislavova korunovace na konci měsíce října roku 1453.<sup>168</sup> Podle našeho soudu je totiž pravděpodobné, že zavedení pravidelné ražby pražských grošů Ladislava Pohrobka by neopomenul uvést mincovní řád Ji-

<sup>162</sup> Přímé zprávy a konkrétní údaje o této mincovní úpravě či reformě, jak se někdy také nazývá, nemáme. Její uskutečnění i časové zařazení se odvozuje od znění královského patentu, vydaného 2. ledna 1460 („... aby byly brány ty peníze s přísadou stříbrnou, kteréž v oběhu byly před desíti léty...“). – Srov. k tomu PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě IV/2. Praha 1860, s. 124–125; SMO-LÍK, J.: Pražské groše, s. 33; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 212; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 35 – Rozpoznání těchto mincí se zřetelem na identifikační obtíže v rozsáhlém množství kruhových peněz se lvem a haléřů s korunou tohoto období, obrazově vlastně totožných, není ovšem snadné. Pokusili se o to K. CASTELIN (Česká drobná mince, s. 212–213) a P. RADOMĚRSKÝ (Nález Králův Dvůr, s. 120–121).

<sup>163</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 212 a 218. – Pochybnosti o datování této úpravy kolem r. 1450 vyslovil také VESELÝ, S.: K 500. výročí dokončení mincovní reformy Jiřího z Poděbrad, s. 50.

<sup>164</sup> Srov. k tomu NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 35; autorka nevylučuje možnost vročení této úpravy v rozmezí sklonku čtyřicátých až počátku padesátých let 15. věku.

<sup>165</sup> STERNBERG, K.: Umrise einer Geschichte der böhmischen Bergwerke I, 2. oddíl. Urkundenbuch zur Geschichte der böhmischen Bergwerke. Prag 1837, s. 112–116, listina č. 79 (zvl. s. 114).

<sup>166</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Numismatické památky, s. 20; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 217; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 37.

<sup>167</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 46.

<sup>168</sup> NEMEŠKAL, L.: Die Wiederaufnahme der Prägung, s. 255.

řího z Poděbrad z 5. června 1469.<sup>169</sup> Pražský groš Ladislava Pohrobka vážil cca 2,700 g a měl ryzost asi 0,600 nebo o něco vyšší;<sup>170</sup> obsahoval tedy okolo 1,620 g stříbra.

I když se zdá, že v padesátých letech 15. věku můžeme spatřovat ve finanční situaci českého státu některé konsolidační momenty, které se projevovaly i v peněžním styku po r. 1450 přiměřeným množstvím drobných mincí,<sup>171</sup> pro zlepšení celkové ekonomické situace bylo nutné přistoupit k zásadní úpravě české mincovní výroby, zamyslet se nad vhodností nominálové struktury, v níž dosud chyběl vedoucí stříbrný nominál, pražský groš.

Hlavní základnou české mincovní výroby po celé 15. století bylo stříbro kutnohorských dolů, kde byla umístěna jediná česká vládní mincovna. Těžba stříbra zde neustala ani v údobí husitské revoluce, ale pro vyřazení většího počtu dolů z provozu byla však poměrně nízká. Proto se usilovalo o obnovení těžební činnosti v celém kutnohorském důlním okrsku; od padesátých let se postupně zahajovalo dolování ve všech stříbrných a kyzových pásmech.<sup>172</sup> Obnova kutnohorské těžby stříbra a její další rozvoj narážely na nemalé problémy, které netkvěly jen v technických nesnázích hlubinné těžby, ale také v nedostatku provozního kapitálu.<sup>173</sup> Snaha o zvýšení výtěžků kutnohorského stříbra nepřinesla očekávané výsledky ihned, i tak však můžeme předpokládat, že v šedesátých letech 15. věku zde byla důlní činnost rentabilní.<sup>174</sup> Údobí obnovy těžby stříbra v kutnohorské důlní oblasti zřejmě skončilo kolem poloviny šedesátých let a dobré výnosy v roce 1468 se staly výchozím mezníkem tzv. druhého rozkvětu těžby stříbra v Kutné Hoře.<sup>175</sup> Pro českou mincovní výrobu byl pozitivní vývoj kutnohorské stříbrné těžby velmi důležitý, neboť byla přirozenou základnou české mincovní produkce, kterou výnosy stříbra ovlivňovaly. Vedle důlního stříbra nebyl zanedbatelným zdrojem suroviny pro výrobu mincí pagament, zvláště peněžní. Tuto možnost musíme brát v úvahu v době, kdy jen zvolna postupující obnova kutnohorských dolů se promítala do stoupající těžby stříbra. I tak však patrně

<sup>169</sup> Úvodní část tohoto mincovního řádu zní: „Ačkoliv nám to v velikú újmú a škodú přijde a že předci naši ciesař Sigmund, král Albrecht, král Ladislav slavné paměti, toho sú neučinili: a my činiece veliké a znamenité náklady pro korunu královstvie tohoto, v tom užitku nic hleděti nechceme, a pro obecné dobré královstvie našeho tuto věc vám učiniti chceme s radú naší...“. Archiv český IV. (ed. F. Palacký). Praha 1846, s. 437. – Pokud jde o zavedení ražby pražských grošů Jiřího z Poděbrad, mincovní řád stanovil, že mají mít tolik přísady, jako pražské groše Václava IV., tj. stejnou jakost. O pražském groši Ladislava Pohrobka tam není žádné zmínky. Lze si tedy položit otázku, zda úvodní pasáž mincovního řádu Jiřího z Poděbrad připomíná jen, že Zikmund, Albrecht a Ladislav Pohrobek nevydali žádný mincovní řád, či zda není možný výklad, že v údobí jejich vlády se pražské groše nerazily.

<sup>170</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 219.

<sup>171</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 215 a tamže pozn. 6; JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel in der Hälfte des 15. Jahrhunderts. Historica 4. Praha 1962, s. 54.

<sup>172</sup> KOŘAN, J.: Dějiny dolování v rudním okrsku Kutnohorském. Praha 1950, s. 9.

<sup>173</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce a oběhu stříbra v době Jiřího z Poděbrad. ČsČH 21, 1973, s. 241.

<sup>174</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 242.

<sup>175</sup> KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 109 a 116; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 39; HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 244–245.

do šedesátých let užití pagamentu pro výrobu mincovní slitiny nedosáhlo zvláště pozoruhodného množství.<sup>176</sup> Do té doby se vykupoval peněžní pagament pouze v Kutné Hoře, pak ovšem se neplatné mince směňovaly nejen v Praze, ale také v dalších královských městech.<sup>177</sup>

Jedním z důležitých úkolů, jež měly posílit hospodářskou prosperitu země a jehož úspěšné řešení záviselo na stabilitě české měny, byl rozvoj obchodu, zvláště zahraničního. I v této oblasti však šlo hlavně o obnovu a prohloubení obchodního ruchu, neboť ani husitskou revolucí se nepřerušil obchodní styk Čech s cizinou, i když se omezil.<sup>178</sup> Stejně tak ani útlum tranzitního obchodu přes Čechy neznamenal zánik českého zahraničního obchodu.<sup>179</sup> K rozšiřování obchodních styků Čech se zahraničím došlo vlastně již v letech po bitvě u Lipan roku 1434; politický neklid v Čechách ve čtyřicátých letech sice vyvolal retardaci tohoto pozitivního vývoje, ale od počátku padesátých let intenzita obchodních styků opět vzrůstala.<sup>180</sup> Tehdy měli vedoucí postavení ve středoevropském obchodu Norimberčané, kteří se kolem poloviny 15. století zajímali spolu s jinými hornoněmeckými obchodníky o obchodní kontakty s Čechami.<sup>181</sup> Důležitým impulsem snah o rozšíření obchodních styků jižního Německa s Čechami byl zájem o české stříbro, jehož výtěžky v Kutné Hoře pozvolna stoupaly a také možnost získat důležité postavení v celém českém obchodu s kovy.<sup>182</sup>

Jinou rozšířenou formou obchodních kontaktů Čech se zahraničím byl v tomto období pohraniční obchod, jehož prostřednictvím se k nám dostávaly cizí mince.<sup>183</sup> V jižních oblastech země, sousedících s bavorským a rakouským územím, se tak v nemalé míře objevovaly především drobné mince fenikového typu. Mezi nimi se vyskytovaly i nekvalitní feniky, jejichž znehodnocení dostoupilo v bavorském a rakouském prostoru vrcholu v tzv. šinderlinkovém období, tj. v rozmezí let 1457–1460.<sup>184</sup> Při dalším užívání v peněžním styku pak tyto mince pronikaly dále do vnitrozemí. Jejich značný podíl mezi drobnými mincemi, obíhajícemi v českých zemích v období let 1450–1469/71 zcela výstižně ukazuje rozbor nálezů mincí.<sup>185</sup> Mezi standardními stříbrnými nominály, groši, se vedle

domácích pražských grošů (nejmladších se jménem Václava IV.) vyskytovaly grošové ražby cizí, zvláště míšeňské.<sup>186</sup>

Méněhodnotné cizí drobné mince nepříznivě ovlivňovaly peněžní hospodářství země. Proti jejich pronikání se v padesátých letech činila různá opatření a vyslovovaly zákazy, které vyvrcholily začátkem roku 1458 přibitím nekvalitních cizích drobných mincí na pranýř a současně se pod přísnými tresty zapovědělo cizím obchodníkům přijíždět s nimi do Čech a používat je v peněžním styku.<sup>187</sup> Toto nařízení však neplatilo ani rok, neboť na podzim roku 1458 přijal z Rakous Jiří z Poděbrad 16.000 zlatých, vyplacených v rakouské méněhodnotné drobné fenikové minci.<sup>188</sup> Přemincování těchto nekvalitních peněz v hodnotnější drobnou minci domácí se považovalo za ztrátovou akci, a proto se povolil jejich oběh.<sup>189</sup> Tímto rozhodnutím se situace v našem peněžním styku opět zhoršila, neboť se dovolil oběh nejen méněhodnotných drobných fenikových mincí, vyplacených z Rakous Jiřímu z Poděbrad, ale i ostatních, které již byly v zemi nebo se k nám znovu dostávaly. Příliv nekvalitních feniků z rakouských i bavorských zemí signalizoval i u nás nebezpečí podobné inflace drobné mince, která se v této době povážlivě rozrůstala právě v rakouském a bavorském regionu. Svědčí o tom řada údajů, dokládajících nespokojenost v našem peněžním styku, neboť při placení se požadovaly starší i lepší druhy mincí, ať již vyšších či nižších nominálních hodnot.<sup>190</sup> Neúnosný stav nebylo dobře možné řešit pouze jednostrannou úpravou kvality vyráběných českých mincí. Bylo nutné přistoupit k nápravným opatřením i v sousedních zemích. Tento cíl sledoval i Jiří z Poděbrad na schůzce s bavorskými a falckými knížaty 17. října 1459 v Plzni, při níž se domluvilo projednat soudobé složité peněžní poměry v českých, rakouských a bavorských zemích při setkání v Chebu 11. listopadu 1459.<sup>191</sup> Z chebského setkání však nezešlo žádné zásadní stanovisko k peněžním problémům a patrně se o této otázce vůbec nejednalo.<sup>192</sup> Po návratu z Chebu se Jiří rozhodl zakročit proti obíhajícím cizím méněhodnotným mincím. Dne 1. prosince 1459 se zakázalo přijímat v peněžním styku cizí znehodnocené mince a vyvázat peníze za hranice

<sup>176</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 248.

<sup>177</sup> URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad (Léta 1460 až 1464). Praha 1962, s. 208; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 229–237.

<sup>178</sup> WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s. 892; JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. Praha 1955, s. 17; t ý ž: Der böhmische Aussenhandel, s. 43.

<sup>179</sup> JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu, s. 18; t ý ž: Der böhmische Aussenhandel, s. 45.

<sup>180</sup> JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 47–51. — Srov. k tomu také TOMEK, W. W.: Dějepis města Prahy VIII. Praha 1891, s. 405, a JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu, s. 25.

<sup>181</sup> JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu, s. 21; t ý ž: Der böhmische Aussenhandel, s. 52.

<sup>182</sup> JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu, s. 21; HOUDKOVÁ, J.: Obchod s kutnohorskou mědí v druhé polovině 15. století. Příspěvky k dějinám Kutné Hory 1, 1960, s. 99 násl.; JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 52–53; HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 242.

<sup>183</sup> JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 54.

<sup>184</sup> Srov. k tomu výše s. 71–74.

<sup>185</sup> Srov. k tomu NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 51, diagram 1.

<sup>186</sup> Viz NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 51.

<sup>187</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 48; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 221 a 225; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 37; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 205.

<sup>188</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 46 a 48; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 32–33; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 225; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 37; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 205.

<sup>189</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 48; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 32–33; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 37; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 205.

<sup>190</sup> Archiv český IX (ed. J. KALOUSEK). Praha 1889, s. 309; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 31–32; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 226; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 37–38.

<sup>191</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 102; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský III, Praha 1930, s. 563–564; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 226 a 227; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 38.

<sup>192</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 102–103; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 226–227; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 37.

českého státu.<sup>193</sup> Na sněmu, který se sešel 19. prosince, vyzněla jeho jednání ještě před koncem roku 1459 v obdobné rozhodnutí, kterým se dále nedovoloval vývoz zlata a stříbra ze země a zahraničním obchodníkům se přikazovalo platit zlatem a stříbrem podle hmotnosti nebo starými a většími druhy mincí; dne 2. ledna 1460 bylo pak toto usnesení rozesláno jako celostátně platné nařízení.<sup>194</sup>

Pro ozdravení situace v našem peněžním oběhu bylo toto nařízení základní nutností; bylo však jen dílčím přínosem, který pouhým zákazem oběhu méněhodnotných cizích mincí nevyřešil problémy našeho peněžního styku beze zbytku. Při platbách nebyly k dispozici v dostatečném množství pražské groše a rovněž se pociťoval nedostatek dobrých domácích mincí nižších nominálních hodnot.<sup>195</sup> Proto se 12. června 1460 rozhodlo přistoupit v kutnohorské mincovně k výrobě nového dobrého peníze s českým lvem, který se však svou vnější podobou nelišil od dříve ražených.<sup>196</sup> K obnově ražby pražského groše však ani tehdy nedošlo, především proto, že těžební výnosy kutnohorských dolů dosud neposkytovaly dostatečné množství stříbra pro zahájení jeho výroby.<sup>197</sup> Situace v zásobování kutnohorské mincovny důlním stříbrem z místních zdrojů se sice postupně zlepšovala, i tak však nestačila v plném rozsahu pokrýt potřebu.<sup>198</sup> Proto při provádění mincovní úpravy v polovině roku 1460 se počítalo také s pagamentem, především peněžním, jehož použití jako suroviny pro mincovní výrobu v této době nebylo možné pominout. Již na počátku roku 1460 byly v Praze i v dalších královských městech otevřeny směnárny, v nichž se vyměňovaly neplatné mince, převážně drobné, které pak v podobě peněžního pagamentu sloužily jako surovina k výrobě mincovní slitiny pro ražbu nových mincí.<sup>199</sup> Mincovní úprava

či reforma v r. 1460, jak je někdy nazývána,<sup>200</sup> se v poslední době spojuje s možnou účastí Antonia Mariniho, rádce krále Jiřího.<sup>201</sup> Tento názor je možno považovat za pravděpodobný, neboť A. Marini byl v Praze již na podzim roku 1459<sup>202</sup> a zmínky o směnárnách mincí, které byly zřízeny v r. 1460 v nemalém počtu, můžeme nalézt v jeho spise, psaném o několik let později.<sup>203</sup> O výrobních údajích pro ražbu nových peněz se lvem z roku 1460 postrádáme z dostupných písemných pramenů bližší informace.<sup>204</sup> Podle propočtů J. Háskové měl peněz se lvem v roce 1464 hmotnost jednou 0,448 g (jakost 0,217), podruhé pak 0,444 g (jakost 0,279).<sup>205</sup> Z těchto dílčích zjištění můžeme zřejmě usuzovat, že hmotnost i jakost peněz se lvem mohla již při výrobě kolísat jak před rokem 1464, tak i po tomto roce. Pro nedostatek písemných pramenných podkladů zůstává nadále otázkou, jaké základní výrobní hodnoty byly při úpravě peněz se lvem stanoveny v roce 1460 a zda a v jakém rozpětí byla povolena odchylka od těchto hodnot při jejich vybíjení. Pokud se s náležitou přesností postupovalo při zpracování peněžního pagamentu v mincovní slitinu, pak by ani kvalita použitého pagamentu nemohla ovlivňovat variabilitu hmotnostních a jakostních hodnot zhotovených mincí.<sup>206</sup> Zlepšení jakosti českých peněz se lvem můžeme snad předpokládat až v druhé polovině šedesátých let.<sup>207</sup>

Tehdy se však neobnovila výroba standardního stříbrného nominálu, pražského groše, jehož pravidelné vybíjení by zlepšilo situaci v peněžním styku. O jeho každoroční průběžné ražbě se asi uvažovalo již kolem roku 1454<sup>208</sup> a v letech pozdějších, kdy se při různých příležitostech projednávaly mincovní otázky, i po roce 1460, při kritice nekvalitní ražby českých drobných mincí.<sup>209</sup>

<sup>193</sup> Archiv český V (ed. F. PALACKÝ). Praha 1862, s. 281; PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 124; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 227; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 37; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 205.

<sup>194</sup> Archiv český IV, s. 434; PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 124–125; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 35; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 228–229; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 205–206.

<sup>195</sup> MAULE, Z.: Ochrana měny v minulosti. NumL 2, 1947, s. 53; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 229; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38.

<sup>196</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 125; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 230; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38.

<sup>197</sup> Mikuláš Dačický (Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I, ed. dr. A. REZEK. Praha 1878, s. 38) se zmiňuje o tom, že Jiří z Poděbrad začal v r. 1460 razit v kutnohorské mincovně pražský groš s devítiletým obsahem stříbra, tj. o jakosti 0,563; jde o Dačického omyl, neboť ražba pražských grošů se jménem krále Jiřího se zahájila vyhlášením mincovní reformy v roce 1469. Rovněž R. URBÁNEK (Věk poděbradský IV/2, s. 206) na základě Dačického soudí, že se s ražbou pražských grošů Jiřího z Poděbrad začalo v r. 1460. — Srov. k tomu CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 230 až 231.

<sup>198</sup> Srov. k tomu výše s. 95. — Viz také URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 208 a HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 244.

<sup>199</sup> Archiv český V, s. 147; PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 125; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 230; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 206; HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 249.

<sup>200</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 248–249.

<sup>201</sup> URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 218 a 221; HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 248–249.

<sup>202</sup> URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 217.

<sup>203</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách psaná asi léta 1463. ČCM 2, 1828, č. 3, s. 3–20, zvl. s. 18.

<sup>204</sup> O typové roztřídění těchto mincí se pokusil CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 231–233. — Srov. k tomu RADOMĚRSKÝ, P.: Nález Králův Dvůr, s. 122.

<sup>205</sup> Srov. k tomu HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 250 až 251. Autorka při propočtu použila konkrétní údaje z dochovaných verkových register kutnohorské mincovny z r. 1464 (dva týdny: Jubilate a Cantate). — Námí uvedené hmotnostní a jakostní údaje se poněkud liší od číselných hodnot ve studii J. Háskové. Odchylky vyplývají z toho, že jsme zaokrouhlovali výsledky J. Háskové v poznámkách 82–84 na s. 251.

<sup>206</sup> K otázce dodržení předepsané jakosti při výrobě jednotlivých druhů mincí viz alespoň z poslední doby NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. a NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chýňavě, s. 267 a tam citovanou starší literaturu. — Viz též NEMEŠKAL, L.: Výroba mincí v kutnohorské mincovně v prvním období české tolarové ražby a její surovinové zdroje (1543–1561). In: NumSb 17. Praha 1986, s. 60, a NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. — MICHÁLEK, J. — NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 85–86.

<sup>207</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 251.

<sup>208</sup> STERNBERG, K.: Umrisse-Urkundenbuch, s. 112–116.

<sup>209</sup> Archiv český IV, s. 102–105; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 33; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 234–235; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38; HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k otázce produkce, s. 250–251.

Jednou z důležitých úvah o zlepšení české mincovní výroby v tomto údobí byl patrně traktát Antonia Mariniho, rádce Jiřího z Poděbrad. Byla to jedna z odpovědí na sedm otázek českého krále, které se považovaly za základní problémy zlepšení stavu Českého království. Mariniho memorandum o nápravě českého mincovnictví se nám sice nedochovalo, ale z jeho známého pojednání o kupectví, datovaného k roku 1463, je možno soudit, že je Marini králi Jiřímu předložil.<sup>210</sup> Odtud se také dovídáme, že Mariniho stanovisko k nápravě českého mincovnictví a peněžním otázkám předcházelo výkladu o kupectví, bylo tedy napsáno před rokem 1463.<sup>211</sup>

Pro poznání našich mincovních poměrů v této době a posouzení názoru na jejich řešení by mělo přímé zkoumání Mariniho traktátu o českém mincovnictví nespornou závažnost. V době působení v Čechách byl Antonio Marini nazýván „mistrem hor tohoto království a mincí“, což svědčilo o tom, že byl v otázkách hornictví a mincovnictví uznávaným odborníkem.<sup>212</sup> I když Mariniho pojednání nemáme k dispozici, o jeho názorech na řešení některých problémů českého mincovnictví si můžeme učinit alespoň částečnou představu z dochovaného výkladu, v němž Marini předložil návrhy na zlepšení našeho obchodu, zvláště zahraničního. Za jeden z hlavních předpokladů rozvoje obchodních styků považoval uspořádané mincovní poměry, a proto se na několika místech traktátu o kupectví zmínil o problémech českého mincovnictví a jejich řešení.

Zásadní koncepce Mariniho projektu o zahraničním obchodu má úzký vztah k českému mincovnictví ještě v jedné důležité souvislosti. Marini totiž pojednává především o dovozu produktů ze zahraničí a vůbec se nezmiňuje o vývozu zboží z českých zemí. Z takto formulovaného předpokladu oživení českých obchodních styků jednoznačně vyplývá závěr o pasívním obchodním postavení českých zemí vůči cizině, které mohlo být vyváženo především exportem českého stříbra.<sup>213</sup> Vzhledem k dlouholetým přímým zákazům vývozu důlního stříbra ze země nemohlo jít v žádném případě o přímý export vytěženého stříbra, nýbrž se zřejmě počítalo s tím, že dovoz zboží se zaplatí dobrou českou stříbrnou mincí. V návrhu Antonia Mariniho se rovněž počítalo s ražbou českých zlatých mincí.<sup>214</sup>

Z našeho pohledu je v Mariniho úvaze o zlepšení českého obchodu důležitá také pasáž o založení obchodní společnosti, kterou – pokud by pro tento záměr nenalezl Jiří z Poděbrad náležitě pochopení v českém prostředí – měl sám financovat a podporovat poskytnutím úvěru.<sup>215</sup> Možnost finančního krytí této akce spatřoval Marini ve výrobě mincí

nižších nominálních hodnot.<sup>216</sup> Bylo běžnou praxí, že drobné mince obsahovaly menší množství stříbra, než jaké by měly mít ve stanoveném hodnotovém poměru vůči vyšším stříbrným nominálům. Tento rozdíl měl krytí zvýšené výdaje na jejich výrobu. Marini ve svém návrhu tedy počítal při vybíjení drobných stříbrných mincí s jejich nižší jakostí a rozdíl v obsahu stříbra měl nejen postačit na krytí výrobních nákladů, ale současně také uhradit panovníkovy výlohy, spojené s financováním obchodní společnosti.

Snahy o řešení peněžních a mincovních poměrů v našich zemích se odrazily i při dalších jednáních. Při setkání Jiřího z Poděbrad s polským králem Kazimírem v Hlohově v květnu r. 1462 byla jedním bodem programu jednání i kvalita mince a na pražských poradách v listopadu r. 1463 se uvažovalo o možnosti svolání říšského sněmu do Chebu v únoru r. 1464, na němž by se kromě jiného hovořilo o mincovních problémech celé říše římské.<sup>217</sup> Kritika neuspokojivé situace v našem peněžním styku odezněla i na českém sněmu roku 1465.<sup>218</sup> Naléhavě se ozývala potřeba obnovení výroby pražského groše, a proto 26. února 1467 dal Jiří z Poděbrad zapsat do desek zemských, že znovu zahájí ražbu pražského groše a opět ustaví úřad proběře.<sup>219</sup>

Kolem poloviny 15. století se v Čechách razilo vedle kutnohorské mincovny také na jiných místech. Na základě privilegia tehdy ještě římského krále Fridricha III. z 4. září 1444 se zhotovovaly mince v městské mincovně v Chebu, u nichž v rozmezí let 1444 – 1446 nelze vyloučit totožnost vnější podoby, zrna a stříže s tehdy produkovanou českou drobnou mincí.<sup>220</sup> Od roku 1446 se v Chebu razily opět dvoustranné haléře, na jejichž aversu byl městský znak a na reversu gotické písmeno E.<sup>221</sup>

V šedesátých letech 15. věku se v českém mincovnictví odrazila složitá situace, jež vznikla pro České království i Jiřího z Poděbrad jak ve vztazích k zahraničí, tak i uvnitř státu. Dne 28. listopadu 1465 se šlechtická opozice vůči Jiřímu sdružila v Zelenohorskou jednotu, podporovanou císařem Fridrichem III., který jí 21. února 1467 udělil právo razit v Plzni nižší peněžní nominály, obrazem, velikostí, jakostí i hmotností shodné

<sup>210</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 3–20; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 39; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 220–221.

<sup>211</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 7, 10 a 13; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 220.

<sup>212</sup> URBÁNEK, R.: Věk poděbradský III, s. 570, pozn. 1. – Viz též NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 41 a URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 217.

<sup>213</sup> JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 57–58.

<sup>214</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 10.

<sup>215</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 17–18; JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 55.

<sup>216</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 18. – Viz též URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 231.

<sup>217</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 181; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 234; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 38.

<sup>218</sup> Archiv český IV, s. 102 a 105; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 33; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 235.

<sup>219</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 34; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 236; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 39.

<sup>220</sup> SIEGL, K.: Geschichte der Egerer Münze. In: Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prag 1902, s. 132–133; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 209–210; t ý ž: Chebské mincovnictví v době grošové (1305–1520). In: NumSb 3, 1956, s. 93–94; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovnictví Jiřího z Poděbrad, s. 41.

<sup>221</sup> Srov. k tomu CASTELIN, K.: Chebské mincovnictví, s. 95 sl.

s běžnou drobnou mincí zemskou.<sup>222</sup> A je zřejmé, že šlechtická opozice využila poskytnutého mincovního oprávnění, i když pro vnější podobnost s vládními mincemi z kutnohorské mincovny i totožnost výrobních hodnot nemůžeme ražby Zelenohorské jednoty identifikovat v soudobém numismatickém materiálu.<sup>223</sup>

V této době usiloval i Jan z Rožmberka o možnost ražby vlastních mincí. Jednal o tom ještě před volbou Jiřího za krále českého v roce 1458, ale podařilo se mu získat pouze souhlas k výhodnému zpracování vlastních dodávek stříbra v mince.<sup>224</sup> V šedesátých letech 15. století Janovi z Rožmberka kutnohorská mincovna skutečně zpracovávala dodávané stříbro, když uhradil za jeho zmincování pouze mzdu pracovníkům v kutnohorské mincovně.<sup>225</sup> Svého cíle dosáhl až později. V obtížné situaci Jiřího z Poděbrad v druhé polovině šedesátých let Jan z Rožmberka zprvu podporoval českého krále a získal od něho v roce 1468 právo ražby mincí – grošů a peněz.<sup>226</sup> Ale ani tento významný ústupek neudržel jihočeského šlechtice mezi stoupenci Jiřího. V srpnu téhož roku přešel Jan z Rožmberka do řad opozice, seskupené v Zelenohorské jednotě.<sup>227</sup> V současné době nemůžeme bezpečně prokázat, zda Jan z Rožmberka použil oprávnění k mincovní ražbě; pokud se tak stalo, určitě nevybíjel pražské groše, ale jen malé mincovní nominály, jejichž vzhled se shodoval s vládními mincemi a proto je jejich rozpoznání velmi obtížné.<sup>228</sup>

Rovněž na Moravě se kolem poloviny 15. století změnila čtyřhranná

peníze v kruhové.<sup>229</sup> Důležitým mezníkem v mincovním vývoji tohoto údobí na Moravě bylo mincovní privilegium Ladislava Pohrobka z 19. července 1457, kterým se povolila ražba peněz a haléřů, při jejichž výrobě se měla dodržovat stanovená hmotnost a jakost.<sup>230</sup> V konkrétní podobě však tyto výrobní hodnoty nebyly v privilegiu vyjádřeny.<sup>231</sup> Nelze vyloučit, že s tímto privilegiem mohl souviset počátek ražby kruhových peněz a haléřů se šachovanou orlicí.<sup>232</sup> Ovšem svědectví nálezů podporuje soud, že teprve po mincovní úpravě v r. 1460 se v peněžním oběhu na Moravě výrazněji prosazovaly kruhové mince.<sup>233</sup>

Obdobně jako v Čechách, i na Moravě vyvolával nemalé nesnáze v peněžním styku oběh méněhodnotných cizích mincí, především drobných peněz fenikového typu rakouských a jihoněmeckých.<sup>234</sup> Královské nařízení z počátku roku 1460 se vztahovalo rovněž na Moravu a jeho konkrétní uplatnění se projednalo na sjezdu v Brně 24. května 1460.<sup>235</sup> Na rozdíl od Čech, kde výroba nového dobrého peněze s českým lvem byla v červnu r. 1460 svěřena pouze kutnohorské mincovně, na Moravě se v souvislosti s touto mincovní úpravou počítalo s decentralizací ražby a činností městských mincoven v Olomouci, Brně a Znojmě. Podobně jako české byly i moravské kruhové mince raženy jednostranně, od českých se však lišily obrazovým ztvárněním. Všechny měly obraz orlice, která u brněnských kruhových mincí byla šachovaná, kruhové mince

<sup>222</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 369; JEČNÝ, J.: Plzeňská mincovna. Plzeňsko 3, 1920, s. 11 (zvl. otisk); týž: Die Münzstätte in Pilsen. Der Münzensammler 1931, příloha k č. 12(48), s. 21; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 241; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41; BĚLOHLÁVEK, M.: Plzeňská kronika Šimona Plachého a její přínos pro numismatiku. In: Numismatika a regionální historie. Praha 1982, s. 19.

<sup>223</sup> Vyplývá to zřejmě z textu později vydaného mincovního řádu krále Jiřího z 5. června 1469: "... Item jakož někteří svévolně proti všemu právu nespravedlivě minci tepú a falšují, nám i všemu království k veliké škodě: takové všechny mince zapovídáme, aby brány nebyly..." (Archív český IV, s. 440). — Viz též CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 242; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41; BĚLOHLÁVEK, M.: Plzeňská kronika Šimona Plachého, s. 19–20.

<sup>224</sup> URBÁNEK, R.: Věk poděbradský III, s. 276. — Viz též CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 238; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41.

<sup>225</sup> Srov. k tomu Archív český XIV (ed. J. KALOUSEK). Praha 1895, s. 142, č. 1807 a s. 146, č. 1817; MAREŠ, F.: Rožmberské mincovnictví. PA 15, 1890, s. 283 násl.; LEMINGER, E.: Královská mincovna v Kutné Hoře. Praha 1912, s. 107; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 237.

<sup>226</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 240; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41.

<sup>227</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 471–472; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 243; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41.

<sup>228</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 240. — V poslední době předložil P. RADO-MĚRSKÝ (Dva zvrtočké nálezy a příspěvek k otázce rožmberského mincovnictví. In: NumSb 16. Praha 1983, s. 35–62, zvl. s. 51–60) možnost pokládat za rožmberské ražby z r. 1468 „neobvyklé kruhové peníze“ z doby Jiřího Poděbradského, které popsál a jejichž ikonografický a metrologický rozbor s úvahou o možnostech jejich bližší identifikace podal S. VESELÝ (Neobvyklé kruhové peníze z doby Jiřího Poděbradského. NumL 23, 1968, s. 97–100.) Do jaké míry je tento předpoklad oprávněný, bude muset prokázat teprve budoucí numismatické bádání.

<sup>229</sup> POŠVĚŘ, J.: Městská mince na Moravě v 2. pol. 15. století. In: Sborník I. numismatického symposia. Brno 1966, s. 116. — Datování změny moravských čtyřhranných mincí v kruhové nebylo jednotně časově vymezeno. Názory na počátek ražby moravských kruhových peněz se postupně vyvíjely, aniž by se dospělo k přesvědčivě určenému časovému zařazení. Uvažovalo se o čtyřicátých a padesátých letech 15. století i o údobí kolem roku 1460, respektive po tomto roce. Srov. k tomu především práce E. NOHEJLOVÉ-PRÁTOVÉ: Nález v Kyjově r. 1942. (Mince s IO). Příspěvek k moravskému mincovnictví 15. století. NČČsl 19, 1950, s. 113; Numismatické památky, s. 29; Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 41–42; K. CASTELINA: Morava nebo Slezsko? (Poznámky k nálezu mincí s IO v Kyjově). NumL 6, 1951, s. 69, pozn. 12; Moravské kruhové peníze 15. století. NumL 10, 1955, s. 148–150; Ještě k moravským kruhovým penězům. NumL 15, 1960, s. 133–135; a J. SEJBALA Příspěvek k moravskému mincovnictví 15. století. ČMorM 39, 1954, s. 96; Moravská mince doby husitské. Brno 1965, s. 290; Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, s. 60. — Tato závěrem citovaná publikace je vlastně doprovodným katalogem k numismatické expozici Moravského muzea v Brně a proto postrádá poznámkový aparát.

<sup>230</sup> POŠVĚŘ, J.: K 500. výročí brněnského mincovního privilegia. NumL 12, 1957, s. 93–96; týž: Brněnské mincovní privilegium z roku 1457. MNZ, s. 20; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 42; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 211; SEJBAL, J.: Moravská mince, s. 256 a 290; týž: Dějiny peněz na Moravě, s. 60.

<sup>231</sup> POŠVĚŘ, J.: K 500. výročí, s. 93; týž: Brněnské mincovní privilegium, s. 20.

<sup>232</sup> SEJBAL, J.: Moravská drobná mince grošového údobí. In: Sborník I. numismatického symposia 1964. Brno 1966, s. 113 a 206, tab. XII, č. 457 a 458; týž: Dějiny peněz na Moravě, s. 60. — Nelze bezpečně prokázat, že se s ražbou těchto mincí začalo již v roce 1457 či později před rokem 1460.

<sup>233</sup> SEJBAL, J.: Moravská mince, s. 290.

<sup>234</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny národu českého IV/2, s. 98; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 228; POŠVĚŘ, J.: Úprava mince r. 1460, s. 83; SEJBAL, J.: Moravská mince, s. 292.

<sup>235</sup> POŠVĚŘ, J.: Úprava mince r. 1460, s. 83; SEJBAL, J.: Moravská mince, s. 292.

znojmské a jihlavské<sup>236</sup> měly hladkou orlici, na jejímž prsním štítku bylo písmeno Z (Znojmo) nebo I (Jihlava). Možný počátek ražby brněnských kruhových mincí jsme připomenuli již dříve, výroba kruhových mincí ve Znojme začala okolo roku 1460 či v prvních letech sedmého desetiletí 15. věku<sup>237</sup> a vybití jihlavských kruhových peněz buď souběžně se znojmskými nebo o něco později.<sup>238</sup> Zatím není dobře možno rozlišit v numismatickém materiálu kruhové peníze z olomoucké mincovny, pokud se tam ovšem skutečně razilo.<sup>239</sup> S ohledem na jednoznačnou ražební provenienci kruhových peněz Znojma a Jihlavy (písmena Z a I), zůstávala by jediná možnost hledat je v některých typech kruhových peněz se šachovanou orlicí, jež ovšem razilo Brno.<sup>240</sup> V souvislosti s ražbou moravských kruhových peněz připojujeme alespoň krátkou zmínku o mincovním privilegiu císaře Fridricha III. z 19. června 1467, vydaném pro města Olomouc, Znojmo, Brno a Jihlavu jako spojence Zelenohorské jednoty, kterého patrně nebylo užito.<sup>241</sup> Z této doby známe také kruhový peněz s písmenem G na prsním štítku orlice, jehož vznik se spojuje s moravským městem Jemnicí<sup>242</sup> nebo se považuje za markraběcí brněnskou ražbu Jiřího z Poděbrad.<sup>243</sup>

Slezská mincovní výroba v průběhu historického vývoje neměla jednotnou organizaci pro celé území, neboť zde samostatně razila jak jednotlivá knížectví, tak i města.<sup>244</sup> Stejně tomu bylo ve Slezsku i kolem poloviny 15. století, kdy zde vyvrcholil již dříve započatý negativní proces v peněžním styku, který se projevoval zhoršováním kvality vyráběných drobných mincí, slezských haléřů.<sup>245</sup> Snahy o odstranění nedostatků ve slezské mincovní výrobě v průběhu čtyřicátých let 15. věku, o něž usilo-

<sup>236</sup> Jihlava nebyla v květnu r. 1460 vzpomenu jako městská mincovna. — Srov. k tomu URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 211; POŠVÁŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví na Moravě v 15. století. In: NumSb 7. Praha 1962, s. 173.

<sup>237</sup> POŠVÁŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 171, 172 a 183; t ý ž: Moravské mincovny, s. 121.

<sup>238</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Peníze města Jihlavy z poloviny 15. století. NumL 10, 1955, s. 3–4; POŠVÁŘ, J.: Městská mince v Jihlavě. NumL 12, 1957, s. 37 sl.; t ý ž: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 83; t ý ž: Moravské mincovny, s. 121.

<sup>239</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovní Jiřího z Poděbrad, s. 42; POŠVÁŘ, J.: Moravské mincovny, s. 83; SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě, s. 60.

<sup>240</sup> POŠVÁŘ, J.: Moravské mincovny, s. 83.

<sup>241</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Nález v Kyjově, s. 110; t á ž: Mincovní Jiřího z Poděbrad, s. 42; POŠVÁŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 173; t ý ž: Moravské mincovny, s. 42; SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě, s. 61.

<sup>242</sup> POŠVÁŘ, J.: Pokus o přidělení mince s písmenem G z 15. století. NumL 19, 1964, s. 20; t ý ž: Moravské mincovny, s. 134–135.

<sup>243</sup> SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě, s. 61. — J. Sejbal tuto minci nejdříve přičítal na Moravu, aniž by jednoznačně rozhodl o jejím bližším původu (Nová moravská městská mince z 15. století? MNZ 6, 1959, s. 31–33). Vedle možnosti považovat ji za městskou ražbu, připomenul tehdy i názor I. L. Červinky (Pražské groše a jejich drobné z nálezů moravských, rkp. Brno 1947, s. 52), který ji zařadil mezi jihlavské mince jako ražbu krále Jiřího z Poděbrad.

<sup>244</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: O slezském mincovnictví. NumL 6, 1951, s. 17. — Bohatost i členitost slezské mincovní výroby v této době nás přiměla k tomu, abychom v tomto přehledném pohledu na slezské mincovnictví sledovali jen základní momenty jeho vývoje.

<sup>245</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter. In: Codex diplomaticus Silesiae XIII. Breslau 1888, s. 72–76.

val v r. 1444 vzniklý hornoslezský svaz, nepřinesly potřebné zlepšení.<sup>246</sup> Z iniciativy vratislavského biskupa Petra a vévodkyně Markéty vznikla 2. srpna 1450 další slezská mincovní úmluva, ke které se připojila města v knížectví Vratislav, Svídnice-Javoru a Lehnice. Podle této dohody se měly po deset let razit haléře v jakosti 0,250 (tedy 4 lotové), aniž bychom věděli o stanoveném počtu kusů ze základní hmotnostní jednotky, tj. o průměrné hmotnosti jednotlivého kusu,<sup>247</sup> přičemž každému účastníku byl pro běžný rok stanoven počet 5000 hřiven haléřů, které směl vyrazit. Prosazení zásad jednotné mincovní výroby slezských haléřů v širším geografickém okruhu však znovu neuspělo, neboť touto úmluvou se řídila mincovní výroba v městech Svídnici a Lehnici a utvořený mincovní svaz se v r. 1452 rozpadl.<sup>248</sup> Nelze vyloučit, že na ztroskotání tohoto pokusu o zkvalitnění ražby slezských haléřů měla vliv odlišná situace v Horním Slezsku, kde ve stejné době měly vybité haléře jakost jen třílotovou (0,1875).<sup>249</sup>

Nová mincovní úmluva byla dojednána v lednu 1455 a 30. ledna téhož roku ji potvrdil český král Ladislav Pohrobek. Mezi účastníky dohody patřili vratislavský biskup Petr, hlohovský vévoda Vladko, hejtman vratislavský a svídnický Jindřich z Rožmberka, města Svídnice i Javor a Jiří z Poděbrad jako držitel území Minsterberska (nyní Zienbicka) a Kladska, která získal v roce 1454. Smlouva byla domluvena na deset let a počítalo se v ní opět s ražbou slezských haléřů o čtyřlotové jakosti (0,250), jichž 17 se mělo rovnat pražskému groši. Jednotlivým účastníkům mincovní úmluvy byla rovněž stanovena roční kvóta ražby ve výši 5000 hřiven; kromě Jiřího z Poděbrad ji patrně respektovala jen jednotlivá města v knížectví javorsko-svídnickém.<sup>250</sup> Po pěti letech se souhlasem českého krále Jiřího se 26. září 1460 dohodla města Svídnice a Vratislav o ražbě haléřů s jakostí 3 a půl lotu (0,21875), jejichž výroba znovu směřovala k zkvalitnění ražby drobných slezských mincí, uváděných do peněžního oběhu.<sup>251</sup> Ve srovnání s dřívějšími snahami podobného zaměření z r. 1450 a 1455 znamenala tato svídnicko-vratislavská úmluva při výrobě haléřů stejné kvality snížení zrna o 0,5 lotu.

Hlavní příčinou neutěšeného stavu peněžního hospodářství ve Slezsku byla v této době roztržičnost mincovní výroby. Zatímco v Dolním Slez-

<sup>246</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 77.

<sup>247</sup> Podle K. CASTELINA (Česká drobná mince, s. 220) šlo o polskou hřivnu o hmotnosti 187,04 g.

<sup>248</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 77–78.

<sup>249</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 55.

<sup>250</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 78; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: O kladském mincovnictví. In: Kladsko v historii českého státu. Praha 1947, s. 75; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 220; NECHANICKÝ, Z. — ŠAFÁŘ, O.: Kladské mincovnictví. Hradec Králové 1983, s. 17. — Nezdá se nám oprávněným soud F. FRIEDENSBURGA (Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 287–288), který na základě zřejmě tendenčně zaměřených kronikářských zpráv vyčítal Jiřímu z Poděbrad nekvalitní ražbu. Jako pán Minsterberska a Kladska od r. 1454 i později jako český král podporoval Jiří všechny jednání i úmluvy, které směřovaly ke zkvalitnění mincovní výroby slezských drobných mincí. Dokládá to nakonec i ověření Jiříkova kladského haléře kutnohorského typu, které provedli autoři práce o kladském mincovnictví; při jejich zkoušce se prokázala jakost 0,250, což odpovídá čtyřem lotům. (Srov. k tomu NECHANICKÝ, Z. — ŠAFÁŘ, O.: Kladské mincovnictví, s. 18, č. 8.).

<sup>251</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 78, 247 a 274.

sku se projevovaly alespoň dílčí snahy o zlepšení kvality ražených drobných mincí, haléřů, zůstávaly v Horním Slezsku tyto pozitivní záměry bez patřičné odezvy. Dospělo-li se na některých místech alespoň dočasně k ražbě slezských haléřů kolem 4 lotové jakosti, tj. 0,250, pak v Horním Slezsku jakost této drobné mince se pohybovala kolem 3 lotů (0,1875); o předepsané průměrné hmotnosti slezských haléřů jsme se nedozvěděli.<sup>252</sup>

Složitá situace, která se vytvořila v šedesátých letech 15. věku nejen kolem českého státu a krále Jiřího z Poděbrad, ale i ve vnitřních poměrech Českého království, odezněla i ve Slezsku a projevila se i v nevyřešených problémech mincovnictví této oblasti. I tak však je třeba říci, že v době, kdy Jiří z Poděbrad vstoupil do historie slezského mincovnictví, aktivně se snažil o jeho zlepšení, i když konkrétních pozitivních změn dlouhodobějšího charakteru ani on nedosáhl. A vyhlášení české mincovní reformy r. 1469 se již ve Slezsku nemohlo projevit, neboť tam se zmocnil vlády jako druhý český král Matyáš Korvín, který 21. května 1469 vtáhl do Vratislavi.<sup>253</sup>

V Horní Lužici razilo v průběhu druhé poloviny 15. století město Zhořelec peníze a haléře. Tehdejší městská ražba se opírala o mincovní oprávnění z 13. dubna 1330, které městu udělil český král Jan Lucemburský. Zhotovovaly se peníze a haléře, jejichž nominální hodnotu odlišovalo obrazové ztvárnění. Na nominálové určení zhořeleckých mincí, lišících se vnější podobou, však nepřevládá jednotný názor. W. Haupt za peníze považuje mince, které mají na jedné straně zkrácené znění jména města v podobě gor a na druhé straně českého lva a které byly raženy v malém počtu a později se i tavily pro získání suroviny k ražbě zhořeleckých haléřů; za haléře pak označuje mince, na jejichž jedné straně je také zkrácené označení města (gor), na druhé pak obraz svatováclavské koruny.<sup>254</sup> Při zpracování královského nálezu identifikoval P. Radoměřský jako peníz zhořeleckou minci, kterou W. Haupt považuje za haléř a jako haléř určil velmi vzácnou ražbu, která má na jedné straně písmeno g a na druhé straně svatováclavskou korunu.<sup>255</sup> V největším počtu se ve městě Zhořelci zhotovovaly ať již peníze či haléře (typ gor/koruna), jejichž původní jakost 0,333 brzy poklesla na 0,250, v roce 1465

<sup>252</sup> Hmotnostní údaje, které F. FRIEDENSBURG ve své práci zaznamenává u slezských ražeb tohoto období, jsou výsledkem jeho šetření a nikoliv předepsané průměrné hmotnostní normy pro jejich výrobu. Z hlediska našeho pracovního zaměření jsou právě tyto údaje pro nás především potřebné.

<sup>253</sup> FRIEDENSBURG, F.: *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, s. 84.

<sup>254</sup> HAUPT, W.: *Sächsische Münzkunde*, s. 79. — Řadu údajů a dat z historie městské mincovny ve Zhořelci zaznamenal R. JECHT (*Geschichte der Stadt Görlitz I. Görlitz 1926*, s. 264–272), jehož přínos pro poznání zhořelecké mincovní činnosti je často neprávem přehlížen.

<sup>255</sup> RADOMĚŘSKÝ, P.: *Nález Králův Dvůr*, s. 129, č. 16. — Ani v české numismatické literatuře nepřevládá naprostá shoda v nomenklатурním určení zhořeleckých mincí. Tak např. C. O. CASTELIN (*Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových*. NČČsl 8, 1932, s. 72) zhořelecké mince typu gor/koruna označuje jako haléře, ale O. MIKŠ (*Nález v Mělníku r. 1946*. NČČsl 19, 1950, s. 207) je určuje jako peníze (feniky). — Pro úplnost zde jen doplňuji, že bude třeba rozhodnout také o přidělení mince, kterou K. CASTELIN (*Česká drobná mince*, s. 81) považuje za haléř lužickoslezské mincovny z 15. století. Rozřešit tyto naznačené otázky bude úkolem budoucího numismatického bádání.

pak na 0,218 a později na 0,188.<sup>256</sup> Pro nízký obsah stříbra se na oběh těchto mincí množily v okolních zemích stížnosti, a proto bylo jejich užívání v peněžním styku v českých zemích zakazováno.<sup>257</sup> V době, kdy se Matyáš Korvín v bojích proti českému králi Jiřímu z Poděbrad zmocnil Horní Lužice, souhlasil s ražbou města Zhořelce a 28. června 1469 udělil dokonce mincovní oprávnění městu Budyšínu, které je však pravděpodobně neužívalo.<sup>258</sup>

V druhé polovině šedesátých let 15. věku se vystupňovaly obtíže Jiřího z Poděbrad a tím se i český stát dostal do složité situace. Po uvalení klatby na krále Jiřího koncem roku 1466 papež Pavel II. potvrdil Zdeňka ze Šternberka v březnu 1467 v postavení hejtmana Zelenohorské jednoty.<sup>259</sup> Opozice proti Jiřímu z Poděbrad sice početně vzrostla, ale i v následujících bojích zůstával český panovník nadále pánem situace. Do probíhajících událostí však zasáhl uherský král Matyáš Korvín, který v březnu roku 1468 vypověděl Jiřímu z Poděbrad válku a v boji získal i dílčí úspěchy, takže na konci roku 1468 nebylo postavení krále Jiřího dobré.<sup>260</sup> Na počátku roku 1469 Matyáš ve snaze rozhodnout probíhající válku ve svůj prospěch vtrhl do Čech, ale při postupu ve směru na Kutnou Horu byl vojskem českého panovníka obklíčen u Vilémova a od porážky ho uchránil pouze smír, který mu král Jiří velkoryse poskytl 28. února 1469.<sup>261</sup> Přijaté závazky však Matyáš nedodržel, a když mu předáci Jednoty Zelenohorské nabídli korunu, nechal se 9. května 1469 v Olomouci zvolit českým králem.<sup>262</sup>

Údiv pak vzbuzuje skutečnost, že za této složité situace se vydáním mincovního řádu na sněmu 5. června 1469 uskutečnila tolik potřebná česká mincovní reforma, která se stala významným mezníkem v dějinách českého mincovnictví.<sup>263</sup>

<sup>256</sup> HAUPT, W.: *Sächsische Münzkunde*, s. 79.

<sup>257</sup> Zhořelecké drobné mince se v nemalém množství objevovaly v našem peněžním oběhu. S ohledem na jejich nízkou kvalitu se na ně téměř v nepřetržitém sledu vyskytovaly stížnosti a jejich účast v našem peněžním styku byla zakazována. Na tomto místě připomínáme zde alespoň znění českého mincovního řádu z roku 1469, který je v posledním odstavci označil za „lehké“ mince a zakázal jejich oběh. (*Archiv český IV*, s. 440.)

<sup>258</sup> HAUPT, W.: *Sächsische Münzkunde*, s. 79.

<sup>259</sup> PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého IV/2*, s. 365–366 a 378; MACEK, J.: *Jiří z Poděbrad*. Praha 1967, s. 184–185 a 187–188.

<sup>260</sup> PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého IV/2*, s. 439–442; MACEK, J.: *Jiří z Poděbrad*, s. 193–195.

<sup>261</sup> PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého IV/2*, s. 485–489; MACEK, J.: *Jiří z Poděbrad*, s. 197–200.

<sup>262</sup> PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého IV/2*, s. 508–510; MACEK, J.: *Jiří z Poděbrad*, s. 206–207.

<sup>263</sup> Text mincovního řádu je neúplněji publikován v *Archivu českém IV*, s. 437–440. — Neúplně a s určitými odlišnostmi tento mincovní řád zveřejnil: VOIGT, M. A.: *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung, nebst einen kurzen Begriff des Lebens der Münzfürsten, und anderer, auf welche sie geprägt worden; mit eingestreuten historischen Nachrichten von dem Bergbaue in Böhmen II*. Praha 1772, s. 282–291, a CASTELIN, K.: *Česká drobná mince*, s. 251–253; nejdůležitější pasáže tohoto řádu lze nalézt i u SMOLÍKA, J.: *Pražské groše*, s. 34–35. — V dalším výkladu se opíráme o text mincovního řádu z roku 1469 v *Archivu českém IV*.

Vydaný mincovní řád totiž nebyl pouhou instrukcí pro ražbu mincí, neboť nejen ukončil dlouholeté přerušení výroby pražského groše, ale také ustavil širší nominálové rozvrstvení peněžního systému a snažil se řešit peněžní problémy českých zemí v širokém kontextu. Vyhlášená opatření nás proto opravňují hovořit o mincovní reformě, jež se měla stát základem ozdravení peněžního hospodářství v našich zemích.<sup>264</sup>

Mincovním řádem byla stanovena čtyřčlenná mincovní soustava, kterou tvořily: pražský groš, míšeňský (saský) groš, peníz a haléř. Nebyla tedy opětovně zavedena ražba českých zlatých mincí, jejichž výrobu před časem doporučoval Antonio Marini ve svém traktátu.<sup>265</sup> Vztah mezi grošovými nominály a dalšími mincemi peněžní soustavy byl určen tak, že pražskému groši se rovnalo 7 peněz nebo 14 haléřů (1 peníz = 2 haléřů)<sup>266</sup> a míšeňskému (saskému) groši pak 6 peněz či 12 haléřů.<sup>267</sup>

Pro ražbu mincí mincovní řád přímo neformuloval zcela jasné zásady, tj. v textu konkrétně nevymezil jejich hmotnost (počet kusů z hřivny) a jakost.<sup>268</sup> Podle znění příslušné pasáže mincovního řádu z roku 1469 měly mít nově ražené mince Jiřího z Poděbrad stejnou hmotnost a jakost, jako měly mince Václava IV. V převážné míře se usuzuje, že v této souvislosti by se mělo přihlížet k nejmladší známé mincovní úpravě za Václava IV.; zatím poslední údaje o ražbě mincí za Václava IV. máme k dispozici v úryvku mincovního řádu z r. 1407.<sup>269</sup> Z údajů, které jsou tam o ražbě mincí Václava IV. uvedeny, můžeme vypočítat, že pražský groš měl mít hmotnost (průměrnou) 2,651 g a při jakosti 0,610 měl obsahovat 1,617 g stříbra.<sup>270</sup> Pokud jde o drobné mince, na příslušném místě úryvku mincovního řádu je v doslovném znění tato zmínka: "... a k dobrým penězům aneb halěřům ke stu hřivnám stříbra dobrého a holého půl druhého sta mědi přísady dáti..." Výrobní hodnoty byly tedy předepsány pro ražbu jednoho drobného nominálu - peníze (haléře) - který měl mít průměrnou hmotnost 0,183 g, jakost 0,400 a obsahoval 0,073 g

stříbra.<sup>271</sup> J. Smolík provedl u pražských grošů Václava IV. jakostní a hmotnostní analýzy a na základě získaných výsledků sdělil, že hmotnost nejzachovalejších pražských grošů Václava IV. se pohybovala v rozmezí 2,70 - 2,90 g, jakost 0,616 - 0,630, což odpovídalo obsahu stříbra v rozpětí 1,663 g až 1,827 g; vypočtený průměr pak činil u hmotnosti 2,80 g a u jakosti 0,623 (průměrný obsah stříbra u jednoho kusu 1,74 g).<sup>272</sup> Smolíkem uvedené průměrné údaje ve všech hodnotách (hmotnost, jakost a obsah stříbra) převýšily u pražského groše Václava IV. výrobní směrnice, uvedené v úryvku mincovního řádu z roku 1407. Mohou nám však sloužit jen jako orientační informace, poněvadž tehdy J. Smolík nemohl přihlídnout k základnímu chronologickému třídění pražských grošů Václava IV., a pak také nevíme, jak postupoval při svých šetřeních. Později stanovená a přijatá základní třídící kritéria časové posloupnosti pražských grošů Václava IV. respektoval numismatický výzkum v posledních desetiletích a předložil údaje, které zde v této souvislosti připomínáme.<sup>273</sup> U skupiny nejmladších pražských grošů Václava IV. s obráceným písmenem S ve vnitřním opisu aversní strany zjistil autor tohoto příspěvku u jednoho exempláře o hmotnosti 2,725 g jakost 0,520 (obsah stříbra 1,417 g)<sup>274</sup> a J. Sejbala u pražských grošů Václava IV., ražených na konci jeho vlády nebo po jeho smrti, uvedl tyto jakostní údaje: 0,610 (hmotnost 2,662 g; obsah stříbra 1,624 g), 0,582 (hmotnost 2,745 g; obsah stříbra 1,598 g) a 0,544 (hmotnost 3,043 g; obsah stříbra 1,655 g).<sup>275</sup> V této souvislosti je třeba si uvědomit, že náleзовé stříbrné mince jsou po vyčištění odstraněním měďenky hmotnostně ochuzeny a jakostně nadlepšeny ve srovnání se stejnými hodnotami, které měly v době zhotovení.<sup>276</sup> Zjištěné hodnoty autora tohoto příspěvku a J. Sejbala nemůžeme považovat za přesvědčivou analýzu, můžeme však na jejich základě předpokládat zhoršení kvality pražských grošů v průběhu posledních desítek let vlády Václava IV. Pak ovšem se nabízí domněnka, že mincovní řád z roku 1469 mohl mít na zřeteli výrobní údaje pražských grošů Václava IV. v souvislosti s tímto zhoršením; pokud tomu tak skutečně bylo, postrádáme o této události jakýkoliv písemný doklad.<sup>277</sup>

<sup>264</sup> V přehledném pohledu jsem se otázkou českého mincovního řádu z roku 1469 zabýval v příspěvku Česká mincovní reforma, s. 97 až 113. — Zde se tímto problémem zabývám mnohem podrobněji, i když samozřejmě se opírám o tehdy vyslovené soudy.

<sup>265</sup> PALACKÝ, F.: Rada králi Jiřímu, s. 10.

<sup>266</sup> Archiv český IV, s. 438.

<sup>267</sup> Archiv český IV, s. 439.

<sup>268</sup> Příslušná pasáž v mincovním řádu zní takto: „Najprvé že dobrý stříbrný groš bítí kážeme a dělati, a vedle toho dobré stříbrné peníze a haléře. Těch grošův mají XXIV grošův Uherský zlatý platiti, též na penězích a haléřích zlatý platiti má; a v těch groších a haléřích i penězích taková přísada stříbrná býti má, jakož jest byla za předka našeho, krále Václava; a tak to opatřiti a spůsobiti chceme, že tomu každý rozuměti bude moci, že těch XXIV grošův anebo peněz a haléřův na ten počet v sobě tak dobré stříbrné zrno a přísadu mieti budú, ježto za Uherský zlatý státi móż, a zlatý Uherský také za to.“ — Viz Archiv český IV, s. 437.

<sup>269</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 21–22; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 20; CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 141–143.

<sup>270</sup> Při tomto výpočtu jsme použili SMOLÍKOVY údaje (Pražské groše, s. 21–22) i jeho stanovení pražské hřivny ve výši 253,172 g. — Viz též NEMEŠKAL, L.: Grošový nález v Českém Dubu, okr. Liberec. ČNM 149, 1980, s. 166.

<sup>271</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 22.

<sup>272</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 20.

<sup>273</sup> V šedesátých letech předložil S. VESELÝ pokus o chronologické řazení pražských grošů Václava IV. (Nález v Jarošově nad Nežárkou.) Příspěvek k chronologii pražských grošů Václava IV. (In: NumSb 8. Praha 1963/64, s. 19–46). Podle našeho soudu autor nedospěl k plně uspokojivému řešení tohoto problému a tak v dalším textu k jeho výsledkům nepřihlížíme. — Srov. k tomu HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k chronologii pražských grošů Václava IV. z let 1378–1419. (Diskusní poznámka). In: NumSb 14. Praha 1975/76, s. 15–16; NEMEŠKAL, L.: Nález v Českém Dubu, s. 153–155.

<sup>274</sup> NEMEŠKAL, L.: Nález ze Lžina u Soběslavi. In: NumSb 2. Praha 1955, s. 173. — Srov. k tomu NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 108, pozn. 98.

<sup>275</sup> SEJBAL, J.: Moravská mince, s. 262.

<sup>276</sup> Srov. k tomu NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Luzích, s. 92; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. a NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chýňavě, s. 266–267; NEMEŠKAL, L.: K některým otázkám, s. 100–101; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. — MICHÁLEK, J. — NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 85.

<sup>277</sup> NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 108.

Další východiska pro naše úvahy poskytují hmotnostní a jakostní údaje o pražských groších Jiřího z Poděbrad. Především musíme připomenout hodnoty, uvedené J. Smolíkem, které činily pro hmotnost 2,70 g, pro jakost 0,620 při obsahu stříbra 1,674 g.<sup>278</sup> U těchto Smolíkových zjištění postrádáme vysvětlení, jakým způsobem k nim dospěl. Smolíkovy informace o jakosti a hmotnosti pražských grošů Jiřího z Poděbrad z roku 1469 respektovali K. Castelin<sup>279</sup> a E. Nohejlová-Prátová.<sup>280</sup> V našem přehledu se nemůžeme zmínit o výsledcích metrologických rozborů těch autorů, kteří při hmotnostních šetřeních nevěnovali nebo nemohli věnovat pozornost kvalitě pražských grošů Jiřího z Poděbrad. Činíme tak vědomě proto, že při zhotovení mincovní slitiny bylo tehdy dobře možné dodržet stanovenou jakost, nebylo však možné zhotovit každou jednotlivou minci o stejné hmotnosti, která již při výrobě měla určitý rozptyl.<sup>281</sup> V našich úvahách proto přihlížíme jen k těm zkoumáním, při nichž se souběžně s metrologickým uskutečnil i jakostní rozbor. Podrobná hmotnostní a jakostní šetření pražských grošů Jiřího z Poděbrad provedla J. Hásková v souvislosti s úvahou o jejich typologii.<sup>282</sup> U dvou jakostně a hmotnostně zkoumaných pražských grošů Jiřího z Poděbrad zjistila tyto hodnoty: 0,564 (hmotnost 2,83 g; obsah stříbra 1,569 g) a 0,581 (hmotnost 2,62 g; obsah stříbra 1,522 g). Navíc uskutečnila podrobný metrologický rozbor 278 pražských grošů Jiřího, u nichž průměrná hmotnost byla 2,664 g (nejnižší hmotnost 2,00 g; nejvyšší hmotnost 2,99 g). Při úvaze o 1 % ztráty hmotnosti jejich oběhem, dospěla k hodnotě cca 2,70 g (přesný propočít 2,69064 g), kterou předpokládal i J. Smolík. Je rovněž důležité připomenout zde údaj v kronice Mikuláše Dačického, který uvedl, že v roce 1460 začal Jiří z Poděbrad razit v kutnohorské mincovně pražský groš s devítiletovým obsahem stříbra, tj. o jakosti 0,5626.<sup>283</sup> Pokud jde o časové řazení, může v uvedeném letopočtu jít o Dačického omyl. Musíme také zdůraznit přibližující se výsledky jakostních šetření pražských grošů Jiřího z Poděbrad, provedených J. Háskovou, s jakostním údajem, který zaznamenal Mikuláš Dačický.

<sup>278</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 32.

<sup>279</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 253.

<sup>280</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. — MALÁ, A. — NEMEŠKAL, L. — JELÍNEK, Z.: Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd v období 1469–1615. In: Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 6. Praha 1962, s. 60.

<sup>281</sup> Tuto skutečnost postihovaly i tehdejší předpisy pro výrobu mincí, v nichž se určovalo vybití stanoveného počtu kusů ze základní hmotnostní jednotky, aniž by se stanovila hmotnost jednotlivého kusu — ražba al marco. Hmotnost jednotlivé mince se dala z vydaného nařízení vypočítat, byla však ideální hodnotou, kterou nebylo dobře možné ve výrobě u každé jednotlivé mince dodržet. — Viz k tomu alespoň NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. a NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chýňavě, s. 267–268, a tam citovanou další literaturu.

<sup>282</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k typologii, váze a jakosti pražských grošů krále Jiřího z Poděbrad. In: Karel Castelin. Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla při příležitosti jeho 70. narozenin. Hradec Králové 1973, s. 77–85, zvl. s. 83 a 84.

<sup>283</sup> Paměti Mikuláše Dačického z Heslova 1, s. 38.

Pro úplnost výčtu vyslovených názorů je namístě připomenout, že nejnověji se otázkou jakosti a hmotnosti pražských grošů krále Jiřího zabýval I. Pánek, který po provedené metrologické analýze dospěl k názoru, že pražské groše krále Jiřího měly pravděpodobnou ryzost 0,578 a střední (průměrnou) hmotnost s tříprocentním přídávkem 2,835 g.<sup>284</sup>

Ve větších nesnázích se ocitáme při pátrání po skutečných výrobních hodnotách obou drobných mincí Jiřího z Poděbrad, tj. peníze a haléře.<sup>285</sup> Přihlédneme nejdříve k již připomenutým údajům úryvku mincovního řádu Václava IV. z roku 1407, které pro peníz (halěr) určovaly při jakosti 0,400 jeho hmotnost 0,183 g (zrno 0,073 g stříbra). Za peníze a haléře z konce vlády Václava IV. považoval K. Castelin ražby se čtyřrázem, které řadil do IV. časové skupiny (č. 41–45) a u nichž dobu ražby stanovil přibližně do časového rozmezí let 1407 až asi 1423?<sup>286</sup> Hlubší hmotnostní a jakostní rozbor u těchto mincí neprovedl, pouze u peníze č. 44 uvedl hmotnost 0,390 g a uvažoval o minimální ryzosti 0,400. U obou halěrů (č. 42 a 45) hmotnost a jakost autor nevedl. Při zpracování drobných peněžních nominálů Jiřího z Poděbrad zjistil K. Castelin u peníze hmotnosti 0,300 g (jakost 0,358?; zrno 0,107 g), 0,350 g, 0,366 g a 0,383 g<sup>287</sup> a u halěrů hmotnost 0,170 g a 0,188 g, aniž by provedl jakostní analýzu.<sup>288</sup> Vyslovil také názor, že při přihlídnutí k předpisu pro ražbu peníze Václava IV. z roku 1407, nebyla jakost Jiříkových peněz lepší než 0,400.<sup>289</sup> Na základě Castelinových údajů dospěla E. Nohejlová-Prátová dalšími propočty k výrobním hodnotám drobných mincí Jiřího z Poděbrad v této výši: u peněz uvedla hmotnost 0,350 g<sup>290</sup> a při jakosti 0,400 vypočetla množství zrna 0,140 g; u halěrů propočtem průměru Castelinem zaznamenaných hmotnostních údajů zjistila hmotnost 0,179 g, jakost 0,250 a zrno 0,046 (přesně 0,045 g).<sup>291</sup> Byly sice vysloveny námitky proti tomu, aby se haléře s korunou v perlovém kruhu spojovaly s mincovní reformou r. 1469,<sup>292</sup> ale předložené argumenty nevyznívají příliš přesvědčivě. Soudíme proto, že dosavadní časové řazení K. Castelina halěrů s korunou v perlovém

<sup>284</sup> PÁNEK, I.: Měnová reforma Jiřího z Poděbrad roku 1469 a nález ve Sběři u Nového Bydžova. In: Naší paní profesorce. Rozšířená příloha Sběratelských zpráv č. 64/1990. Hradec Králové 1990, s. 11–15, zvl. s. 13–14.

<sup>285</sup> Náš dřívější výklad tohoto problému (Česká mincovní reforma, s. 109) zde upřesňujeme a podrobněji rozvádíme.

<sup>286</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 128 (tab. č. 4) a s. 147–148.

<sup>287</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 254, č. 75–78; uvedenou jakost převzal K. Castelin od V. KATZE (Dva nálezy tzv. husitských halěrů; Nález v Bělči nad Orlicí. NČČSl 3, 1927, s. 214). Zrno u peníze o hmotnosti 0,300 g a jakosti 0,358 g(?) jsme vypočítali z těchto údajů.

<sup>288</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 254, č. 79–80.

<sup>289</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 254.

<sup>290</sup> Průměr Castelinem zaznamenaných hmotnostních údajů; přesně 0,34975 g.

<sup>291</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 255 a tamže pozn. 6. — Castelinem uváděné údaje se však týkají Jiříkových kruhových peněz se lvem s předpokládanou dobou ražby asi v letech 1460–1468 (Česká drobná mince, s. 231–232, č. 66–71).

<sup>292</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: Nález Králův Dvůr, s. 122–123, č. 25 a 26 a tamže, s. 182; autor je klade před r. 1469, do doby nepříliš vzdálené. — Podle šetření P. RADOMĚRSKÉHO měl tento halěr při hmotnosti 0,170 g jakost 0,266 (Nález Králův Dvůr, s. 181).

kruhu a s nimi peněz se lvem v perlovém kruhu v časové vazbě s mincovním řádem krále Jiřího z r. 1469 je pravděpodobnější.<sup>293</sup>

Podle výše připomenuté části textu mincovního řádu z roku 1469, týkající se kvality mincí v obecné rovině, můžeme usuzovat, že obsah stříbra v pražském groši měl být v souladu s hodnotovým poměrem 1 : 7 : 14 k penízi a haléři, z čehož můžeme vyvodit, že všechny tři nominály měly mít stejnou jakost.<sup>294</sup> Tím by ovšem český mincovní řád z roku 1469 v nápravných opatřeních přijal za své obdobné záměry, jako tomu bylo při mincovních reformách v Uhrách (r. 1468) a Rakousích (r. 1469), kde byla stanovena pro všechny stříbrné nominály kvalita hodnotou 0,500. Na rozdíl od těchto zemí nebyly v českém mincovním řádu z roku 1469 uvedeny výrobní hodnoty mincí a nedaly se ani vypočítat. Uvědomíme-li si výsledky dosavadních hmotnostních a kvalitativních analýz mincí Jiřího z Poděbrad, pak záměr mincovního řádu z roku 1469, aby všechny druhy českých stříbrných mincí se razily ve stejné jakosti, se stěží mohl uskutečnit. Na základě provedeného rozboru se přikláníme k názoru, že se ražba pražského groše Jiřího z Poděbrad neprováděla podle směrnic mincovního řádu Václava IV. z roku 1407. Zdá se, že pražský groš Jiřího z Poděbrad mohl svými výrobními hodnotami navazovat patrně na jakostní úpravy pražského groše Václava IV. po roce 1407 a spíše se blížil hmotností, jakostí i zrnem pražským grošům Vladislava II. Jagellonského na počátku jeho vlády (hmotnost 2,820 g; jakost 0,563; zrno 1,588 g).<sup>295</sup> V této souvislosti je třeba zaujmout stanovisko i k výše připomenutým údajům v příspěvku I. Pánka. Proti správnosti autorova postupu při matematicko-statistickém zpracování metrologických údajů (jakost, hmotnost) nelze ničeho namítat; otázkou však je, do jaké míry jsou spolehlivé základní výchozí hodnoty, použité při tomto zpracování. To by ovšem mělo v budoucnu ověřit podrobnější šetření. I když je známo, že právě náleзовé kusy proti výrobním hodnotám, s nimiž opustily mincovnu, po vyčištění odstraněním měďenky ztrácejí na hmotnosti a naopak získávají na jakosti, autor se spokojil s tříprocentním přídávkem

<sup>293</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 254, č. 79 a 80. — E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (Numismatické památky, s. 25–26, vyobrazení č. 16–17; Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 47–48, vyobrazení č. 9 a 10) obě drobné mince krále Jiřího (peníz se lvem v perlovém kruhu a haléř s korunou v perlovém kruhu) výslovně neurčila za ražby mincovní reformy roku 1469, ale na druhé straně nevystoupila proti této možnosti. — Míňení o oprávněnosti časového řazení haléřů s korunou v perlovém kruhu ve spojitosti s mincovní reformou roku 1469 podporuje i údaj, publikovaný J. Smolíkem (viz SMOLÍK, J.: Nález mincí a jejich vysvětlení. PA 12, 1882–1884, s. 100, pozn. 10).

<sup>294</sup> Archiv český IV, s. 437. — Srov. k tomu NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 109.

<sup>295</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II. PA 12, 1882–1884, s. 405; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43; NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů a jejich dílů. Věstník NSpolČsl 2, 1920, s. 82–84; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 60; HÁSKOVÁ, J.: Studie o jagellonských groších z let 1471–1526. In: SNM-A 22. Praha 1968, s. 169. — Srov. k tomu také NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. — MICHÁLEK, J. — NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 124, pozn. 59.

při stanovení střední hmotnosti.<sup>296</sup> Kdyby tak – po právu – učinil ve stejné výši i při určení pravděpodobné ryzosti, tj. provedl by tříprocentní odpočet, dospěl by k jakostnímu vyjádření cca 0,561. Tím by se ovšem obě hodnoty, tj. pravděpodobná ryzost i střední hmotnost pražských grošů Jiřího z Poděbrad také na základě Pánkova šetření velmi přiblížily známým výrobním hodnotám pražských grošů Vladislava II. z roku 1472. Tyto naše úvahy však musíme zatím považovat za předběžné, i když dosti pravděpodobné. Budoucí studium českých mincí Jiřího z Poděbrad by bylo zapotřebí zaměřit na komplexní metrologická zkoumání a dostatečně rozsáhlé jakostní analýzy, jejichž výsledky by mohly prospět pravdivějšímu poznání tehdejší mincovní výroby. Dobrou výchozí základnu pro další práci poskytuje metrologická a jakostní analýza pražských grošů Jiřího z Poděbrad, kterou v souvislosti s typologickým rozbohem provedla J. Hásková (hmotnost  $\pm 2,62$  až  $\pm 2,83$  g; ryzost  $\pm 0,564$  až  $\pm 0,581$ ; zrno  $\pm 1,522$  až  $\pm 1,596$  g).<sup>297</sup> Příliš mnoho záchytných bodů se nám však nedostává pro naše úvahy o skutečných výrobních normách drobných nominálů mincovního řádu z roku 1469, peníze a haléře. Hodnoty těchto mincí, připomenuté E. Nohejlovou-Prátovou, ani samotná autorka nepovažuje za plně přesvědčivé. Zatím je můžeme považovat jen za určitý odrazový můstek pro budoucí výzkum a řešení tohoto problému.

Pozoruhodnou zvláštností české mincovní reformy z r. 1469 bylo vytvoření peněžní soustavy, do níž byla mezi nominály českého grošového systému přímo včleněna cizí mince – míšeňský (saský) groš. I když u nás saské groše obíhaly v nemalém počtu a v průběhu dlouholetého přerušování výroby pražského groše v 15. století získaly důležité postavení standardního peněžního nominálu v našem peněžním styku, bylo jejich přímé zařazení do naší peněžní soustavy mimořádnou událostí. Hodnotové postavení saského (míšeňského) groše vůči ostatním českým mincím reformy z r. 1469 určila tato pasáž v mincovním řádu: „... Item, aby žádná jiná mince v našem království nešla, než naše stříbrná dobrá nová mince, kromě našich milých přátel kniežat Saských nový groš, kterýžto vedle našeho groše bude moci za šest peněz jíti, dokud ho při dobrém zrnu a přísadě nechají, jakož jest od starodávna našich i jejich předkuov bylo...“<sup>298</sup> Ze dvou v mincovním řádu stanovených relací pražského groše k penízi (1 : 7) a saského (míšeňského) groše k penízi (1 : 6) můžeme výpočtem dospět k zjištění, že v nominálovém rozvrstvení české peněžní soustavy byla saskému (míšeňskému) groši v roce 1469 určena část 85,71 % z hodnoty pražského groše. Položíme-li si otázku, které

<sup>296</sup> PÁNEK, I.: Měnová reforma Jiřího z Poděbrad, s. 13–14. — Jen na okraj připojujeme, že rovněž není dobře možné souhlasit s Pánkovým hodnocením významu české mincovní reformy z r. 1469 pro naše země i jeho přehlédnutí, že tato reforma již byla z naší strany hodnocena v širších peněžně-historických souvislostech evropských.

<sup>297</sup> HÁSKOVÁ, J.: Příspěvek k typologii, s. 84.

<sup>298</sup> Archiv český IV, s. 439. — Na tomto místě považujeme za nutné opravit nepřijemné nedopatření, které se nám dříve přihodilo chybným výkladem této části mincovního řádu Jiřího z Poděbrad z r. 1469, když jsme hodnotový vztah pražského groše k míšeňskému (saskému) groši vyjádřili poměrem 1 : 2 (tj. míšeňský (saský) groš jsme považovali za polovinu pražského groše). Podobného omylu se již dříve před námi

saské groše měl na mysli mincovní řád z r. 1469 ve formulaci „... našich milých přátel kniežat Saských nový groš...“, pak v souladu s míněním Smolíkovým<sup>299</sup> musíme za tyto ražby považovat nové saské groše (Horn-groschen), které byly raženy na základě mincovní reformy z 4. dubna 1465 za kurfiřta Arnošta, jeho bratra vévody Albrechta a Viléma III. Durynského, kdy došlo k unifikaci mincovní výroby v Míšni a Durynsku. Ze známých údajů v nařízení o jejich ražbě můžeme vypočítat, že tyto groše

dopustila E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ (srov. k tomu NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Numismatické památky, s. 23; t.ž.: Mincovníctví Jiřího z Poděbrad, s. 39; NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 107 a 110). — U těchto interpretací došlo k této nepříjemné chybě tak, že se přihlíželo k hodnotovému vztahu při počítání na kopy grošů pražských (českých) a kopy grošů míšeňských, kdy se kopa grošů českých (pražských) rovnala dvěma kopám grošů míšeňských. Jedním z nejstarších dokladů tohoto počítání je údaj z konce měsíce května 1471, kdy v žádosti stavů na sněmu v Kutné Hoře při volbě krále Vladislava II. se vyslovil požadavek, aby úředníci při deskách zemských zaznamenávali a počítali dva groše míšeňské za jeden groš český (Archiv český IV, s. 447 a 448). Počítání v hodnotovém vztahu 2 groše míšeňské = 1 groš český (pražský) se muselo běžně užívat již před koncem měsíce května 1471. Můžeme zde připomenout i doklad z 25. února 1483, kdy král Vladislav II. potvrdil dlužnou částku Vokovi z Rožmberka a jeho bratřím v obojích početních hodnotách. Tam bylo jednoznačně uvedeno, že 521 a 1/2 kopy míšeňských grošů se rovná 260 kopám 45 grošům českým. (Archiv český X, ed. J. KALOUSEK. Praha 1890, s. 46. — Srov. k tomu také SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 80). Podobný způsob počítání připomněla na základě údajů z register na pagament kutnohorské mincovny k roku 1486 při platbách za míšeňský groš a český groš i J. HÁSKOVÁ (Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 59–60). Další údaj o účtování v míšeňských groších v kutnohorské mincovně známe z verkových register s datem 18. března 1482, když se začalo s výrobou malých peněz (LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405). Ovšem zdůvodnit, proč a na jakém základě se dospělo k těmto relacím při počítání, kdy míšeňský groš se stal vlastně polovinou pražského groše, v současné době dobře nelze. Zatím není ani možné bez výhrad přijmout konstatování Smolíkovy, že míšeňské (saské) groše byly v době krále Vladislava II. „... původní své jakosti o polovici horší“. (SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 80). Zjištěné údaje v předpisech pro ražbu saských grošů (Spitzgroschen) v této době s údaji o výrobních hodnotách pražských grošů Vladislava II. ve verkových registrech kutnohorské mincovny jsou nejen srovnatelné, ale dokonce množství zrna v jednom exempláři vyznívá ve prospěch saských grošových ražeb. Okolo roku 1480 i později byly totiž saské groše (Spitzgroschen) zhotovovány o hmotnosti 1,524 g, jakosti 0,937 a obsahovaly 1,428 g stříbra (KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 96 a 98) a pražské groše od 9. ledna 1483 měly hmotnost 2,820 g a při jakosti 0,500 obsahovaly 1,410 g stříbra (LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405–406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43). Smolíkovu charakteristiku o poloviční kvalitě saských grošů (Spitzgroschen) by mohla potvrdit pouze náležitá metrologická a jakostní analýza, která by prokázala, že se stanovené zásady pro zhotovování saských grošů při vlastní výrobě nedodržovaly. Údaj, zveřejněný J. Háskovou naznačuje, že by se toto ustanovení mohlo týkat především starších míšeňských grošů (HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 59; viz též NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 110). Nelze ovšem vyloučit také jinou možnost, že „kopa grošů českých“ a „kopa grošů míšeňských“ byly výlučně početními jednotkami, jejichž vzájemný hodnotový vztah se neodvzoval od vzájemných skutečných či stanovených relací mezi pražskými groši a groši saskými. — Nezávisle na nás k obdobnému mínění o postavení míšeňského (saského) groše v mincovním řádu z r. 1469 i jeho úloze jako početní jednotky dospěl také A. KOSTLÁN: K hospodářským souvislostem měnového vývoje v Čechách v době jagellonské (1471–1526). In: Problematika mincovnictva Jagelovcov. Materiály z V. československo-polskej numizmatickej konferencie Svit, 20.–22. mája 1988, s. 52–54 a s. 60, pozn. 4.

<sup>299</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 36.

měly zprvu hmotnost 2,897 g, jakost 0,508 a obsah stříbra 1,472 g, později – ještě v témže roce – se provedla změna, která však byla – především pokud jde o obsah stříbra – téměř zanedbatelná (hmotnost 2,943 g; jakost 0,500; zrno 1,471 g).<sup>300</sup> Patrně v roce 1468 nebo 1469 došlo k další úpravě, po níž saské groše měly hmotnost 2,871 g, jakost 0,500 a obsah stříbra 1,435 g.<sup>301</sup> Přihlédneme-li k těmto posledním výrobním směrnicím o ražbě saských grošů, nabízí se nám z hlediska znění českého mincovního řádu z r. 1469 v souvislosti se stanovenými relacemi pražského groše a saského groše k penízi možnost spekulativní úvahy o výrobních hodnotách pražského groše mincovní reformy z roku 1469. Nejdůležitějším údajem pro stanovení hodnoty mince v tehdejší chápání bylo především její zrno, tj. obsah drahého kovu. Saskému groši byla určena zněním mincovního řádu v r. 1469 část 85,71% z hodnoty pražského groše. Na základě tohoto konstatování můžeme výpočtem odvodit, že zrno pražského groše Jiřího z Poděbrad by mohlo dosáhnout výše 1,674 g stříbra. Budeme-li uvažovat – v souladu s jakostí prvních pražských grošů Vladislava II. i výsledků jakostních analýz pražských grošů Jiřího z Poděbrad, uskutečněných J. Háskovou – o jakosti 0,563, pak stříž pražských grošů krále Jiřího by se měla pohybovat okolo průměrné hodnoty hmotnosti 2,973 g, což by předpokládalo zhotovení asi 85 kusů pražských grošů z jedné pražské hřivny. I když tyto naše úvahy s ohledem na dosavadní znalosti o výrobě mincí podle mincovního řádu z roku 1469 musíme zatím nadále považovat za pracovní hypotézu, zdá se, že v textu mincovní reformy z roku 1469 byl hodnotový vztah pražského groše ke groši saskému vyjádřen reálně k obsahu zrna v každém z nich.<sup>302</sup>

Králem Jiřím vydaný mincovní řád nejenže vytvořil platnou mincovní soustavu a určil druhy mincí, které se měly v Kutné Hoře razit, ale zabýval se i některými dalšími otázkami peněžního hospodářství v českých zemích.

V peněžním styku se nadále užívaly dosavadní české peníze, kruhové peníze se lvem (tzv. „horské peníze“), jejichž hodnotu mincovní řád snížil na polovinu, i když obsah stříbra – možná i u většiny z nich – mohl být vyšší, než činila polovina množství stříbra v novém českém penízi se lvem, vybitým na základě mincovní reformy z roku 1469. Nesporným přínosem však bylo, že se tato devalvace velmi rázně vypořádala i s mincemi nepřátelské Zelenohorské jednoty, jež nebylo dobře možné jednoznačně rozlišit od „horských peněz“ Jiřího z Poděbrad. Navíc tímto opatřením se řešil i nedostatek drobných peněžních nominálů, poněvadž jak nové peníze, tak i nové haléře, jejichž nominální hodnotě se tzv.

<sup>300</sup> KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 92 a 98; viz též HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69.

<sup>301</sup> Srov. k tomu KRUG, G.: Die meissnisch-sächsischen Groschen, s. 92 a 98; HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 69. — Jeho údaj je nepřesný a je třeba jej upravit v souladu s výpočty z Krugových podkladů.

<sup>302</sup> Bylo by jistě možné spekulativní vztahy rozvíjet i od jiných výchozích možností, např. z počtu pražských grošů, vybitých z pražské hřivny v prvním údobí vlády Vladislava II. s respektováním výše uvedené jakostní hodnoty a pod., ovšem nepovažujeme za vhodné je všechny připomínat a v teoretické rovině dále rozvíjet.

horské peníze rovnaly, se v kutnohorské mincovně nerazily v příliš velkém množství.<sup>303</sup> Peněžní oblasti se týkalo také ustanovení mincovního řádu, kterým byla určena i cena zlatých mincí, které se užívaly v peněžním styku: dukáty (uherské-kremnické) se rovnaly 24 pražským grošům a hodnota zlatých rýnských měla cenu o jednu čtvrtinu nižší, tj. 18 pražských grošů.<sup>304</sup> Mincovním řádem stanovené vzájemné hodnotové relace mincí platily i pro všechny další peněžní operace, při vybírání cel, placení dluhů, důchodů i úroků.<sup>305</sup> Rovněž byl vysloven zákaz překupování stříbra a nařízen jeho prodej přímo mincovně.<sup>306</sup> Důležitým opatřením bylo jmenování dvou prubířů - fersucherů, zemského a královského, kteří měli společně bdít nad dodržováním předepsané kvality vyráběných mincí v kutnohorské mincovně.<sup>307</sup>

Česká mincovní reforma, uskutečněná vydáním mincovního řádu v r. 1469, vytvářela základní předpoklady pro zlepšení situace v peněžním hospodářství našich zemí. V tom byl samozřejmě její prvořadý přínos a základní kámen budoucího vývoje, i když zásadní uspořádání výroby českých mincí včetně některých dalších úprav našich peněžních poměrů nebylo pouze izolovanou, vnitřní záležitostí českých zemí. Uskutečnění české mincovní reformy totiž souviselo s probíhajícími trendy ve středoevropském mincovním vývoji, které byly pozitivní reakcí na nesnáze peněžního styku v širším měřítku. Promítly se do určení nejhodnější kvality vyráběných stříbrných mincí, ustavení početnějšího rozvrstvení nominálové skladby mincovních systémů, převážnou měrou grošových, spojené někdy i s novým zavedením či obnovením ražby groše a odrazilo se do probíhající ražby zlatých mincí, či dočasné realizace jejich výroby nebo i pouhých úvah o jejich vybití.<sup>308</sup>

### III

**Situace v českých zemích po smrti Jiřího z Poděbrad. - Těžba stříbra v Kutné Hoře v l. 1471 - 1520. - Česká mincovní výroba za Vladislava II. - Mincovníctví v zemích Koruny české pod vládou Matyáše Korvína do r. 1490. - Jihlavská mincovní úmluva mezi Vladislavem II. a Matyášem Korvínem z r. 1486 a její význam. - Mincovní vývoj v zemích Koruny české za Vladislava II. a Ludvíka v letech 1490 - 1520 (problematika ražby tlustých pražských grošů; surovinové zdroje a obnovení ražby českých zlatých mincí).**

Složitá situace Českého království v závěrečném údobí vlády Jiřího z Poděbrad přetrvávala i v letech po zvolení českého krále Vladislava II.

<sup>303</sup> Archiv český IV, s. 437-438. - Srov. k tomu také CASTELIN, K.: Česká drobná mince, s. 255-256.

<sup>304</sup> Archiv český IV, s. 437.

<sup>305</sup> Archiv český IV, s. 439-440.

<sup>306</sup> Archiv český IV, s. 439.

<sup>307</sup> Archiv český IV, s. 430 a 437.

<sup>308</sup> Viz výše, s. 74-84. - Srov. k tomu také NEMEŠKAL, L.: Česká mincovní reforma, s. 110-111.

Roztržení zemí České koruny, z nichž Vladislav II. vládl pouze v Čechách, zatímco Matyáši Korvínovi, užívajcímu rovněž titul českého krále, náležela svrchovanost nad Moravou, Slezskem i Lužicemi, potvrdila i dohoda mezi oběma panovníky v r. 1478. Vzdávající nepřítelství mezi oběma králi umocňovalo tento neutěšený stav, který se promítl do útlumu mezinárodní prestiže českého státu a nezlepšil se výraznějším způsobem ani volbou Vladislava II. za uherského krále po Matyášově smrti v roce 1490. I když se tím usnadnilo obnovení jednoty zemí České koruny, velký územní celek pod vládou Jagellonců zůstal po celou tuto dobu pouze česko-uherskou personální unií s patrnou vládní převahou Uher. Uherští stavové stále vznášeli nároky na Moravu, Slezsko i Lužice a vystupovali tak proti územní celistvosti České koruny.

Hospodářský vývoj českých zemí přes některé pozitivní momenty nedosahoval v té době úrovně rozvinutějších zemí západní a jižní Evropy. A tak kladným prvkem v ekonomické situaci českého státu v této době byl vzestup těžby stříbra v kutnohorském důlním okrsku, který měl pro další vývoj českého mincovnictví od sedmdesátých let 15. století prvořadý význam.

Již v průběhu konsolidace v padesátých a šedesátých letech a v závěrečných desetiletích 15. a po polovině let počátečních dvou dekád 16. věku dosahovala těžba stříbra v kutnohorském důlním revíru takové úrovně, že celé toto období bývá zpravidla označováno za dobu druhého rozmachu kutnohorského stříbrorudného dolování, který se promítl i do obnoveného hospodářského rozkvětu města.<sup>309</sup> V letech 1461 - 1510 se odhaduje těžba stříbra v kutnohorských dolech v průměrné výši 4 500 kg ročně a v desetiletí 1511 - 1520 se pak předpokládá průměrný roční výnos v množství 3 000 kg stříbra.<sup>310</sup> Zvýšené těžební výnosy stříbra v kutnohorských dolech měly samozřejmě bezprostřední vztah k mincovní výrobě kutnohorské mincovny, která ve srovnání s předcházejícím údobím vykazovala podstatný vzestup. Objem mincovní produkce v Kutné Hoře by byl jistě vyšší, pokud by všechno vytěžené stříbro kutnohorských dolů bylo odevzdáno do mincovny a použito se k zhotovení mincí. Veškeré důlní stříbro se sice mělo postoupit do mincovny, ale výkup a prodej stříbra byl vyhrazen kutnohorským rudokupcům a rovněž tak i provoz tavících hutí byl v jejich rukou a tato skutečnost vytvářela možnost podloudného úniku určitého množství stříbra před jeho odevzdáním do mincovny.<sup>311</sup> Někdy se určitých nekalých manipulací účastnili i osobnosti, kterým z úřední funkce především příslušelo starat se o to, aby se s vytěženým stříbrem náležitě zacházelo. V květnu r. 1471 na sněmu v Kutné

<sup>309</sup> KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 9-10.

<sup>310</sup> KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 85-86.

<sup>311</sup> LEMINGER, E.: Královská mincovna, s. 94-96; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 82. - K činnosti rudokupců v Kutné Hoře srov. především HÁSKOVÁ, J.: Kutnohorští rudokupci a jejich organizace. In: NumSb 11. Praha 1969/70, s. 27-40.

Hoře při volbě krále Vladislava II. vytýkali stavové mincmistrovi – patrně Benešovi z Veitmile,<sup>312</sup> že posílal a prodával stříbro do Německa na úkor zásobování kutnohorské mincovny, a žádali o nápravu, aby se tak nečinilo.<sup>313</sup> Nepřímými doklady o podobných prohřešcích jsou i několikrát opakovaná královská nařízení z této doby – navazující na podobná opatření z dřívějšíka –, jimiž se v r. 1478, 1486, 1493 a 1499 znovu nejen připomínal a obnovoval zákaz vývozu stříbra do zahraničí pod nejpřísnějšími tresty. Stejně tak se zapovídalo překupování stříbra v jakékoliv nezpracované podobě i jeho přepalování a přikazovalo se rudokupcům, aby všechno surové stříbro prodávali kutnohorské mincovně, kam se mělo postupovat i ostatní stříbro.<sup>314</sup>

Nemalé množství stříbra opouštělo Kutnou Horu také v tzv. „černé mědi“, která se rovněž těžila v kutnohorském důlním okrsku, především v okolí Kaňku.<sup>315</sup> Z vytěžené černé mědi se pouze část dostala do kutnohorské mincovny, kde měď byla jedním ze základních komponentů pro zhotovení mincovní slitiny. Oddělování stříbra od mědi cezením (ságrováním) z černé mědi se v Kutné Hoře provádělo především v rozsahu potřebném pro mincovní výrobu; převážná část kutnohorských černých mědí – a tím i stříbra – se však prodávala mimo Kutnou Horu a vyvážela do zahraničí a stala se významnou součástí i rozsáhlého obchodního podnikání.<sup>316</sup> Prodej a hlavně vývoz kutnohorské černé mědi představoval ztrátu pro české země, ale přinášel nemalý zisk těm, kteří se na tomto obchodu podíleli. Proto bylo na místě, když v r. 1484 český král Vladislav II. zakázal vývoz kutnohorské mědi do zahraničí.<sup>317</sup> V exportu kutnohorské černé mědi mimo hranice českého státu se však i pak pokračovalo, i když s podmínkou, že po provedeném odloučení mědi cezením mělo být touto procedurou získané stříbro vráceno zpět do Kutné Hory.<sup>318</sup>

<sup>312</sup> PALACKÝ, F.: Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v království Českém od nejstarších časů až do nynějška. Praha 1832, tab. III, 1453–1620; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 69.

<sup>313</sup> Archiv český IV, s. 449.

<sup>314</sup> STERNBERG, K.: Umriss-Urkundenbuch, s. 129–136 – č. 86, 88 a 89; LEMINGER, E.: Královská mincovna, s. 93.

<sup>315</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 403; KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 9; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 83.

<sup>316</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 403; t ý ž: Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky. Praha 1924, s. 20–21; KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 87 násl.; JANÁČEK, J.: Dějiny obchodu, s. 123; HOUDKOVÁ, J.: Obchod s kutnohorskou mědí (15. století), s. 91 násl.; HÁSKOVÁ-HOUDKOVÁ, J.: Obchod s kutnohorskou mědí v první třetině 16. století. ČNM 130, 1961, s. 27 násl.; JANÁČEK, J.: Der böhmische Aussenhandel, s. 52–53; t ý ž: Das Kupfer in Kutná Hora (Kuttenberg) im 16. Jahrhundert. In: Schwerpunkte der Kupferproduktion und des Kupferhandels in Europa 1500–1650. Köln/Wien 1977, s. 172–174; POŠVÁŘ, J.: Kutnohorská mincovna a Jan Turzo. In: SlovNum 6. Bratislava 1980, s. 195–204.

<sup>317</sup> LEMINGER, E.: Královská mincovna, s. 100; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 84. – Zákaz vývozu kutnohorské černé mědi byl vydán již dříve v r. 1462, kdy bylo přikázáno, aby byla spolu s hutním stříbrem odevzdávána do královské mincovny (srov. k tomu KOŘAN, J.: Dějiny dolování, s. 87).

<sup>318</sup> HOUDKOVÁ, J.: Obchod s kutnohorskou mědí (15. století), s. 92; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 84.

Pro ražbu mincí v kutnohorské mincovně se však nepoužilo ani všechno stříbro, které mincovna přijala. Především na přímý pokyn krále Vladislava II. či právě úřadujícího mincmistra bylo přijaté stříbro v nezpracované podobě vydáváno pro potřeby královského dvora i jednotlivým osobám s určením účelu, pro který se tak dalo, pro potřeby kostelů a také jinam.<sup>319</sup> Tak, jako dříve, i v tomto údobí se jako suroviny pro zhotovování mincí užívalo pagamentu, zvláště mincovního, ale také klenotního.<sup>320</sup>

Česká mincovní výroba za Vladislava II. Jagellonského navázala v zásadě na českou mincovní reformu, uskutečněnou vydáním mincovního řádu Jiřího z Poděbrad v roce 1469. Situaci v české mincovní výrobě a tím i v kutnohorské mincovně na sklonku šedesátých a počátku sedmdesátých let 15. věku – tedy ještě za Jiřího z Poděbrad – výstižně dokládá názor českých stavů, vyslovený v květnu na sněmu v Kutné Hoře při volbě krále Vladislava II. Stavové poukazovali na to, že v prvních letech po mincovní reformě v r. 1469 nedosahovala produkce kutnohorské mincovny potřebné výše a kriticky se vyjádřili nejen k nevhodně stanovenému množství vyražených mincí v jednotlivých nominálových kategoriích, ale také ke skutečnosti, že patrně nemalá část vytěženého stříbra v kutnohorských dolech se ani nedostala do mincovny, aby se tam zpracovala v mince.<sup>321</sup>

Pokud jde o nominálové zastoupení stříbrných mincí, razily se za Vladislava II. Jagellonského v kutnohorské mincovně tři druhy: pražské groše, bílé peníze, zprvu dvoustranné (od r. 1483 do r. 1485), později jednostranné (od r. 1485) a malé peníze (haléře). Nominálovou strukturou tedy české mincovnictví od sedmdesátých let 15. století navázalo na českou mincovní reformu z r. 1469 a spíše můžeme tušit než bezpečně prokázat, že tato spojitost s nedávnou minulostí se týkala i výrobních hodnot jednotlivých druhů mincí Vladislava II. Jagellonského, vybitých v této době. Neznáme zatím žádný písemný doklad, kterým by Vladislav II. při nástupu na český trůn či nedlouho po něm určoval zrno a stříž pro výrobu jednotlivých peněžních jednotek. Tyto výrobní hodnoty však můžeme odvodit od záznamů v dochovaných verkových registrech kutnohorské mincovny, s nimiž odborná veřejnost již byla seznámena.<sup>322</sup>

Nejstarší známé údaje o ražbě pražských grošů za Vladislava II. v kutnohorských verkových registrech jsou z roku 1472. Z nich můžeme odvodit výrobní hodnoty, jimiž se řídila ražba pražských grošů. Pražské groše Vladislava II. Jagellonského měly v tomto roce jakost 0,5625 (tj. 9 lotů; někdy se zaokrouhlením udává hodnota 0,563) a jeden kus při

<sup>319</sup> LEMINGER, E.: Královská mincovna, s. 129 násl.

<sup>320</sup> LEMINGER, E.: Královská mincovna, s. 112–119; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 84–88.

<sup>321</sup> Archiv český IV, s. 449. – Viz též SMOLÍK, J.: Nález mincí, s. 100–101; t ý ž: Pražské groše, s. 42; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 4–5.

<sup>322</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405 sl.; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43–44. – Srov. k tomu alespoň: NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82–84, a NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 60–61.

průměrné hmotnosti 2,818 g (zaokrouhuje se také na 2,82 g) obsahoval 1,585 g stříbra.<sup>323</sup>

I dnes můžeme opět potvrdit, že se těmito výrobními hodnotami řídila ražba pražských grošů Vladislava II. až do konce roku 1482. Je však třeba v této souvislosti zaujmout stanovisko k upozornění J. Háskové, že v druhé polovině sedmdesátých let 15. věku se projevil při výrobě pražských grošů Vladislava II. určitý pokles jejich hmotnosti, který vysvětlovala jako pravděpodobné tiché vnitřní opatření v kutnohorské mincovně, související s přechodným nedostatkem stříbra pro ražbu.<sup>324</sup> K tomu soudu autorka dospěla propočtem ze záznamů verkových register u náhodně vybraného vyúčtování týdenní produkce k neděli Justus v roce 1477, když vypočítala průměrnou hmotnost 2,75 g (přesný výpočet činil 2,7527 g).<sup>325</sup> Abychom mohli posoudit plnou průkaznost i případný rozsah platnosti zjištění J. Háskové, provedli jsme ověřovací rozbor příslušných výrobních údajů v roce 1477 ve všech zachovaných týdenních vyúčtováních, kdy byly v kutnohorské mincovně raženy pražské groše (neděle: Deus in loco, Deus in adiutorium, Respice secundum, Protector, Inclina, Miserere, Justus, Da pacem, Salus populi, Omnia a In voluntate).<sup>326</sup>

Práci pregěří-razičů v ražebně zaznamenávají verková registra kutnohorské mincovny těmito položkami: suma pregěříum (celková hmotnost mincovních střížků, převzatých od mincířů), od pregěří (hmotnost všech zhotovených pražských grošů) a u pregěří (rozdíl mezi většinou vyšší hmotnosti převzatých mincovních střížků a nižší hmotností pregěří vyražených pražských grošů); jako doplňující byla poměrně často připojována položka fracti (úlomky vyražených mincí, resp. jejich zmetky). Hmotnostní údaje jsou uváděny v soudobých jednotkách (hřivna, ferton, lot, kvintlík).<sup>327</sup> Pro výpočet průměrné (střední) hmotnosti zhotoveného mincovního nominálu je výchozím základem číselný záznam položky „od pregěří“.

V týdenním vyúčtování k neděli Justus 1477 zachycují jednotlivé položky o zpracování mincovního materiálu v ražebně tyto údaje:

<sup>323</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43. — Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82–84; NOHÉJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 60–61; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. — MICHÁLEK, J. — NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 124, pozn. 59.

<sup>324</sup> HÁSKOVÁ, J.: Studie o jagellonských groších, s. 164–165 a tabulka na s. 166; t á ž: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 25.

<sup>325</sup> Srov. k tomu HÁSKOVÁ, J.: Studie o jagellonských groších, s. 165, pozn. 100 a tamže tabulka na s. 166.

<sup>326</sup> OA Kutná Hora, MA — Horní fond, Verková registra 1472–1477, kart. 269.

<sup>327</sup> Při našich výpočtech používáme hmotnost pražské hřivny ve výši 253,172 g, stanovenou J. SMOLÍKEM (Mnoho-li vážila staročeská hřivna. PA 13, 1885/86, s. 169–178; Pražské groše, s. 75), zatímco J. HÁSKOVÁ se přiklonila k hmotnosti 253,14 g, vypočítanou G. SKALSKÝM (K dějinám mincovnictví českého a moravského do počátku XIII. století. ČMM 48, 1924, s. 1–48 a 434; O marce pražské a moravské na rozhraní století 13. a 14. NČSl 3, 1927, s. 39–60; K otázce hřivny pražské. ČCH 33, 1927, s. 461–463). Respektování poněkud odlišného výchozího hmotnostního základu se promítá do rozdílných výsledkových hodnot; jde však o rozdíl, který je v podstatě zanedbatelný.

Suma pregěříum	363 hřivny	1 ferton	1/2 lotu
Od pregěří	353 hřivny	- ferton	- lot
U pregěří	- hřivna	1 ferton	- lot
Fracti	- hřivna	- ferton	1/2 lotu

Z číselného údaje u položky „od pregěří“ (353 hřivny, tj. 89 385,42 g) vyplývá, že při počtu vyražených grošů ve výši 541 kopy 1 groše (tj. 32 461 kus pražských grošů) vypočítala J. Hásková správně průměrnou hmotnost pražského groše 2,7527 g, tj. zaokrouhleno 2,75 g.<sup>328</sup>

Ovšem bližším zkoumáním jednotlivých položek pregěříské činnosti v ražebně v týdnu k neděli Justus zjišťujeme určité nesrovnalosti, které je nutné vysvětlit a uvést na pravou míru. Jde o číselné údaje položek „od pregěří“ a „u pregěří“, které nejsou v souladu s číselnými hodnotami zbývajících položek. Pokud by numerický záznam položky „od pregěří“ byl správný, musel by záznam položky „u pregěří“ znít 10 hřiven 1 ferton - lot; při správnosti položky „u pregěří“ by pak v položce „od pregěří“ mělo být uvedeno 363 hřivny - ferton - lot.

Srovnáme-li číselné hodnoty položek „suma pregěříum“ a „od pregěří“ ve všech týdnech roku 1477, kdy byly v kutnohorské mincovně raženy pražské groše, získáme tento obraz:

#### 1) Deus in loco

Suma pregěříum	384 hř	1 ft	1 lt
Od pregěří	384 hř	- ft	- lt
Rozdíl		1 ft	1 lt

#### 2) Deus in adiutorium

Suma pregěříum = od pregěří

#### 3) Respice secundum

Suma pregěříum	350 hř	2 ft	- lt
Od pregěří	350 hř	1 ft	- lt
Rozdíl		1 ft	

#### 4) Protector

Suma pregěříum = od pregěří

#### 5) Inclina

Suma pregěříum	216 hř	1 ft	2 1/2 lt
Od pregěří	216 hř	1 ft	- lt
Rozdíl			2 1/2 lt

#### 6) Miserere

Suma pregěříum = od pregěří

#### 7) Justus

Suma pregěříum	363 hř	1 ft	1/2 lt
Od pregěří	353 hř	- ft	- lt
Rozdíl	10 hř	1 ft	1/2 lt

<sup>328</sup> Soudíme, že k této změně hmotnosti nemohlo dojít na základě vnitřního opatření mincovny. Pokyn k provedení podobné úpravy musel vzejít na základě sněmovního usnesení či rozhodnutí krále.

<b>8) Da pacem</b>				
Suma pregěrům	184 hř	1 ft	2 lt	
Od pregěrů	184 hř	- ft	2 lt	
Rozdíl		1 ft		

<b>9) Salus populi</b>				
Suma pregěrům	442 hř	2 ft	- lt	
Od pregěrů	442 hř	- ft	- lt	
Rozdíl		2 ft		

<b>10) Omnia</b>				
Suma pregěrům	273 hř	1 ft	2½ lt	
Od pregěrů	273 hř	1 ft	- lt	
Rozdíl			2½ lt	

#### 11) In voluntate

Suma pregěrům = od pregěrů

Z výše zaznamenaných údajů v jednotlivých týdnech vyplývá, že v některých případech (Deus in adiutorium, Protector, Miserere a In voluntate) se v záznamech týdenních vyúčtování hmotnost převzatých mincovních střížků rovnala hmotnosti zhotovených pražských grošů, tj. že při vlastní ražbě nedošlo k žádným ztrátám. V ostatních týdnech položky „suma pregěrům“ a „od pregěrů“ vykazují rozdíly, které se pohybují od 2½ lotu (nejnižší: Inclina a Omnia) do 2 fertonů (nejvyšší: Salus populi) a které vyjadřují nižší souhrnnou hmotnost zhotovených pražských grošů ve srovnání s celkovým hmotnostním množstvím odevzdaných mincovních střížků do ražebny. Zcela mimořádné výše dosáhl sledovaný rozdíl ve vyúčtování týdne k neděli Justus, tj. 10 hřiven 1 ferton ½ lotu, který ve svých důsledcích v dalších propočtech J. Háskové vedl ke zjištění průměrné hmotnosti podstatně nižší, než tomu bylo ve všech dalších týdnech, kdy byly v roce 1477 raženy v kutnohorské mincovně pražské groše. Propočtem skutečných výrobních hodnot pražských grošů v jednotlivých týdnech roku 1477 podle záznamů v kutnohorských verkových registrech v jednotlivých týdnech roku 1477 získáme tyto údaje (bez týdne Justus):

	jakost	hmotnost
Deus in loco	0,5625	2,8210 g
Deus in adiutorium	0,5625	2,8200 g
Respice secundum	0,5625	2,8255 g
Protector	0,5625	2,8195 g
Inclina	0,5625	2,8317 g
Miserere	0,5625	2,8067 g
Da pacem	0,5625	2,8351 g
Salus populi	0,5625	2,8294 g
Omnia	0,5625	2,8250 g
In voluntate	0,5625	2,8098 g
Celkem	5,6250	28,2237 g
Průměr Ø	0,5625	2,8224 g

Pohled na tabulku výrobních hodnot pražských grošů v roce 1477 nám názorně dokládá technickou úroveň tehdejší rukodělné mincovní výroby, kdy bylo možné zhotovit bez obtíží mincovní slitinu o předepsané jakosti, ale hmotnost mincí ovlivňoval způsob ražby al marco, který předpisoval zhotovit stanovený počet kusů ze základní hmotnostní jednotky (pražské hřivny), tj. respektoval tehdejší technický nedostatek, nemožnost zhotovit každý jednotlivý exemplář o stejné hmotnosti.

Pro nás je důležité zjištění, že od tohoto tabelárního přehledu se výrazně odlišuje J. Háskovou vypočtená průměrná hmotnostní hodnota pražských grošů v týdnu k neděli Justus (2,75 g), když jakost i v tomto případě se shodovala (0,5625). Na základě našeho podrobného rozboru účetních výkazů pregěrské činnosti v týdnech, kdy se v kutnohorské mincovně v roce 1477 vybíjely pražské groše, usuzujeme, že uvedený údaj „od pregěrů“ - 353 hřivny - ve vyúčtování týdne k neděli Justus 1477 je nejspíše písařskou chybou a správně by u této položky mělo být napsáno 363 hřivny. Tím by rozdíl mezi údaji „suma pregěrům“ a „od pregěrů“ v tomto týdnu činil 1 ferton ½ lotu, což by odpovídalo i zjištěným rozdílům mezi oběma položkami v ostatních týdnech. Vypočtená průměrná hmotnost pražských grošů v týdnu k neděli Justus 1477 by pak činila 2,8311 g. I tento údaj by společně s hmotnostními hodnotami v ostatních týdnech dokládal, že v roce 1477 nedošlo při výrobě pražských grošů ke změně jejich hmotnosti. Určité odchylky - plus i minus - ve všech případech vznikly jednak při našem převodu původních údajů ve hřivnách na číselná vyjádření metrické soustavy, jednak je možno určité nepřesnosti připočítat na vrub způsobu ražby al marco.

V lednu 1483<sup>29</sup> se snížila jakost pražských grošů na 0,500 (tj. o 1 lot na 8 lotů), takže při nezměněné průměrné hmotnosti 2,818 g obsahoval pražský groš v průměru 1,409 g stříbra.<sup>30</sup> V roce 1485 se ve výrobě pražských grošů provedla další změna, při níž byla jakost pražských grošů vyjádřena hodnotou 0,4375 (tj. snížení na 7 lotů; někdy se uvádí 0,437, tedy sníženým zaokrouhlením) a z jedné hřivny se mělo razit 88 kusů, takže průměrná hmotnost pražského groše činila 2,877 g (při zaokrouhlení se uvádí 2,88 g) a obsahoval v průměru 1,259 g stříbra.<sup>31</sup> Touto úpravou došlo tedy k snížení jakosti pražského groše, které nevyrovnalo zvýšení jeho průměrné hmotnosti, neboť ve srovnání se stanovenými výrobními hodnotami v roce 1483 měl pražský groš Vladislava II. v průměru i nižší zrno, tj. obsah stříbra. Od změny výrobních hodnot pražského groše v roce 1485 nedošlo v době vlády Vladislava II. a Ludvíka I. do r. 1523, tedy po celých 40 let, téměř do konce panování jagellonské dynastie v na-

<sup>29</sup> Údaje o přesném datu se rozcházejí: E. LEMINGER (O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405–406) uvádí, že se tak stalo 27. ledna, a J. SMOLÍK (Pražské groše, s. 43) pak 9. ledna.

<sup>30</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 405–406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43. – Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82 a 84.

<sup>31</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 43. – Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82 a 84; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 61; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. – MICHÁLEK, J.: – NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 124, pozn. 59.

ších zemích, k úpravě jeho jakosti, průměrné hmotnosti a tím i průměrného obsahu stříbra.<sup>332</sup>

Výroba dalších mincovních nominálů české grošové soustavy se za Vladislava II. poněkud opozdila. Toto prodlení zřejmě zhoršovalo situaci v našem peněžním hospodářství, neboť již ke konci vlády krále Jiřího vzrůstaly stížnosti na nedostatek drobných mincovních nominálů ve vnitřním peněžním styku, což se výrazně projevilo již v požadavcích na kutnohorském sněmu r. 1471 při volbě Vladislava II. za českého krále.<sup>333</sup> Podle údajů v kutnohorských verkových registrech se s výrobou bílých peněz začalo 10. března 1483.<sup>334</sup> V souhrnném týdenním vyúčtování k neděli Laetare jsou zaznamenány údaje, z nichž můžeme stanovit jakost bílých peněz na 0,4375 (tj. 7 lotů; někdy se zaokrouhluje 0,438) a z jedné pražské hřivny jich mělo být vyraženo 574 kusů, takže průměrná hmotnost jednoho bílého peníze činila 0,441 g; z těchto hodnot můžeme vypočítat, že bílý peníz obsahoval v průměru 0,193 g stříbra; tyto nejstarší bílé peníze byly dvoustranné, tj. byly raženy po obou stranách.<sup>335</sup> Podle těchto zásad probíhala ražba dvoustranných bílých peněz v kutnohorské mincovně až do roku 1485, kdy na základě relace nejvyššího mincmistra Beneše Krabice z Veitmile byla při jednání na kutnohorském sněmu snížena jakost bílých peněz na 0,375 (tj. 6 lotů).<sup>336</sup> Při nezměněné průměrné hmotnosti 0,441 g obsahoval od r. 1485 bílý peníz – od této doby již jednostranný, tj. ražený jen po jedné straně – průměrně 0,165 g stříbra. Od tohoto roku se výrobní hodnoty pro ražbu bílých peněz nezměnily až do roku 1516.

Ražba malých peněz (haléřů) Vladislava II. se zahájila o něco dříve před ražbou bílých peněz. Stalo se tak 16. března 1482, kdy podle údajů v týdenním vyúčtování verkových register kutnohorské mincovny měly jakost 0,1875 (tj. 3 loty; často se zaokrouhluje na 0,188) a při průměrné hmotnosti 0,402 g obsahoval jeden malý peníz (haléř) v průměru 0,075 g stříbra.<sup>337</sup> Výrobní hodnoty malých peněz (haléřů) zůstaly beze změny až do konce vlády Vladislava II., nezměnily se ani po většinu let vlády Ludvíka I., kdy můžeme zaznamenat určité úpravy až v r. 1525,

tedy v době, která je již nad horním časovým vymezením tohoto našeho zpracování.

I když se mincovní úpravy, projednané při kutnohorských sněmovních jednáních v r. 1485, týkaly jen pražského groše i bílého peníze a pomínily malý peníz (haléř), české drobné minci věnoval v témže roce pozornost jiný sněm. Na sněmu v Praze 13. října 1485 se při projednávání mincovních otázek znovu připomnělo ustanovení české mincovní reformy z roku 1469 o vztahu pražského groše k nižším nominálům české grošové soustavy (pražský groš = 7 penízů = 14 haléřů). Opět se zde hovořilo o užívání kruhových peněz se lvem, vybíjených před vydáním mincovního řádu Jiřího z Poděbrad v r. 1469 (označené jako „peníze horské“), kterých mělo připadat 14 na pražský groš a 2 na peníz, vybíjený od vyhlášení české mincovní reformy v r. 1469. Důležité ovšem bylo, že při těchto sněmovních jednáních byly hodnotové vztahy mezi mincemi české grošové soustavy znovu připomenuty, ale současně se určilo, aby „peníze horské“, zhotovené před vydáním mincovního řádu v r. 1469, se neoznačovaly slovem „peníze“, nýbrž výlučně haléře, což nakonec vyplývalo i ze stanovených hodnotových relací, a toto jejich zařazení se tak znovu zdůraznilo. Při těchto jednáních byl opět vysloven zákaz oběhu zhořelých mincí se stanovením termínu, do kterého se jimi mohlo platit. Naopak se mohly v peněžním styku užívat kladské mince.<sup>338</sup>

O rok později se uskutečnilo v Jihlavě důležité ujednání mezi českým králem Vladislavem II. a uherským králem Matyášem, užívajícím rovněž titulu českého krále, které se týkalo mincovních otázek. Jihlavská mincovní úmluva je datována dnem 10. září 1486 a její podstatu lze ve stručnosti charakterizovat jako dohodu o unifikaci mincovní výroby ve všech zemích Koruny české podle české předlohy.<sup>339</sup> Na příslušném místě textu tohoto dokumentu je konkrétně uvedeno, že oba králové se zavazují k tomu, aby jednak král Vladislav II. razil groš a peníz tehdy vybíjený nadále a jednak král Matyáš na Moravě, v slezských i lužických zemích razil groš a peníz o stejné jakosti a hmotnosti, jakou mají mince Vladislava II. s tím, aby pouze „na rázu rozdíl byl, aby každého nás peníz mohl rozeznán býti“. Současně bylo ustanoveno, aby správné dodržování této dohody při výrobě mincí kontrolovali u každého z obou panovníků vzájemně ustanovení probíři (probíř, fersucher).<sup>340</sup> Donedávna se většinou soudilo, že k praktickému uskutečnění této úmluvy nedošlo.<sup>341</sup> Domníváme se však, že takto jednoznačně formulované negativní mínění není plně oprávněné. Zatím sice nemůžeme s naprostou přesvědčivostí konkrétně prokázat, jak se především Matyáš Korvín řídil zněním této dohody při ražbě mincí ve vedlejších zemích Koruny české po 10. září

<sup>332</sup> Srov. k tomu také naši pozn. 327.

<sup>333</sup> Archiv český IV, s. 449. – Srov. k tomu SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 38.

<sup>334</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 40.

<sup>335</sup> Srov. k tomu LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44. – Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82 a 84; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 60; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. – MICHÁLEK, J.: – NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 125, pozn. 61.

<sup>336</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44. – Srov. k tomu také NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82 a 84.

<sup>337</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 406; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44. – Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 82–84; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. a kol.: Numismatické příspěvky, s. 60; NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. – MICHÁLEK, J. – NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Chelčicích, s. 128, pozn. 67.

<sup>338</sup> Archiv český IV, s. 516–517. – Viz též SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 44; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 66–67.

<sup>339</sup> Archiv český X, s. 289–291; tam je text této úmluvy v plném znění. – Srov. k tomu také SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 45; POŠVÁŘ, J.: Měna v českých zemích, s. 63; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 62; POŠVÁŘ, J.: Die Währung in der Ländern der Böhmischen Krone, s. 58; t ý ž: Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1977, s. 58–59.

<sup>340</sup> Archiv český X, s. 289.

<sup>341</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 45; POŠVÁŘ, J.: Měna v českých zemích, s. 63; t ý ž: Die Währung in den Ländern der böhmischen Krone, s. 58; t ý ž: Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, s. 58–59.

1486 a pokud tomu tak bylo, jaké vnější a vnitřní vlastnosti umožňovaly rozpoznání těchto mincí. Českého krále Vladislava II. se bezprostředně podobná otázka netýkala, neboť jeho mince měly být pro Matyášovu ražbu ve vedlejších zemích Českého království vzorem. Podle našeho soudu však význam mincovní dohody z roku 1486 nelze hodnotit jen v užším pohledu na vlastní mincovní výrobu, ale především v širších peněžně-historických souvislostech, kterým je třeba věnovat náležitou pozornost. Proto si také myslíme, že podobný přístup oprávněně před námi naznačili V. Husa<sup>342</sup> a J. Hásková.<sup>343</sup>

Pro předcházející vývoj v našich zemích měla nesporný význam česká mincovní reforma v r. 1469. Na tomto konstatování nemůže nic změnit skutečnost, že mincovní řád byl vydán v nepříhodné době za probíhajících válečných střetnutí mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem. V tehdejších složitých událostech mohla mít česká mincovní reforma z r. 1469 po vyhlášení určitý a patrně i nemálo obtížný vliv jen v Čechách, a proto by bylo velmi problematické se domnívat, že mohla prakticky působit na mincovnictví na Moravě i ve slezských a lužických zemích. Když však v průběhu roku 1470 příznivá vnitřní a zahraniční situace utvářela perspektivní možnosti pro Jiřího z Poděbrad a tím i pro celé království, nebylo možné vyloučit, že tyto okolnosti by mohly ve svých důsledcích kladně ovlivnit i vývoj peněžního hospodářství vedlejších zemí Koruny české. Tyto reálné naděje však ukončila smrt krále Jiřího 22. března 1471.<sup>344</sup>

I ve vedlejších zemích Českého království byl pražský groš užívaným standardním stříbrným nominálem v platebním styku, a proto přerušení jeho výroby v počátcích husitské revoluce vyvolávalo obdobnou situaci, jako tomu bylo v Čechách.<sup>345</sup> Obdobně jako v kutnohorské mincovně i v těchto zemích se v druhé polovině 15. století razily výlučně drobné mincovní nominály, takže potřebu vyšších peněžních hodnot pokrývala v peněžním styku zásoba starších pražských grošů zhotovených před přerušením jejich výroby, popřípadě další mince grošového typu z jiných zemí, především geograficky nejbližších.

Po opanování Slezska i obou Lužic se Matyáš snažil zasáhnout i do tamních nepříliš uspokojivých mincovních poměrů. Pokud jde o slezská území, pak údobí, po které spadala pod Matyášovu svrchovanost (tj. do jeho smrti v r. 1490), nám z hlediska mincovního vývoje dělí dva časové mezníky: r. 1474/75 a r. 1486, jehož význam jsme připomenuli výše a o kterém se ještě dále zmíníme. Do r. 1474/75 charakterizovala jednání a postoje Matyáše Korvína i v mincovních otázkách jistá obezřetnost, zřejmě ovlivněná událostmi, jejichž průběh nebyl pro postavení uherského krále příliš nadějný. Pozitivní vývoj kolem osoby krále Jiřího a upevňování

jeho pozice uvnitř i mimo hranice českého státu až do jeho skonu v roce 1471, volba a nástup krále Vladislava II. na český trůn, s jehož úplným získáním po Jiříkově úmrtí Matyáš počítal, úspěšné akce českých a polských vojsk ve Slezsku a obležení Vratislavi v r. 1474 – to všechno byly pro uherského krále nepříznivé momenty, které nebylo možné před jakýmkoliv rozhodnutím opominout. Nedlouho po vstupu uherských vojsk do Vratislavi (21. května 1469) došlo z iniciativy městské rady k jednání s Matyášem Korvínem o obnovení činnosti mincovny, která po roce 1460 ustala v ražbě; vybíjení mincí mělo probíhat jménem krále Matyáše za dohledu města.<sup>346</sup> Bylo ovšem pozoruhodné, že se uvažovalo o ražbě groše, který se měl rovnat 30 zlatým (zřejmě uherským), přičemž mincovní struktura měla být doplněna penízem a haléřem v hodnotovém vztahu 1 groš = 7 peněz = 14 haléřů; o výrobních hodnotách těchto mincí se asi nejednalo.<sup>347</sup> Uvažovaná nominálová struktura vratislavských mincí, jejich počet, druhové zastoupení i vzájemný hodnotový vztah byly v naprostém souladu s českou mincovní reformou z června roku 1469, poněvadž i uherskému zlatému se měly rovnat 24 pražské groše.<sup>348</sup> Po těchto nere realizovaných jednáních a dalších úvahách následovala důležitá Matyášova rozhodnutí, když 2. září 1470 vydal mincovní řád pro ražbu mincí ve Vratislavi a 13. prosince 1470 svěřil tamní mincovnu do přímé správy městské rady.<sup>349</sup> V posledních dnech měsíce prosince roku 1470 zahájila vratislavská mincovna výrobu a vybíjela tři druhy mincí: groš, půlgroš a haléř; na rozdíl od prvotních úvah v roce 1469 byl mezi vyráběné nominály nově včleněn půlgroš a opomenut peníz.<sup>350</sup> Z výrobních hodnot stanovených mincovním řádem známe údaje pro groš, který měl mít jakost 0,3125 (tj. 5 lotů) a z vídeňské hřivny o hmotnosti 281 g se mělo vyrazit 98 kusů, takže jeden vratislavský groš měl v průměru hmotnost 2,867 g.<sup>351</sup> Do tohoto údobí (tj. před r. 1475) jsou řazeny dvě skupiny

<sup>346</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 84 a 175. – V tomto přehledu věnujeme pozornost především mincovní výrobě ve Vratislavi, na níž je možno vhodně demonstrovat slezský mincovní vývoj v této době; pro úplnost pohledu si ostatní místa mincovní činnosti ve slezských zemích připomínáme jen v charakteristických ukázkách.

<sup>347</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 84–85.

<sup>348</sup> Srov. k tomu Archiv český IV, s. 437. – Třístupňovou mincovní strukturu (groš, denár, obol) zavedli i v Uhrách mincovní reformou z r. 1467/68, ovšem poněkud odlišný byl hodnotový vztah mezi jednotlivými nominály; viz výše s. 78–79.

<sup>349</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 85–86 a 177–178.

<sup>350</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 85–86 a 176.

<sup>351</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 85; zde se autor nezmiňuje o výrobních předpisech pro ražbu haléře a půlgroše, který měl mít zřejmě stejnou jakost jako groš a cca poloviční průměrnou hmotnost. F. FRIEDENSBURG (s. 177) propočítal průměrnou hmotnost slezského Matyášova groše z 26 exemplářů v hodnotě 2,2 g (tuto hmotnost uvedl na s. 316) a z tohoto výsledku, násobeným 120, stanovil hmotnost vídeňské hřivny okolo 264 g. Aniž by se o tom F. FRIEDENSBURG dříve zmínil, mezi údaji v tabelárním uspořádání na s. 316, uvedl pro slezský Matyášův haléř průměrnou hmotnost 0,26 g a jakost 3,75 lotu (= 0,234). Poněvadž nemáme možnost si správnost Friedensburgových údajů ověřit přímým studiem jeho pramenné základny, připomínáme je zde všechny vedle sebe. Pokud jde o hmotnost vídeňské hřivny, přejali jsme ji od V. MILLERA zu AICHHOLZE – A. LOEHRA – E. HOLMAIRA (Österreichische Münzprägungen 1519–1938. 2. vydání. Wien 1948, hmotnosti hřiven).

<sup>342</sup> HUSA, V.: Výrobní vztahy v českém mincovnictví 15. a 16. století. In: NumSb 2. Praha 1955, s. 60, pozn. 7.

<sup>343</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 62–63.

<sup>344</sup> PALACKÝ, F.: Dějiny, s. 560–567; DVOŘÁK, R.: Dějiny Moravy I. Brno 1899, s. 349 až 351; MACEK, J.: Jiří z Poděbrad, s. 220–226.

<sup>345</sup> Pro Moravu tuto úlohu pražského groše zjistil J. SEJBAL (Moravská mince doby husitské, s. 232 a 288), pro Slezsko J. Szwagrzyk (Szerokie grosze praskie na zemiach polskich. In: Ze skarba kultury 18. Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 78 až 116 a 172–177) a pro Lužici W. HAUPT (O pražských groších v hornolužických nálezech mincí. NumL 12, 1957, s. 128–135).

grošů z vratislavské mincovny. Na aversní straně mají obě skupiny shodně dělený znakový štít uvnitř opisové legendy se jménem Matyášovým v postavení českého krále, na reversní straně je pak v opisovém pruhu postava sv. Jana Křtitele, po jehož pravé straně jednak není žádná značka (starší skupina), jednak je písmeno W (mladší skupina).<sup>352</sup> Půlgroše z tohoto údobí, které mají stejné obrazové a textové provedení, jsou známy pouze bez písmene W vedle postavy sv. Jana Křtitele.<sup>353</sup> Vratislavské haléře z tohoto období (tj. do r. 1475) nemají vypracováno bližší chronologické řazení.<sup>354</sup> Ovšem postupně se Matyášova situace měnila a po uzavření vratislavského míru r. 1474 následovalo dojednání dohody mezi Vladislavem II. a Matyášem v r. 1478, která byla v prosinci téhož roku potvrzena a vyhlášena v Olomouci. Výsledkem ujednaného kompromisu bylo dočasné rozdělení Českého království, když Vladislavovi II. byla přiznána vláda nad Čechami a Matyáš Korvín měl mít svrchovanou moc nad Moravou, Slezskem a Lužicemi. Pro osudy slezského mincovnictví však bylo závažné, že u vědomí svého pevnějšího postavení vystoupil Matyáš na shromáždění slezských knížat ve Vratislavi v prosinci r. 1474 jako rozhodný vládce vůči svým poddaným a stejným způsobem přistoupil i k řešení mincovních problémů. Pokud šlo o slezské mince, ražené jménem krále Matyáše, měly se dále vybíjet podle zásad, stanovených pro jejich výrobu na počátku 70. let 15. věku.<sup>355</sup> Nařízením z 9. ledna 1475 převzalo město Vratislav znovu odpovědnost za ražbu mincí v dřívější nominálové skladbě. Vybíjeny byly groše, půlgroše a haléře ve stejné jakosti a průměrné hmotnosti, jako tomu bylo na počátku sedmdesátých let. Obdobně bylo obrazové a textové provedení těchto mincí na aversu i reversu pouze s tím rozdílem, že na reversu groše a půlgroše nad písmenem W vpravo od postavy sv. Jana Křtitele byl umístěn jetelový trojlístek. Haléř měl jetelový trojlístek rovněž na reversní straně místo písmene M nad znakovým štítem se slezskou orlicí; v roce 1475 se však ve vratislavské mincovně razilo jen po tři měsíce.<sup>356</sup> Podobně i město Svídnice obdrželo svolení k obnovení mincovní činnosti v únoru 1475,<sup>357</sup> na jehož základě se tam měly razit haléře o jakosti 0,234 (tj. 3,75 lotu); tyto drobné svídnické mince se skutečně razily, i když jejich rozlišení mezi svídnickými haléři s obrazem kančí hlavy nelze zatím bezpečně provést.<sup>358</sup> Když si Matyáš přisvojil přímé držení města Krnova, dal zde v r. 1475 razit groše a půlgroše, pro jejichž výrobu zřejmě platily stejné předpisy, jako pro ražbu Matyášových mincí ve Vratislavi, s nimiž se shodovaly i vnější podobou pouze s tím rozdílem, že v opisové legendě reversní strany byla vyjádřena jejich krnovská ražební prove-

<sup>352</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 176, č. 557 a 559.

<sup>353</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 176, č. 558.

<sup>354</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 176, č. 562 a 563.

<sup>355</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 88.

<sup>356</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 88–89 a 176–177, č. 560, 561 a 563.

<sup>357</sup> Pro obnovení mincovní činnosti uvádí F. FRIEDENSBURG (Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter) dva termíny: 24. února (s. 88) a 26. února (s. 249).

<sup>358</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte, s. 88 a 249–250; autor se domnívá, že mezi tyto svídnické mince s kančí hlavou patří ty, které mají nejhorší kvalitu.

nience.<sup>359</sup> Pokud jde o ostatní mincovní produkci ve slezských zemích v době pod Matyášovou svrchovaností, především vybíjení drobných nominálů-haléřů, je třeba zmínit se o několika základních momentech. Zatímco na počátku sedmdesátých let ražba slezských haléřů, vybíjených některými městy a knížaty probíhala podle dřívějších zvyklostí a královský proběh měl jen kontrolovat jejich kvalitu, od konce roku 1474 zaujal Matyáš zcela nový postoj. Vyhražoval si právo předpisovat zrno i stříž těchto drobných nominálů. Tyto Matyášovy snahy o zásadní změnu dosavadních zvyklostí ve slezské mincovní výrobě drobných nominálů považovali stavové za neoprávněný zásah do svých mincovních práv. Prosazování autoritativních Matyášových záměrů nově uspořádat slezskou mincovní výrobu se setkávalo s námitkami i odporem stavů. Proto slezští stavové využívali situace, kdy Matyáše od mincovních problémů ve Slezsku odvádělo jeho zaměření k možnostem dalších výbojů jinde, aby svá smýšlení dávali najevo. Negativní postoj slezských knížat a měst k Matyášovým snahám se prakticky projevil ve stagnaci slezské mincovní výroby a přetrvával i na počátku osmdesátých let 15. věku.<sup>360</sup>

Mincovní výrobu v Horní a Dolní Lužici v době, kdy obě území podléhala Matyášově svrchovanosti, reprezentovaly jako dříve ražby hornolužického města Zhořelce. Dne 28. června 1469 Matyáš sice propůjčil právo ražby mincí – grošů a peněz podle českého vzoru – i městu Budyšínu, avšak podle dnešních vědomostí můžeme s největší pravděpodobností předpokládat, že se v Budyšíně na základě tohoto oprávnění nerazilo.<sup>361</sup> I za Matyáše se tedy ve Zhořelci razily známé méněhodnotné peníze a haléře bez letopočtu, jejichž bližší chronologické rozčlenění v současné době dosud nebylo vypracováno.<sup>362</sup> Při tomto způsobu ražby mincí zůstalo město Zhořelec i po r. 1475, když k Matyášovým snahám na nové uspořádání mincovní výroby zaujali představitelé města negativní postoj.<sup>363</sup>

Na Moravě ražba mincí za Matyáše Korvína nedoznala zvláštních a mimořádných změn. Drobné peněžní nominály – peníze a haléře – zde nadále produkovaly městské mincovny v Brně, Znojmě a Jihlavě. Naše současné numismatické znalosti nám umožňují soudit, že vybíjení moravských městských drobných mincí trvalo s menšími přestávkami až do konce 15. století.<sup>364</sup> Moravská ražební provenience se předpokládá i u peníze s uhersko-českým znakem ve španělském štítě, který již L. Réthy připsal Matyáši Korvínovi a označil ji jako ražbu pro Čechy;<sup>365</sup> mínění O. Mikše, že jde o slezskou ražbu města Vratislavi, se zdá být nejméně

<sup>359</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 88 a 307–308, č. 825 a 826.

<sup>360</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 89–91. – Srov. k tomu také HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 61–62.

<sup>361</sup> HAUPT, W.: Sächsische Münzkunde, s. 80. – Srov. k tomu také výše, s. 107.

<sup>362</sup> Srov. k tomu výše náš výklad na s. 106–107.

<sup>363</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 91.

<sup>364</sup> POŠVÁŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 179 a 182–183; SEJBAL, J.: Dějiny peněz, s. 61.

<sup>365</sup> RÉTHY, L. – PROBSZT, G.: Corpus, s. 115, č. 245 a tab. XXXVII, č. 245. – S názorem L. Réthyho se ztotožnil rovněž HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn, s. 114, č. 730.

pravděpodobné.<sup>366</sup> Na Moravu v době Matyášova držení klade vznik této mince J. Halačka,<sup>367</sup> moravský původ této ražby nevyklučuje E. Nohejlová-Prátová,<sup>368</sup> za moravskou ji má J. Sejbal<sup>369</sup> i M. Novotný.<sup>370</sup> Pro český původ této mince Matyáše Korvína, raženou v Českých Budějovicích, se vyslovili K. Castelin<sup>371</sup> a K. Turnwald.<sup>372</sup>

V osmdesátých letech 15. století se především na příkladu slezském nejvýrazněji ukazovalo, že snaha Matyáše Korvína nově uspořádat mincovnictví ve vedlejších zemích Koruny české nepřinese očekávané výsledky. Tyto zkušenosti odrážely do jisté míry přece jen určitou míru vazebné soudržnosti zemí, spojených v Korunu českou a promítly se pak v mincovních otázkách do dalších jednání. Podle našeho soudu je zde na místě nejdříve připomenout závažné prohlášení krále Jiřího z Poděbrad na sněmu v Olomouci 13. ledna 1464 o trvalém a neodvolatelném přivtělení Moravy ke Koruně české, které předznamenalo průběh událostí v dalším časovém úseku mincovního vývoje.<sup>373</sup> Do přímých souvislostí s těmito událostmi vhodně zapadá text zemského míru (landfrídu), který dne 24. června 1484 uzavřel Matyáš Korvín s moravskými stavy v Budíně a v němž druhý a třetí odstavec se týká mincovních problémů.<sup>374</sup> Zvláště pozoruhodná a pro nás důležitá je formulace na začátku druhého odstavce, v němž je zdůrazněno, že mince není záležitostí jen krále, ale i České koruny, tedy spojujícím prvkem celého státního útvaru. O dva roky později byla ku dni 10. září 1486 uzavřena již výše připomenutá úmluva mezi Vladislavem II. a Matyášem Korvínem, týkající se řady záležitostí, které bylo zapotřebí projednat díky územnímu rozdělení českého státu mezi dva panovníky. Podstatná část jihlavské úmluvy byla věnovaná především mincovním problémům, které jsme si připomenuli již výše. Z hlediska předchozího pohledu na mincovní vývoj v zemích Koruny české do r. 1486 je třeba posoudit peněžně historický význam této úmluvy. Jihlavský dokument z r. 1486, dotýkající se mincovnictví, je logickým vyústěním předešlého vývoje ve všech zemích Koruny

české, především pak přiznáním neúspěšnosti snah Matyáše Korvína ovlivnit autoritativním způsobem z pozic panovníka mincovní výrobu a peněžní hospodářství vedlejších zemí Českého království. Je však i důkazem toho, že přes určité specifické odlišnosti nominálové a kvalitativní v mincovní výrobě některých zemí České koruny, vytvářelo pouto základních rysů společného peněžního hospodářství i vhodné podmínky pro soudržnost celého státního útvaru. Na tomto hodnocení nemůže nic změnit ani obtížnost sledovat praktické dodržování této dohody ve vlastní mincovní výrobě, které může vést i k vyslovení názoru, že ke konkrétnímu uskutečnění této dohody nedošlo.

Pokud jde o interpretaci textu dohody, věnované mincovním otázkám, nelze její znění chápat tak, že ve vedlejších zemích Koruny české, patřících pod Matyášovu vrchovanost, se měly po r. 1486 ražít mince, téměř po všech stránkách shodné s českými. Za pravděpodobnější považujeme soud poněkud odlišný. Myslíme si, že uvažovaná shodnost mohla spočívat především ve stanovení zrna a průměrné střížky, podléhající vzájemné kontrole proběhů obou panovníků; obrazové ztvárnění mohlo odpovídat dosavadním zvyklostem v té které zemi, popřípadě mohlo být doplněno textovou legendou, připomínající jméno Matyáše Korvína v postavení českého krále.<sup>375</sup> O tom, že jihlavská mincovní dohoda z r. 1486 nezůstala na Moravě bez jakéhokoliv ohlasu, můžeme připomenout doklad z r. 1487. Jde o záznam v knize půhonů a nálezu města Brna, v němž se v souvislosti s ujednáním králů Vladislava II. a Matyáše Korvína v Jihlavě připomíná platný hodnotový vztah českého groše k penízi – groš = 7 peněz – s odvoláním na jednání v r. 1486.<sup>376</sup> Díky podrobným archívním výzkumům J. Pošváře<sup>377</sup> můžeme doložit činnost moravských městských mincoven v Brně, Znojmě i Jihlavě, které i po roce 1487 pokračovaly v ražbě drobných mincí, převážně peněz, jejichž vnější tvářnost se nelišila od dříve ražených peněžních nominálů stejné hodnoty; svými výrobními hodnotami pak tyto mince měly respektovat jihlavské ujednání v roce 1486.

V Čechách můžeme zřejmě nepřímou reakci na jihlavské mincovní úmluvy zaznamenat na podzim r. 1487. K 1. říjnu 1487 byl vyhotoven sněmovní zápis, v němž byla zformulována žádost o zvětšení objemu ražby pražských grošů a haléřů (malých peněz) s tím, aby jejich zrno bylo v souladu se stanoveným hodnotovým vztahem: 1 groš = 7 peněz = 14 haléřů (malých peněz); současně se požadovalo, aby ražba peněz pokračovala jen do určité doby a pak aby byla zastavena.<sup>378</sup> V této souvislosti je ovšem důležité, že kutnohorská verková registra z této doby nám skutečně dokládají zastavení výroby drobných mincí v tamní mincovně.<sup>379</sup> Z těchto účetních záznamů o kutnohorské mincovní výrobě můžeme doložit, že v roce 1487 se ještě po několik týdnů razily peníze

<sup>366</sup> MIKŠ, O.: Nález v Mělníku, s. 205–211.

<sup>367</sup> HALAČKA, J.: Nález mincí z 15. století v Drnovicích u Vyškova. NČČsl 20, 1951, s. 87–88; autor určil za místo vzniku Olomouc.

<sup>368</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Význam moravských nálezů mincí 14. a 15. století. NumL 10, 1955, s. 115 a 116; autorka upozorňuje na četnější výskyt této mince v moravských nálezech a naznačuje možnost jejího brněnského původu s poukazem na existenci termínu „Mayerballaas“, který zjistil v archívním materiálu k r. 1476 J. POŠVÁŘ (Městská mincovna v Brně. NumL 7, 1952, s. 65).

<sup>369</sup> SEJBAL, J.: Dějiny peněz, s. 61; ve svém stanovisku se ztotožnil s názorem J. Halačky a E. Nohejlové-Prátové.

<sup>370</sup> NOVOTNÝ, M.: Uherské mincování za krále Matyáše Korvína v Brně (1469–1490). Drobná plastika 1968, s. 75; autor soudí, že peníz s uhersko-českým znakem byl zhotoven v Brně.

<sup>371</sup> CASTELIN, K.: Uherská mincovna v Českých Budějovicích. NumL 6, 1951, s. 8–12; t ý ž: Česká drobná mince, s. 245, vyobr. 74a.

<sup>372</sup> TURNWALD, K.: Uherská mincovna v Českých Budějovicích. Sběratelské zprávy 6, 1951, s. 23.

<sup>373</sup> Archiv český X, s. 274–275. – Srov. k tomu též DVOŘÁK, R.: Dějiny Moravy, s. 340; URBÁNEK, R.: Věk poděbradský IV, s. 92.

<sup>374</sup> Archiv český V, s. 414–418, zvl. s. 416. – Srov. k tomu také RYNEŠ, V.: Moravská zemská zřízení 16. století o minci. NumL 16, 1961, s. 86–87; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 62.

<sup>375</sup> Srov. k tomu HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 62. – Viz také NĚMEČEK, V.: Jednání na jihlavském sjezdu, s. 43.

<sup>376</sup> NĚMEČEK, V.: Jednání na jihlavském sjezdu, s. 43–44.

<sup>377</sup> POŠVÁŘ, J.: Moravské mincovny, s. 43 sl., s. 109 násl. a 125 násl.

<sup>378</sup> Archiv český IV, s. 521.

<sup>379</sup> OA Kutná Hora, MA-Horní fond, verková registra, kart. 269 (1472–1487); kart. 270 (1490–1495), kart. 271 (1496–1501).

(ve verkových registrech jsou uvedeny jako denáry) jinak výlučně pražské groše (haléře – malé peníze se vůbec nezhotovovaly), z let 1488 – 1489 se nám verková registra nedochovala a v letech 1490 – 1496 (s výhradou průkaznosti roku 1492, pro který verková registra nemáme) se pak v kutnohorské mincovně razily pouze pražské groše. O obnovení výroby drobných českých mincí se jednalo na zemském sněmu r. 1497, na němž podle záznamů k 31. květnu 1497 král Vladislav přislíbil opětovné zahájení ražby drobných peněžních nominálů.<sup>380</sup> Z účetních dokladů o kutnohorské mincovní činnosti pak víme, že na základě králova sněmovního slibu se začalo s vybíráním drobných mincí – pouze bílých peněz – v druhé polovině roku 1497, když po většinu týdnů v tomto roce se v Kutné Hoře razily pražské groše.<sup>381</sup>

V souvislosti s absencí drobných nominálů ve výrobě kutnohorské mincovny po r. 1487 považujeme za vhodné upozornit na dřívější výzkumy, které se zaměřily na výskyt moravských městských kruhových mincí v českých nálezech. Díky soupisovému přehledu J. Pošváře<sup>382</sup> můžeme konstatovat, že z celkového počtu 60 registrovaných nálezů s kruhovými mincemi moravských měst, uložených do země v druhé polovině 15. století, bylo na území Čech odkryto 43 (tj. 71,66 %) a na Moravě jen 17 nálezů mincí (tj. 28,34 %). V těchto šedesáti mincovních depotech se zjistilo celkem 2 888 kusů moravských městských kruhových mincí. Z tohoto počtu připadly na české nálezy 2 253 kusy (tj. 78,01 %) a na moravské nálezy pouze 635 kusů (tj. 21,99 %). Proto můžeme souhlasit s názorem, vysloveným pro celé období až do roku 1526, že kruhové mince moravských měst se v kategorii drobných mincovních nominálů významně podílely na peněžním oběhu v Čechách<sup>383</sup> i pro období do roku 1500. Prohloubenější analýzu o výskytu moravských městských kruhových mincí v českých nálezech, ukrytých do země v letech 1470 – 1500, provedla o něco později J. Hásková.<sup>384</sup> Navázala na Pošvářovo hodnocení a při upřesněném časovém pohledu mohla předložit zjištění o stoupajícím podílu moravských městských kruhových ražeb v českých nálezech, ukrytých do země zvláště v devadesátých letech, tedy v období, kdy v kutnohorské mincovně ustalo vybírání českých drobných mincovních nominálů. V souvislosti s tímto vývojem nadhodila možnost uvažovat o upřesnění konce ražby moravských kruhových mincí kolem r. 1497,<sup>385</sup> když konkrétní poslední písemné datované údaje o mincovní činnosti ve Znojmě známe k r. 1491 nebo 1493,<sup>386</sup> v Brně k r. 1493<sup>387</sup> a v Jihlavě k r. 1495.<sup>388</sup>

<sup>380</sup> Archiv český V, s. 473.

<sup>381</sup> OA Kutná Hora, MA-Horní fond, verková registra, kart. 271 (1497). – Srov. k tomu také HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 42 a 63.

<sup>382</sup> POŠVĀŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 187–189, tab. č. 2; v tabelárním přehledu autor zaznamenává nálezy, které byly ukryty do země až k r. 1526.

<sup>383</sup> POŠVĀŘ, J.: Poznámky k městskému mincovnictví, s. 181.

<sup>384</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 63–64.

<sup>385</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 63.

<sup>386</sup> POŠVĀŘ, J.: Moravské mincovny, s. 126.

<sup>387</sup> POŠVĀŘ, J.: Moravské mincovny, s. 43 a 44.

<sup>388</sup> POŠVĀŘ, J.: Moravské mincovny, s. 110.

Na základě dostupných informací o situaci ve slezském mincovnictví za Matyáše Korvína po r. 1486 toho nemůžeme příliš mnoho říci. V průběhu roku 1488 se sice Matyáš pokusil usměrnit slezskou mincovní výrobu podle dohody, uzavřené před dvěma léty s Vladislavem II.<sup>389</sup> J. Hásková naznačila možnost uvažovat o grošových ražbách Matyáše Korvína z vratislavské mincovny jako o mincích, jejichž vznik by bylo možno klást do období po uzavření mincovní úmluvy mezi Vladislavem II. a Matyášem Korvínem r. 1486,<sup>390</sup> v současné době však není dobře možné tento názor bez nejmenších pochyb obhájit. Zatím považujeme Friedensburgovo časové řazení těchto grošových ražeb Matyáše Korvína ve spojení s datovanými písemnými prameny do 70. let 15. století za oprávněnější.<sup>391</sup> Ani v prvním desetiletí panování Vladislava II. ve Slezsku nemáme o tamním mincovnictví příliš mnoho zpráv, se kterými se shledáváme až po roce 1500.<sup>392</sup>

Pokud jde o lužické země, tam hornolužické město Zhořelec zřejmě nadále pokračovalo ve vybírání méněhodnotných peněz a haléřů, aniž bychom se mohli odvolat na údaje pramenů archívni povahy. Ovšem z jejich výskytu v našich nálezech z této doby můžeme usuzovat, že objem jejich výroby byl dosti vysoký.<sup>393</sup>

V posledním desetiletí 15. věku a v prvních dvou desetiletích 16. století se výrobní program kutnohorské mincovny v zastoupení jednotlivých nominálových druhů neměnil. Razily se nadále pražské groše, bílé a malé peníze. Od r. 1485, kdy byla stanovena pro pražské groše jakost ve výši 0,4375 (průměrná hmotnost 2,877 g; obsah stříbra v průměru 1,259 g) se do r. 1520 za Vladislava II. a Ludvíka I. žádná z výrobních hodnot pražského groše nezměnila. Pro bílý peníz v roce 1485 byla určena jakost 0,375 (průměrná hmotnost 0,441 g; obsah stříbra v průměru 0,165 g) a podle těchto údajů se bílé peníze vybíjely v kutnohorské mincovně až do r. 1516. Tehdy došlo k snížení jejich průměrné hmotnosti, když z jedné pražské hřivny mělo být vyraženo 588 kusů, takže od této úpravy měl bílý peníz průměrnou hmotnost 0,430 g.<sup>394</sup> Jakost bílých peněz zůstala nezměněna (0,375, tj. 6 lotů), takže zrna v bílém penízi činilo průměrně 0,161 g stříbra.<sup>395</sup> U malých peněz nedošlo k žádným změnám předpisů pro jejich výrobu, a tak od r. 1482 až do konce druhého desetiletí 16. věku měly jakost 0,188 a při průměrné hmotnosti 0,402 g obsahovaly v průměru 0,075 g stříbra.

<sup>389</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 91–92.

<sup>390</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 64–65.

<sup>391</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 85–86, 88–89 a 175–177; srov. k tomu výše s. 127–129.

<sup>392</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 92.

<sup>393</sup> JECHT, R.: Geschichte der Stadt Görlitz, s. 268–269. – Srov. k tomu také HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 65–66.

<sup>394</sup> LEMINGER, E.: O mincování v Kutné Hoře za krále Ludvíka. PA 12, 1882–1884, s. 446; SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 50. – Viz též NEUMANN, K. C.: Hodnota pražských grošů, s. 83.

<sup>395</sup> Změny ve výrobních hodnotách českých mincí po zahájení činnosti ve šlikovské mincovně v Jáchymově přesahují horní časovou mez našeho příspěvku, a proto je zde nezaznamenáváme.

V průběhu posledního desetiletí 15. věku ustala mincovní výroba na Moravě a k obnovení ražby zde došlo po více než sto letech.

Na počátku 16. století ohrožovala peněžní styk ve Slezsku produkce nekvalitních drobných mincí, které se zhotovovaly především v Lehnici, Minsterberku a Opolí. K řešení této svízelné situace přispěla dohoda mezi slezskými stavy z 19. dubna 1505, podle níž se měly razit bílé groše o jakosti 0,375 (tj. 6 lotů) a kterých se mělo z jedné vratislavské hřivny vyrazit 90 kusů, měly tedy průměrnou hmotnost 2,08 g a obsahovaly v průměru 0,779 g stříbra.<sup>396</sup> Podle těchto zásad se zhotovovaly grošové nominály ve Vratislavi a ve Svídnicí.<sup>397</sup> Dalším nominálem byl haléř, pro který byla stanovena jakost buď 4,5 lotu (tj. 0,281) nebo 3,5 lotu (tj. 0,219).<sup>398</sup> Z vratislavské hřivny se mělo vyrazit 540 kusů, takže haléř měl v průměru hmotnost 0,346 g a obsahoval buď 0,097 g (při jakosti 0,281) nebo 0,076 g (při jakosti 0,219) stříbra. O ražbě haléřů z této doby ve Vratislavi nejsou uvedeny žádné konkrétní hmotné doklady; víme o jejich vybíjení pouze ve Svídnicí.<sup>399</sup> Tuto mincovní úmluvu slezských stavů pak schválil Vladislav II. písemným vyjádřením 30. července 1505.<sup>400</sup> Součástí tohoto stavovského ujednání bylo i určení hodnotového vztahu mincí, ražených ve Slezsku podle nové dohody, k ostatním slezským převážně nižším slezským nominálům z jiných míst i k těm, které byly ve Slezsku vybíjeny dříve. Ovšem právě stanovení těchto hodnotových relací bylo příčinou nemalé nespokojenosti nejen na mnoha místech ve Slezsku, ale také v lužických oblastech, zvláště ve Zhořelci.<sup>401</sup> Proto došlo v r. 1511 k další dohodě mezi slezskými stavy o výrobě mincí, při níž se změnila předpisy pro ražbu haléře, jehož jakost se stanovila na 3 loty (tj. 0,1875).<sup>402</sup> Ostatní předepsané údaje pro jeho výrobu se nezměnily, takže při průměrné hmotnosti 0,346 g (někdy se zaokrouhluje na 0,35 g) obsahoval haléř 0,065 g stříbra v průměru.

Ovšem ani provedené úpravy výrobních hodnot slezského haléře v roce 1511 nepřinesly na delší čas uklidnění mincovních poměrů ve Slezsku. Znovu se objevoval zájem z různých míst ve Slezsku, aby se vedle „těžkých“ razily také „lehké mince“ nejen nižších nominálních hodnot, ale i groše.<sup>403</sup> K zásadním změnám ve slezském mincovnictví však do konce

<sup>396</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 92, 93 a 316; pro hmotnost vratislavské hřivny přijímáme údaj F. Friedensburga (tamže, s. 315), který vratislavskou hřivnu ztotožnil s hřivnou polskou o hmotnosti 187,024 g.

<sup>397</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 180–181, č. 565–567 a s. 250–251, č. 710.

<sup>398</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 93 a 179. — Jedna ze dvou F. Friedensburgem uvedených hodnot kvality haléřů 4,5 lotu (s. 93) a 3,5 lotu (s. 179) není správná; poněvadž nemáme možnost přímé kontroly v prameném materiálu, uvádíme oba Friedensburgovy údaje vedle sebe.

<sup>399</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 251, č. 711.

<sup>400</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 93.

<sup>401</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 93–95; JECHT, R.: Geschichte der Stadt Görlitz, s. 263 násl.

<sup>402</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 181 a 316.

<sup>403</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 96–97. — Ze souvislosti v textu lze usuzovat, že termín „těžké mince“ označoval mince vyšší jakosti a „lehké mince“ pak ražby nižší jakosti.

druhého desetiletí 16. věku nedošlo. Sluší se však alespoň krátce se zmínit o svídnických půlgroších, které byly vnějším vzezřením podobné polským mincím, s nimiž se ztotožňovaly stříží a zrnem, tzv. „pölichen“. Kdy se ve Svídnicí s touto ražbou přesně začalo, o tom nemáme písemné podklady, ale známe tyto svídnické půlgroše z let 1517, 1518, 1519 i 1520.<sup>404</sup> Tyto svídnické půlgroše měly průměrnou hmotnost 0,93 g a při jakosti 5 lotů (0,3125) obsahovaly v průměru 0,291 g stříbra.<sup>405</sup>

V hornolužickém městě Zhořelci se i za vlády obou jagellonských panovníků pokračovalo ve výrobě méněhodnotných peněz a haléřů. Za připomenutí stojí, že v roce 1516 – již za Ludvíka Jagellonského – se ve Zhořelci uvažovalo o možnosti razit vedle peníze také groše a půlgroše, tj. vytvořit čtyřčlennou mincovní soustavu. Konkrétní podobu těchto úvah dokládají zachované ražby zhořeleckého půlgroše a haléře.<sup>406</sup>

Pro úplnost pohledu na základní momenty mincovního vývoje v českých zemích ve vymezeném časovém úseku je třeba se ještě zmínit alespoň v nástinu o vztahu našeho mincovnictví k snahám o ražbu mince vyšší nominální hodnoty, opětovném zavedení výroby zlatých mincí v zemích Koruny české a alespoň krátce i o obnovení práva ražby mincí městu Chebu v r. 1506 a o udělení mincovního oprávnění městu Plzni v r. 1507 Vladislavem II.

V prvním případě je to především otázka tzv. tlustých pražských grošů. Když jsem se před delším časem zabýval peněžním vývojem, směřujícím ke vzniku tolarové peněžní jednotky,<sup>407</sup> ponechal jsem vědomě stranou existenci zvláštních kremnických ražeb, vzniklých v letech kolem přelomu 15. a 16. věku, jež se svými opisy hlásily mezi mince<sup>408</sup> a také jsem v tehdejší výkladu opomenul tzv. tlusté pražské groše Vladislava II. z kutnohorské mincovny, jejichž problematiku jsem považoval za vysvětlenou předchozím numismatickým bádáním.<sup>409</sup> Pro nás je jistě zajímavé, že obě kategorie výše připomenutých ražeb vznikly v době panování Vladislava II., v prvním případě jako uherského krále a v druhém jako krále českého. Později předložila J. Hásková názor, že tzv. tlusté pražské groše můžeme považovat za „právoplatné, i když výjimečné platidlo, jehož úkolem bylo do jisté míry nahradit dlouho postrádanou českou

<sup>404</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 253 a 259, č. 712–715; tyto půlgroše se ve Svídnicí razily dále i po r. 1520. Za mincmistra P. Monaua se ve Svídnicí razily také tzv. uherské feniky, ovšem s jejich ražbou se započalo až po r. 1520. — K mincování ve Svídnicí srov. také PAPOUŠEK, F.: Svídnická mincovna a Polsko. NumL 13, 1958, s. 1–5.

<sup>405</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 316.

<sup>406</sup> JECHT, R.: Geschichte der Stadt Görlitz, s. 266–267, vyobrazení na s. 265. — Srov. k tomu SAURMA-JELTSCH, H.: Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin 1892, s. 5, č. 8 a tab. III, č. 93.

<sup>407</sup> NEMEŠKAL, L.: K předchůdcům, s. 56–65.

<sup>408</sup> Srov. k tomu výše s. 89–90, kde jsem vyjádřil svůj názor na tyto ražby a připojil se k dosavadnímu hodnocení jejich funkce.

<sup>409</sup> Srov. k tomu nově alespoň NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Zur Frage der Prager Dickgroschen, s. 95; t. á. z.: K otázce pražských tlustých grošů, s. 1 a tam citovanou starší literaturu.

zlatou ražbu".<sup>410</sup> Toto mínění autorka s odstupem času znovu opakovala.<sup>411</sup> V poslední době s názorem J. Háskové souhlasil J. Pošvář,<sup>412</sup> který předtím zastával opačné mínění.<sup>413</sup>

V posledních desetiletích 15. a na počátku 16. století vznikly na různých místech Evropy ražby, na kterých je patrná určitá příbuznost k mincím, z nichž některé se dokonce obrazem i textovým vyjádřením v opisech hlásily k platebním prostředkům. Správné funkční zařazení těchto ražeb nám umožní pouze peněžně historický přístup, na jehož základě můžeme posoudit, zda tyto výrobky byly v mincovně zhotoveny proto, aby se uplatnily v peněžním styku. Podle našeho soudu však v případě tzv. tlustých grošů Vladislava II. – k nimž se z hlediska pohledu na mincovní vývoj, směřující k zavedení stříbrné peněžní jednotky vyšší nominální hodnoty, soustřeďuje především naše pozornost – tomu tak nebylo. V žádném případě nelze těmto českým ražbám odepřít schopnost být prostředkem k uchování hodnoty, což se samozřejmě týkalo i mincí. Ovšem neplnily z peněžně historického hlediska to nejdůležitější, co je vlastní mincím: nebyly platidlem, nezískaly funkci peněz ani ve vnitřním směnném styku ani ve vztahu k zahraničí. V podrobné analýze shromáždila E. Nohejlová-Prátová na podporu tohoto tvrzení závažné důvody dřívějšího bádání i některé nové a i dnes je třeba s nimi souhlasit. Proti peněžní funkci tlustých grošů Vladislava II. hovoří příliš velký hmotnostní rozptyl, pohybující se od 6,81 g do 111,025 g; mezi těmito hmotnostními údaji – kromě dvou příkladů – nemůžeme nalézt odpovídající násobné hodnoty ke stanoveným průměrným hmotnostem pražských grošů Vladislava II.<sup>414</sup> Rovněž tak záznamy ve verkových registrech o ražbě tlustých pražských grošů Vladislava II. se výrazně liší od údajů o výrobě běžných

<sup>410</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 32; t á ž: K problematice tzv. tlustých grošů, s. 46. – Považujeme za vhodné na tomto místě připomenout, že tlustých grošů českých králů si povšimnul i M. A. VOIGT, který nejdříve soudil, že tlusté groše nebyly mincemi, které se uplatňovaly v peněžním styku a přisuzoval jim spíše pamětní charakter, popř. jejich použití jako daru (Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen II, s. 171–172; výklad při vysvětlování vzniku mincí, ražených za Karla IV.). V souvislosti s pojednáním o tolaru se Voigt znovu vrátil k otázce tlustých grošů, v nichž nově spatřoval předlohy pro ražby českých tolarů a jejich původ kladl do počátku 14. století (Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen IV, s. 9–10); Voigtovo vrocení „předchůdců tolarové ražby (tlustých grošů)“ na počátek 14. století souviselo s chybným časovým řazením pražských grošů se jménem WENCEZLAVS TERCIVS (Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen II, s. 103–104). – Srov. k tomu také NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Zur Frage der Prager Dickgroschen, s. 100, pozn. 18; NEMEŠKAL, L.: Mikuláš Adaukt Voigt a první česká vědecká práce numismatická. ČsČH 19, 1971, s. 678; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: K otázce pražských tlustých grošů, s. 5, pozn. 18.

<sup>411</sup> HÁSKOVÁ, J.: Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století. In: SNM-A 36. Praha 1982, s. 36 a 37; t á ž: Die Barschaften der Bürger an der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts. In: SNM-A 37. Praha 1983, s. 27.

<sup>412</sup> POŠVÁŘ, J.: Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, s. 59.

<sup>413</sup> POŠVÁŘ, J.: Měna v českých zemích, s. 63–64; t ý ž: Die Währung in der Ländern der Böhmischen Krone, s. 58.

<sup>414</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Zur Frage der Prager Dickgroschen, s. 96; t á ž: K otázce tlustých pražských grošů, s. 3.

peněžních nominálů, tj. pražských grošů, bílých a malých peněz.<sup>415</sup> Zároveň pro ražbu běžných peněžních nominálů se v kutnohorské mincovně používalo především vytěžené stříbro nebo také pagament, surovinou pro zhotovení tlustých pražských grošů Vladislava II. byly téměř výlučně zůstatky z výroby pražských grošů, neboť se razily z grece (odlupky z čistěného stříbra), cizury (mincovní ostřížky) a zlomků (fracti), nebo ze stříbra, které bylo přímo s určením na povolenou ražbu pražských grošů dodáno jmenovitými osobami. Tlusté groše se zhotovovaly v převážné míře pro krále, nejvyššího mincmistra nebo pro osoby významného postavení, někdy se razily i pro jiné lidi, jejichž jméno bylo vždy uvedeno. Tyto připomenuté skutečnosti, stejně jako celkové množství stříbra, které se použilo na ražbu tlustých pražských grošů Vladislava II., nevytvářejí přesvědčivou základnu pro obhajobu funkčního zařazení těchto ražeb mezi platidla, určená pro běžný peněžní styk; to nakonec prokazuje i příležitostná jejich ražba ve zcela nepravidelných časových intervalech.<sup>416</sup> Stěží také může obstát předpoklad, že platební funkci tlustých pražských grošů Vladislava II. je možno odvodit z jejich registrace v peněžních hotovostech bohatých měšťanů, především v majetkových inventářích a pozůstalostních soupisech nebo z ojedinělých záznamů o prodeji tlustých pražských grošů či z jejich výskytu v peněžním pagamentu, odevzdaném do kutnohorské mincovny.<sup>417</sup> Peněžní hotovosti v pozůstalostních soupisech jsou především záznamem o určité majetkové kumulaci, uschováním nejcenějších hodnot, což na druhé straně vylučuje v podobném souboru i shromáždění běžných mincí, užívaných v peněžním styku.<sup>418</sup> Ovšem sama existence tlustých pražských grošů Vladislava II. v těchto majetkových soupisech stěží může přímo prokázat, že byly platidlem. Odpověď na otázku o skutečné funkci těchto ražeb musíme hledat mimo jiné také ve správném výkladu záznamů o jejich výrobě, tj. zda původní doklady ve verkových registrech kutnohorské mincovny prokazují zhotovení tlustých pražských grošů Vladislava II. jako peněžních nominálů, určených pro běžný peněžní styk či nikoliv. Výrazná odlišnost záznamů o ražbě tlustých pražských grošů Vladislava II. od účetní evidence o běžně probíhající výrobě dalších peněžních nominálů – pražských grošů, bílých a malých peněz – vyjádřená ve verkových registrech kutnohorské mincovny, prokazuje podle našeho soudu v dostatečné míře,

<sup>415</sup> OA Kutná Hora, MA-Horní fond, verková registra, kart. 269 (1472–1487); kart. 270 (1490–1495); kart. 271 (1496–1501); kart. 272 (1502–1514); kart. 273 (1516–1524).

<sup>416</sup> Odkazujeme zde především na dřívě zveřejněné podklady, vyčerpávajícím způsobem shrnuté E. NOHEJLOVOU-PRÁTOVOU (Zur Frage der Prager Dickgroschen, s. 98–110; K otázce tlustých pražských grošů, s. 4–6) – I když jsme všechen pramenný materiál – především verková registra – podrobně prostudovali a mohli bychom citovat také přímo podle našich excerpt, považujeme za vhodné nepřetěžovat příliš poznámkový aparát tohoto příspěvku a odkazujeme proto na souhrnné zpracování E. Nohejlové-Prátové.

<sup>417</sup> Viz HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 33–34; t á ž: K problematice tzv. tlustých grošů, s. 47.

<sup>418</sup> K obtížnosti využití archivních záznamů o peněžních hotovostech v inventárních popisech majetku městského obyvatelstva z hlediska možného numismatického přínosu ke studiu struktury oběživa i jiných otázek, spojených s touto problematikou, viz alespoň ŠIMEK, E.: Česká mince, s. 28 sl.

že tlusté groše Vladislava II. nebyly tehdy vyráběny pro užití v peněžním styku, neměly být platidlem. Přihlédneme-li v této souvislosti také k ostatním výše vysloveným argumentům, které nepodpořily názor o platební funkci tlustých pražských grošů Vladislava II., pak můžeme říci, že tyto výrobky kutnohorské mincovny byly zhotoveny z prestižních důvodů a uplatnily se jako účelové a reprezentační ražby, což je v plném souladu s výsledky dřívějšího numismatického bádání.

Po dlouhodobém přerušení byla v tomto údobí obnovena i ražba českých zlatých mincí. O opětovném zavedení výroby zlatých nominálů v českých zemích se sice uvažovalo ještě před uskutečněním české mincovní reformy v r. 1469, ale mincovní řád Jiřího z Poděbrad vybičení českých zlatých mincí nevyhlásil.<sup>419</sup> Nesnáze výroby českých zlatých mincí vždy tkvěly v nedostatečných domácích surovinových zdrojích, které – na rozdíl od zásob drahého kovu pro ražbu českých stříbrných mincí – neposkytovaly uspokojivou přirozenou základnu.

V posledních desetiletích 15. a po první dvě decenia 16. století kromě několika míst s nevýraznými možnostmi získání zlata, ať již rýžováním či hlubinnou těžbou, připadaly v úvahu prakticky dvě lokality: Jílové a Knín. V druhé polovině 15. a po celou první polovinu 16. věku se zdá být knínský revír významnějším dodavatelem zlata než doly jílovské. Ve sledovaném údobí se určité množství zlata získávalo také na Moravě, především v oblasti Jeseníků, ale s jeho použitím pro českou zlatou ražbu stěží můžeme počítat.<sup>420</sup> Stejně tak nelze předpokládat, že od roku 1490, kdy se stal český král Vladislav II. také králem uherským, mohly výtěžky zlata slovenských hor zčásti přímými nebo nepravidelnými dodávkami pokrývat potřebu drahého kovu na vybičení českých zlatých mincí.

Pro historii obnovy české zlaté ražby v jagellonském období je důležité stanovit, kdy se začalo razit a kde byly české zlaté mince do roku 1520 vybičeny. Ani dnes odpověď na tyto dvě otázky nemůže být jednoznačně přesvědčivá. C. O. Castelin na základě typologického rozboru českých dukátů Vladislava II. předpokládal ražbu jejich nejstaršího typu v rozmezí let 1471 až cca 1485; tento soud však nekonfrontoval s případnou výpovědí písemných pramenů.<sup>421</sup> Jednou z nejstarších zmínek o užití zlata k mincovní ražbě v Čechách v 2. polovině 15. století je zřejmě údaj ve verkových registrech kutnohorské mincovny z roku 1473. Tehdy pro potřebu krále Vladislava II. byly v kutnohorské mincovně v nepříliš velkém množství zhotoveny odračky pražských grošů ve zlatě,

<sup>419</sup> Srov. k tomu výše s. 108.

<sup>420</sup> KOŘAN, J.: Přehledné dějiny československého hornictví I. Praha 1955, s. 96–98 a 107–108; více informací o těžbě zlata v jílovském a knínském revíru lze nalézt především u K. STERNBERGA (Umrisse I, 2, s. 27–50); srov. k tomu také ČIHÁK, V. – ČIHÁK, L.: Paměti královského horního města Jílového a jeho zlatých dolů. Praha 1948, s. 92–106).

<sup>421</sup> CASTELIN, C. O.: Die Dukaten Wladislaus II. von Böhmen. Numismatik – Internationale Monatsschrift 2, 1933, s. 30–32, zvl. s. 31.

zřejmě pro příležitostný reprezentační účel.<sup>422</sup> Zhotovení odraček pražských grošů ve zlatě nemůžeme považovat za obnovu výroby českých zlatých mincí, neboť šlo o jednorázovou účelovou ražbu se stanoveným posláním, jež se uskutečnila na pokyn krále. Obdobně je tomu i se zřetelným v kutnohorských verkových registrech z r. 1486, kdy bylo proběhlo Petrovi zapláceno 5 kop grošů na dílo do zlatých.<sup>423</sup> Z roku 1495 však máme k dispozici z kutnohorské mincovny údaj, o kterém můžeme uvažovat jako o dokladu v souvislosti s obnovou ražby českých zlatých mincí v druhé polovině 15. století.<sup>424</sup> Tehdy bylo od krále Vladislava II. přivezeno do kutnohorské mincovny klenotní stříbro, které se stříbrem na přezkách mělo celkovou hmotnost 173,5 hřivny 3 fertony 1 lot (= 44 131,044 g = 44,131 kg). Vzhledem k tomu, že dodaná – v podstatě pagamentní – surovina kromě stříbra obsahovala i zlato, provedlo se v mincovně tzv. šajdování, tj. oddělení zlata od stříbra. Tím byla získána 151 hřivna čistého stříbra (= 38 228,972 g = 38,229 kg), z něhož bylo vyrobeno 28 690 kusů grošů (tj. 478 kop 10 grošů) a ze získaného zlata pak vyraženy 263 kusy zlatých, zřejmě tedy prvních českých dukátů Vladislava II. Ani tehdy však patrně nešlo o zahájení pravidelnější ražby českých dukátů v kutnohorské mincovně, i když víme o ojedinělé zprávě, kterou si v současné době nemůžeme ověřit v pramenném materiálu,<sup>425</sup> podle níž bylo za nejvyššího mincmistra Jana Horštofara<sup>426</sup> dodáno zlato z Jílového do kutnohorské mincovny. V souvislosti s obnovou ražby českých zlatých mincí v jagellonském období bylo důležité jednání zemského sněmu v Bratislavě na konci roku 1499, kterým bylo potvrzeno usnesení předešlého pražského sněmu.<sup>427</sup> V zápise o bratislavském sněmu z 12. listopadu 1499 je jeden odstavec věnován české mincovní výrobě. Pokud jde o stříbrné mince, pražské groše a jejich díly se měly nadále razit v kutnohorské mincovně. Důležitý je ovšem záznam o českých zlatých mincích, které se měly podle rozhodnutí krále zhotovovat na kterémkoliv místě Koruny české. Pokud jde o výrobní hodnoty, nebyla sice pro

<sup>422</sup> Stalo se tak při neděli Adorate 2. a razič za tuto práci dostal odměnu 6 grošů. – První nás o této události informoval E. LEMINGER (O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 411). Srov. k tomu také OA Kutná Hora, MA-Horní fond, verková registra, kart. 269 (1472–1487). – J. HÁSKOVÁ (Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 32) z tohoto záznamu odvodila „určitý vztah tlustého groše ke zlatému, i když nepřímý“ v souvislosti s předloženým názorem o funkci tlustého groše jako mimořádného platidla. Podle našeho soudu tak učinila neprávem, poněvadž ze záznamu ve verkových registrech můžeme soudit pouze o ražbě zlatých grošů, aniž by byl uveden jejich počet či jiný číselný údaj, z kterého bychom mohli o nějaké relaci uvažovat.

<sup>423</sup> HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 35. – Srov. k tomu také OA Kutná Hora, MA-Horní fond, verková registra, kart. 269 (1472–1487).

<sup>424</sup> Rovněž v tomto případě byl E. LEMINGER (Královská mincovna, s. 199) prvním, kdo na tento doklad upozornil. – Viz též HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 35.

<sup>425</sup> ČIHÁK, V. – ČIHÁK, L.: Paměti horního města Jílového, s. 73; autoři necitují pramen, odkud dále uvedené sdělení získali a neudávají ani přesnější časové řazení, ani množství dodaného kovu. – Viz též HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 35.

<sup>426</sup> Jan Horštofar z Malesic byl nejvyšším mincmistrem v letech 1496–1499; viz PALACKÝ, F.: Přehled současný, tab. III, 1453–1620.

<sup>427</sup> Archiv český V, s. 496–499.

české dukáty stanovena průměrná hmotnost (podle skutečně zjištěných hmotnostních hodnot zřejmě můžeme počítat s  $\pm 3,5$  g), ale zcela jasně byla určena jejich jakost; české dukáty měly mít stejnou jakost jako v minulosti, když v zápise bylo řečeno „aby je tak na tolik graduov dělali, jakož jsú od starodávna dělání bývali, a jmenovitě má každý XXIII graduov míeti a držeti“, tj. jejich kvalita měla odpovídat 0,958.<sup>428</sup> Ze zápisu zcela výrazně vyplývá samozřejmost respektování výroby českých zlatých mincí jako výlučné součásti královského mincovního regálu, ale současně bylo stanoveno, aby odpovědnost za správné jejich vybíjení byla vázána přísahou nejen králi, ale také zemským stavům.<sup>429</sup> Zatímco před projednáním na bratislavském sněmu se české dukáty Vladislava II. razily v jediné královské mincovně v Kutné Hoře, po roce 1499 se zřejmě na základě královského rozhodnutí vybíjely v Jílovém před rokem 1506 a snad i kolem roku 1515, v Praze v letech 1506 – 1508 a v Novém Kníně v roce 1515.<sup>430</sup> Ražba dukátu se v této době až do konce vlády Vladislava II. pronajímala s výslovným panovníkovým souhlasem za stanovených podmínek, ať již pod kontrolou nejvyššího mincmistra či jinou formou dohledu nad správností ražby českých dukátů.<sup>431</sup> Od nástupu krále Ludvíka I. na český trůn se ražba českých dukátů nepronajímala a jejich výroba probíhala jménem krále v kompetenci nejvyššího mincmistra a byla soustředěna v Praze; tuto změnu dokumentovala úprava vnější podoby českých dukátů krále Ludvíka I., na nichž se umísťovalo znamení nejvyššího mincmistra, které bylo obrazovým ztvárněním jeho rodového znaku.<sup>432</sup>

V tomto údobí se razily dukáty také ve Slezsku, kde minsterberská hrabata Albert a Karel v rychlebské mincovně vyrazili v nevelkém počtu dukáty s letopočty 1510, 1511 a 1512, jejichž jakost i průměrná hmotnost

<sup>428</sup> Archiv český V, s. 497. — K výkladu o českých zlatých mincích srov. HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 36; autorka uvedla chybné datum zápisu bratislavského sněmu — 12. ledna 1499.

<sup>429</sup> Archiv český V, s. 497; viz též HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 36–37.

<sup>430</sup> Srov. k tomu STERNBERG, K.: Umrise I, 2, s. 36; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejich osudů 1537–1618. Praha 1929, s. 7, pozn. 42; ČIHÁK, V. — ČIHÁK, L.: Paměti horního města Jílového, s. 73; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 36. — Z tohoto údobí pochází také dukát Vladislava II. z roku 1511, který je první českou mincí s letopočtem.

<sup>431</sup> O pronajímání ražby českých dukátů v této době svědčí smlouva, uzavřená mezi králem Vladislavem II. a Karlem Minsterberským na pronájem zlatých dolů v Jílovém na 15 let a ražbu zlatých mincí. — Srov. k tomu STERNBERG, K.: Umrise I, 2, s. 36; ČIHÁK, V. — ČIHÁK, L.: Paměti horního města Jílového, s. 73. — Pokud jde o vlastní výrobu českých dukátů, nejsme plně přesvědčeni o správnosti názoru J. HÁSKOVÉ (Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 36–37), že pronájem ražby českých zlatých mincí byl porušením královského mincovního regálu. Ražba českých dukátů i tehdy probíhala jménem krále Vladislava II. za stanovených podmínek a pronájem mohl být při jakémkoliv porušení zrušen. Nelze také vyloučit, že v tehdejší situaci mohl být pronájem ražby českých zlatých mincí pro krále výhodnější, než přímá ražba v jeho režii. — Srov. k tomu také LUKÁŠ, V.: Počátky úřadu nejvyššího mincmistra v království Českém. In: NumSb 6. Praha 1960, s. 192.

<sup>432</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Pražská mincovna, s. 7, pozn. 42; HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 37.

byly nižší, než tomu bylo u dukátů českých.<sup>433</sup> O několik let později získalo město Vratislav dne 17. srpna 1517 na deset let svolení krále Ludvíka I. k ražbě dukátů, jejichž výrobní hodnoty se měly shodovat s českými královskými dukáty.<sup>434</sup>

V jagellonském období došlo také k obnovení činnosti městské mincovny v Chebu, která razila drobné mince na základě oprávnění znovu potvrzeném Vladislavem II. v r. 1506.<sup>435</sup> Zahájení ražby v chebské mincovně však bylo spojeno s obtížemi. Tyto nesnáze města Chebu nám dokládá urgence nejvyššího mincmistra Bernarda z Valdštejna, adresovaná v roce 1508 do kutnohorské mincovny, v níž žádá o urychlené zhotovení razidel a jejich odeslání do Chebu.<sup>436</sup>

Dalším místem, kterému Vladislav II. udělil oprávnění k ražbě mincí bylo město Plzeň, které listinou ze dne 12. září 1507 získalo královské svolení k ražbě mincí podle kutnohorského vzoru.<sup>437</sup> Přes nemalé úsilí Plzeňských však tehdy v Plzni k ražbě mincí nedošlo.<sup>438</sup>

Předloženým pohledem na mincovní vývoj v českých zemích v druhé polovině 15. a prvních dvou desetiletích 16. století v širších souvislostech evropských jsme ukončili první část zpracování, směřujícího k hlubšímu objasnění počátku tolarové ražby a konce ražby pražských grošů u nás. Druhá, závěrečná část, věnovaná problematice vlastního zahájení české tolarové ražby a peněžně historickému hodnocení souběžné existence grošového a tolarového systému v našich zemích do ukončení grošové mincovní výroby v r. 1547 vytýčené téma završí; zpracování této části je již dokončeno a je připraveno do tisku.\*

<sup>433</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 268 (č. 744–746) a 316.

<sup>434</sup> FRIEDENSBURG, F.: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, s. 182–183 a tamže č. 569–570; viz též HÁSKOVÁ, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung, s. 36.

<sup>435</sup> CASTELIN, K.: Chebské mincovnictví, s. 102 násl.

<sup>436</sup> LEMINGER, E.: O českém mincovnictví za krále Vladislava II., s. 411–412.

<sup>437</sup> STRNAD, J.: Listář královského města Plzně II. Plzeň 1905, s. 577–579. — Srov. k tomu také NEUBARTH, J. O.: Plzeňské mincovní privilegium z r. 1507. NumL 6, 1951, s. 116–118; BĚLOHLÁVEK, M.: Plzeňská kronika Šimona Plachého, s. 21.

<sup>438</sup> BĚLOHLÁVEK, M.: Plzeňská kronika Šimona Plachého, s. 21–22. — Srov. k tomu LUKÁŠ, V.: Počátky úřadu nejvyššího mincmistra, s. 191; RYNEŠ, V.: Česká zemská zřízení 16. století o minci. NumL 15, 1960, s. 172.

\* Redakce upozorňuje, že z technických důvodů nebylo možné některé polské litery vyřadit ve správné podobě.

# Die Entwicklung des böhmischen Münzwesens in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts

Dem Andenken an Emil Petáč und Jozef Hlinka gewidmet

## ZUSAMMENFASSUNG

Der hier unterbreitete Beitrag ist der erste Teil einer Betrachtung des Beginns der Talerprägung und des Endes der Prägung der Prager Groschen in unseren Ländern. Er ist in drei Kapitel mit Einstellung auf die Münzentwicklung in den böhmischen Ländern unter Berücksichtigung der geldhistorischen Situation in einem weitergefaßten geographischen Bereich in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis zur Eröffnung der Prägung des böhmischen Talers bei den Schlicks in Jáchymov (Joachimstal) an der Wende des zweiten und dritten Dezenniums des 16. Jahrhunderts gegliedert. Der zweite Teil, der der Problematik der Einleitung der Talerprägung und einer geldhistorischen Würdigung der Koexistenz des Groschen- und Talersystems in unseren Ländern bis zur Beendigung der Groschenproduktion i. J. 1547 gilt, ist bereits abgeschlossen und soll im Hinblick auf den zusammenhängenden Umfang beider Teile als selbständiger Teil nachträglich publiziert werden.

In der einleitenden Partie verfolgte der Autor die wichtigsten Momente in der Entwicklung des mitteleuropäischen Münzwesens in der betreffenden Zeitspanne; ihre Analyse ermöglichte ihm, diese Periode als vorbereitenden Abschnitt mit einer Tendenz zur Prägung einer neuen Silbereinheit höheren Nominalwertes zu charakterisieren.

Die Geldwirtschaft der mitteleuropäischen Ländern stand am Beginn der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts unter dem Einfluß einer Krise, die am Ende der fünfziger und am Beginn der sechziger Jahre im bayrischen und österreichischen Raum in einer Inflation der Münzen des Pfennigtyps ihren Höhepunkt erreichte und sich in der Geldsituation der böhmischen Ländern niederschlug. Der Autor verfolgt die Produktion der entwerteten Pfennige in den einzelnen Ländern bis zu den grundsätzlichen Regelungen in der bayrischen und österreichischen Region, mit denen grundlegende Voraussetzungen für die Lösung der Geldkrise der sog. Schinderlingsperiode geschaffen werden sollten. Die Beseitigung der Inflation des Kleingeldes vom Pfennigtyp war jedoch nur ein Teil des Geldproblems, das sich im breiteren geographischen Raum auszuweiten drohte. Es handelte sich auch um die übrigen Silbermünzen, die führenden Silbernominalwerte und die Gliederung ihrer Nominalstruktur, ebenso wie um die Goldmünzen, deren ungenügende Menge das Bedürfnis auslöste, ihre Zahl durch ein geeignet festgesetztes neues Nominale unter Berücksichtigung der Edelmetallrohstoffquellen für die Münzprägung zu ergänzen. Unter dem Aspekt dieses Zugangs behandelt der Autor die Münzentwicklung in Sachsen, in den Alpenländern und in Ungarn.

Zu den führenden Silbernominalen gehörten vor allem die Groschenprägungen, von denen für unsere Länder insbesondere die sächsischen Groschen wichtig waren. Sie wurden bis zum Beginn der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in Meißen und Thüringen geprägt und bei den Münzregelungen i. J. 1451 und 1465 erfolgte in beiden Teilen Sachsens eine allmähliche Unifizierung der Münzproduktion, wobei man nach einer möglichst geeigneten Gliederung des sächsischen Geldsystems Ausschau hielt. Am Ende des 15. Jahrhunderts prägte man Groschen (sog. Zinsgroschen seit dem J. 1498: Feingehalt 0,487; durchschnittliches Gewicht 2,658 g), Halbgroschen (sog. Schwerthalbgroschen seit dem J. 1498: Feingehalt 0,278; durchschnittliches Gewicht 2,227 g), Pfennige (sog. neuer Pfennig seit dem J. 1497: Feingehalt 0,266; durchschnittliches Gewicht 0,395 g) und Heller (sog. Rautenheller seit dem J. 1490: Feingehalt 0,234; durchschnittliches Gewicht 0,225 g). Goldmünzen wurden in Sachsen vom J. 1455 bis zum J. 1461 geprägt. Dann wurde die Prägung der Gulden (Vorbild waren die rheinischen Gulden)

i. J. 1488 in der Leipziger Münzstätte wieder aufgenommen und nach einer weiteren qualitativen Minderung i. J. 1490 (Feingehalt 0,771; durchschnittliches Gewicht 3,279 g) schloß man sich i. J. 1498 der Prägung von Goldmünzen auch anderswo in Sachsen an.

Die Münzentwicklung in Ungarn stabilisierte sich im Laufe der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bei drei Arten von Silbermünzen. Während dieser ganzen Zeit wurde Kleingeld, Oboli und Denare, geprägt, zu denen i. J. 1468 der ungarische Groschen hinzukam. Durch die Münzreform in den J. 1467/8 stabilisierten sich für längere Zeit die Vorschriften für die Produktion der ungarischen Silbermünzen und durch die Erneuerung der Groschenprägung erfuhr das ungarische Münzsystem eine Ergänzung durch einen Standardnominalwert. In dieser Form behauptete sich das ungarische Münzsystem (Groschen: Feingehalt 0,500; durchschnittliches Gewicht 3,060 g – Denar: Feingehalt 0,500; durchschnittliches Gewicht 0,500 g – Obolus: Feingehalt 0,500; durchschnittliches Gewicht 0,295 g). Während der ganzen zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts prägte man in Ungarn aus Gold und der Dukát änderte eigentlich seit seinem Aufkommen im 14. Jahrhundert bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts weder sein Durchschnittsgewicht, noch seinen Feingehalt (0,988;  $\approx$  3,558 g).

In den österreichischen Ländern wurde seit den sechziger Jahren die Pfennigprägung fortgesetzt, aber die Position dieser Münze war durch die vorherige Inflation erschüttert. Ihren Platz nahmen andere Nominalwerte ein, die bereits neue Münzepochen ankündigten. Es waren dies vor allem der Groschen und nach dem Tiroler Vorbild auch der Kreuzer, die einvernehmlich mit der Suche nach der geeignetsten Nominalvertretung den Weg zu einer einheitlichen Grundlage der Münzproduktion aufzeigten. Die Möglichkeiten für eine Unifizierung der Münzproduktion besserten sich i. J. 1463, als auch Oberösterreich unter die Herrschaft Fridrichs III. gelangte. Bei Jahresende 1469 entstand ein viergliedriges System (Achter, Vierer, Grossetl, Pfennig), das bei der Festsetzung eines Feingehaltes von 0,500 zwischen den einzelnen Münzen eine reale Beziehung schuf (1 Achter = 2 Vierer = 4 Grossetl = 8 Pfennige). Im Laufe der weiteren Jahre kam es zu Veränderungen, die im Oktober 1481 in eine geregelte Nominalstruktur einmündeten: Groschen (Feingehalt 0,563; Durchschnittsgewicht 2,800 g), Kreuzer (Feingehalt 0,500; Durchschnittsgewicht 1,029 g), Pfennig (Feingehalt 0,375; Durchschnittsgewicht 0,686 g) und Kleinpennig (Feingehalt 0,250; Durchschnittsgewicht 0,500 g), wobei die Wechselbeziehungen durch den Proporz 1 Groschen = 3 Kreuzer = 6 Pfennige = 12 Kleinpennige garantiert wurden.

In Tirol wurden um die Mitte des 15. Jahrhunderts in der Münzstätte in Meran zwei Nominale geprägt: der Kreuzer und der Vierer, deren Produktionswerte sich im Laufe der Jahre bis zum J. 1477, da die Münzstätte aus Meran nach Hall verlegt wurde, änderten. Auch dort wurde die Prägung beider Nominalwerte fortgesetzt, wobei i. J. 1478 für den Kreuzer ein Feingehalt von 0,500 (Durchschnittsgewicht 1,033 g) und für den Vierer ein Feingehalt von 0,176 (Durchschnittsgewicht 0,488 g) festgelegt wurde.

Die Bemühungen, in den Alpenländern Goldmünzen zu prägen, fanden vor dem J. 1469 ihren Niederschlag in nichtrealisierten Projekten. Im Jahre 1469 prägte man unter Fridrich III. österreichische Dukaten und österreichische Gulden, über deren Produktionswerte wir nicht die erforderlichen Informationen haben. Die Goldmünzenprägung wurde sporadisch fortgesetzt, bis die Münzordnung aus dem J. 1481 die Prägung zweier Arten von Goldmünzen vorschrieb: des österreichischen Dukaten (Feingehalt 0,979; Durchschnittsgewicht 3,500 g) und des österreichischen Gulden (Feingehalt 0,750; Durchschnittsgewicht 3,256 g). In Tirol wurden seit dem J. 1477 Goldmünzen geprägt und der Tiroler Gulden hatte i. J. 1482 einen Feingehalt von 0,750 und ein Durchschnittsgewicht 3,318 g.

Die steigende Nachfrage nach Goldmünzen, deren Menge im Umlaufgeld nicht mehr ausreichte, löste das Streben nach Prägung von Silbermünzen höheren Nominalwertes aus, die eine äquivalente Beziehung zu den Goldmünzen haben sollten. Parallel mit dieser Entwicklung gelangte im Medailleurschaffen die geprägte Medaille zur Geltung. Diese beiden Strömungen im geprägten numismatischen Material beeinflussten die damalige Geldentwicklung, und ihre Verwandtschaft erfordert Bedächtigkeit bei der Wertung aller Bemühungen mit der Prägung von Silbermünzen höheren Nominalwertes, um die Möglichkeit einer Verwechslung auszuschließen. Richtig ist eine solche geldhistorische Betrachtungsweise, die uns ermöglicht zu beurteilen, ob es sich tatsächlich um solche Produkte der Münzstätte handelte, die bestimmungsgemäß im Geldverkehr verwendet werden sollten.

Die erste Entwicklungsstufe auf dem Weg zu neuen großen Silbermünzen wurde in Tirol erreicht. Dies geschah unter italienischem Einfluß, wo i. J. 1472 in Venedig von Nicolo Trono die erste Silberlire geprägt wurde (Feingehalt 0,948; Durchschnittsgewicht

6,52 g); dann führte i. J. 1474 in Mailand Galeazzo Maria Sforza die Prägung silberner Testons (Feingehalt 0,948; Durchschnittsgewicht 9,80 g) ein, deren Produktionswerte höher waren als jene der zeitgenössischen europäischen Münzen. Im Laufe der achtziger Jahre des 15. Jahrhunderts eröffnete man in Tirol die Prägung des Gulainers (Feingehalt 0,938; Durchschnittsgewicht 31,832 g, später 31,932 g), des silbernen halben Gulainers (Feingehalt 0,938; Durchschnittsgewicht 15,916 g, später 15,966 g), des Pfunders (Feingehalt 0,938; Durchschnittsgewicht 6,366 g, später 6,386 g) und des Sechlers (Feingehalt 0,938; Durchschnittsgewicht 3,183 g, später 3,193 g), die zusammen mit den weiteren Silbernominalen, dem Kreuzer (Feingehalt 0,500; Durchschnittsgewicht 1,061 g) und dem Vierer (Feingehalt 0,188; Durchschnittsgewicht 0,530 g), deren Produktion in den siebziger Jahren des 15. Jahrhunderts in Angriff genommen wurde, ein in sich geschlossenes Münzsystem bildeten.

Eine höhere Entwicklungsstufe bedeutete die Einleitung der Produktion von Silbermünzen höheren Nominalwertes in Sachsen. Dies geschah im Jahre 1500 mit der Prägung des Guldenroschens (Feingehalt 0,938; Durchschnittsgewicht 29,23 g), zumal parallel damit auch sein Halb- und später auch sein Viertelwert geprägt wurden. Im Jahre 1505 oder 1518 wurde der Feingehalt des Guldenroschens auf 0,931 gesenkt. An diese Regelung schloß sich der erste böhmische Taler in der Schlickschen Münzstätte in Jáchymov an, einer der Hauptträger progressiver Tendenzen in der Weiterentwicklung des Geldsystems in Europa.

Die am Ende des 15. und in den ersten Jahren des 16. Jahrhunderts entstandenen ungarischen Silberprägungen aus der Münzstätte in Kremnica können wir nicht direkt in die Bestrebungen nach der Prägung großer Silbermünzen einbeziehen, da sie keine Geldfunktion hatten und nicht für den in- oder ausländischen Geldverkehr bestimmt waren.

## II

Um die Mitte des 15. Jahrhunderts war die Situation im böhmischen Münzwesen nicht zufriedenstellend. Noch immer wurde nicht der Prager Groschen geschlagen und die einzige königliche Münzstätte in Kutná Hora produzierte bloß kleine viereckige Münzen, Löwenpfennige und Kronenheller. Der Bedarf an Münzen höheren Nominalwertes wurde durch den Vorrat der früher geprägten Prager Groschen und der Meißener und hessischen Groschen gedeckt. In den Umlauf gelangten auch ausländische kleine Münzen, hauptsächlich Pfennigprägungen aus den Alpenländern und aus Bayern. Augenscheinlich um das J. 1450 erfolgte bei uns eine Münzregelung, bei der sich die Qualität der geprägten kleinen Münzen besserte und offenbar auch ihre viereckige in eine runde Form veränderte, sofern die Veränderung der äußeren Form nicht erst i. J. 1460 erfolgte. Bekannt sind zwar Prager Groschen des Ladislaus Posthumus; es waren dies Gelegenheitsprägungen anlässlich seiner Krönung i. J. 1453 oder 1454 und ihre Produktion bedeutete keine Wiederaufnahme der Prägung der Prager Groschen. Wenngleich sich seit der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts einige Konsolidierungsmomente bei der Erneuerung der Prosperität des böhmischen Staates abzeichneten, war für die Stärkung der wirtschaftlichen Position des Landes die Aufwärtsentwicklung des Handels, insbesondere des Außenhandels, wichtig, dessen Ergebnisse auch von der Stabilität der böhmischen Währung abhängig waren. Fundament der böhmischen Münzproduktion war während des ganzen 15. Jahrhunderts das Silber der Zechen in Kutná Hora, wo sich auch die einzige böhmische Regierungsmünze befand. Im Laufe der hussitischen Revolution wurde hier zwar Silber in beschränktem Ausmaß weiter gefördert, die Wiederaufnahme der Förderung in vollem Umfang endete hier jedoch um die Mitte der sechziger Jahre. Die guten Erträge i. J. 1468 bildeten den Ausgangspunkt für die sog. zweite Blütezeit der Silberförderung in Kutná Hora. Die Geldwirtschaft in den böhmischen Ländern wurde negativ durch das Eindringen der kleinen Inflationsmünze vom Pfennigtyp aus der österreichischen und bayrischen Region beeinflusst. Der unerträgliche Zustand ließ sich nicht bloß durch eine einseitige Regelung der Qualität der produzierten böhmischen Münzen beheben, man mußte auch in den Nachbarländern Korrektionsmaßnahmen vornehmen. Die Verhandlungen Georgs von Poděbrady (Podiebrad) zeitigten jedoch keinen direkten Effekt. Im Juni 1460 begann man in der Münzstätte in Kutná Hora eine neue gute böhmische Münze mit dem Löwen zu prägen (instabiles Durchschnittsgewicht — 0,448—0,444 g — sowie instabiler Feingehalt — 0,217—0,279). Es kam aber nicht zur Wiederaufnahme der Prägung des Prager Groschens, da die Gruben in Kutná Hora schon keine ausreichende Silbermenge für seine Produktion bereitstellen

konnten. Ungültige Münzen — insbesondere Kleingeld — wurden in Wechselstuben umgetauscht und von dort als Geldpagament zur Herstellung von Münzlegierung zur Prägung neuer Münzen abgeschickt.

Die Dringlichkeit einer Verbesserung der böhmischen Münzproduktion bewog Georg von Poděbrady, diese Problematik unter die sieben Fragen des böhmischen Königs an der Ratgeber Antonio Marini einzureihen, die als Schlüsselprobleme des Königreiches Böhmen angesehen wurden. Marinis Memorandum über die Korrektur des böhmischen Münzwesens blieb uns nicht erhalten, aber aus seiner Abhandlung über das Geschäftswesen aus dem Jahre 1463 wissen wir, daß er dieses dem König schon früher vorgelegt hatte. Einige dort geäußerte Ansichten mochten offenbar ihren Niederschlag in der böhmischen Münzreform i. J. 1469 gefunden haben.

Abgesehen von der Münzstätte in Kutná Hora produzierte um die Mitte des 15. Jahrhunderts in Böhmen die städtische Münzstätte in Cheb auch Münzen, sie hatte in den sechziger Jahren des 15. Jahrhunderts die Münzberechtigung von Kaiser Friedrich III. erhalten. Der Bund von Zelená hora (Grünberg), in dem sich die Adelsopposition gegen Georg von Poděbrady zusammengeschlossen hatte, erzwang von ihm das Prägungsrecht. Das Prägungsrecht vom böhmischen König erhielt auch Jan von Rožmberk.

Für die Münzproduktion in Mähren war in dieser Zeit die Erlassung des Münzprivilegs des Ladislaus Posthumus aus dem J. 1457 von Bedeutung, wonach der vier-eckige Schrötling zu einem runden bei den Pfennigen und Hellern mit dem Schachbretadler umgewandelt werden durfte, wenngleich diesbezügliche Funde eher darauf hindeuten, daß dies eher nach der Münzregelung i. J. 1460 erfolgt sein konnte. Diese stand im Zusammenhang mit der Anordnung König Georgs aus dem Beginn desselben Jahres und galt auch in Mähren nach diesbezüglicher Erörterung im Mai d. J. 1460. Zum Unterschied von Böhmen rechnete man in Mähren bei dieser Münzregelung mit einer Dezentralisierung der Prägung und der Tätigkeit städtischer Münzen in Olomouc (Olmütz), Brno (Brünn) und Znojmo; während wir im numismatischen Material nicht direkt eine Münzproduktion in Olomouc nachweisen können, wissen wir jedoch von der Tätigkeit einer Münzstätte in Jihlava (Iglau). Die runde Münze mit dem Buchstaben G auf dem Brustschild des Adlers wird entweder nach Jemnice (Jemnitz) verlegt oder als markgräfliche Prägung Georgs von Poděbrady in Brno angesehen.

Die schlesische Münzproduktion wird durch Zersplitterung gekennzeichnet, denn hier prägten sowohl die einzelnen Fürstentümer, als auch die Städte. Man prägte vor allem Kleingeld, Heller, deren qualitative Minderung um die Mitte des 15. Jahrhunderts die Situation im Geldverkehr negativ beeinflusste. Die Bemühungen um eine Besserung konnten sich im Laufe der fünfziger Jahre — an ihrer Wiege stand seit dem J. 1455 auch Georg von Poděbrady als Herr über Münsterberg und Glatz — nicht im erforderlichen geographischen Umfang durchsetzen, wie dies z. B. auch beim Abkommen der Stadt Schweidnitz und Breslau i. J. 1460 der Fall war, zu dem der böhmische König Georg seine Einwilligung erteilt hatte. Eine allfällige Wirkung der böhmischen Münzreform aus dem J. 1469 konnte sich in Schlesien nicht äußern, denn dort herrschte bereits im Mai 1469 Matthias Corvinus als böhmischer Gegenkönig.

In der Oberlausitz prägte die Stadt Görlitz Pfennige und Heller, deren niedrige Qualität in den umliegenden Ländern Beschwerden auslöste und deren Gebrauch in den böhmischen Ländern untersagt worden war.

In der zweiten Hälfte der sechziger Jahre des 15. Jahrhunderts erzielte zwar die Silberförderung in Kutná Hora gute Ergebnisse, allerdings war andererseits die innere Situation des böhmischen Staates und seine Stellung gegenüber dem Ausland unbefriedigend. Deshalb ist bemerkenswert, daß in dieser komplizierten Situation durch die Erlassung einer Münzordnung beim Landtag am 5. Juni 1469 in Böhmen eine Münzreform zur Verwirklichung gelangte, die zu einem bedeutsamen Meilenstein in der Geschichte des böhmischen Münzwesens wurde. Die Münzordnung war nicht nur eine Instruktion für die Münzproduktion, denn sie beendete nicht nur die langjährige Unterbrechung der Produktion des Prager Groschens und setzte eine weitergehende Nominalschichtung des Geldsystems fest, sondern wollte die Geldprobleme der böhmischen Länder in einem weitergefaßten Kontext einer Lösung zuführen. Es wurde ein viergliedriges Münzsystem festgelegt: Prager Groschen, Meißener (sächsischer) Groschen, Pfennig und Heller. Die Prägung böhmischer Goldmünzen wurde nicht mehr erneuert, wie früher Antonio Marini vorgeschlagen hatte. Die Relation zwischen den Geldsystemen wurde derart bestimmt: ein Prager Groschen war gleich 7 Pfennigen oder 14 Hellern (1 Pfennig = 2 Heller), und ein Meißener (sächsischer) Groschen war gleich 6 Pfennigen oder 12 Hellern. Für die Münzprägung wurden klar die Produktionswerte festgelegt, d. h. das Durchschnittsgewicht (Zahl der Stücke von einer Mark) und der Fein-

gehalt. Auf Grund der einschlägigen Passage der Münzordnung sollten die neu zu prägenden Münzen Georgs von Poděbrady ein mit den Münzen Wenzels IV. übereinstimmendes durchschnittliches Gewicht und Korn haben. Der Autor untersuchte in einer eingehenden Analyse die bisherigen Ansichten über die Frage der Produktionswerte der Prager Groschen Georgs von Poděbrady und äußerte die Meinung, der Prager Groschen Georgs von Poděbrady sei am ehesten im durchschnittlichen Gewicht und Korn annähernd wie die Prager Groschen Vladislavs II. am Beginn seiner Regierung geprägt worden (Durchschnittsgewicht 2,820 g; Feingehalt 0,563), wengleich man zwecks definitiver Lösung dieses Problems in Zukunft nochmals darauf wird zurückkommen müssen. Noch größere Schwierigkeiten bereiten die Nachforschungen nach den wirklichen Produktionswerten der beiden kleinen Münzen Georgs von Poděbrady, d. h. des Pfennigs und des Hellers der Münzordnung aus dem J. 1469. Der Autor faßt auch in diesen Fällen seine hier geäußerten Ansichten zusammen und erinnerte vorderhand an die Berechnungen von E. Nohejlová-Prátová für den Pfennig (Durchschnittsgewicht 0,350 g; Feingehalt 0,400) und den Heller (Durchschnittsgewicht 0,179 g; Feingehalt 0,250), die allerdings nicht einmal die Autorin selbst für vollauf überzeugend erachtete. Vorderhand können wir sie nur als Sprungbrett für die künftige Forschung und Lösung dieses Problems ansehen. Beträchtliche Aufmerksamkeit widmete der Autor dem Problems des sächsischen Groschens, der bei der Münzreform i. J. 1469 direkt in das böhmische Groschensystem einbezogen wurde. Zum Unterschied von den früheren Meinungen, die den sächsischen Groschen wertmäßig auf die Hälfte des Prager Groschens herabsetzten, meint der Autor, die Wertbeziehung des sächsischen Groschens zum Prager Groschen im Text der Münzordnung aus dem J. 1469 (85,71 % des Wertes des Prager Groschens) sei real zum Feingehalt in jedem von ihnen ausgedrückt worden. Im Zusammenhang damit behandelt der Autor auch das Rechnen nach Schock böhmischer Groschen und Schock Meißener Groschen (ein Schock Meißener Groschen war gleich einer Hälfte der böhmischen Groschen) und gelangt zu der Ansicht, es gehe dabei um Recheneinheiten, deren Wert sich nicht direkt von den eigentlichen Münzen ableiten lasse.

### III

Auch nach dem Tode Georgs von Poděbrady (i. J. 1471) dauerte im Königreich Böhmen die komplizierte Situation an und wurde noch durch die Teilung der Länder der Böhmischen Krone verschlimmert, in denen Vladislav II. lediglich in Böhmen regierte, während Matthias Corvinus, der auch den Titel eines Königs von Böhmen verwendete, die Souveränität über Mähren, Schlesien und die Lausitzen ausübte. Das gesunkene Prestige des böhmischen Staates hatte durch die Wahl Vladislavs II. zum König von Ungarn nach dem Ableben Matthias i. J. 1490 keinen Auftrieb erfahren, wengleich dadurch die Wiederherstellung der Einheit der Länder der Böhmischen Krone erleichtert wurde.

Die Silberförderung im Grubenrevier von Kutná Hora erreichte damals ein solches Niveau, daß dieser ganze Zeitraum als zweite Blütezeit der dortigen Silbergewinnung angesehen wird. Wengleich nicht alles gefördert Silber zur Münzproduktion verwendet wurde, beeinflussten die erzielten Ergebnisse die Produktionshöhe der Münzstätte in Kutná Hora.

Unter Vladislav II. wurden in Kutná Hora drei Arten von Münzen geprägt: Prager Groschen, zunächst zweiseitige (seit dem J. 1483 bis zum J. 1485), später einseitige (ab 1485) Weißpfennige und Heller. In der Nominalstruktur knüpfte das böhmische Münzwesen unter Vladislav II. an die böhmische Münzreform aus dem J. 1469 an und einstweilen können wir eher vermuten als mit Gewißheit nachweisen, daß diese Verbindung sich auch auf die Produktionswerte der einzelnen Münzsorten bezog; darüber können wir Belehrung aus den Werkregistern der Münzstätte von Kutná Hora beziehen, die jedoch für die Jahre 1469–1471 nicht erhalten blieben. Die ältesten Angaben über die Produktion der Prager Groschen stammen aus dem J. 1472, wo sie bei einem Feingehalt von 0,5625 ein Durchschnittsgewicht von 2,818 g hatten.

Zu weiteren Veränderungen der Produktionswerte der Prager Groschen kam es i. J. 1483 (Feingehalt 0,500; Durchschnittsgewicht 2,818 g) und i. J. 1485 (Feingehalt 0,4375; Durchschnittsgewicht 2,877 g). Bis zum J. 1525 erfolgte die Produktion der Prager Groschen ohne weitere Veränderungen der Produktionswerte. Mit der Prägung der Weißpfennige begann man i. J. 1483; damals hatten sie einen Feingehalt von 0,4375 und Durchschnit-

gewicht von 0,441 g. Zu weiteren Veränderungen bei der Produktion der Weißpfennige kam es i. J. 1485 (Feingehalt 0,375; Durchschnittsgewicht 0,430 g). Die Produktion der Heller wurde i. J. 1482 aufgenommen; ihr Feingehalt betrug 0,1875 bei einem Durchschnittsgewicht von 0,402 g. Nach diesen Produktionswerten richtete sich die Prägung der Heller bis zum J. 1525.

Ein wichtiges Münzdokument aus dieser Zeit ist die Münzvereinbarung zwischen Vladislav II. und Matthias Corvinus vom 10. September 1486 aus Jihlava, die man als Vereinbarung über die Unifizierung der Münzproduktion in allen Ländern der Böhmischen Krone nach der böhmischen Vorlage charakterisieren kann; Vladislav II. sollte die bisherige Produktion der böhmischen Münzen fortsetzen und Matthias verpflichtete sich, in Mähren, in den schlesischen und Lausitzer Ländern Münzen vom gleichen Feingehalt und Durchschnittsgewicht wie die Münzen Vladislavs II. lediglich mit dem Unterschied zu prägen, daß die Münzen der beiden Herrscher sich voneinander unterscheiden lassen. Unter dem Aspekt der Münzvereinbarung von Jihlava betrachtet der Autor die Münzentwicklung in den Nebenländern der Böhmischen Krone (Mähren, Schlesien und die Lausitzen) vor und nach dem J. 1486. In der komplizierten Situation in den böhmischen Ländern um das J. 1469 und auch nachher konnte die böhmische Münzreform aus dem J. 1469 keinen praktischen Einfluß auf die Münzverhältnisse in Böhmen, geschweige denn in den Nebenländern der Böhmischen Krone, gehabt haben.

Nach der Beherrschung Schlesiens und der beiden Lausitzen war Matthias bestrebt, in die dortige Münzsituation einzugreifen. Bis zum J. 1474/75 übte Matthias Corvinus in Schlesien in Münzfragen eine durch seine vorderhand unsichere Position bedingte Vorsicht. Damals prägte man in der Münzstätte in Breslau Groschen, Halbgroschen und Heller im Namen Matthias' als Königs von Böhmen. Durch den Abschluß des Breslauer Friedens i. J. 1474 und durch das Abkommen zwischen Vladislav II. und Matthias Corvinus in Olomouc hatte sich die Position des Ungarnkönigs in den Nebenländern der Böhmischen Krone gefestigt. Seit dem Ende des J. 1474 trat Matthias in Schlesien als entschlossener Herrscher auf. Damals setzte Breslau die Münzprägung im gleichen Nominalwert wie früher fort und i. J. 1475 begann man mit der Prägung von Hellern in Schweidnitz. Bei der Prägung der schlesischen Heller an anderen Orten behielt sich jedoch Matthias das Recht vor, ihr Korn und Schrot vorzuschreiben, was die schlesischen Stände als unberechtigten Eingriff in ihre Münzrechte betrachteten. Das von Matthias bekundete Interesse an der Möglichkeit weiterer Expansionen anderswo ermöglichte den schlesischen Fürsten und Städten, eine negative Haltung zu diesen Eingriffen in die schlesische Münzproduktion einzunehmen. Auch damals wurde die Münzproduktion in der Ober- und Niederlausitz durch kleine Prägungen der Stadt Görlitz in der Oberlausitz repräsentiert.

In Mähren prägten damals die städtischen Münzstätten in Brno, Znojmo und Jihlava Pfennige und Heller; die Produktion dieser Münzen endete im ausgehenden 15. Jahrhundert. Eine mährische Prägungsprovenienz wird beim Pfennig mit dem ungarisch-böhmischen Wappen im spanischen Schild angenommen. Eine Ankündigung des Münzabkommens von Jihlava aus dem J. 1486 bedeutete der Text des Landfriedens, den Matthias Corvinus mit den mährischen Ständen abschloß und worin betont wurde, die Münze sei nicht nur eine Angelegenheit des Königs, sondern auch der Böhmischen Krone, also ein verbindendes Element des ganzen Staatsgebildes.

Die geldhistorische Bedeutung der Münzvereinbarung von Jihlava aus dem J. 1486 bedeutet bei einer Betrachtung der Münzentwicklung in der Ländern der Böhmischen Krone bis zum J. 1486 ein Eingeständnis der Erfolglosigkeit des Ungarnkönigs, die Münzproduktion der Nebenländer des Königreichs Böhmen zu beeinflussen. Sie beweist auch, daß ungeachtet gewisser spezifischer Abweichungen in der Münzprägung einiger Länder der Böhmischen Krone verbindende gemeinsame Geldwirtschaft und auch geeignete Bedingungen für den Zusammenhalt des ganzen Staatsgebildes entstanden waren. Der Wiederhall und die Respektierung der Münzvereinbarung von Jihlava in Schlesien, Mähren und sogar in Böhmen wird durch zeitgenössische Angaben belegt. Eine gewisse engere Zusammengehörigkeit in Münzfragen zwischen Böhmen und Mähren kann auch in der Kleingeldproduktion in den achtziger und neunziger Jahren des 15. Jahrhunderts erblickt werden, wo wir auf Grund der Werkregister aus Kutná Hora die Unterberechnung der Produktion kleiner Geldnominale nachweisen können; zur gleichen Zeit belegen uns dann böhmische Münzfunde eine bedeutsame Beteiligung mährischer Rundmünzen, die so im Geldumlauf die Unterbrechung der Kleingeldproduktion in der Münzstätte in Kutná Hora wettmachen sollten.

Am Beginn des 16. Jahrhunderts setzte die Münzstätte in Kutná Hora die Prägung der Prager Groschen, der Weißpfennige und der Heller nach den früher festgelegten Grundsätzen mit Ausnahme der vordem erwähnten Änderung beim Weißpfennig i. J. 1516 fort.

In Schlesien sollte eine Besserung der Situation durch das Abkommen aus dem J. 1505 herbeigeführt werden, nach dem Weißgroschen (Feingehalt 0,375; Durchschnittsgewicht 2,08 g) und Heller (Feingehalt 0,281 oder 0,219; Durchschnittsgewicht 0,346 g) geprägt werden sollten. Aber auch so konnte die Unausgeglichenheit in der schlesischen Produktion, vor allem beim Kleingeld, in den weiteren Jahren nicht beseitigt werden. Nach dem J. 1515 wurden in Schweidnitz Halbgroschen (Feingehalt 0,3125; Durchschnittsgewicht 0,93 g) geprägt.

In Görlitz in der Oberlausitz erwog man im J. 1516 die Möglichkeit, neben Pfennigen und Hellern auch Groschen und Halbgroschen zu prägen.

Besonderes Augenmerk widmete der Autor der Problematik der sog. dicken Groschen Vladislavs II., die manchmal als ausnahmsweises Zahlungsmittel angesehen werden, das die vermißte böhmische Goldprägung ersetzen sollte. In einer eingehenden Analyse der bisherigen Ansichten über diese Frage gelangte der Autor zur Schlußfolgerung, daß die dicken Groschen Vladislavs II. kein Zahlungsmittel sein sollten und es auch nicht waren, denn sie wurden aus Prestigegründen angefertigt und gelangten als Zweck- und Repräsentationsprägungen zur Geltung, was mit der auch von der früheren numismatischen Forschung geäußerten dominierenden Meinung im Einklang steht.

Nach langjähriger Unterbrechung wurde in der Jagellonenepoche auch die Prägung böhmischer Goldmünzen wieder aufgenommen; dies geschah i. J. 1495 in der Münzstätte in Kutná Hora, und die böhmischen Dukaten hatten einen Feingehalt von 0,958 und ein Durchschnittsgewicht von 3,5 g. Unter Vladislav II. prägte man böhmische Dukaten in Jílové (Eule), Prag und Nový Knín (Neu Knin), unter Ludwig I. wurde ihre Produktion in Prag zusammengezogen und fiel in die Kompetenz des Obersten Münzmeisters.

In Schlesien prägte man Goldmünzen in der Münzstätte in Rychleby (Reichenstein) unter den Grafen Albrecht und Karl von Münsterberg, und am Ende des zweiten Dezzenniums erlangte auch die Stadt Breslau die Bewilligung zur Prägung von Goldmünzen.

In der Jagellonenepoche kam es i. J. 1506 auch zur Erneuerung der Tätigkeit der städtischen Münze in Cheb; i. J. 1507 erhielt auch die Stadt Plzeň (Pilsen) die Einwilligung des Königs zur Münzprägung, die aber dann nicht realisiert wurde.

Übersetzt von dr. A. Hubala

© Lubomír Nemeškal, 1993

VÁCLAV BURIAN

## NÁLEZ DROBNĚ MINCE Z KONCE GROŠOVÉHO OBDOBÍ V BĚLKOVICÍCH (okr. OLOMOUC) R. 1981

### Úvodní část

### Nálezové okolnosti

Na ploše zahrady při usedlosti čp. 9 v Bělkovicích<sup>1</sup> u Olomouce, kterou vlastní manželé Marie a Jaromír Oškrkaných, byly v polovině listopadu 1981 pomocí bagru hloubeny jámy pro výsadbu ovocných stromů. Přímo v prostoru jedné z jam vyzvedla lžíce z jílového podloží v hloubce cca 120 cm fragment nádoby s kompaktní hroudou mincí slepených měděnkou, kdežto množství dalších uvolněných mincí bylo rozptýleno ve výkopu. Majitelé pozemku nález deponovali a rozptýlené mince se snažili sesbírat. Zvláště intenzivním způsobem se tak stalo až na jaře příštího roku; podle sdělení Marie Oškrkané<sup>2</sup> byly soustředěny poslední kusy 21. listopadu 1982. Celý nález pak byl po částech dne 22. a 29. listopadu 1982 odevzdán numismatickému oddělení Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. Dodatečně se zjistilo, že deset mincí má v držení Pavel Hynek v Bělkovicích; tyto byly předány muzeu až 3. listopadu 1983.

Po náročném konzervačním procesu v období od 1. prosince 1982 do 24. srpna 1984, který provedla restaurátorka Jindra Tesařová, mohl být nález zapsán do přírůstkové knihy<sup>3</sup> a 21. ledna 1985 přikročeno k jeho zpracování<sup>4</sup> i publikaci předběžných zpráv v tisku.<sup>5</sup> (Viz obr. 1 - 3)

<sup>1</sup> Od roku 1960 tvoří Bělkovice místní část obce Bělkovice-Lašťany. Viz ČERMÁK, M. — SPÁČIL, V.: Integrace obcí na okrese Olomouc v letech 1960—1976. In: Okresní archiv v Olomouci 1976. Olomouc 1977, s. 71.

<sup>2</sup> Sdělení spoluvlastnice naleziště Marie Oškrkané dne 22. listopadu 1982.

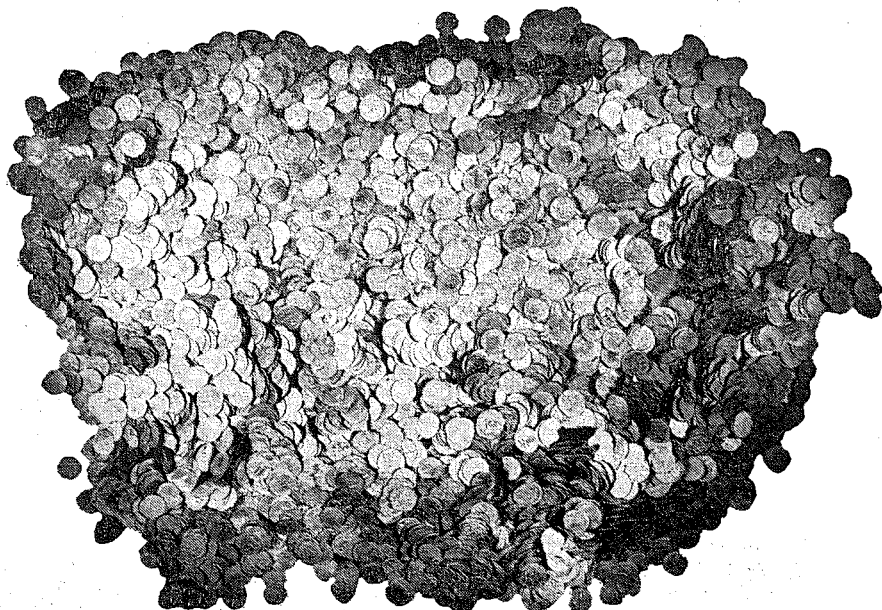
<sup>3</sup> Přírůstkové číslo 138/84.

<sup>4</sup> Ve skupinové evidenci II. stupně inv. čísla N-16940 až N-27790.

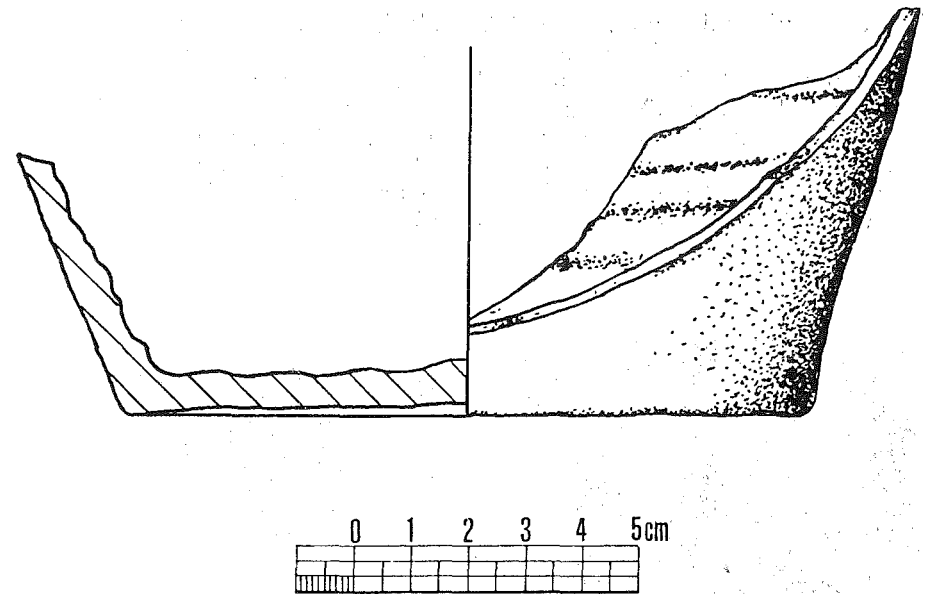
<sup>5</sup> BURIAN, V.: Nálezy mincí ve sbírkách Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1986, č. 240, s. 28. — T ý ž: Numismatika a nové pohledy na historii. Stráž lidu 66, 1986, č. 43, s. 4, 12. 4. 1986. — T ý ž: Nad nálezem mincí v Bělkovicích. Tamtéž, č. 151—152, příloha s. 7, 30. 12. 1986.



Obr. 1 Nález drobných mincí ze 14.–16. století v Bělkovicích, okr. Olomouc. Stav před konzervací. Snímek Jiří Schubert.



Obr. 2 Nález mincí z Bělkovic, okr. Olomouc 1981, stav po konzervaci. Snímek Vladimír Bittner.



Obr. 3 Keramika z nálezu mincí v Bělkovicích, okr. Olomouc. Kresba autor a Ludvík Buryšek.

#### Situace naleziště

Nalezištěm je zahradní plocha o výměře 1 268 m<sup>2</sup>, označená parcelním číslem 255/3.<sup>6</sup> Jak ukazuje zlomkové číslo, tvořila zahrada původně celek se sousední parcelou 255/1, což je možno ověřit na indikační skice stabilního katastru z roku 1834,<sup>7</sup> kde je zachycen stav před rozdělením. Zahrada měla původně tvar nepravidelného protáhlého mnohoúhelníka s osou směřovanou SSZ - JJV; do jižního rohu byla vestavěna stodola, nynější stavební parcelní číslo 256. Po rozdělení parcely uzavírá tento objekt celou zadní čelní frontu zahrady a je nyní používán jako sušárna chmele. Od severu sousedí zahrada s obytnými a hospodářskými budovami, kde bylo také obydlí výměnkáře.

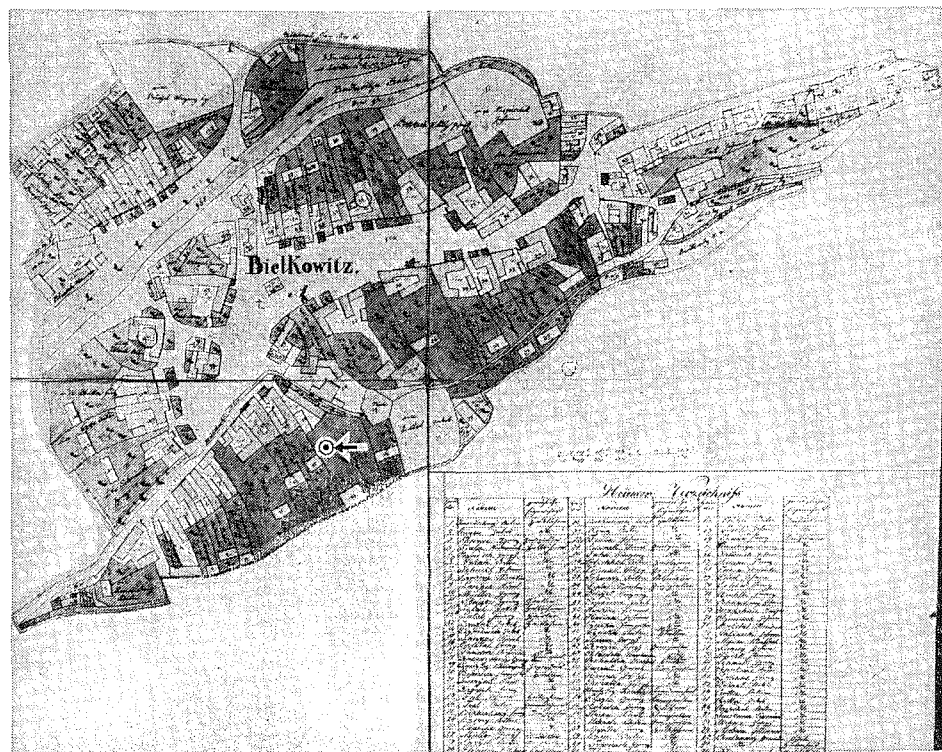
Situace nálezů z roku 1981 není nijak orientačně typická, jak je patrné z nákresu. Nelze vyloučit, že mince mohly být zakopány pod stromem nebo v dřevěném objektu. Půdorysný vývoj vsi, doložené ve 13. století,<sup>8</sup>

<sup>6</sup> Středisko geodézie Olomouc, evidence nemovitostí; pozemková mapa evidence nemovitostí Olomouc V.S.IX-12-12, měř. 1:2880.

<sup>7</sup> Státní oblastní archiv Brno, fond D 9, sign. 63.

<sup>8</sup> Obec je nepřímo doložena osobami Ratibora a Tvořimíra, synů Budivoje, kteří jsou uvedeni jako svědci v listině markraběte Přemysla, datované ve Znojmě v listopadu 1232 (CDB III, s. 23, č. 25). Jmenovitě je ves uváděna roku 1239 ve spojitosti s oběma sourozenci „Ratibor de Belkouich cum fratre Tworimír“ (CDB III, s. 280, č. 214).

byl v době uložení mincí, tj. v 16. století, nade všechny pochybnosti ukončen, takže předpokládáme najisto, že plocha měla již tehdy funkci zahrady a náležela k pololánu později označenému popisným číslem 9. Statek je položen v jihozápadní čtvrtině původně návesního půdorysu obce, kdežto mladší osídlení zahradníků s menší výměrou půdy narostlo v dalším vývoji při severním okraji historického jádra obce za tokem Bělkovického potoka a osídlení domkářů protáhlo místní trať o výběžek severovýchodním směrem. (Viz obr. 4 - 5)

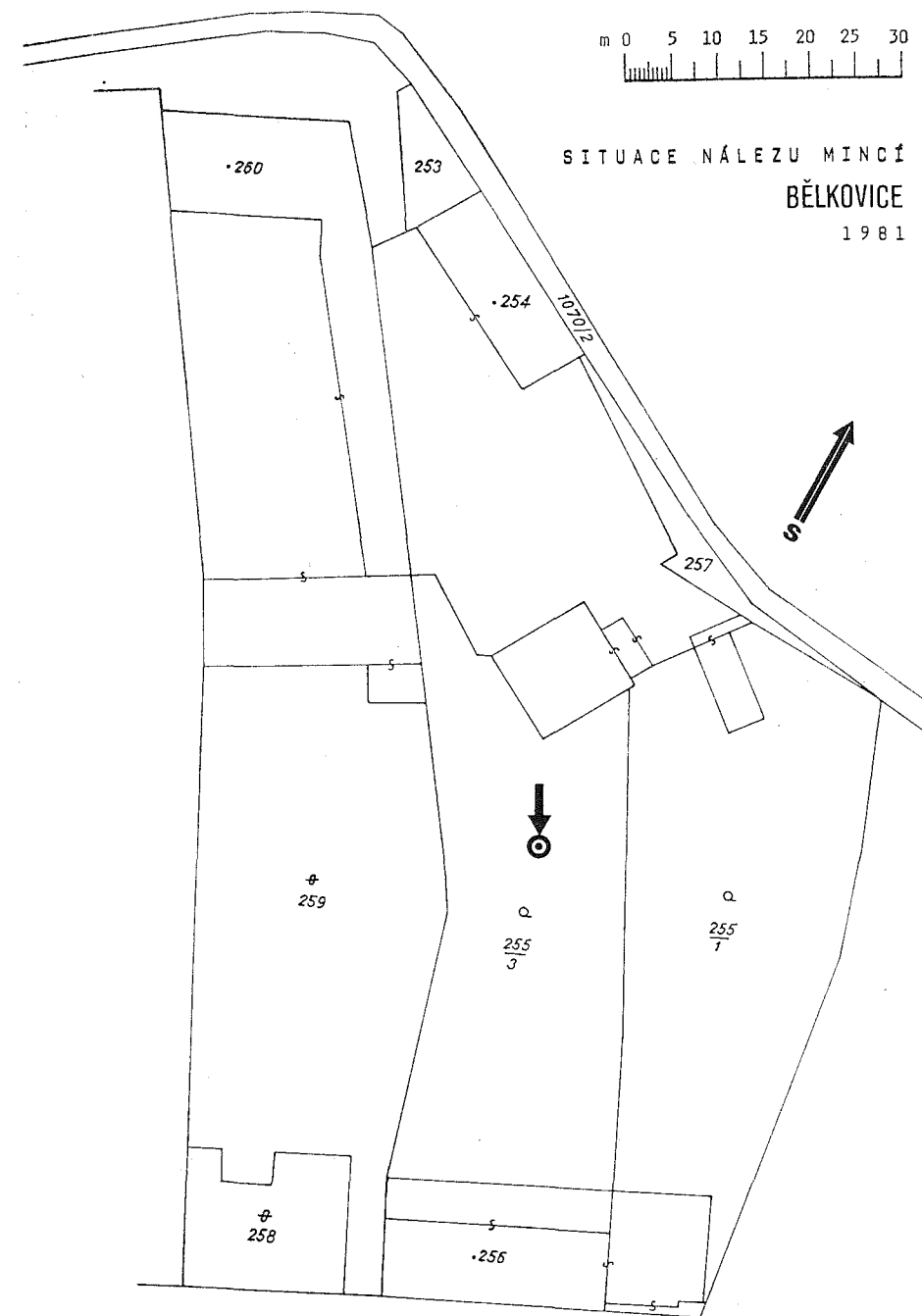


Obr. 4 Místní trať obce Bělkovice, okr. Olomouc, indikační skica stabilního katastru z roku 1834 s vytyčenou situací nálezu mincí. Původní měřítko 1:1440. Snímek Státní oblastní archiv Brno.

### Historie naleziště

Tento pololán měl podle lánového rejstříku<sup>9</sup> výměru 10 výsevkových měřic 5 1/3 osminy I. třídy a 21 měřic 2 2/3 osminy II. třídy orné půdy. To je údaj z roku 1678, jak nám ho poskytuje nejstarší moravský pozemkový

<sup>9</sup> ANDRÝSKOVÁ, K. — BARTOŠ, J. — JANŠTA, J. — KOUŘIL, M. — SKARUPSKÝ, J.: Bělkovice-Laštany. 900 let od první písemné zmínky. Bělkovice 1978, s. 23.



Obr. 5 Současná situace býv. pololánu č. 9 v Bělkovících s místem nálezu mincí. Kresba ing. Stanislav Červinka a Ludvík Buryšek.



za řádění neznámého paliče v Bělkovicích od podzimu roku 1876 statek spolu s jinými usedlostmi vyhořel.<sup>23</sup>

Během rekonstrukce budov byl při bourání zdiva objeven hliněný hrnec obsahující 60 stříbrných mincí, zřejmě dědictví po výměnkáři Heintzovi. Díky nápaditosti tehdy patnáctileté dcery Žofie Langrové máme o nález alespoň torzovitou představu. Tehdy padla za oběť požáru také místní škola a při její novostavbě byl ve vížce uložen pamětní záznam spolu se souborem mincí, které darovali bělkovičtí obyvatelé. Žofie Langerová přispěla polským tříkrejcarem Jana Kazimíra (1648 - 1668); o tom se také zmiňuje pamětní záznam učitele Vincence Soldána,<sup>24</sup> který výslovně uvádí jeho původ z nálezů v domě č. 9. Když v roce 1961 došlo k odstranění vížky, objevil se i pamětní depot se záznamy a polský groš z roku 1666, nalezený v čísle 9, se tak stal „supernálezem“.<sup>25</sup>

Žofie Langerová, tehdy nezletilá, a její manžel Ignác Vavroš se 1880 ujali usedlosti.<sup>26</sup> Po 19 letech se Ignác Vavroš pro marnotratnictví dostal pod kuratelu.<sup>27</sup> Statek byl pak zřejmě zachráněn roku 1902 sňatkem jeho nezletilé dcery Marie s Liborem Peřinou.<sup>28</sup> Odevzdací listinou roku 1936 se stala Marie Peřinová<sup>29</sup> vlastnící manželova podílu. Od roku 1959 byla majitelkou Věra Oškrkaná<sup>30</sup> a po ní od roku 1970 Jaromír Oškrkaný s manželkou Marií,<sup>31</sup> nálezci mincí v roce 1981.

### Poznámky k popisu nálezů

#### Charakteristika skladby nálezů

Bělkovický nález patří bezesporu k nejvýznamnějším svého druhu: je složen výhradně z drobných hodnot, jen výjimečně z haléřových dvojnásobků, a vyniká svou četností 10 850 evidovaných jednotek. Do počtu

<sup>23</sup> BURIAN, V.: Pamětní soubor mincí ze školní budovy v Bělkovicích. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1965, č. 123, s. 15–18. — VANĀČEK, M.: Deviace v dějinách nástupu dělnické třídy na Moravě. Vlastivědný věstník moravský 16, 1961–1964, s. 21, 29.

<sup>24</sup> KVM Olomouc, přír. čís. 8/61/1.

<sup>25</sup> BURIAN, V.: Drobné příspěvky k soupisu nálezů mincí v Čechách a na Moravě. In: NumSb 8, Praha 1964, s. 283. — DOPITA, J.: Nálezy mincí na Olomoucku. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1986, č. 240, s. 15.

<sup>26</sup> SOA Olomouc, Grundbuch Bielkowitz, sign. 15678, pag. 336. Státní notářství Olomouc, Pozemková kniha Bělkovice I, pag. 146.

<sup>27</sup> Státní notářství Olomouc, Pozemková kniha Bělkovice I, pag. 146. Kurátorem byl bělkovický mlynář Ladislav Fojt.

<sup>28</sup> Tamtéž.

<sup>29</sup> Tamtéž.

<sup>30</sup> Tamtéž.

<sup>31</sup> Tamtéž.

je zahrnuto i 14 neurčených zlomků, kdežto zlomky nesoucí některé rozpoznávací znaky byly pro úplnost včleněny do systému. Jednotkové a procentuální rozčlenění nálezů podle územních celků poskytuje základní představu o jeho skladbě:

		Počet ražeb	%
I	Morava	1	0,009
II	Čechy	7 404	68,239
III	Cheb	9	0,082
IV	Slezsko	14	0,129
V	Hlohov, knížectví	4	0,036
VI	Javor, město	1	0,009
VII	Kladsko, hrabství	197	1,815
VIII	Lehnice, město	3	0,027
IX	Münsterberg, knížectví	1	0,009
X	Münsterberg, město	1	0,009
XI	Olešnice, město	1	0,009
XII	Opava, město	3	0,027
XIII	Ratiboř, město	4	0,036
XIV	Těšín, město	2	0,018
XV	Vratislav, knížectví	1 462	13,474
XVI	Vratislav, město	7	0,064
XVII	Zhořelec, město	1 577	14,534
XVIII	Dolní Rakousy	3	0,027
XIX	Horní Rakousy	1	0,009
XX	Štýrsko	1	0,009
XXI	Tyroly	1	0,009
XXII	Salcburk, arcibiskupství	25	0,230
XXIII	Uhry	3	0,027
XXIV	Altenburg, město	4	0,036
XXV	Anhalt, knížectví	1	0,009
XXVI	Bavory	7	0,064
XXVII	Branibory, kurfiřtství	1	0,009
XXVIII	Branibory - Ansbach	1	0,009
XXIX	Diepholz, hrabství	2	0,018
XXX	Fraustadt	3	0,027
XXXI	Hals - Leuchtenberg	2	0,018
XXXII	Isenburg, hrabství	1	0,009
XXXIII	Kempten, město (?)	1	0,009
XXXIV	Norimberk, město	10	0,092
XXXV	Nördlingen, město	1	0,009

XXXVI	Oettingen, knížectví	2	0,018
XXXVII	Prusko, vévodství	6	0,055
XXXVIII	Pasov, biskupství	2	0,018
XXXIX	Sasko	11	0,101
XL	Ulm, Überlingen, Rawensburg, města	1	0,009
XLI	Polsko	33	0,304
XLII	Kamieň, biskupství	1	0,009
XLIII	Gdaňsk, město	5	0,046
XLIV	Chur, biskupství	1	0,009
XLV	Nezřetelné ražby	7	0,064
XLVI	Neurčitelné zlomky	14	0,129
		10 850	99,908

### Poznámky k metrologii nálezu

Po konečném soustředění nálezu činila hmotnost vyzvednuté materie 4 501,36 g, včetně části nádoby a nečistot. Původním záměrem bylo upřesnit celkovou hmotnost nálezu zjištěním množství vyloučené mědi jejím oddělením od ostatních příměsí. Vybavení restaurátorského pracoviště však neumožnilo tento proces; omezili jsme se tedy na základní zjištění hlavními údaji, tj. úhrnné hmotnosti mincí 3 172 g, v tom 23,3 g padělky, a zachráněné části nádoby 342 g. Odečtem těchto údajů od celkové hmotnosti před konzervačním procesem činí množství odpadu 987 g.<sup>32</sup>

Nepřekonatelné překážky pracovní povahy, k nimž přispěl i početní rozsah nálezu, byly příčinou, že metrologická zjištění nedosáhla stupně požadavků moderní numismatické vědy.<sup>33</sup> Bylo upuštěno od vážení jednotlivých ražeb,<sup>34</sup> pokud ovšem nešlo o jednotliviny. Rozhodli jsme se pro váhová zjištění podle skupin<sup>35</sup> vytvořených menším či větším počtem mincí sdružených podle typů a variant. Popis takových skupin, někdy jednotlivých mincí je tedy uzavřen údajem o počtu kusů, sumární hmotnosti a výpočtem průměrné hmotnosti v gramech. Nebyly zde ovšem vyčleňovány defektní mince. Podle našeho soudu by tento postup práci kom-

<sup>32</sup> Hrubá zjištění o hmotnosti nálezu byla provedena na technických váhách. K dílčímu vážení větších skupin nad 4 kusy byly použity přesné váhy sklopné typ 752.06, výr. číslo 24569, rok výroby 1979 (NDR). Analytických vah A3, typové číslo 16501 (Meopta Praha) jsme použili u nejmenších partií po 1–4 mincích.

<sup>33</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E. – TICHÝ, J.: Příspěvek k numismatické metrologii. NČČsl 20, 1951, s. 7–16.

<sup>34</sup> NEMEŠKAL, L.: Nález mincí z 15. století v Luzích u Kosovy Hory, okres Příbram. In: SNM, A, 27, Praha 1973, s. 1–102.

<sup>35</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna, Praha 1976, užil zřejmě pro velký počet mincí tzv. metody zjednodušeného průměru, kterou jsme i při větších kvantitativních potížích pomínuli. Důvody viz NEMEŠKAL, L.: Nález mincí z 15. století v Luzích, s. 4–5.

plikoval a při větším počtu exemplářů by jeho výsledný průměr nijak neovlivnil. Zjišťování tzv. mezních váhových hodnot nebylo tedy možné. Obdobně bylo upuštěno od údajů minimálního a maximálního průměru střížku. Rovněž jakostní zkoušky kovu nepřicházely vůbec v úvahu. Ostatně příliš rozsáhlé změny způsobené vyloučením mědi u stříbrných ražeb činí výsledky těchto snažení dosti iluzorními; pokud bychom vyloučenou měď podchytili, šlo by o údaj ryze globální bez další možnosti zjištění poměru stříbra a mědi u jednotlivých kusů či skupin.<sup>36</sup>

### Falza

K poznámkám o jakosti kovu připojujeme stručnou zmínku o materiálu mincí. Pokud není ve vlastním popisu nálezu jinak řečeno, rozumějí se stříbrné kusy. Výslovně je uváděn kov pouze u falz, kde jde o měď nebo mosaz, a to s platností výhradně pro označenou položku. Falza jsou dobová a tvoří téměř jedno procento počtu, tj. 97 kusů. Celkem 65 padělaných mincí bylo zjištěno z Čech, nejvýrazněji u mincí Ludvíka I. a Ferdinanda I. – u posledního je koncentrace největší. Z oblastí mimo historické země je nejvíce padělků vratislavských (13), zhořeleckých (8), malý počet jsme zaznamenali u hrabství Kladsko (3) a Isenburg (1). Špatný stav nedovolil zařazení u 7 falz.

### Přínos nálezu k typologii

Některé územní celky poskytly při výskytu většího množství variant možnost doplnit a rozšířit dosavadní představy a znalosti o systému některých hodnot.

Kruhové peníze Jiřího z Poděbrad<sup>37</sup> a malé peníze Vladislava II.<sup>38</sup> mohly být celkem plynule seřazeny podle Castelina jen s některými doplňky. Naopak u malých peněz Ludvíka I. byl proveden předběžný samostatný pokus o vývojovou řadu; jeho výsledek, zhruba souhlasný s Castelinovou tabulkou z roku 1932<sup>39</sup> (nikoli z roku 1967),<sup>40</sup> byl rozšířen rozsáhlou řadou variant. Relativně širší variabilita byla shledána u malých peněz Ferdinanda I., kde u menšího počtu mincí ohraničeného prvním desetiletím vlády došlo rovněž k nečekaným poznatkům o častých emisích oběživa, které v budoucnu mohou být doplněny dalším materiálem dochovaným

<sup>36</sup> NEMEŠKAL, I. c., s. 6, pozn. 16.

<sup>37</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha 1953.

<sup>38</sup> CASTELIN, K.: Příspěvky k chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (nález mělnický). NČČsl 8, 1932, s. 63–73. – T ý ž: Grossus pragensis. Der Prager Groschen und seine Teilstücke. In: ABF Dresden 16/17, Dresden 1967, s. 665–714.

<sup>39</sup> CASTELIN, K.: Příspěvky ke chronologii.

<sup>40</sup> CASTELIN, K.: Grossus pragensis.

mimo bělkovický celek. I zde bylo možno sledovat typologický vývoj na osvědčeném Castelinově schématu.<sup>41</sup>

Přítomnost zhořeleckých mincí je přes známé zákazy počínající již mincovním řádem Jiřího z Poděbrad<sup>42</sup> v nálezu značná, nikoli však překvapující: procentuální obsah 14,534 se velmi blíží podílu 16,713 % v dosud popsáných nálezech z první třetiny 16. století, zjištěných L. Nemeškalem v oblasti historických zemí.<sup>43</sup> Nebývale četné zastoupení v Bělkovicích umožnilo další utřídění, které vychází z dosavadních prvků, jako je např. čtyřráz, zvaný také quadratum supercusum, a po něm nepravý čtyřráz; přihlíží však také k souběžnému výskytu různých variant kruhu a koruny, což ovlivnilo i volbu popisné terminologie.<sup>44</sup>

S ohledem na množství variant v podstatné části nálezu z Čech nebylo možno vystačit s pouhými odkazy na literaturu, a byla tudíž zvolena metoda velmi stručného popisu celého nálezu se zpětnými odkazy. Uváděná literatura zahrnuje i četný obrazový materiál, který podá základní ikonografické údaje i k našemu popisu. V případě absence literatury jsme použili komparativní metody.

#### Datování nálezu

Nejstarší mincí zastoupenou v nálezu je denárový peníz markraběte Jošta,<sup>45</sup> v celém rozsahu nálezu jediná domácí moravská ražba, kterou na základě nálezů z Bošovic a Hustopečí klade J. Sejbal<sup>46</sup> do druhé poloviny 14. století. Pochybnosti v dolní časové hranici vyvolávají pouze dvě mince z polské oblasti: křížácký brakteát, jehož datování podle Kopickeho<sup>47</sup> je velmi široké (13. – 16. století), a obdobně denár biskupství Kamieň.<sup>48</sup> Kmen nálezu tvořený českými mincemi je pak plynule návazný od doby Jiřího z Poděbrad do první třetiny vlády Ferdinanda I., jehož nejmladší mince jsou datovány,<sup>49</sup> ale jejich horní časovou hranici 1535 přesahuje ještě gdaňský denár z roku 1539.<sup>50</sup>

<sup>41</sup> CASTELIN, K.: Příspěvky ke chronologii.

<sup>42</sup> NEMEŠKAL, L.: K struktuře oběživa v letech 1500–1530 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: NumSb 7, Praha 1962, s. 205.

<sup>43</sup> Tamtéž, s. 204.

<sup>44</sup> Např. dosavadní pojem „routový kruh“ byl zaměněn za různé typy provazcovitého kruhu, koruna má kromě velikostí několik tvarů, jako: paraboloidní, čímž se míní konkávně vybraný obrys, lichoběžníkový ap. Také na rozlišení čtyřrázu a nepravého čtyřrázu nebyl někdy brán zřetel, viz např. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Základy numismatiky. Praha 1975, s. 230, tab. 13:17.

<sup>45</sup> SEJBAL, J.: Moravské denárové mince markraběte Jošta. In: NumSb 4, Praha 1957, s. 115.

<sup>46</sup> Tamtéž, s. 174.

<sup>47</sup> KOPICKI, E.: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polska związanych. Tom I Średniowiecze. Cześć 2: Monety Pomorskie, Śląskie, Mazowieckie i krzyżackie. Warszawa 1975, s. 161, č. 39.1/X.

<sup>48</sup> Tamtéž, s. 49, č. 36.20/Xa.

<sup>49</sup> SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, s. 172, č. 179. – SMOLÍK, J.: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha 1984, tab. IV:81.

<sup>50</sup> KOPICKI, E.: Katalog, tom II. Monety ostatnich Jagiellonów, Stefana Batorego i Zygmunta III 1506–1632. Warszawa 1976, s. 25, č. 40.5, typ Ilvar.

## Popis nálezu

### Literatura

**citovaná v popisu nálezu upozorňuje se zvláštním zřetelem na reprodukce; tyto odkazy mnohdy nahrazují absenci obrazové přílohy. Pro nepřekonatelné překážky objektivního charakteru neměl autor možnost tuto potřebnou složku zpracovat a prezentovat.<sup>51</sup>**

ALBERT, F. 1932: Die Glatzer Münze. Glatz 1932.

BERNHART, M. 1926: Die Münze der Reichstadt Kempten. Halle a. S. 1926.

BIMF 1913: Blätter für Münzfreunde Nr. 396, März 1913.

CASTELIN, K. 1932: Příspěvky ke chronologii haléřů Vladislavových a Ludvíkových (nálezy mělnický). NČČsl 8, 1932, s. 63–73.

– 1953: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha 1953.

– 1956: Chebské mincovnictví v době grošové (1305–1520). In: NumSb 3, 1956, s. 73–113.

– 1967: Grossus pragensis. Der Prager Groschen und seine Teilstücke. In: AFB Dresden 16/17, Dresden 1967, s. 665–714. Sonderdruck.

Dictionarium: Dictionarium heraldicum oder Wapenbericht von allen Ehrenzeichen, Bildern und Figuren, in den Wapen und Fahnen hoher Potentaten, Länder und Städte; welcher nach dem Alphabete als ein Blasonischer Schlüssel, zu denen verblühten Wörtern, Namen und Muthmaßungen dienet, so da in den vornehmsten Almanachen, besonders aber in dem neuen Wienerischen Schreib-Calender zu öftern enthalten sind. Wien, Prag und Triest o. J.

EGG, E.: Die Münzen Kaiser Maximilians I. Innsbruck o. J.

FIALA, E. 1888: Beschreibung der Sammlung böhmischen Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Prag 1888.

FRIEDENSBURG, F. 1931: Die schlesischen Münzen des Mittelalters. Breslau 1931.

HALAČKA, I. 1982: Vládní mincovnictví na našem území 1. díl – období 1526–1620. Česká numismatická společnost pobočka Brno, řada sběratelských příruček č. 3. Brno 1982.

HAUPT, W. 1974: Sächsische Münzkunde. AFB Dresden. Beiheft 10. Berlin 1974.

HMZ Katalog Schweiz Liechtenstein. Hilterfingen 1972.

HUSZÄR, L. 1979: Münzkatalog von 1000 bis heute. Budapest 1979.

KELLNER, H. J. 1957: Die Münzen der Freien Reichstadt Nürnberg. München 1957.

KOCH, B. 1974: Das Münzwesen der Landgrafen von Leuchtenberg und Grafen von Hals. Ostbairische Grenzmarken. In: Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde, 16, 1974.

KOPICKI, E. 1974: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polska związanych. Tom I Średniowiecze. Cześć 1: Monety Królów i Książat polskich 960–1501 r. Warszawa 1974.

– 1975: Ibidem. Tom I Średniowiecze. Cześć 2: Monety Pomorskie, Śląskie, Mazowieckie i krzyżackie. Warszawa 1975.

– 1976: Ibidem. Tom II. Monety ostatnich Jagiellonów, Stefana Batorego i Zygmunta III 1506–1632. Warszawa 1976.

KRUG, G. 1974: Die meißnisch-sächsischen Groschen (1338 bis 1500). Berlin 1974.

LÖFFENHOLZ, V. 1883: Oettingana. Neuer Beitrag zur öttingischen Münzwesen. Nördlingen 1883.

LUSCHIN v. EBENGREUTH, A. 1914–1917: Das Münzwesen in Oesterreich ob unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. In: Jahrbuch des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich 1914/1915, s. 252nn; 1916/1917, s. 367nn. Sonderabdruck.

<sup>51</sup> Totéž bylo naznačeno i v odstavci o metrologii nálezu.

- MIKŠ, O. 1950: Nález v Mělníku r. 1946. NČČsl 19, 1950, s. 205–211.
- MILLER zu AICHHOLZ, V. — LOEHR, A. — HOLZMAIR, E. 1948: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. 2. Auflage. Tafelband. Wien 1948.
- NAU, E. 1964: Die Münzen und Medaillen der oberschwäbischen Städte. Freiburg i. Br. 1964.
- NECHANICKÝ, Z. — ŠAFÁŘ, O. 1983: Kladské mincovnictví. Hradec Králové 1983.
- PEUKERT, K. 1970: Bílé peníze Vladislava II. (Nález v Hlavici). Edice přednášek Numismatické společnosti československé v Praze 2, 1972.
- PICHLER, F. 1875: Die mittelalterigen und neuen Münzen der Steiermark. Graz 1875.
- PROBSZT, G. 1975: Die Münzen Salzburgs. Zweite ergänzte Auflage besorgt durch Erich B. Cahn. Bâle-Gratz 1975.
- RADOMĚRSKÝ, P. 1976: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Praha 1976.
- RENTZMANN, W. 1876: Numismatisches Wappen-Lexikon. Berlin 1876. Reprint.
- SAURMA-JELTSCH, H. 1883: Schlesische Münzen und Medaillen. Breslau 1883.
- 1892: Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin 1892.
- SEJBAL, J. 1957: Moravské denárové mince markraběte Jošta. In: NumSb 4, Praha 1957, s. 97–180, tab. V–X.
- 1979: Dějiny peněz na Moravě. Studia numismatica et medaillistica 3. Brno 1979.
- SMOLÍK, J. 1894: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Rozpravy České akademie pro vědy, slovesnost a umění v Praze, III, třída I, číslo 3. Praha 1894.
- STROEHLIN, P. Ch. 1911: Collection Numismatiques de feu Dr Paul Ch. Stroehlin. Genève 1911.
- TRACHSEL, C. F. 1866: Die Münzen und Medaillen Graubündens. Berlin 1866.
- WELLENHEIM, L. 1844: Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung des kaiserl. königl. Hofrates und Mitgliedes mehrerer Gesellschaften, Herrn Leopold Welzl von Wellenheim. II. Band. I. Abtheilung. Wien 1844.

## Katalog

### Nádoba

Dolní část výdutě hrncovité nádoby z jemně plavené a ostře pálené hlíny, na lomu i povrchu cihlově červeně zbarvená, na venkovní ploše slabě našedlé skvrny, uvnitř nálet zeminy prosycené měděnkou. Nepatrně vyklenuté dno, nálevkovitě rozbíhavá dolní část výdutě zvenčí hladká, uvnitř žlábkovaná, rovněž dno soustředně žlábkované. Ø dna 12 cm, výduť uchována do max. výšky 7 cm. Mimo malý úlomek další hmota výdutě a okraje ztracena.

## Mince

### I Morava

#### JOŠT (1375 – 1411)

##### Mincovna Brno

- 1 Denárový peníz s IO a orlicí  
 A.: Gotická písmena IO s křížkem, pod málo znatelnou korunou v hrubém perlovci.  
 R.: Orlice znatelná v dolní části, v hrubém perlovci.  
 1 ks; 0,390 g. – Sejbal 1957, 115.

### II Čechy

#### JIŘÍ Z PODĚBRAD (1460 – 1471)

##### Mincovna Kutná Hora

- 1 Kruhový peníz se lvem  
 A.: Lev vpravo, hřívá ze dvou řad 4+4 obloučků, v hladkém kruhu.<sup>52</sup>  
 4 ks; 1,239 g; 0,3097 g. – Castelin 1953, 231 č. – obr. 66. Radoměřský 1976, 122, skup. D, č. 21.
- 2 A.: Jako č. 1, ale hřívá ze dvou řad 3+4 obloučků.  
 14 ks; 3,745 g; 0,2675 g. – Castelin 1953, 232, č. – obr. 69. Radoměřský 1976, 122, skup. E, č. 22.
- 3 A.: Jako č. 2, ale kořen ocasu v prodloužení úrovně levé přední tlapy, v perlovci.<sup>53</sup>  
 8 ks; 1,846 g; 0,2307 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75.
- 4 A.: Jako č. 2, ale obloučky spojené do S, v perlovci.  
 14 ks; 3,540 g; 0,2528 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75 var..
- 5 A.: Jako č. 2, ale hřívá hrubé kresby, v perlovci.  
 16 ks; 4,071 g; 0,2544 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75 var.
- 6 A.: Jako č. 2, ale hřívá středně hrubé kresby.  
 25 ks; 6,681 g; 0,2672 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75 var.
- 7 A.: Jako č. 2, ale hřívá jemné kresby.  
 17 ks; 4,233 g; 0,2490 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75 var.
- 8 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
 A.: Jako č. 5 (málo zřetelný obraz).  
 1 ks; 0,2529 g. – Castelin 1953, 254, č. – obr. 75.

<sup>52</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, datuje okolo 1450, po měnové reformě.

<sup>53</sup> Tamtéž, ražba podle mincovního řádu z r. 1469.

VLADISLAV II. (1471 - 1516)

Mincovna Kutná Hora

1 Bílý peníz

A.: Český lev, v dvojnásobném perlovci opis . WLADISLAVS SECVN-DVS RB.

R.: W s korunou.

1 ks; 0,3576 g. - Castelin 1967, obr. 100:1. Smolík 1894, obr. III:40.

1 Malý peníz

A.: W (úzké, otevřené) s korunou ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie), v kruhu.

126 ks; 31,834 g; 0,2526 g. - Castelin 1932, 65 obr. 1:1; 1967, 708 obr. 102:1. Peukert 1970, 47 (podle Smolíka). Smolík 1894, obr. III:47.

2 A.: W (úzké, uzavřené) s korunou ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie), po stranách 2 kroužky, v perlovci.

117 ks; 33,261 g; 0,2842 g. - Castelin 1932, 65, obr. 1:2; 1967, 708, obr. 102:2. Saurma 1892, č. 411, obr. 186.

3 A.: W (široké, uzavřené, dolní hroty rozezlány) s korunou ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie), po stranách 2 kroužky, v perlovci.

90 ks; 26,680 g; 0,2964 g. - Castelin 1932, 65, obr. 1:3; 1967, 708, obr. 102:3. Peukert 1970, 46 (podle Smolíka). Sejbál 1979, 171, tab. 21:173. Smolík 1894, obr. III:46.

4 A.: Jako č. 3, ale po stranách 2 tečky.

90 ks; 26,162 g; 0,2906 g.

5 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 4.

4 ks; 0,843 g; 0,2107 g.

6 Mosazný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 4.

1 ks; 0,2646 g.

7 A.: Jako č. 3, ale po stranách a nahoře 3 tečky.

293 ks; 87,229 g; 0,2977 g. - Castelin 1932, obr. 1:4; 1967, 708, obr. 102:4. Peukert 1970, obr. 44 (podle Smolíka). Smolík 1894, obr. III:44.

8 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 7.

4 ks; 1,226 g; 0,3065 g.

9 A.: Jako č. 7, ale horní tečka nasazena na střední lilii koruny.

20 ks; 5,700 g; 0,2850 g.

10 A.: Jako č. 3, ale bez kroužků po stranách.

29 ks; 8,042 g; 0,2773 g. - Castelin 1932, 65, obr. 1:5; 1967, 708, obr. 102:5. Peukert 1970, obr. 48 (podle Smolíka). Smolík 1894, obr. III:48.

11 A.: W (široké, otevřené, dolní hroty přitupeny) s korunou (1, 1, 1 lilie), v perlovci.

174 ks; 53,250 g; 0,3060 g. - Castelin 1932, 65, obr. 1:6; 1967, 708 obr. 102:6. Fiala 1888, č. 964, tab. XXI:964. Peukert 1970, 45 (podle Smolíka). Saurma 1892, č. 412, obr. 187. Smolík 1894, obr. III:45.

LUDVÍK I. (1516 - 1526)

Mincovna Kutná Hora

1 Bílý peníz

A.: Český lev, mezi dvěma perlovci opis LVDOVICVS PRIMVS (neuzavřené D!).

1 ks; 0,3172 g. - Castelin 1967, obr. 108:8.

1 Malý peníz

A.: Latinské L, po stranách R - P, s nízkou korunou (1, 1, 1 lilie), v perlovci.

5 ks; 1,5628 g; 0,3125 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:1; 1967, 710, obr. 104:8.

2 A.: Latinské L, po stranách R - P, koruna (3 lilie, střední s perlou), v perlovci.

9 ks; 2,705 g; 0,3005 g. - Smolík 1894, obr. IV:61.

3 A.: Latinské L, po stranách R - P, koruna má střední listy lilí ( $\frac{1}{2}$ , 1, 1,  $\frac{1}{2}$ ) rozečkané, v perlovci.

37 ks; 10,600 g; 0,2864 g.

4 A.: Rozvilinové L, dřík nahoře jednoduše větvený, oddenek drápkovitě ukončený, po stranách R - P, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie, málo zřetelné), v perlovci.

6 ks; 1,930 g; 0,3216 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:2; 1967, 710, obr. 104:6.

5 Malý peníz dvoustranný<sup>54</sup>

A.: Rozvilinové L, dřík a oddenek jednoduše větvený, po stranách 2 soustředné kroužky, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie).

R.: Český lev v perlovci.

1 ks; 0,3521 g.

6 Malý peníz dvoustranný

A.: Rozvilinové L, dřík nahoře složitě větvený, oddenek drápkovitě ukončený, po stranách 2 soustředné kroužky, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie).

R.: Jako č. 5.

<sup>54</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 30, připisuje ražbu Ladislavovi, ačkoli již dříve byla považována za Ludvíkovu. Posledně CASTELIN, K.: Grossus pragensis, s. 708, se obrací znova k Ludvíkovi, což zřejmě potvrzuje i naše řazení v typové posloupnosti v obraze rozvilinového L.

- 10 ks; 3,488 g; 0,3488 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:3; 1967, 710, obr. 104:7. Friedensburg 1931, obr. 130 (knížectví Vratislav za vlády Ludvíka II., spol. stav. halář 1524).
- 7 Jako č. 6, ale mezi ocasem a hřbetem lva tečka.  
10 ks; 3,341 g; 0,3341 g.
- 8 Malý peníz  
A.: Jako č. 6, ale bez kroužků po stranách, v perlovci.  
349 ks; 105,221 g; 0,3014 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:4; 1967, 710, obr. 104:5.
- 9 A.: Jako č. 8, ale dřík nahoře dvakrát rozštěpený.  
171 ks; 52, 388 g; 0,3063 g. - Smolík 1894, obr. IV:54, ale P - R.
- 10 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 9, ale oddenek kyjovitě ukončený.  
7 ks; 1,669 g; 0,2384 g.
- 11 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 10, v kresbě patrné jen některé detaily.  
3 ks; 0,4255 g; 0,1418 g.
- 12 A.: Rozvilinové L, dřík nahoře větvený, po levé straně 3 laloky, oddenek drápkovitě ukončený, po stranách R - P, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie) 2 tečky uvnitř, v perlovci.  
7 ks; 2,012 g; 0,2874 g. - Smolík 1894, obr. IV:55.
- 13 A.: Rozvilinové L, dřík tvaru číslice 2 nahoře složitě větvený, levý výhonek do kroužku, oddenek kosmo přitupený, po stranách R - P, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie) 2 tečky uvnitř, v perlovci.  
3 ks; 0,7609 g; 0,2536 g.
- 14 A.: Jako č. 13, ale oddenek hluboce rozeklaný.  
78 ks; 33,800 g; 0,3051 g.
- 15 A.: Jako č. 14, ale 2 tečky po stranách.  
20 ks; 5,923 g; 0,2961 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:6; 1967, 710, obr. 104:2.
- 16 A.: Jako č. 14, ale pod iniciálou L tečka.  
13 ks; 3,943 g; 0,3033 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:8; 1967, 710, obr. 104:3.
- 17 A.: Jako č. 14, ale v úžlabí iniciály L tečka.  
12 ks; 3,882 g; 0,3235 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:7; 1967, 710, obr. 104:4.
- 18 A.: Jako č. 13, ale oddenek drápkovitě zakončený.  
186 ks; 54,924 g; 0,2592 g.
- 19 A.: Jako č. 13, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
12 ks; 3,240 g; 0,2700 g.
- 20 A.: Rozvilinové L, dřík tvaru číslice 2 nahoře složitě větvený, oddenek kosmo přitupený, po stranách R - P, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie) 2 tečky uvnitř, v perlovci.  
21 ks; 6,283 g; 0,2991 g.

- 21 A.: Jako č. 20, ale oddenek mírně rozeklaný.  
98 ks; 30,610 g; 0,3123 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:9; 1967, 710, obr. 104:1. Smolík 1894, obr. IV:59.
- 22 A.: Jako č. 20, ale oddenek hluboce rozeklaný.  
125 ks; 37,380 g; 0,2990 g.
- 23 A.: Jako č. 20, ale oddenek drápkovitě zakončený.  
250 ks; 75,997 g; 0,3039 g.
- 24 A.: Jako č. 23, ale 1 tečka nad střední lilii.  
2 ks; 0,4359 g; 0,2179 g.
- 25 A.: Jako č. 20, ale oddenek kyjovitě zakončený.  
29 ks; 8,541 g; 0,2945 g.
- 26 A.: Jako č. 20, ale kyjovitě zakončení oddenku s vpichem.  
17 ks; 5,136 g; 0,3021 g.
- 27 A.: Jako č. 20, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
55 ks; 16,681 g; 0,3032 g.
- 28 A.: Jako č. 20, ale dřík jednodušeji větvený a levý výhonek chobotovitý.  
15 ks; 4,495 g; 0,2996 g.
- 29 A.: Jako č. 28, ale oddenek mírně rozeklaný.  
147 ks; 45,427 g; 0,3093 g.
- 30 A.: Jako č. 28, ale oddenek hluboce rozeklaný.  
22 ks; 6,230 g; 0,2831 g.
- 31 A.: Jako č. 28, ale oddenek drápkovitě zakončený.  
41 ks; 12,726 g; 0,3103 g.
- 32 A.: Jako č. 28, ale oddenek kyjovitě zakončený.  
26 ks; 7,744 g; 0,2978 g.
- 33 A.: Jako č. 28, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
38 ks; 10,946 g; 0,288 g.
- 34 A.: Jako č. 20, ale dřík nahoře svorkovitě větvený.  
31 ks; 9,667 g; 0,3118 g.
- 35 A.: Jako č. 34, ale pod iniciálou L tečka.  
1 ks; 0,2960 g.
- 36 A.: Jako č. 34, ale na střední lilii vpich.  
5 ks; 1,545 g; 0,3090 g.
- 37 A.: Jako č. 34, ale oddenek mírně rozeklaný.  
28 ks; 8,171 g; 0,2918 g.
- 38 A.: Jako č. 34, ale oddenek drápkovitě zakončený.  
18 ks; 5,380 g; 0,2988 g.
- 39 A.: Jako č. 34, ale oddenek kyjovitě zakončený.  
4 ks; 1,133 g; 0,2832 g.
- 40 A.: Jako č. 34, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
7 ks; 1,804 g; 0,2577 g.

- 41 Zlomky  
A.: Koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie), 2 tečky uvnitř.  
3 ks; 0,1311 g; 0,0431 g.
- 42 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 34, ale na dřívku atypický výhonek, oddenek hluboce rozeklaný, koruna  $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie se 6 hroty.  
1 ks; 0,3280 g.
- 43 A.: Jako č. 34, ale koruna uzavřená.  
256 ks; 78,932 g; 0,3083 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:10; 1967, 710, obr. 104:9. Sejbal 1979, 176, č. 176, tab. 21:176.
- 44 A.: Jako č. 43, ale po stranách R - P (R obráceně!).  
47 ks; 14,630 g; 0,3112 g. - Smolík 1894, obr. IV:56.
- 45 A.: Jako č. 43, ale oddenek mírně rozeklaný.  
5 ks; 1,296 g; 0,2592 g. - Smolík 1894, obr. IV:60.
- 46 A.: Jako č. 43, ale oddenek kyjovitě zakončený.  
17 ks; 4,559 g; 0,2681 g.
- 47 A.: Jako č. 43, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
40 ks; 11,928 g; 0,2982 g.
- 48 Zlomek  
A.: Koruna uzavřená ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie), v perlovci.  
1 ks; 0,0522 g.
- 49 A.: Jako č. 34, koruna otevřená, na střední lilii vpích.  
304 ks; 94,911 g; 0,3122 g.
- 50 A.: Jako č. 49, ale v koruně vpravo uvnitř tečka.  
7 ks; 1,935 g; 0,2764 g.
- 51 A.: Jako č. 49, ale v koruně vlevo uvnitř tečka.  
15 ks; 4,730 g; 0,3153 g.
- 52 A.: Jako č. 49, ale vpravo nad korunou tečka.  
21 ks; 6,262 g; 0,2981 g.
- 53 A.: Jako č. 49, ale vlevo nad korunou tečka.  
1 ks; 0,3110 g.
- 54 A.: Jako č. 49, ale nad korunou 2 tečky.  
6 ks; 1,782 g; 0,2970 g.
- 55 A.: Jako č. 49, ale vpravo od dolního okraje koruny tečka.  
18 ks; 5,725 g; 0,3180 g.
- 56 A.: Jako č. 449, ale vlevo od dolního okraje koruny tečka.  
1 ks; 0,2689 g.
- 57 A.: Jako č. 49, ale po stranách dolního okraje koruny 2 tečky.  
17 ks; 5,413 g; 0,3184 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:11; 1967, 710, obr. 104:12.
- 58 A.: Jako č. 49, ale nad P tečka.  
1 ks; 0,4229 g.
- 59 A.: Jako č. 49, ale mezi L - P tečka.  
6 ks; 1,864 g; 0,3106 g. - Castelin 1932, 68, 2:13; 1967, 710, obr. 104:10.

- 60 A.: Jako č. 49, ale pod R tečka.  
19 ks; 6,533 g; 0,3438 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:12; 1967, 710, obr. 104:11.
- 61 A.: Jako č. 49, ale ve smyčce dřívku tečka.  
14 ks; 3,966 g; 0,2832 g.
- 62 A.: Jako č. 49, ale pod L tečka.  
1 ks; 0,4209 g.
- 63 A.: Jako č. 49, ale oddenek mírně rozeklaný.  
18 ks; 5,610 g; 0,3116 g.
- 64 A.: Jako č. 49, ale oddenek hluboce rozeklaný.  
3 ks; 1,0674 g; 0,3558 g.
- 65 A.: Jako č. 49, ale oddenek drápkovitě zakončený.  
10 ks; 3,359 g; 0,3359 g.
- 66 A.: Jako č. 49, ale oddenek kyjovitě zakončený.  
7 ks; 2,399 g; 0,3421 g.
- 67 A.: Jako č. 49, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
4 ks; 1,1225 g; 0,3062 g.
- 68 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 49, ale lilie koruny zakončené 5 hroty.  
6 ks; 1,330 g; 0,2216 g.
- 69 A.: Jako č. 68, ale oddenek nezřetelně zakončený.  
6 ks; 1,149 g; 0,2365 g.
- 70 A.: L s dvojitým rovným dřívkem, horní patka větvená, oddenek zvlněný, po stranách R - P, koruna ( $\frac{1}{2}$ , 1,  $\frac{1}{2}$  lilie) z podhledu, v perlovci.  
346 ks; 103,855 g; 0,3001 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:14; 1967, 710, obr. 104:13. Smolík 1894, obr. IV:57.
- 71 A.: Jako č. 70, ale mezi liliemi 2 prohnutá v.  
345 ks; 104,642 g; 0,3033 g.
- 72 A.: Jako č. 70, ale mezi liliemi 2 tečky.  
64 ks; 19,302 g; 0,3015 g.
- 73 A.: Jako č. 70, podrobnosti mezi liliemi nezřetelné.  
55 ks; 16,136 g; 0,2933 g.
- 74 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 70.  
4 ks; 1,237 g; 0,3092 g.
- 75 A.: Jako č. 70, ale tlustý dřív.  
29 ks; 8,946 g; 0,3084 g. - Castelin 1932, 68, obr. 2:15; 1967, 710, obr. 104:14. Smolík 1894, obr. IV:58.
- 76 A.: Jako č. 75, ale mezi liliemi v.  
191 ks; 57,067 g; 0,2987 g.
- 77 A.: Jako č. 75, ale podrobnosti mezi liliemi nezřetelné.  
17 ks; 4,728 g; 0,2781 g.

Mincovna Kutná Hora

- 1 Malý peníz  
A.: Gotické F, po stranách latinské R - P, král. koruna, v perlovci.  
100 ks; 30,289 g; 0,3028 g. - Castelin 1932, 71, obr. 3:1; 1967, 712, obr. 106:4. Fiala 1888, č. 1078, tab. XXIII:1078.
- 2 A.: Latinské F, dolní část kúlového dřívku zesílená, po stranách R - P, král. koruna, po stranách 2 tečky, v perlovci.  
1 ks; 0,2357 g.
- 3 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 2, ale po stranách iniciály I - ?.  
1 ks; 0,2818 g.
- 4 A.: Jako č. 2, ale patka horního břevna protáhlá, císařská koruna.<sup>55</sup>  
65 ks; 19,379 g; 0,2981 g. - Castelin 1932, 71, obr. 3:2; 1967, 712, obr. 106:6.
- 5 A.: Jako č. 2, ale patka horního břevna krátká a hranatá, cís. koruna.  
70 ks; 21,68 g; 0,3097 g.
- 6 A.: Jako č. 2, ale na místě patky horního břevna rozeklaný pahýl, cís. koruna.  
15 ks; 4,621 g; 0,3080 g.
- 7 A.: Jako č. 2, ale na konce horního břevna dosedá cís. koruna.  
16 ks; 5,360 g; 0,3350 g.
- 8 A.: Jako č. 2, ale s horním břevnem je spojena cís. koruna.  
3 ks; 0,9431 g; 0,3143 g.
- 9 A.: Latinské F, po stranách R - P, cís. koruna, v ní 2 tečky, v perlovci.  
3 ks; 0,9758 g; 0,3252 g.
- 10 A.: Jako č. 9, ale tečky po stranách koruny.  
30 ks; 9,638 g; 0,3212 g. - Castelin 1932, 71, obr. 3:3; 1967, 712, obr. 106:5.
- 11 A.: Jako č. 10, ale po stranách koruny obloučky hroty vzhůru.  
39 ks; 12,452 g; 0,3192 g. - Fiala 1888, tab. XXIII:1083.
- 12 A.: Jako č. 11, ale obloučky hroty dolů.  
2 ks; 0,4692 g; 0,2346 g.
- 13 A.: Latinské F s rozštěpenými dolními patkami, po stranách R - P, cís. koruna, v perlovci.  
4 ks; 1,244 g; 0,3110 g.
- 14 A.: Jako č. 13, ale všechny patky rozštěpené.  
7 ks; 2,228 g; 0,3182 g.

<sup>55</sup> K definici císařské koruny SCHWARZENBERG, K.: Heraldika. Praha 1941, s. 97, tab. V:8.

- 15 A.: Jako č. 14, ale pod korunou perlovcový oblouček.  
3 ks; 1,007 g; 0,3356 g.
- 16 A.: Mělce krajkované F, po stranách R - P, cís. koruna, po stranách 2 šestcípé hvězdy, v perlovci.  
100 ks; 31,050 g; 0,3105 g.
- 17 A.: Jako č. 16, ale 2 šestcípé hvězdy s kroužky uvnitř.  
93 ks; 29,362 g; 0,3157 g.
- 18 A.: Jako č. 16, ale 2 pěticípé hvězdy.  
57 ks; 16,980 g; 0,2978 g.
- 19 A.: Jako č. 16, ale 2 pětisté růžice.  
118 ks; 36,113 g; 0,3060 g.
- 20 A.: Jako č. 16, ale 2 pětisté růžice s kroužky uvnitř.  
6 ks; 2,121 g; 0,3535 g.
- 21 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Hluboce krajkované F, po stranách R - P, král. koruna, v perlovci.  
3 ks; 0,8135 g; 0,2711 g.
- 22 Mosazný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 21, ale koruna protáhlá.  
1 ks; 0,2887 g.
- 23 A.: Jako č. 21, ale po stranách koruny 2 tečky.  
5 ks; 1,874 g; 0,3748 g.
- 24 A.: Jako č. 21, ale po stranách koruny 2 obloučky hroty vzhůru.  
5 ks; 1,535 g; 0,3070 g.
- 25 A.: Jako č. 21, ale cís. koruna, po stranách 2 tečky.  
125 ks; 37,768 g; 0,3021 g.
- 26 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 25.  
1 ks; 0,2847 g.
- 27 A.: Jako č. 25, ale po stranách 2 obloučky hroty vzhůru.  
72 ks; 21,773 g; 0,3024 g. - Smolík 1894, tab. IV:76.
- 28 A.: Jako č. 25, ale chybí dolní výběžek rozštěpené patky horního břevna, po stranách 2 sedmicípé hvězdy.  
2 ks; 0,5801 g; 0,2900 g.
- 29 A.: Jako č. 25, ale po stranách 2 sedmicípé hvězdy s kroužky uvnitř.  
3 ks; 0,7264 g; 0,2421 g.
- 30 A.: Jako č. 25, ale u písmene F obě břevna oddělena od kúlu, 2 sedmicípé hvězdy s kroužky uvnitř.  
6 ks; 1,803 g; 0,3005 g.
- 31 A.: Jako č. 25, ale písmeno F jako č. 28, po stranách hvězdy jako č. 29.  
13 ks; 4,140 g; 0,3184 g.
- 32 A.: Jako č. 25, ale 2 šestcípé hvězdy.  
30 ks; 9,102 g; 0,3034 g.

- 33 A.: Jako č. 25, ale 2 šestcípé hvězdy s kroužky.  
198 ks; 62,206 g; 0,3141 g.
- 34 A.: Jako č. 25, ale u písmene F splývají patky obou břevn, hvězdy jako u č. 33.  
2 ks; 0,5665 g; 0,2832 g.
- 35 A.: Jako č. 25, ale u písmene F chybí dolní část rozštěpené patky horního břevna, hvězdy jako č. 33.  
6 ks; 2,060 g; 0,3433 g.
- 36 A.: Jako č. 25, ale u písmene F ze zlomu kůlu a břevna vybíhá zahnutý úponek, hvězdy jako č. 33.  
13 ks; 4,046 g; 0,3112 g.
- 37 A.: Jako č. 25, ale po stranách 2 pětilisté růžice.  
14 ks; 4,400 g; 0,3142 g.
- 38 A.: Jako č. 25, ale po stranách 2 pětilisté růžice s kroužky uvnitř.  
18 ks; 5,620 g; 0,3122 g.
- 39 A.: Jako č. 35, ale po stranách růžice jako č. 38.  
2 ks; 0,8787 g; 0,4393 g.
- 40 A.: Jako č. 25, ale horní břevno odděleno, růžice jako č. 38.  
13 ks; 3,880 g; 0,2984 g.
- 41 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Pletencové F, po stranách R - P, král. koruna, po stranách 2 pětilisté růžice, v perlovci.  
6 ks; 1,207 g; 0,2011 g.
- 42 Jan Jeptiška z Běšín a Pavel Podivický z Podivíc  
1533  
A.: Jako č. 41, ale po stranách 15 - 33.  
16 ks; 5,290 g; 0,3306 g. - Sejbal 1979, 172, č. 179, tab. 21:179. Smolík 1884, tab. IV:81.
- 43 153?  
A.: Jako č. 41, ale po stranách 15 - 3?.  
26 ks; 7,872 g; 0,3027 g.
- 44 1533  
A.: Jako č. 41, ale nad korunou 2 tečky, po stranách 15 - 33.  
25 ks; 8,578 g; 0,3431 g. - Saurma-Jeltsch 1883, tab. XXXVI:11 (ale rok 1531).
- 45 15??  
A.: Jako č. 41, ale nad korunou 2 tečky, po stranách 15 - ??.  
1 ks; 0,3716 g.
- 46 1533  
A.: Jako č. 41, ale král. koruna z pohledu, po stranách 15 - 33.  
3 ks; 1,488 g; 0,312 g.

- 47 1533  
A.: Jako č. 41, ale větvená král. koruna,<sup>56</sup> po stranách 15 - 33.  
2 ks; 0,7013 g; 0,350 g.
- 48 153?  
A.: Jako č. 47, ale po stranách 15 - 3?.  
15 ks; 4,490 g; 0,2993 g.
- 49 1534  
A.: Jako č. 41, ale po stranách 15 - 3.?  
41 ks; 12,965 g; 0,3162 g.
- 50 1534  
A.: Jako č. 447, ale po stranách tečky, 15 - 34.  
2 ks; 0,6958 g; 0,3479 g.
- 51 1534  
A.: Jako č. 47, ale nad korunou 2 tečky, po stranách 15 - 34.  
1 ks; 0,2484 g.
- 52 1534  
A.: Jako č. 47, ale uvnitř a nad korunou po 2 tečkách, po stranách 15 - 3.?  
112 ks; 36,437 g; 0,3253 g.
- 53 1534  
A.: Jako č. 52, ale po stranách 15 - 34.  
4 ks; 1,210 g; 0,3025 g.
- 54 1535  
A.: Jako č. 47, ale po stranách 15 - 35.  
50 ks; 15,274 g; 0,3054 g.
- 55 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
1535  
A.: Jako č. 54.  
1 ks; 0,2752 g.
- 56 Mosazný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 54.  
1 ks; 0,1937 g.
- 57 1535  
A.: Jako č. 47, ale uvnitř koruny 2 tečky, po stranách 15 - 35.  
37 ks; 12,195 g; 0,3295 g.
- 58 153?  
A.: Jako č. 57, ale po stranách 15 - 3?.  
15 ks; 4,787 g; 0,3191 g.
- 59 1535  
A.: Jako č. 51, ale po stranách 15 - 35.  
18 ks; 5,500 g; 0,3055 g.

<sup>56</sup> Tzv. větvená koruna se vyskytuje na soudobé menší městské pečeti Olomouce. RÖDER, J.: Das Olmützer Stadtwappen. Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz 1, 1939, 4. Folge, s. 2. - BURIAN, V.: Poznámky ke knize Pečetí a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu. In: Vlastivědný věstník moravský 38, 1986, s. 82.

- 60 1535  
A.: Jako č. 52, ale po stranách 15 - 35.  
71 ks; 20,973 g; 0,2953 g.
- 61 153?  
A.: Jako č. 52, ale po stranách 15 - 3?  
34 ks; 10,514 g; 0,3092 g.
- 62 A.: Jako č. 41, ale čís. koruna, po stranách 2 sedmicípé hvězdy s kroužky.  
14 ks; 4,260 g; 0,3042 g.
- 63 A.: Jako č. 62, ale po stranách 2 šestcípé hvězdy.  
202 ks; 63,954 g; 0,3166 g. - Castelin 1932, 71, obr. 3:4; 1967, 712, obr. 106:2. Halačka 1982, tab. VI:48.
- 64 A.: Jako č. 63, ale pletenec horního břevna přerušen.  
6 ks; 1,993 g; 0,3321 g.
- 65 A.: Jako č. 62, ale po stranách 2 šestcípé hvězdy s kroužky uvnitř.  
39 ks; 11,871 g; 0,3043 g.
- 66 A.: Jako č. 62, ale po stranách 2 pětilisté růžice.  
446 ks; 141,590 g; 0,3174 g.
- 67 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 66.  
11 ks; 2,824 g; 0,2567 g.
- 68 Mosazný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 66.  
1 ks; 0,2349 g.
- 69 A.: Jako č. 62, ale po stranách 2 pětilisté růžice s kroužkem uvnitř.  
56 ks; 18,148 g; 0,3240 g. - Castelin 1932, 71, obr. 3:6; 1967, 712, obr. 106:3. Smolík 1894, tab. IV:80.
- 70 1534  
Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 62, ale po stranách 15 - 3?  
2 ks; 0,7025 g; 0,3512 g.

#### Zlomky malých penězů

- 1 A.: Písm. R.  
1 ks; 0,0081 g.
- 2 A.: Jako č. 1.  
1 ks; 0,0074 g.
- 3 A.: Jako č. 1.  
1 ks; 0,0090 g.
- 4 A.: Jako č. 1.  
1 ks; 0,0081 g.

- 5 A.: Písm. P.  
1 ks; 0,0039 g.
- 6 A.: Pětilistá růžice.  
1 ks; 0,0109 g.

#### III Cheb

- 1 Chebský halěř  
cca 1446 - 1506  
A.: Štít dělený, v horním větším poli rostoucí orlice hledící doleva, pod křídly po 2 tečkách, v dolním menším poli mřežování ze 3+3 kosmých a šikmých čar, štít položen na kříži s rozštěpenými rameny.  
R.: Gotické písmeno E málo zřetelné.  
1 ks; 0,190 g. - Castelin 1956, 96, č. 22 (chybně popsáno dolní pole znaku).
- 2 A.: Štít dělený, nahoře rostoucí orlice, dole mřežování, štít položen na kříži s rozštěpenými rameny.  
R.: Gotické písmeno E.  
1 ks; 0,219 g. - Castelin 1956, 101, č. 36.
- 3 Cca 1506 - 1520  
A.: Štít dělený, nahoře rostoucí orlice, dole husté mřežování, v perlovci.  
5 ks; 1,813 g; 0,3626 g. - Castelin 1956, 103, č. 38.
- 4 A.: Podob. jako č. 3.  
2 ks; 0,445 g; 0,2225 g. - Castelin 1956, 103, č. 39.

#### IV Slezsko

FERDINAND I. (1526 - 1564)

Mincovna Vratislav

Mincmistr Westermaier

- 1 Halěř  
A.: Lítera F pod korunou, v perlovci.  
R.: Lítera S, po stranách 2 routy, v perlovci.  
13 ks; 3,961 g; 0,3046 g. - Halačka 1982, tab. XI:92. Miller zu Aichholz-Loehr-Holzmaier 1948, tab. 6:16.
- 2 1533  
A.: Alianční znak, na štítu vpravo břevna, na levém orlice s perisoniem, nahoře 1533, dole F, v routě.  
1 ks; 0,2987 g. - Čermák-Skrbek 1913, č. 39.

## V Hlohov, knížectví

### Mincovna Krosno

#### 1 Halěř

A.: Lilie nahoře a dole zakončená trojlistem, v perlovci.  
R.: Orlice s perisoniem, v perlovci.  
2 ks; 0,3752 g; 0,1876 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 291 var. Kopicki 1975, sv. I, část 2, str. 129, 37.203/II var.

### Mincovna Kožichov

#### 2 Halěř

A.: Unciální M s tečkou na středním dříku, v perlovci.  
R.: Věž s cimbuřím, po stranách trojlisty, v perlovci.  
1 ks; 0,2012 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 268 var. Kopicki 1975, sv. I, část 2, str. 131, 37.207/III var.

### JINDŘICH III. a synové

#### 1 Denár

A.: Kolo se 6 špicemi, ostatek málo zřetelné.  
R.: Obraz málo zřetelný, kolem vnitřního kruhu opis rozdělený pěticípou hvězdou.  
1 ks; 0,201 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 226.

## VI Javor, město

#### 1 Halěř

A.: Gotické sJs v perlovci.  
R.: Štít s orlicí v perlovci.  
1 ks; 0,1738 g. - Friedensburg 1931, av. č. - obr. 349, rev. č. - obr. 351. Saurma 1892, č. 223, obr. 98.

## VII Kladsko, hrabství

### JIRÍ Z PODĚBRAD (1460 - 1471)

#### 1 Halěř kutnohorského typu

A.: Lev vpravo, hřívá ze dvou řad 3+4 obloučků, před krkem kroužek, pod přímým kořenem ocasu gotické G, v perlovci.  
5 ks; 1,377 g; 0,2754 g. - Albert 1932, 6. Castelin 1932, 72, obr. 5:1. Friedensburg 1931, č. - obr. 466. Nechanický-Šafář 1983, 18, č. 9.

#### 2 A.: Jako č. 1, ale bez kroužku před krkem.

7 ks; 1,728 g; 0,2468 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 466 var.

#### 3 A.: Jako č. 1, ale hřívá převážně uzavřené obloučky.

1 ks; 0,2584 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 466 var. Nechanický-Šafář 1983, 18, č. - obr. 8.

#### 4 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 1, obraz ve fragmentech.  
2 ks; 0,431 g; 0,2155 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 466.

### JIRÍ Z PODĚBRAD (1460 - 1471), (Jindřich z Minsterberka)

#### 1 Jednostranný halěř

A.: Lev vpravo, tlapy se 3 kuličkovými prsty, nad ním gotické G, v perlovci.

48 ks; 12,760 g; 0,2658 g. - Albert 1932, 7. Castelin 1932, 72, obr. 5:2. Friedensburg 1931, č. - obr. 467. Nechanický-Šafář 1983, 19-20, č. - obr. 12. Saurma 1892, č. 227, obr. 102. Sejbal 1979, 172, č. 185, tab. 21:185.

#### 2 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 1, obraz ne zcela zřetelný.  
1 ks; 0,209 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 467. Saurma 1892, č. 227, obr. 102.

#### 3 A.: Jako č. 1, ale tlapy se 3 prsty s drápy.

65 ks; 17,080 g; 0,2627 g. - Nechanický-Šafář 1983, 20, č. - obr. 13.

#### 4 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.

A.: Jako č. 3, ale tlapy s více prsty s drápy.  
1 ks; 0,2506 g. - Nechanický-Šafář 1983, 20, č. - obr. 13 var.

### OLDŘICH Z HARDECKU (1501 - 1534)

#### 1 Kladský halěř

(1513)  
A.: Dvouocasý lev, vpravo mezi tlapami šikmo A, v sekaném perlovci.  
R.: Písmeno V (= U) v sekaném perlovci.  
67 ks; 17,317 g; 0,2584 g. - Albert 1932, 20. Fiala 1888, č. 934, tab. XX:934. Friedensburg 1931, č. - obr. 4482. Nechanický-Šafář 1983, 24, č. - obr. 24.

### VIII Lehnice, město

#### 1 Halěř

(cca 1425)  
A.: Poprsí sv. Petra s klíčem, v perlovci.  
R.: Orlice v perlovci a hladkém kruhu.  
3 ks; 0,7288 g; 0,2429 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 177. Radoměřský 1976, IV/1.

## IX Münsterberg, knížectví

### PŮTA Z ČASTOLOVIC (1429 - 1453)

- 1 Halěř  
A.: Orlice.  
R.: Lev.  
1 ks; 0,1815 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 379.

## X Münsterberg, město

- 1 Halěř  
A.: Unciální M, po stranách 2 šestícípé hvězdy, v perlovci.  
R.: Na štítu orlice, nahoře a po stranách 3 šestícípé hvězdy, v perlovci.  
1 ks; 0,1620 g. - Friedensburg 11931, č. - obr. 388.

## XI Olešnice, město

- 1 Halěř  
(cca 1430)  
A.: Orel sv. Jana Evangelisty, pod perutí gotické O.  
R.: Štít s orlicí, nahoře unciální M, vlevo O.  
1 ks; 0,1979 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 307 (avers nesouhlasí).  
Saurma 1892, č. 116, obr. 44.

## XII Opava, město

- 1 Halěř  
A.: Štít s českým lvem, opis nad a po stranách štítu MO - NE - TA, hladký obvodek.  
R.: Ve štítu kůl se 3 krokvelemi hroty vzhůru, opis nad a po stranách štítu OP - PA - VIE, hladký obvodek.  
3 ks; 0,590 g; 0,1966 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 532. Saurma 1892, č. 367, obr. 158. Wellenheim 1844, č. 12 417.

## XIII Ratiboř, město

- 1 Halěř  
A.: Helma s rohy zasahujícími do opisu, mezi dvěma kruhy opis unciálou MONETA ✕ RATIBOR.  
R.: Půl orlice a půl kola se špicemi, mezi dvěma kruhy opis unciálou MONETA ✕ C ✕ RATIBOR ✕.  
4 ks; 0,8614 g; 0,2153 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 523. Saurma 1892, č. 309, obr. 129.

## XIV Těšín, město

- 1 Halěř  
A.: Písmeno T, mezi dvěma kruhy opis ...  
R.: Štít s orlicí, mezi dvěma kruhy opis ...  
2 ks; 0,4501 g; 0,2250 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 490. Saurma 1892, č. 353, obr. 152.

## XV Vratislav, knížectví

### Za vlády VLADISLAVA II.

- 1 Spol. stav. halěř  
(1511)  
A.: W s rozštěpenými konci, v perlovci.  
R.: Lev v perlovci.  
405 ks; 106,747 g; 0,2635 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127.
- 2 A.: Jako č. 1, ale vnitřní šikmý dřík přerušen.  
R.: Jako č. 1.  
317 ks; 83,550 g; 0,2635 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127 var. Saurma 1892, č. 82, obr. 34.
- 3 A.: Jako č. 1, ale přitupené konce.  
R.: Jako č. 1.  
402 ks; 106,533 g; 0,2650 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127 var.
- 4 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 3.  
R.: Jako č. 1.  
13 ks; 3,306 g; 0,2543 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127 var.
- 5 A.: Jako č. 3, ale vnitřní kosmý dřík přerušen.  
R.: Jako č. 1.  
42 ks; 11,125 g; 0,2648 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127 var.
- 6 A.: Jako č. 3, ale vnitřní šikmý dřík přerušen.  
R.: Jako č. 1.  
88 ks; 23,071 g; 0,2621 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127 var.
- 7 A.: Nevražen.  
R.: Jako č. 1.  
1 ks; 0,188 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 127.
- 8 A.: Nezřetelný obraz v perlovci.  
R.: Část obrazu dvouocasého lva.  
1 ks; 0,199 g.

### Za vlády LUDVÍKA II.

- 1 Spol. stavovský halěř  
A.: Iniciály LR pod korunou, v perlovci.  
R.: Lev v perlovci.  
33 ks; 7,850 g; 0,2378 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 128.

- 2 A.: Jako č. 1, ale koruna v podhledu.  
R.: Jako č. 1.  
90 ks; 19,014 g; 0,2112 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 128 var.
- 3 A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale mezi tlapami W.  
64 ks; 15,660 g; 0,2446 g. - Fiala 1888, č. 1008, tab. XXI:1008. Friedensburg 1931, č. 129, obr. 128 var
- 4 A.: Jako č. 2.  
R.: Jako č. 3.  
6 ks; 1,359 g; 0,2265 g. - Friedensburg 1931, č. 129 var., obr. 128 var.

#### XVI Vratislav, město

##### Za vlády ZIKMUNDA (1419 - 1437)

- 1 Halěř  
A.: Hlava sv. Jana Křtitele v kruhu, opis nečitelný.  
R.: Lev v kruhu.  
2 ks; 0,5981 g; 0,2990 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 99.
- 2 A.: Jako č. 1, opis MO?MOW.  
R.: Jako č. 1, pod přední tlapou kroužek.  
2 ks; 0,4953 g; 0,2476 g. - Friedensburg 1931, č. 100a.
- 3 A.: Jako č. 1, v opise písmeno W různě čitelné.  
R.: Lev, pod přední tlapou koruna, v perlovci.  
1 ks; 0,3085 g. - Friedensburg 1931, č. 100f.
- 4 A.: Jako č. 1, v opise písmena W M různě čitelná.  
R.: Jako č. 1, pod přední tlapou T.  
1 ks; 0,2721 g. - Friedensburg 1931, č. 101d, obr. 101.

##### Za vlády MATYÁŠE KORVÍNA

- 1 Halěř  
A.: Štípený štít: vpravo 3 břevna, vlevo lev, nahoře unciální M, po stranách B - R, v perlovci (obrácené B!).  
R.: Poprsí sv. Jana Křtitele zpředu se symbolem Božího beránka, v perlovci.  
1 ks; 0,1821 g. - Friedensburg 1931, č. - obr. 122. Huszár 1979, č. 735.

#### XVII Zhořelec, město

- 1 Halěř  
A.: Gotické gor v provazcovém kruhu kosmo tordovaném a hladkém čtverci (nepravý čtyřráz).  
R.: Lev dvouocasý, hřívá 3+2 obloučky, v provazcovém kruhu kosmo tordovaném.  
1 ks; 0,3068 g. - Peukert 1970, 1, 17, obr. ZP. Saurma 1892, č. 206, obr. 91.

- 2 Peníz  
A.: Čtyřráz, malé gotické gor v sekaném perlovcovém kruhu.  
R.: Malá paraboloidní koruna s vysoce vzepjatou základnou.  
14 ks; 4,078 g; 0,3912 g. - Castelin 1932, 71, obr. 4:2 var.
- 3 A.: Jako č. 2, ale střední gotické gor.  
R.: Střední paraboloidní koruna s mírně vzepjatou základnou.  
1 ks; 0,1170 g.
- 4 A.: Jako č. 2, ale v provazcovém kruhu kosmo tordovaném.  
R.: Jako č. 2.  
44 ks; 12,092 g; 0,2748 g. - Castelin 1932, 71, obr. 4:1.
- 5 A.: Čtyřráz, střední gotické gor v provazcovém kruhu kosmo tordovaném.  
R.: Jako č. 3, ale s vysoce vzepjatou základnou.  
47 ks; 12,900 g; 0,2744 g. - Castelin 1932, 71, obr. 4:2.
- 6 A.: Jako č. 5, ale v kruhu šikmo tordovaném.  
R.: Jako č. 3.  
1 ks; 0,2752 g. - Castelin 1932, 71, obr. 4:2 var.
- 7 A.: Čtyřráz, nepatrná stopa písma a kruhu, proraženy 4 otvory.  
R.: Nepatrná stopa koruny.  
1 ks; 0,196 g.
- 8 A.: Malé gotické gor v provazcovém kruhu kosmo tordovaném a hladkém čtverci (nepravý čtyřráz).  
R.: Jako č. 3.  
8 ks; 2,245 g; 0,2806 g. - Radoměrský 1976, 128, obr. V:2.
- 9 A.: Jako č. 8.  
R.: Jako č. 2, ale s mírně vzepjatou základnou.  
3 ks; 0,8907 g; 0,2969 g.
- 10 A.: Střední gotické gor, dále jako č. 8.  
R.: Jako č. 3, ale s vysoce vzepjatou základnou.  
60 ks; 15,854 g; 0,2642 g. - Mikš 1950, 209, obr. 14.
- 11 A.: Jako č. 10.  
R.: Jako č. 10, ale v ose lilií rýha.  
11 ks; 3,200 g; 0,2909 g. - Mikš 1950, 209, obr. 15.
- 12 A.: Jako č. 10.  
R.: Jako č. 3, ale s přetnutými liliemi.  
9 ks; 2,505 g; 0,2783 g. - Mikš 1950, 209, obr. 13.
- 13 A.: Jako č. 10.  
R.: Jako č. 3, ale v hladkém kruhu.  
1 ks; 0,2504 g. - Castelin 1932, 71, obr. 4:3 var.
- 14 A.: Jako č. 10.  
R.: Jako č. 3.  
96 ks; 25,582 g; 0,2664 g. - Mikš 1950, 209, obr. 17.
- 15 A.: Jako č. 10, ale náznaky hladkého čtverce (jen některé rohy).  
R.: Jako č. 3.  
2 ks; 0,4079 g; 0,2039 g.

- 16 A.: Jako č. 10, ale provazcový kruh šikmo tordovaný.  
R.: Jako č. 3.  
53 ks; 14,840 g; 0,2800 g.
- 17 A.: Jako č. 16, ale čtverec jako č. 15.  
R.: Jako č. 3, ale lilie ze 2 vertikálně postavených klínů.  
5 ks; 1,255 g; 0,2510 g.
- 18 A.: Jako č. 16.  
R.: Jako č. 13.  
14 ks; 4,323 g; 0,3087 g.
- 19 A.: Jako č. 10, ale navíc v hladkém kruhu.  
R.: Jako č. 5.  
3 ks; 0,803 g; 0,2676 g.
- 20 A.: Jako č. 19.  
R.: Jako č. 3.  
3 ks; 0,798 g; 0,2660 g.
- 21 A.: Jako č. 19.  
R.: Jako č. 13.  
3 ks; 0,962 g; 0,3206 g. – Radoměský 1976, 129, obr. V:6.
- 22 A.: Velké gotické gor v provazcovém kruhu šikmo tordovaném, hladkém čtverci a kruhu.  
R.: Jako č. 13.  
1 ks; 0,2516 g. – Radoměský 1976, 129, obr. V:15.
- 23 A.: Jako č. 22, ale střední gotické gor, náznaky hladkého čtverce (jen některé rohy).  
R.: Velká lichoběžníková koruna s rovnou základnou tvořící souvislou linií s boky koruny.  
10 ks; 2,4858 g; 0,2485 g.
- 24 A.: Malé gotické gor v perlovci.  
R.: Jako č. 2.  
2 ks; 0,493 g; 0,2465 g.
- 25 A.: Jako č. 24, ale střední gotické gor.  
R.: Jako č. 5.  
8 ks; 2,353 g; 0,2941 g.
- 26 A.: Jako č. 24, ale velké gotické gor.  
R.: Jako č. 3, ale velká koruna.  
3 ks; 0,870 g; 0,2900 g.
- 27 A.: Jako č. 26.  
R.: Jako č. 23.  
2 ks; 0,650 g; 0,3250 g.
- 28 A.: Jako č. 2, ale bez čtyřrázu.  
R.: Jako č. 2.  
7 ks; 2,010 g; 0,2871 g.
- 29 A.: Jako č. 3, ale bez čtyřrázu.  
R.: Jako č. 5.  
6 ks; 1,670 g; 0,2783 g.

- 30 A.: Jako č. 6, ale bez čtyřrázu.  
R.: Jako č. 3.  
14 ks; 4,022 g; 0,2872 g.
- 31 A.: Velké gotické gor v provazcovém kruhu šikmo tordovaném.  
R.: Velká lichoběžníková koruna s mírně vzepjatou základnou.  
456 ks; 131,782 g; 0,2889 g. – Castelin 1932, obr. 4:4 var.
- 32 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 31.  
R.: Jako č. 31.  
4 ks; 1,056 g; 0,2640 g.
- 33 A.: Jako č. 31.  
R.: Velká lichoběžníková koruna, lilie jako č. 17, rovná základna.  
32 ks; 8,965 g; 0,2801 g. – Castelin 1932, 71, obr. 4:4 var.
- 34 A.: Jako č. 31.  
R.: Jako č. 23.  
7 ks; 2,068 g; 0,2954 g.
- 35 A.: Jako č. 5, ale bez čtyřrázu.  
R.: Jako č. 3.  
129 ks; 34,808 g; 0,2698 g.
- 36 A.: Jako č. 35.  
R.: Jako č. 17.  
5 ks; 1,506 g; 0,3012 g.
- 37 A.: Jako č. 31, ale v provazcovém kruhu kosmo tordovaném.  
R.: Jako č. 31.  
73 ks; 19,860 g; 0,2720 g.
- 38 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 37.  
R.: Velká lichoběžníková koruna s rovnou základnou.  
3 ks; 0,890 g; 0,2966 g.
- 39 A.: Jako č. 31, ale navíc v hladkém kruhu.  
R.: Jako č. 31.  
63 ks; 19,097 g; 0,3031 g.
- 40 A.: Jako č. 39.  
R.: Jako č. 23, lilie jako č. 17.  
7 ks; 2,030 g; 0,2900 g.
- 41 A.: Jako č. 37, ale navíc v hladkém kruhu.  
R.: Jako č. 3, ale velká koruna.  
10 ks; 2,900 g; 0,2900 g.
- 42 A.: Jako č. 6, ale velké gotické gor, bez čtyřrázu.  
R.: Jako č. 17, ale velká koruna, navíc v hladkém kruhu.  
1 ks; 0,2961 g.
- 43 A.: Jako č. 42.  
R.: Jako č. 31, ale navíc v hladkém kruhu.  
194 ks; 57,190 g; 0,2947 g.

- 44 Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Jako č. 43.  
R.: Jako č. 43.  
1 ks; 0,2045 g.
- 45 A.: Jako č. 42.  
R.: Jako č. 23, lilie jako č. 17, navíc v hladkém kruhu.  
10 ks; 2,840 g; 0,2840 g.
- 46 A.: Jako č. 5, ale velké gotické gor.  
R.: Jako č. 3, ale velká paraboloidní koruna, navíc v hladkém kruhu.  
8 ks; 2,037 g; 0,2546 g. - Fiala 1888, č. 929, tab. XX:929.
- 47 A.: Jako č. 46.  
R.: Jako č. 31, ale navíc v hladkém kruhu.  
4 ks; 1,195 g; 0,2987 g.
- 48 A.: Jako č. 39.  
R.: Jako č. 47.  
129 ks; 38,250 g; 0,2965 g.
- 49 A.: Jako č. 47.  
R.: Jako č. 23, navíc v hladkém kruhu.  
8 ks; 2,350 g; 0,2937 g. - Haupt 1974, tab. 51.

#### XVIII Dolní Rakousy

FRIDRICH III. (1440 - 1493)

- 1 Fenik  
1522  
A.: V trojpásu štít s břevnem, nad ním koruna, po stranách F - I, v úžlabích trojpásu trojlísty.  
1 ks; 0,3037 g. - Luschin 1917, 422, obr. 59.
- 2 A.: Jako č. 1, ale v úžlabích trojpásu granátová jablka.  
1 ks; 0,2566 g. - Luschin 1917, 422, jen popis.

KAREL V. (1519 - 1556)

- 1 Fenik  
1522  
A.: Štít s břevnem ve čtverci postaveném na roh, jeho horní část přerušena datem 1522.  
1 ks; 0,2711 g. - Luschin 1917, 445, 457, obr. 72.

#### XIX Horní Rakousy

FERDINAND I. (1526 - 1564)

Mincovna Linec

Mincmistr Hans Stengl (1526 - 1534)

- 1 Fenik  
1534  
A.: Alianční znak: vpravo štít s břevnem, vlevo štít štípený s orlicí a svislými pruhy, dole F, nahoře 1534, v routě.  
1 ks; 0,4347 g. - Miller zu Aichholz-Loehr-Holzmaier 1948, tab. 2:23.

#### XX Štýrsko

FRIDRICH IV. 1435 - 1493)

- 1 Velký halěř  
A.: Orlice v perlovci.  
R.: V trojpásu štítek, na něm vpravo kráčeující panter, v levém oblouku R, jinak nezřetelné.  
1 ks; 0,381 g. - Pichler 1875, tab. 1, č. 37.

#### XXI Tyroly

MAXMILIÁN I. (1490 - 1519)

- 1 Vierer  
A.: Orlice s perloniem v perlovci, opis + ..... ROL.  
R.: Štít s břevnem v šestilistu a perlovém kruhu, opis + ..... DV CIS ...  
1 ks; 0,309 g. - Egg, 142, č. 2.

#### XXII Salcburk, arcibiskupství

LEONARD v. KEUTSCHACH (1495 - 1519)

- 1 Dvoufenik jednostranný (1/2 kr.)  
1514  
A.: V trojpásu z dvojlínky nahoře mitra, níže alianční znak: arcibiskupství (štípený štít, vpravo lev, vlevo břevno), osobní (štít s řepou) dole 1514, v úžlabích trojpásu lilie.  
1 ks; 0,551 g. - Probszt 1975, č. 119 Saurma 1892, č. 871 obr 37 ale v datu gotická &
- 1 Halěř 1500  
A.: Štít štípený, vpravo lev, vlevo břevno, na kříži s rozeklanými rameny, v routě.  
R.: Štít s řepou, na kříži s rozeklanými rameny, nahoře 1500, v routě.  
2 ks; 0,510 g; 0,2550 g. - Probszt 1975, č. - obr. 138.

- 2 1504  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1504.  
1 ks; 0,249 g. - Probszt 1975, jako č. 138, tento ročník nezná.
- 3 1515  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1515.  
1 ks; 0,202 g. - Probszt 1975, č. 141.
- 4 1517  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1517.  
1 ks; 0,184 g. - Probszt 1975, jako č. 138n, tento ročník nezná.
- 5 Rok nečitelný.  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale rok nečitelný.  
2 ks; 0,463 g; 0,2315 g. - Probszt 1975, jako č. 138n.

#### MATYÁŠ LANG z WELLENBURGU (1519 - 1540)

- 1 Feník jednostranný (bílý peníz)  
1520  
A.: V routě nahoře 1520, níže alinační znak: arcibiskupství (štípený štít, vpravo lev, vlevo břevno), osobní (štípený štít, vpravo polovina růže, vlevo polovina lilie), dole M.  
1 ks; 0,302 g. - Probszt 1975, č. 301. Saurma 1892, č. 901, obr. 384 (roč. 1519).
- 1 Haléř  
1529  
A.: Štít štípený, vpravo lev, vlevo břevno, na kříži s rozeklanými rameny, v routě.  
R.: Štít štípený, vpravo polovina růže, vlevo polovina lilie, na kříži s rozeklanými rameny, nahoře 1529, v routě.  
2 ks; 0,326 g; 0,1630 g. - Probszt 1975, č. 322.
- 2 1530  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1530.  
1 ks; 0,1850 g. - Probszt 1975, č. 323 (s dat. 30).
- 3 1531  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1531.  
1 ks; 0,298 g. - Probszt 1975, č. 324 (s dat. 31).
- 4 1533  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1533.  
3 ks; 0,499 g; 0,1663 g. - Probszt 1975, č. 326 (s dat. 33).

- 5 1534  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 34.  
2 ks; 0,318 g; 0,1590 g. - Probszt 1975, č. 327.
- 6 1535  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 35.  
1 ks; 0,240 g. - Probszt 1975, č. 328.
- 7 1536  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 1536.  
1 ks; 0,161 g. - Probszt 1975, č. 329 (s dat. 36).
- 8 1537  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale 37.  
2 ks; 0,441 g; 0,2205 g. - Probszt 1975, č. 330.
- 9 Rok nečitelný  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale rok nečitelný.  
3 ks; 0,585 g; 0,1950 g. - Probszt 1975, jako č. 320n.

#### XXIII Uhry

##### LUDVÍK II. (1516 - 1526)

- 1 Denár  
1524?  
A.: Čtvrcený štít, na srdečním štítku orlice, 3 břevna, kříž se 2 břevny, 2 (viditelné) leopardí hlavy, lev; od štítu vpravo?, vlevo H.  
R.: Madona s dítětem na pravici.  
1 ks; 0,194 g. - Huszár 1979, č. 846.
- 2 1525  
A.: Jako č. 1, ale vpravo ?, vlevo +S+, nahoře 1525.  
R.: Jako č. 1, ale vpravo +L+, vlevo ?, hladký obvod.  
1 ks; 0,296 g. - Huszár 1979, č. 846.
- 1 Obolus  
A.: Čtvrcený štít: 3 břevna, lev, orlice, 3 leopardí hlavy; nahoře a po stranách 3 růžice, v perlovci.  
R.: Madona s dítětem na pravici, po stranách L - I (?), v perlovci.  
1 ks; 0,279 g. - Huszár 1979, č. 857 var.

#### XXIV Altenburg, město

- 1 Drobná mince  
A.: Pravá ruka v hladkém kruhu.

R.: Ondřejský kotvicový kříž v hladkém kruhu.  
1 ks; 0,153 g. - Rentzmann 1876, tab. 12, č. 196.

1 Drobná mince  
A.: Liliový kříž v routě.  
R.: Malý kotvicový kříž.  
3 ks; 0,712 g; 0,2370 g.

#### XXV Anhalt, knížectví

1 Fenik  
A.: Alianční znak: vpravo štít štípený (půl orlice, vínek), vlevo šachovaný, dole růžice, v sekaném perlovci.  
1 ks; 0,1754 g. - Saurma 1892, č. 4198, obr. 2232.

#### XXVI Bavorsy

1 Fenik  
A.: Čtyřráz, štít s routami.  
7 ks; 1,331 g; 0,1901 g.

#### XXVII Branibory, kurfiřtství

FRIDRICH II. (1440 - 1470)

1 Vierken  
A.: Štít s orlicí, zřetelné 2 kroužky vpravo, v dvojnásobném perlovci.  
R.: Helm s parohy, po stranách 2 kroužky a kvítek.  
1 ks; 0,4032 g. - Saurma 1892, č. 4669, obr. 2484.

#### XXVIII Branibory-Ansbach

FRIDRICH (1495 - 1515) nebo KAZIMÍR a JIŘÍ (1515 - 1527)

1 Fenik  
A.: Alianční znak, na pravém štítu lev, levý čtvrcený, ostatní nezřetelné.  
1 ks; 0,2186 g. - Saurma 1892, č. 1221, obr. 534 nebo č. 1228, obr. 536.

#### XXIX Diepholz, hrabství

1 Haléř  
A.: Na štítu lev ve skoku doprava, esovitě ukončený ocas má 3 výběžky, nad štítem D.

1 ks; 0,199 g. - Krug 1974, 204, č. 2243, tab. 65:2243 var. Saurma 1892, č. 3292, obr. 1757 av.

2 A.: Jako č. 1, ale po stranách kroužky, v sekaném perlovci.  
1 ks; 0,171 g. - Krug 1974, 204, č. 2243, tab. 65:2243 var.

#### XXX Fraustadt

1 Denár  
A.: Orlice držící v zobáku kroužek, v perlovci.  
R.: Štít se svislými boky s dvouramenným křížem, mezi rameny 2 kroužky, v perlovci.  
1 ks; 0,2064 g. - Saurma 1892, č. 5928, obr. 3036.  
2 A.: Jako č. 1, ale v kruhu.  
R.: Štít s prohnutými boky s dvouramenným křížem, mezi rameny 2 kroužky, nahoře a po stranách nečitelná písmena nebo číslice, v kruhu.  
2 ks; 0,4952 g; 0,2476 g. - Saurma 1892, č. 5929, obr. 3637.

#### XXXI Hals-Leuchtenberg, hrabství

JAN IV. (1487 - 1531)

Mincovna P f r e i m d

1 Haléř  
A.: Čtyřráz, excentricky umístěn malý osmihrotý kříž.  
R.: Štít s břevnem, na kříži liliovitě ukončeném.  
1 ks; 0,204 g. - Koch 1974, 13.

1 Haléř  
A.: Štít s břevnem, nad a pod štítkem kvítek, vpravo šesticípá hvězda, vlevo koruna z pohledu.  
1 ks; 0,207 g.

#### XXXII Isenburg, hrabství

JAN I. v. ISENBURG BÜDINGEN (1352 - 1392)

1 Haléř  
Měděný padělek, pův. plátovaný stříbrem.  
A.: Štít se 2 mřežovanými břevny, v sekaném perlovci.  
1 ks; 0,279 g. - Dictionarium heraldicum, sl. 12.

### XXXIII Kempten, město(?)

#### 1 Dutý kruhový haléř

A.: Litera K na štítku, v hladkém kruhu, dutý.  
1 ks; 0,175 g. - Rentzmann 1876, tab. 1:4; 7:186.

Přidělení mince je provizoriem. Litera K se vyskytuje na kemptenských razbách ve štítku na prsou orla nebo pod ním na obvodku, u různých hodnot od r. 1511. Typově nejbližší je dutý kruhový haléř b. l., Bernhart 1926, č. - obr. 767: pod korunovaným říšským orlem štítek s literou K.<sup>57</sup>



Obr. 7 Město Kempten (?), dutý kruhový haléř,  $\varnothing$  12,5 mm. Snímek Vladimír Bittner.

### XXXIV Norimberk, město

#### 1 Haléř

A.: Štít štípený, vpravo polovina orlice, vlevo kosmé pruhy, na kříži zakončeném trojlísty.

<sup>57</sup> BERNHART, M.: Die Münzen der Reichsstadt Kempten, Halle a.S. 1926, uvádí celou řadu takto heraldicky adjustovaných ražeb: č. 158, 255, 261, 290, 315, 317, 326, 626, 733, 735, 738, 754, 755, 767. Obdobně SAURMA, H.: Schlesische Münzen und Medaillen, Breslau 1883, č. 1487, obr. 664, č. 1492, obr. 668. V úvodu (s. 1-2) Bernhart nevyklučuje možnost výskytu samostatné litery K v době před udělením mincovního privilegia, která je známa v odlišné frakturové formě na grošové kontramarce (SMO-LIK, J.: Pražské groše, tab. V:29). Rovněž u kontramarek, které nejnověji zpracoval H. KRUSY (Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters, Frankfurt/Main 1975, s. 137-139, tab. 5, č. K3, 1-3) nenajdeme pojitko s typem litery K na haléři z běl-kovického nálezu. I když máme na zřeteli, že tvar litery mohl být ovlivněn dobovým slohovým nazíráním (viz např. vývoj písmene F na mincích Ferdinanda I.) a že W. RENTZMANN (Numismatisches Wappen-Lexikon, Berlin 1876) uvádí na tab. 7:186 písmeno K (ale s rozštěpenými konci na místě patek) na štítku, tedy zřejmě podle nám neznámé mince, připisujeme krejcarovou ražbu městu Kemptenu s výhradou, ve snaze vyhnout se spekulativní metodě. Ježto vyobrazení mince bylo předloženo bezúspěšně řadě předních domácích i zahraničních znalců, ponecháváme problém nedořešen a připoujeme pro další či dodatečné odborné posouzení její snímek (obr. 7). Také v tomto případě platí starověký výrok Ausoniův „Alius ... alio plura invenire potest, nemo omnia“.

R.: Unciální písmeno N.  
1 ks; 0,264 g. - Kellner 1957, č. 108.

2 A.: Jako č. 1, ale na kříži s rozeklanými rameny a na routě.

R.: Jako č. 1.  
6 ks; 1,316 g; 0,2193 g. - Kellner 1957, č. 109.

3 A.: Štít s orlicí, na kříži s rozeklanými rameny, v routě, část hladkého obvodku.

R.: Latinské písmeno *II* obráceně.  
3 ks; 0,595 g; 0,1983 g. - Kellner 1957, nemá.

### XXXV Nördlingen, město

#### 1 Fenik

A.: Štít s orlicí, v dolní části štítek nesoucí 3 malé štítky, položen na liliovém kříži.

R.: Litera N v routě.  
1 ks; 0,2130 g. - Saurma 1892, č. 1374, obr. 612 var.

### XXXVI Oettingen, knížectví

WOLFGANG zu OETTINGEN, JOACHIM zu FLOHBERG (1477 - 1520)

#### 1 Fenik

A.: Štít s helmami ve 4 řadách, srdeční štítek, přes celý štít ondřejský kříž, nad štítem a po stranách rozvilinové ozdoby.

R.: Ve čtverci připomínajícím čtyřrát iniciály W I střídavě se 3 kroužky.  
1 ks; 0,219 g. - Saurma 1892, nemá. Löffenholz 1883, 95, č. 56.

KAREL, LUDVÍK XV., MARTIN a LUDVÍK XVI. (1522 - 1549)

#### 1 Fenik

1531  
A.: Alianční znak: pravý s psí hlavou; levý má srdeční štítek, klobouky ve 4 řadách, přes celý štít ondřejský kříž; nahoře 1531, dole O mezi tečkami, v perlovci.  
1 ks; 0,294 g. - Saurma 1892, č. 1432, obr. 636.

### XXXVII Prusko, vévodství

ALBRECHT BRANIBORSKÝ (1525 - 1569)

#### 1 Denár

A.: V litéře A dole čtvrcený štítek, nahoře a po stranách pětিলisté růžice, v sekaném perlovci.

R.: Orlice, na prsou štítek s literou S, v sekaném perlovci.  
6 ks; 1,680 g; 0,2800 g. - Saurma 1892, č. 5094, obr. 2681.

### XXXVIII Pasov, biskupství

VIGILEUS FRÖSCHEL (1500 - 1516)

#### 1 Haléř

A.: Ve štítu vlk, nad štítem W, na routě.  
1 ks; 0,247 g. - Saurma 1892, nemá.

ARNOŠT BAVORSKÝ (1517 - 1540)

#### 1 Haléř

A.: Ve štítu vlk, nad štítem E, na routě.  
1 ks; 0,200 g. - Saurma 1892, č. 1018, obr. 448.

### XXXIX Sasko

FRIDRICH II. a MARKĚTA (1456 - 1464)

#### 1 Haléř

A.: Štít osmkrát dělený, kosmo routový vínek, hladký obvoдек.  
1 ks; 0,109 g. - Krug 1974, č. 1332.

#### 2 A.: Jako č. 1, var.

5 ks; 0,868 g; 0,1736 g. - Krug 1974, tab. 37, č. 1333.

Kurfiršt ARNOŠT, vévoda ALBRECHT, vévoda VILĚM III. (1465 - 1485)

#### 1 Haléř

A.: Štít se lvem ve skoku doprava, v perlovci.  
1 ks; 0,262 g. - Krug 1974, 177, č. 1488a, tab. 44:1488a var.

ARNOŠT (1464 - 1486) a ALBERT (1464 - 1500)

#### 1 Saský lawenpfennig

A.: Na štítu lev ve skoku doprava, esovitě ukončený ocas má 3 výběžky, pod štítem přesahuje kříž zakončený trojlísty, v hladkém a perlovcovém kruhu.

1 ks; 0,168 g. - BIMF 1913, 5260, tab. 204, č. 22.

#### 2 A.: Jako č.1, ale kříž zakončený dvojlísty, v routě.

R.: Horní část písmene S, konec rozštěpený.  
1 ks; 0,233 g.

#### 3 A.: Jako č. 1, ale nad štítem B, v sekaném perlovci.

2 ks; 0,293 g; 0,1465 g. - Krug 1974, 204, č. 2243, tab. 65:2243 var  
Saurma 1892, č. 4402, obr. 235 var.

### XL Ulm, Überlingen, Rawensburg, města

#### 1 Haléř

A.: Tři štíty směřující patami ke středu: dělený s horním polem křížem šrafovaným (= černým), se lvem a se 2 věžemi; ve středu a v úžlabích mezi štíty 4 kuličky, hladký obvoдек.

1 ks; 0,095 g. - Nau 1964, 70, č. 29, tab. XI:29.

### XLI Polsko

VLADISLAV JAGELLONSKÝ (1386 - 1434)

Mincovna W s c h o w a

#### 1 Denár wschowský

A.: Štít s dvouramenným křížem, nahoře W, po stranách E - P, v perlovci.

R.: Orlice v perlovci.

1 ks; 0,2058 g. - Kopicki 1974, sv. I, část 1, 277, 31.2./I.b.

VLADISLAV WARNENCZYK (1434 - 1444)

Mincovna K r a k o v

#### 1 Denár korunní

A.: Koruna v perlovci.

R.: Orlice v perlovci.

3 ks; 0,916 g; 0,3053 g. - Kopicki 1974, sv. I, část 1, 281, 32.1/I.

JAN ALBERT (1492 - 1501)

Mincovna K r a k o v

#### 1 Denár korunní

A.: Koruna, pod ní kroužek, v perlovci.

R.: Orlice v perlovci.

4 ks; 0,922 g; 0,2305 g. - Kopicki 1974, sv. I, část 1, 289, 34./I.

ALEXANDR JAGELLONSKÝ (1501 - 1506)

Mincovna V i l n o 1492 - 1506

#### 1 Denár litevský

A.: Jezdec zleva, nad ocasem A, v perlovci.

R.: Orlice v perlovci.

2 ks; 0,544 g; 0,2720 g. - Kopicki 1974, sv. I, část 1, 292, 35.2./I.b.

## KŘIŽÁCI (XIII. - XVI. stol.)

### Mincovna T o r u ň ?

- 1 Brakteát  
A.: Terč (štit) s křížem v neúplném dvojnásobném kruhu.  
R.: Dutý.  
1 ks; 0,1258 g. - Kopicki 1975, sv. I, část 2, 161, 39.1/X.

### ZIKMUND I. STARÝ (1506 - 1548)

### Mincovna K r a k o v

- 1 Denár korunový  
A.: Koruna z pohledu, po stranách S - P, v perlovci.  
R.: Orlice v perlovci.  
3 ks; 0,660 g; 0,220 g. - Kopicki 1976, sv. II, 10, 40.2/I.d.  
2 A.: Jako č. 1, ale v koruně 2 zkřížené šavle.  
R.: Jako č. 1.  
7 ks; 1,768 g; 0,2525 g. - Kopicki 1976, sv. II, 10, 40.2/I.j.

### Mincovna T o r u ň

- 1 Denár pruský  
A.: Lítera S pod korunou z pohledu, v perlovci.  
R.: Orlice, ruka s mečem na levé straně, v perlovci.  
4 ks; 0,895 g; 0,2237 g. - Kopicki 1976, sv. II, 21, 40.4/I.a.  
2 A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale ruka s mečem na pravé straně.  
8 ks; 1,964 g; 0,2455 g. - Kopicki 1976, sv. II, 21, 40.4/I.b.

## XLII Kamieň, biskupství

### Mincovna K o ł o b r z e g XIII. - XIV. stol.

- 1 Denár  
A.: Dvě zkřížené pera.  
R.: Dtto.  
1 ks; 0,255 g. - Kopicki 1975, sv. I, část 2, 49, 36.20/Xa.

## XLIII Gdaňsk, město

- 1 Denár  
A.: Orlice v perlovci.  
R.: Dva kříže pod korunou, v perlovci.  
1 ks; 0,2979 g. - Kopicki 1976, sv. II, 25, 40.5, typ II.

## 2 Mincmistr Matěj Schilling (1535 - 1540)

- Denár  
A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 1, ale po stranách M - S.  
3 ks; 0,7845 g; 0,2615 g. - Kopicki 1976, sv. II, 25, 40.5, typ III.1.

## 3 1539

- A.: Jako č. 1.  
R.: Jako č. 2, ale po stranách navíc 3 - 9.  
1 ks; 0,2537 g. - Kopicki 1976, sv. II, 25, 40.5, typ III.2.

## XLIV Chur, biskupství

### JINDŘICH VI. v. HÖWEN (1491 - 1503)

- 1 Fenik  
A.: Štit s kozorožcem, nad ním hvězda, v hladkém kruhu.  
R.: Dutý.  
1 ks; 0,147 g. - Dictionarium heraldicum, sl. 62. Rentzmann 1876, tab. 7:1. Stroehlin 1911, 226, č. 3184. Trachsel 1866, 384, č. 31a, tab. XIII. HMZ Katalog Schweiz Liechtenstein 1972, 131.

## XLV Nezřetelné ražby

### Drobné mince

- 1 A.: Čtyřráz.  
R.: Hladký kruh.  
1 ks; 0,2396 g.  
2 A.: Čtyřráz, nezřetelný znak.  
1 ks; 0,1793 g.  
3 A.: Čtyřráz, nezřetelný znak, v hladkém kruhu.  
1 ks; 0,2078 g.  
4 A.: Čtyřráz, v něm routa.  
R.: Zvýšený okraj.  
1 ks; 0,2140 g.  
5 A.: Nepravý čtyřráz, v něm nezřetelná kresba. Fragment proražený plochým hrotem.  
1 ks; 0,0642 g.  
6 A.: Zřetelná pouze tečka při zvýšeném okraji.  
1 ks; 0,2455 g.  
7 A.: Nezřetelná kresba v hladkém kruhu.  
1 ks; 0,2707 g.  
8 A.: Zřetelná pouze 4 tečky rozložené do čtverce.  
1 ks; 0,2203 g.

9 Měděná falza, pův. plátovaná stříbrem.  
A.: Nezřetelné.  
R.: Dtto.  
7 ks; 1,1573 g; 0,1653 g.

#### XLVI Neurčitelné zlomky

14 ks

### Závěr

Z historického materiálu i z popisu nálezu vyplývá, že ukrytý peněžní celek nevznikl příliš dlouholetým střídáním. Ukazuje se, že suma narůstala několik málo desetiletí z výtěžku hanáckého pololánu. Dobu uložení do země určuje nejmladší mince z roku 1539; datem je uvedený rok nebo léta nejbližší následující. Dobový dosah do 14. století, případně časově níže, ovšem ukazuje spolu s cizími ražbami na složité spektrum oběživa a postupný nárůst českých ražeb od dozrívajících epoch vlády Jiřího z Poděbrad a Vladislava II.; tato tendence kulminuje za Ludvíka I. a Ferdinanda I. Těžko lze předpokládat, že by více generací hospodářů si předávalo poměrně malé hotovosti a navíc v nepatrných hodnotách. Složení nálezu dost ovlivnila i jeho poloha na prastaré komunikaci do Slezska, zvané Jívovská cesta, uváděné již v písemném falzu ze 14. století, které je kladeno k roku 1220.<sup>58</sup>

Tím je na pořadu otázka výhradního výskytu drobné mince nebo ojedinele nízkých násobků. V řadě nálezů evidovaných na území Čech a Moravy od začátku 16. století zjišťujeme obvykle kombinaci s grošovými hodnotami, případně celky drobných mincí o malém rozsahu, což mnohdy může svědčit o jejich neúplnosti,<sup>59</sup> případně nedostatečném popisu.<sup>60</sup> To se týká asi patnácti zaznamenaných moravských nálezů,<sup>61</sup> které se vyskytly především v západní polovině území a kontaktují se s několika českými nalezišti, kdežto východně od řeky Moravy je výskyt minimální. Územně i skladbou je bělkovickému velmi blízký nález z Olomouckého

<sup>58</sup> Vladislav Jindřich rozsuzuje spor mezi kanoníř Hradiskem a poddaným markraběnky o les u Laštan. Znojmo 1220, září, 9. Výslovně je uvedena „Gywowska czesta“. CDB II, s. 412, č. 376. Posledně DOPITA, J.: Nálezy mincí na Olomoucku. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1985, č. 238, s. 3.

<sup>59</sup> Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl. Praha 1956, č. 2843–2887.

<sup>60</sup> Nález z Neustupova (č. 2871) by snad mohl konkurovat svým rozsahem bělkovickému, jeho popis však vylučuje jakékoli srovnání.

<sup>61</sup> Nálezy II, č. 2853–2855, 2857, 2859–2862, 2867, 2869, 2873, 2877, 2883–2885; č. 2886 bylo novým zpracováním anulováno, viz DOPITA, J.: Nálezy mincí na Olomoucku, s. 10.

předměstí v Prostějově,<sup>62</sup> ale ten se vymyká našemu srovnání značným obsahem grošových hodnot.

Svým početním rozsahem a naprostou absencí vyšších nominálních hodnot nemá tedy bělkovický nález dosud u nás obdoby. A přece jistě analogie při menším početním rozsahu, který ostatně není úplný, má jediné souměřitelné dvojnález drobné mince v obci Batouchovicích (okr. Třebíč).<sup>63</sup> Některé ukazatele, jako přibližný výskyt obdobných nominálů, pravděpodobná absence grošových hodnot, uložení v areálu statku i doba ukrytí nám napovídají, že při posouzení skladby a pohybu k teauraci obou nálezů nelze hovořit o lokálním charakteru, ale nejspíše o jevech, které měly širší územní dosah. Skladba obou nálezů ze severní a západní Moravy má i další zřetelná specifika ovlivněná přílivem oběživa ze sousedních oblastí a vzájemně tak dokreslující jeho pestrost na území Moravy.

V Bělkovicích tato bohatá směsice platidel více než padesáti mincovních pánů je tedy věrným obrazem dobové situace, dobře známé stavům i panovníkům počínaje Jiřím z Poděbrad: patrný je nedostatek hrubé mince v oběhu, vzniklý následkem zřejmé kumulace, jejíž příčiny nedovedeme v rámci této úvahy vysvětlit; avšak především byla hrubá mince po léta odčerpávána kupci a židy za hranice země nezdědka výměnou za méně hodnotné zahraniční peníze, často i k záměrnému přemincování českých platidel.<sup>64</sup> Přítomnost téměř 70% domácích ražeb hovoří dosti zřetelně o určité snaze a živelném udržení trendu alespoň drobné domácí mince; avšak i ta je narušena, jak v podstatě ukázal až post festum konzervační proces přítomností falz, kterým můžeme přisoudit rovněž zahraniční původ, a to zřejmě ze slezské oblasti. Na import cizích mincí lehkého zrna obsažených také v bělkovickém nálezu upozorňuje např. sněmovní usnesení ze 17. dubna 1531,<sup>65</sup> v němž byl kladen důraz ze slezských peněz na kladské mince Oldřicha z Hardeku a vratislavské s korunovanou iniciálou krále Ludvíka a také na peníze zhořelecké, o nichž jsme se zmínili v úvodním odstavci.

Jak vysvítá ze sněmovních usnesení, bylo nutno importovaná platidla přepočítávat na domácí kurs. Směrnice ovšem zdaleka nepostihují celý průřez cizího oběživa, takže přepočet na domácí měnu se jeví jako krajně obtížný. O to nesnadnější byl i anonymnímu teaurátorovi, který při předpokládané nízké gramotnosti nemohl ovládat přepočty a sotva rozeznal mince domácí od cizích. Z toho vyplývá názor, že hodnoty řadil do jedné roviny a střídaná platidla měla pro něj pomyslně stejnou hodnotu jako mince domácí. Tím měl celek pouze iluzorní cenu pro vlastníka v 16. století, jenž se značně liší od závěrů moderní numismatiky, které ovšem z příčin uváděných dříve nelze pronést bez kvalitativního rozboru prakticky nezvládnutelného počtu mincí. Jak jsme již také uvedli, jevil by tento výsledek nezjistitelné posuny od původního jakostního složení.

<sup>62</sup> Nálezy II, č. 2883.

<sup>63</sup> Tamtéž, č. 2884, 2885. Vycházíme z poznámky prof. E. Nohejlové-Prátové o souvislosti obou položek.

<sup>64</sup> SMOLÍK, J.: Pražské groše, s. 57.

<sup>65</sup> Tamtéž, dále s. 58, pozn. 91.

Příčinu uložení nemůžeme vysvětlit jinak, než trvajícím nebezpečím vpádu tureckých vojsk na Moravu; již od bitvy u Moháče se rozšířilo panství osmanské říše do Uher a sultán vyvíjel tlak především směrem do habsburských zemí. O přípravách na možný průnik do okolí Olomouce svědčí budování tzv. ferdinandského opevnění hlavního města Moravy<sup>66</sup> i stavovský sněm v Olomouci 24. června 1538,<sup>67</sup> který na Ferdinandovo naléhání zvýšil kontingent vydržovaného vojska. V době ukrytí mincí tedy stále trvalo nebezpečí přepadu Moravy sultánem Solimanem i loupeživých nájezdů Uhrů.<sup>68</sup>

<sup>66</sup> KUX, J.: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg und Olmütz 1937, s. 115–116.

<sup>67</sup> DVOŘÁK, R.: Dějiny Moravy. Vlastivěda moravská I. Země a lid. Brno 1899, s. 394.

<sup>68</sup> Na závěr autor děkuje řadě spolupracovníků, kteří pomohli překonat nejobtížnější fáze této práce: za více než přátelskou pomoc Mistru Jaroslavu Dopitovi, někdejšímu předsedovi pobočky České numismatické společnosti v Olomouci, dále řediteli Moravského muzea v Brně doc. PhDr. Jiřímu Sejbalovi, DrSc., vědeckým pracovníkům téhož muzea PhDr. Janu Šmerdovi a PhDr. Tomáši Krejčíkovi, Dr.Phil. Helmutu Jungwirthovi, řediteli Mincovního kabinetu ve Vídni, PhDr. Eduardu Šimkovi, CSc., vědeckému pracovníku numismatického oddělení Národního muzea v Praze, PhMr. Leo Hlaváčkovi a Ing. Stanislavu Červinkovi. Rovněž výkonné redaktorce Numismatického sborníku PhDr. Zdence Nemeškalové-Jiroudkové, CSc., vědecké pracovníci Archeologického ústavu ČSAV v Praze a recenzentu PhDr. Lubomíru Nemeškalovi, CSc., vědeckému pracovníku numismatického oddělení Národního muzea v Praze je autor zavázán mnohými díky za řadu připomínek, které měly nesporný vliv na kvalitu a konečnou podobu díla. — Redakce upozorňuje, že z technických důvodů nebylo možné některé polské litery vysázet ve správné podobě.

## Der Fund kleiner Münzen aus dem Ende der Groschenepoche in Bělkovice (Bez. Olomouc) i. J. 1981

### ZUSAMMENFASSUNG

Das angeführte Münzdepot wurde in einer am Nordrand der Haná-Ebene gelegenen Gemeinde entdeckt, wo die Landschaft in das Vorgebirgsland des Gesenkes an der Trasse eines mittelalterlichen Weges übergeht. Die Entdeckung erfolgte im Herbst des Jahres 1981 bei der mechanischen Aushebung von Gruben für die Anpflanzung von Bäumen auf der Fläche des Gartens der Parz. Nr. 255/3 nahe der ehemaligen Halblahn Conscr. Nr. 9 in der Gemeinde Bělkovice, die mit der Gemeinde Laštany integriert ist. Die historische Analyse des Fundortes zeigte, daß die Fläche bereits vor der Verbergung der Münzen eine Gartenkultur war. Das durch die Personen Ratibors und Tvořimírs von Bělkovice zum Jahre 1239, bzw. 1232, schriftlich nachgewiesene Dorf war demnach in der Entwicklung seines historischen Kernstückes bereits lange vor der Verbergung der Münzen einheitlich, zu der es i. J. 1539 oder kurz nachher gekommen war. Die Fundstätte liegt im südwestlichen Viertel dieses ältesten Teiles des Dorfes und die Reihe der festgestellten Eigentümer des erwähnten Gartens und der Halblahnes beginnt in den schriftlichen Quellen in ununterbrochener Folge erst mit der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Man kann aber nicht ganz eine gewisse Möglichkeit nach dem Rhythmus der späteren Familienmigration der Eigentümer ausschließen, daß Thesaurator auch der direkte Vorfahre Valentin Pruznars gewesen sein konnte, der im Jahre 1649 die Halblahn an Matěj Krist verkauft hatte. Die weiteren Tauschgeschäfte erfolgten auch zugunsten von Nachkommen in der weiblichen Linie; seit dem Jahre 1970 sind die Ehegatten Jaromír und Marie Oškrkaný, die Entdecker des Fundes, Eigentümer. Diese übergaben nach größtmöglicher Anstrengung, alle Münzen des Fundes in Übereinstimmung mit dem Gesetz vom 17. April 1958, Nr. 22 Slg. über Kulturdenkmäler zusammenzubringen, und übergaben samt einem Teil des Gefäßes der numismatischen Abteilung des Heimatkundlichen Kreismuseums in Olomouc, wo der Fund unter den Inventarnummern N-16940 bis N-27790 hinterlegt ist.

Zahlenmäßig gehört dieser Fund zweifellos zu den bedeutendsten derartigen in den böhmischen Ländern. Einschließlich der Bruchstücke zählt er 10 850 Einheiten von ausschließlich kleinen Nominalwerten im Gesamtgewicht von 3 172 g. Seine Zusammensetzung spiegelt sich sehr anschaulich in der zahlenmäßigen Aufteilung nach den territorialen Komplexen:

I	Mähren	1
II	Böhmen	7 404
III	Cheb (Eger)	9
IV	Schlesien	14
V	Hlohov (Glogau), Fürstentum	4
VI	Javor, Stadt	1
VII	Glatz, Grafschaft	197
VIII	Lehnice (Liegnitz), Stadt	3
IX	Münsterberg, Fürstentum	1
X	Münsterberg, Stadt	1
XI	Olešnice, Stadt	1
XII	Opava (Troppau), Stadt	3
XIII	Ratibor (Ratibor), Stadt	4
XIV	Těšín (Teschen), Stadt	2
XV	Vratislav (Breslau), Fürstentum	1 462
XVI	Vratislav (Breslau), Stadt	7
XVII	Zhořelec (Görlitz), Stadt	1 577
XVIII	Niederösterreich	3

XIX	Oberösterreich	1
XX	Steiermark	1
XXI	Tirol	1
XXII	Salzburg, Erzbistum	25
XXIII	Ungarn	3
XXIV	Altenburg, Stadt	4
XXV	Anhalt, Fürstentum	1
XXVI	Bayern	7
XXVII	Brandenburg, Kurfürstentum	1
XXVIII	Brandenburg – Ansbach	1
XXIX	Diepholz, Grafschaft	2
XXX	Fraustadt	3
XXXI	Hals – Leuchtenberg	2
XXXII	Isenburg, Grafschaft	1
XXXIII	Kempten, Stadt (?)	1
XXXIV	Nürnberg, Stadt	10
XXXV	Nördlingen, Stadt	1
XXXVI	Oettingen, Fürstentum	2
XXXVII	Preußen, Herzogtum	6
XXXVIII	Passau, Bistum	2
XXXIX	Sachsen	11
XL	Ulm, Überlingen, Rawensburg, Städte	1
XLII	Polen	33
XLII	Kamień, Bistum	1
XLIII	Gdańsk (Danzig), Stadt	5
XLIV	Chur, Bistum	1
XLV	Undeutliche Prägungen	7
XLVI	Unbestimmbare Bruchstücke	14

Bei der metrologischen Bearbeitung dieses Komplexes nahm man von einer detaillierten Wägung, von Angaben über die Abmessungen und von Feingehaltsproben Abstand. Dies geschah nicht nur wegen arbeitstechnischer Hindernisse, sondern auch im Hinblick auf die vorausgesetzten illusorischen Ergebnisse, die durch den beträchtlichen Kupferschwund im Laufe des Korrosionsprozesses verursacht wurden, der nicht nur das Gewicht der Prägungen beeinflusste, sondern auch das Verhältnis der Anwesenheit von Silber verzerrte. Die Gewichtsbestimmungen beschränkten sich auch nur auf nach Typen und Varianten ausgegliederte Gruppen, wo allerdings mit einzelnen Münzen ebenso wie mit Komplexen von einigen hundert Stücken manipuliert werden mußte. Hinter jeder beschriebenen Post im Teil „Beschreibung des Fundes“ steht demnach die Zahl der Stücke, das Gesamt- und das Durchschnittsgewicht angeführt. Es kamen auch 97 mit Silber plattierte Falsa aus Kupfer oder Messing vor, hiervon bilden diejenigen aus Böhmen den Großteil.

Bei den Prägungen aus Böhmen und Görlitz wurde eine große Menge von Varianten festgestellt, deren tragfähige Konstruktion durch die in der tschechischen numismatischen Literatur bereits früher ausgearbeiteten Systeme gegeben ist (Castelin 1932, 1953, 1959); diese Grundlage wurde nunmehr durch eine Menge an Varianten ergänzt. Bei der beträchtlichen Anwesenheit von Görlitzer Münzen (14,534 %), die dem Gesamtanteil in den Funden aus dem ersten Drittel des 16. Jahrhunderts aus den böhmischen Ländern nahesteht, konnte dank dem umfangreichen Material an die bisherigen Arbeiten (Castelin 1932, Mikš 1950) gewissermaßen mit einem Versuch nach einer eingehenderen Chronologie angeknüpft werden.

Der zeitliche Umfang wird an der unteren Grenze durch den Denar des Markgrafen Jodocus aus der Münzstätte in Brno festgelegt, Zweifel löst bloß die ziemlich weitgestreute Datierung zweier polnischer Münzen aus dem 13.–16. Jahrhundert aus. Den Grundstock des Fundes bilden heimische Münzen, die mit den datierten Prägungen

Ferdinands I. enden, aber über ihre Obergrenze geht noch der Denar der Stadt Gdańsk aus dem Jahre 1539 hinaus. Damit ist der terminus post quem für die Verwahrung der Münzen gegeben.

In der Struktur des Fundes spiegelt sich deutlich auch die geldhistorische und ökonomische Situation der historischen Länder Böhmen und Mähren. Ungeachtet der beträchtlichen Zeitspanne von mehr als zwei Jahrhunderten zeigt sich nicht, daß der Fund durch allzu langfristige Entbehrung geschaffen worden wäre. Die Hauptsumme wuchs einige Jahrzehnte vor der Verbergung im Boden an, die zeitlich durch die Münze aus dem Jahre 1539 abgesteckt wird. Die heimischen Münzen mehrten sich in den Epochen Georgs von Poděbrady und Vladislavs II. und erreichten ihren zahlenmäßigen Höhepunkt unter Ludwig I. und Ferdinand I. Der übrige Inhalt verweist auf die zeitliche und territoriale Mannigfaltigkeit des mitteleuropäischen Umlaufgeldes, das hier in voller Breite zur Geltung gelangte.

Abgesehen von der ungewohnten Frequenz und Mannigfaltigkeit ist die Zusammensetzung aus ausschließlich kleinen Münzwerten bemerkenswert. In den damit zeitlich parallelen Funden stoßen wir auf die Kumulierung zu höheren Werten, also zu Groschen, oder auf Kleingeldkomplexe in geringem Umfang. Es sind dies gewöhnlich unvollständig erhaltene oder ungenügend beschriebene Funde. Mit gewissen Indizes korrespondiert jedoch der Fund aus Bělkovice mit dem Doppelfund in der Gemeinde Batouchovice im Bezirk Třebíč (Funde Nr. 2884, 2885).

Die früher angeführte Zusammensetzung des Fundes aus Bělkovice verweist auf ein Abschöpfen großer Münzen aus dem Umlauf und deren Abfluß aus dem Lande. Zugleich signalisiert der Anteil von fast 70 % heimischer kleiner Zahlungsmittel die Beibehaltung des Trends wenigstens in dieser Form, die bloß durch die Anwesenheit von Falsa etwas verzerrt wird, die allen Anzeichen nach durchweg schlesischer Herkunft, also u. E. auch böhmische Nominalwerte, sind. Die Anwesenheit von geringwertigen Münzen aus dem Ausland ist z. B. durch Zitationen im Landtagsbeschluß vom 17. April 1531 belegt.

Ursache für die Verbergung des Fundes im Boden war die dauernde Gefahr des Einfalls türkischer Truppen nach Mähren aus der Ungarischen Tiefebene, eine Gefahr, die seit der Schlacht bei Mohács 1526 und der Belagerung Wiens 1529 datiert ist. Geradezu mobilisierend waren für den Thesaurator die eher regionalen Ereignisse: der Bau der sog. Ferdinandsfortifikation in Olomouc im Juni 1538, wo auf Drängen des Herrschers die Stände die Kosten für die Verpflegung des hohen Kontingentes der für die Verteidigung Mährens bestimmten Truppen noch erhöhten. Das Gespenst eines möglichen Einfalls des Sultan Soliman und die Gefahr räuberischer Einfälle der Ungarn hinterließen demnach im Gebiet von Olomouc ein Denkmal sui generis, das zweifellos weitaus überragendere Bedeutung hat, als wir in dieser vorläufigen Arbeit darstellen konnten.

Übersetzt von dr. A. Hubala

© Václav Burian, 1993

## SOCIÁLNÍ ZÁPASY MINCOVNÍCH ZAMĚSTNANCŮ V KUTNĚ HOŘE VE 2. POLOVINĚ 16. STOLETÍ

V důsledku politických i ekonomických změn, které poznamenaly vývoj českého hornictví i české měny v 16. století, ztratila Kutná Hora monopolní postavení jediné vládní mincovny českého státu.<sup>1</sup> Stále však byla významným výrobním podnikem s poměrně vysokým počtem zaměstnanců (v roce 1599 se udává 30 lidí při díle minciřském a 7 při díle pregéřském<sup>2</sup>) a vysokou, byť kolísající produktivitou.

Nové mincovny v Jáchymově, Praze a v Českých Budějovicích byly budovány jako podniky odpovídající výrobním, ekonomickým i administrativním potřebám 16. století nezatížené politickými a hospodářskými vztahy minulých dob. Na rozdíl od nich si kutnohorská mincovna udržovala pevné vědomí tradice své výroby i četné, v 16. století již archaické vlastnické vztahy, jejichž kořeny nacházíme již ve 14. století. Zachovaly se zejména ve vlastnických právech k minciřským lůnům a pregéřským stolicím, dále v pravomoci pořádku minciřů a pregéřů a jejich představených konšelů minciřských a pregéřských. Lůny, stolice a jejich díly byly soukromým volně směnitelným vlastnictvím, které neslo svému majiteli pravidelnou rentu z každé týdenní ražby mince. Původně byli držitelé podílů zároveň pracovníky mincovny a zajišťovali nejkvalitovanější práce při díle minciřském a pregéřském. Jak dokládá rozbor E. Šimka,<sup>3</sup> došlo v důsledku surovinových obtíží v kutnohorském revíru v polovině 16. století k poklesu cen podílů a jejich majitelé ztratili postupně zájem na své aktivní činnosti v mincovně a počali za sebe najímat námezdné pracovníky, zvané v pramenech dělníci minciřští a pregéřští.

Zmíněné vlastnické vztahy sice odpovídaly ekonomickým poměrům i v jiných odvětvích feudální výroby,<sup>4</sup> ale v 16. století již bezesporu zůstávaly a znamenaly určitý retardační moment v dalším rozvoji mincovní výroby v Kutné Hoře. Zřetelně negativní dopad měly na sociální postavení skutečných výrobců mince<sup>5</sup> a staly se, jak bude pojednáno

<sup>1</sup> K tomuto tématu existuje dnes již obsáhlá literatura historická i numismatická. Obecný rozbor podal např. JANÁČEK, J.: České dějiny. Doba předbělohorská, Praha 1969, s.

<sup>2</sup> OA KH HF (Okresní archiv Kutná Hora, Horní fond), aktová sbírka 4111/III. LEMINGER, E.: Královská mincovna v Kutné Hoře, Praha 1912, s. 242.

<sup>3</sup> ŠIMEK, E.: Kutnohorská kniha zápisů lůnů minciřských a stolic pregéřských. In: NumSb 11, 1969–1970, s. 41–101, zvl. s. 55–56.

<sup>4</sup> HUSA, V.: Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století. In: NumSb II, 1955, s. 95.

<sup>5</sup> K tomu viz ŠIMEK, E.: c.d., s. 55–56.

dále, podstatou vystoupení skupiny pregěrů za vyšší mzdy.<sup>6</sup> Názory, že ohodnocení kvalifikovaných zaměstnanců mincovny je nedostatečné, se objevují po celé 16. století. V souvislosti se zmíněnou strukturou vlastnických vztahů a bezpracných zisků plynoucích z podílů byly traktovány až na samém konci století, kdy držba lúnů a stolic přetrvávala již jen jako zřetelný pozůstatek minulosti. V polovině 16. století nízké mzdy souvisely spíše s problémy surovinové základny v horním okrsku, dále pak s dramatickými událostmi, které provázely zaražení tolaru v Kutné Hoře.<sup>7</sup> Proti tomu vystoupily totiž shodně české stavy, hájící pražský groš jako symbol samostatné české měny, i konšelé mincířští a pregěrští, vyjadřující obavy ze snížení výdělku při ražbě hrubé mince. Hodnotíme-li obě stanoviska z hlediska dnešních znalostí vývoje ekonomiky v dané době, nelze než konstatovat, že obě byla krátkozraká, neboť nepochopila potřebu plnohodnotné mince v peněžním oběhu.<sup>8</sup>

Zavedení tolaru roku 1543 ovlivnilo další osudy mincovny a zasáhlo do ustálené mzdové praxe, především zkracováním naturálních přídavek ke mzdě.<sup>9</sup> První ze série střetnutí mincovních zaměstnanců a královské správy se odehrálo krátce po zaražení tolaru, kdy mincíři odmítli razit ze zágrovaného stříbra, které jim připadalo tvrdé a náročné na množství odvedené práce.<sup>10</sup> V souvislosti s tím požadovali také dodržování starého zvyku, podle něhož mincovna nakupovala nástroje z vlastních prostředků, zatímco v současné době se jevila snaha, aby si tyto nástroje pořizovali na vlastní náklady. I když kutnohorští mincíři po krátké době ustoupili, zůstala řada nevyřešených problémů, které prohloubilo ještě ustanovení o mzdách z roku 1548.<sup>11</sup> Tomu předcházelo ukončení ražby pražského groše v jeho tradiční podobě, které poskytlo panovníkovi možnost pomínout stará, ale dosud platná privilegia českých králů pro mincíře a pregěře. Podle počtů J. Honce dosahovala nová mzda značně nižší hodnoty.<sup>12</sup> Mzdy kutnohorských mincířů a pregěrů, stěžejních zaměstnanců kutnohorské mincovny, se dostaly do nevýhodného postavení ve srovnání se stejnými pracovníky v Praze, Jáchymově a Českých Budějovicích, jejichž odměny se řídily jinými předpisy a normami. Ačkoliv snížení mezd vysvětlila královská správa jako přechodné opatření nutné k překonání

<sup>6</sup> Pramennou základnu studia sporu mincířů a zvláště pregěrů tvoří materiály z aktové sbírky horního fondu OA KH, které budou přesně citovány dále. Shrnutí najdeme i v cit. díle LEMINGEROVÉ, s. 241, a díle HUSOVÉ, s. 93. Stručně v dobovém pojetí je spor vylíčen též v Pamětech Mikuláše Dačického z Heslova, vyd. A. REZEK, Praha 1878, s. 66.

<sup>7</sup> NEMEŠKAL, L.: K otázce zkušební tolarové ražby z roku 1535 v kutnohorské mincovně. ČNM, řada hist., CXLVI, 3–4, s. 165–173. NEMEŠKAL, L.: Výroba mincí v kutnohorské mincovně v prvním období české tolarové ražby a její surovinové zdroje (1543–1561). In: NumSb 17, 1987, s. 33–80.

<sup>8</sup> Viz poznámka 7. V citovaných člancích je shrnuta starší i nová literatura zabývající se problematikou zavedení tolarové mince.

<sup>9</sup> Mzdové otázky řešil nejnověji HONC, J.: Objem výroby a výdělky v kutnohorské mincovně v letech 1516–1544. In: NumSb 14, 1975–1976, s. 27–100.

<sup>10</sup> NEMEŠKAL, L.: Výroba mincí ..., s. 37.

<sup>11</sup> HONC, J.: c.d., s. 50.

<sup>12</sup> HONC, J.: c.d., tab. 15.

surovinové krize, zasáhlo přesto neblaze do chodu mincovny a ovlivnilo především pracovní kázeň a pracovní morálku mincovních zaměstnanců.

Jasným svědectvím je zápis o jednání horních úředníků se zástupci konšelů mincířských a pregěrských roku 1549.<sup>13</sup> Horní úředníci vytkli konšelům nepořádky v minci, zejména při díle mincířském a pregěrském. Ti se bránili poukazováním na celkově špatnou organizaci práce. Cány totiž přicházejí do šmiten až v odpoledních či večerních hodinách a v důsledku toho musí mincíři a pregěři pracovat příliš rychle, aby dodrželi počet mincí stanovený na daný den. Vybité pláty jsou proto křivé a výsledné mince nevzhledné. Na večerní práci přicházejí mincíři a pregěři opilí, z čehož vzniká řada škod.

Co toto jednání přineslo na závěr, nevíme, ale zápis svědčí o trvalých potížích mincovny s udržením kvality mince a dokládá zároveň i změny ve struktuře mincovních zaměstnanců ve šmitnách a v preghausu, mezi nimiž počínají hrát významnou roli námezdní dělníci.<sup>14</sup>

Tito pracovníci ovšem nepovažovali práci v mincovně za něco výjimečného a odváděli pouze průměrné či podprůměrné pracovní výkony, které zákonitě vedly k potížím.<sup>15</sup> Nastalé problémy kutnohorské mincovny bylo velmi těžké řešit za stávající organizace výroby, což dokládá i následující vývoj do konce 16. století.

Prohlubující se krizové jevy jsou patrné i z následujícího dokumentu datovaného rokem 1569.<sup>16</sup> Tehdy se obrátili konšelé mincířští a pregěrští na císařské rady a místodržící království českého a prosí o pomoc při nápravě poměrů v mincovně. Krátce rekapitulovali stav, do něhož se kutnohorská mincovna dostala a příčinu neutěšených poměrů shledávali v příliš nízkých mzdách mincířů a pregěrů. Připomínali zde i svou předchozí stížnost z roku 1557, která však nenašla odezvu. Konstatovali, že v důsledku nízkých mezd nepovažuje většina mincovních zaměstnanců svou práci za jediný zdroj obživy. Naopak zabývají se řemeslem či obchodem, práci v mincovně zanedbávají a netouží se v ní zdokonalovat.

Ve stejné době vznikl i další stížný list psaný sice konšely, ale v zastoupení dělníků.<sup>17</sup> Je zajímavý tím, že se snaží pochopit specifické problémy kutnohorské mincovny v souvislosti se složitou situací v celém horním podniku. Zaznamenával snížení mezd mincířů a pregěrů zdůvodněné horní správou současným snížením mezd kvalifikovaných hornických profesí, tzn. havířů, hašplířů, šmelcířů. Dokument ovšem upozorňoval na skutečnost, že v posledních letech byly hornické platy několikrát polepšeny, tudíž dnešní snížení je příliš nepoškodilo na rozdíl od mincovních zaměstnanců, jejichž platy se dostaly na kritickou hranici. S tímto snižo-

<sup>13</sup> OA KH HF, Protokoly horního úřadu 1545–1554, s. 5.

<sup>14</sup> ŠIMEK, E.: c.d., s. 47.

<sup>15</sup> Je třeba poznamenat, že dané problémy nejsou v Kutné Hoře pouze specifikem královské mincovny, ale v různých modifikacích se objevují i v dolech. Souvisejí zřejmě s napětím, které provázelo surovinové obtíže.

<sup>16</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4111/IV.

<sup>17</sup> OA KH HF, 2595/2 – nedatováno, asi 1580. Mincíři si v tomto listě stěžují, že se snížily příspěvky na pořizování nářadí jako jsou kladiva, kleště apod. Dříve tento příspěvek činil 40 gr. týdně, dnes pouze 20 gr. (OA KH HF, aktová sbírka 5565/IV – list obdobného znění.)

váním mezd jde totiž ruku v ruce zvyšování životních nákladů. Od dělníků ve šmitnách se vyžaduje, aby si náradí zakupovali ze svého, což reálný výdělek opět snižuje. Konšelé tedy prosí, aby platy byly zvýšeny k obecnému prospěchu mincovny.

Na základě uvedených skutečností prozkoumala zřejmě komora mzdy mincovních dělníků v Kutné Hoře a v roce 1574 vydala mzdový sazebník, který však jen potvrdil daný stav.<sup>18</sup> Mzdy přiznané kutnohorským mincířům a pregěřům byly skutečně značně nižší než v ostatních vládních mincovnách. Je velice zajímavé, jaká argumentace byla zvolena pro zdůvodnění těchto opatření; zdůrazňuje se totiž, že mincovní dělníci v Kutné Hoře mají ještě další zdroje výdělku, věnují se obchodu a řemeslům v době, kdy se nemincuje. My ovšem víme, že právě tuto skutečnost považují konšelé mincířští a pregěřští za hlavní důvod, proč práce v mincovně nedosahuje žádané úrovně.

S tímto problémem se setkáváme i v dalším důležitém dokumentu, kterým je instrukce pro úředníky mince vydaná roku 1581 nejvyšším mincmistrem Vilémem z Oppršdorfu.<sup>19</sup> Tato instrukce je velmi důležitým pramenem, neboť poměrně objektivně rekapituluje současný stav kutnohorské mincovny.

V první části hodnotí důvody, které způsobují trvalé potíže mincovny. Hlavním problémem je podle instrukce vztah námezdných dělníků k práci. Nejeví o ni zájem, mají časté absence. To pak vede ke špatné organizaci práce, výhně v mincířských šmitnách se roztápějí nadarmo, dochází ke ztrátám, mince nevychází plynule. Navíc dělníci často chodí do práce opilí a dílo kazí. Pro většinu z nich je výdělek v mincovně pouze doplňkem toho, co vydělají řemeslem, či obchodem. Jezdí za tímto účelem po trzích a jarmácích, opouštějí Kutnou Horu na týden a déle a v mincovně chybí. Protože činnost ve šmitnách či v preghauzu pro ně není přitažlivá, nesnaží se ji zvládnout tak, aby odváděli kvalitní práci. Když se konšelé pokoušejí zjednat nápravu, dělníci své pracoviště opustí. Východiskem z tohoto neutěšeného stavu má být podle instrukce zpřísnění kázně v mincovně, pečlivější dohled ze strany konšelů pregěřských a mincířských a zvýšení pravomoci úředníků mince při trestání provinilců. Nastíněné problémy platí jak pro šmitny, tak i pro preghaus. Zde však, jak konstatují autoři instrukce, bude náprava složitější, neboť žádný z držitelů stolic ani konšelů tam nepracuje.

V tomto bodě jsme narazili na základní problém vlastnických vztahů a organizace výroby v Kutné Hoře konce 16. století, který se stal hlavním předmětem sporu pregěřských dělníků s horní správou a byl vyvrcholením napjaté situace v mincovně vůbec.

Stojíme tedy před otázkou, proč to byli právě pregěřští dělníci, kteří se tak silně vzepřeli, když nízké mzdy se dotýkaly i ostatních složek

<sup>18</sup> LEMINGER, E.: c.d., s. 229. — OA KH HF, aktová sbírka 2486.

Protokoly horního úřadu 1574–1582, kart. 146, 1580, s. 415. Záznam jednání horního úřadu, které řešilo suplikaci mincíře Hrušky, který byl obviněn, že nechodí do práce. Hruška se hájil tím, že práce mincíře ho neuživí, neboť je málo placený.

<sup>19</sup> OA KH HF, aktová sbírka č. 123, č. 5565/II — instrukce je známa v několika opisech stejného znění.

mincovních zaměstnanců. K pochopení tohoto problému se musíme vrátit o několik desítek let zpět, neboť základní předpoklady vývoje majetkových vztahů v preghauzu byly vytvořeny zřejmě již ve 30. letech 16. století. Jak doložil důkladným rozbořením regisetr verkových J. Honc,<sup>20</sup> došlo někdy před rokem 1538 k radikálnímu a zatím nevysvětlenému snížení pregěřských mezd. Vzhledem k tomu, že pregěři nedostávali ani naturální příplatky, které tvořily podstatnou složku mezd mincířů, vytvořil se značný rozdíl mezi oběma nejvýznamnějšími profesemi v mincovně v neprospěch pregěřů. V důsledku toho velmi rychle poklesly ceny pregěřských stolic<sup>21</sup> a jejich držitelé počali postupně opouštět svou práci v mincovně a najímali za sebe dělníky, kteří dostávali jako mzdu určitou část výnosu stolice. Dokladem toho jsou zejména zápisy Knih červených lůnů mincířských a stolic pregěřských,<sup>22</sup> které zaznamenávají poslední robence přijaté do preghauzu roku 1581. Od této doby zastávali podstatnou část práce námezdní dělníci, kteří si počali uvědomovat rozpor mezi výnosy stolic a vlastními příjmy.<sup>23</sup> Tím, že držitelé stolic v preghauzu nepracovali, jevil se pregěřským dělníkům jejich zisk jako nespravedlivý a v podstatě i nepochopitelný.

První náznaky rozvíjecího se sporu započaly na konci 80. let, tehdy zřejmě v preghauzu pracovali jen námezdní dělníci. Asi roku 1586 nebo 1587 byla vznesena první stížnost<sup>24</sup> doprovázená blíže neznámými bouřlivými událostmi. Několik dělníků bylo dokonce uvězněno a do práce je vodili v poutech ze šatlavy.

V souvislosti s obecným růstem cen se sociální situace pregěřů zhoršovala, proto se roku 1595 obrátili čtyři z nich (Litomyšlský, Vopenda, Čejkovský, Vodička) na nejvyššího mincmistra a horní úředníky se žádostí o nápravu poměrů.<sup>25</sup>

Zdůraznili své předchozí snažení, především list zaslaný horním úředníkům roku 1594, a zopakovali požadavky v listu formulované. Především skutečnost, že výrobci mince nedostávají celou částku určenou pro preghaus, ale pouze její menší část, ostatek náleží knapům, držitelům stolic, kteří sami v preghausu nepracují.

Ani tento list nepřinesl žádanou změnu, proto pregěři sestavili následujícího roku nový podobný dokument,<sup>26</sup> adresovaný opět nejvyššímu mincmistrovi. Obsahoval závažné údaje týkající se vyúčtování pregěřských platů. Protože v jiných účetních materiálech tyto položky nebývají, uvádíme je podrobněji.

Základní částkou byla odměna pro šmitny a preghaus, stanovená podle druhu a hmotnosti vybité mince.<sup>27</sup> Z této částky se odebíraly dvě

<sup>20</sup> HONC, J.: c.d., s. 77.

<sup>21</sup> ŠIMEK, E.: c.d., s. 54.

<sup>22</sup> ŠIMEK, E.: c.d., s. 55–56.

<sup>23</sup> ŠIMEK, E.: c.d., s. 53.

<sup>24</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4110. — LEMINGER, E.: c.d., s. 241. HUSA, V.: Výrobní vztahy v českém mincovnictví v 15. a 16. století. NumSb II, 1955, s. 93.

<sup>25</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4923/3. Sněmy české IX, 1595–1599, Praha 1897, s. 52–55.

<sup>26</sup> OA KH HF, 3968, 3968/II.

<sup>27</sup> Ke způsobu účtování viz HONC, J.: c.d.

třetiny, jež byly určeny pro minciře a konšely minciřské a pregéřské. Zbylá část, tj. jedna třetina, zůstávala pro preghaus a dělila se mezi knapy (51 %) a pregéře (49 %). Těchto 49 % náleželo deseti dělníkům, kteří v preghausu pracovali. V tomto stručném přehledu je zajímavé, že byla zcela samozřejmě oddělena část pro držitele stolic a část pro dělníky. Srovnáme-li toto účtování s registry verkovými v té formě, která byla platná do poloviny století,<sup>28</sup> zjistíme, že tehdy byl účtován pouze globální příjem minciřů a pregéřů. Porovnání tedy dokládá zcela jasně oddělení držitelů stolic – knapů jako složky, která má v mincovně finanční vklad a na výrobě se nepodílí.

V závěru citovaného listu pregéřští dělníci znovu poukazovali na nesmýslnost této renty. Kromě předchozích připojili své podpisy ještě Tručný, Veselský a Adam Čejkovský. Přijmeme-li údaj o deseti pregéřích jako pravdivý, pak lze těchto sedm podpisů chápat jako reprezentativní vzorek kolektivního vyjádření výrobců.

Na tento dopis konšelé minciřští a pregéřští reagovali, ale zároveň se pokusili zastřít jádro sporu poukazem na vlastní výdaje spojené s činností pořádku minciřů a pregéřů. Zdůraznili především vlastní povinnosti a platy, např. záduší, sirotčí peníze a vydání za náradí a náčiní.<sup>29</sup>

Rychlá odpověď pregéřů však tyto argumenty vyvrátila jednoznačným poukazem na to, že pregéři prostě záduší nepotřebují a pokud ho konšelé platí, je to jejich soukromá věc.<sup>30</sup> Z tohoto listu navíc zajímavě proniká pragmatický vztah dělníků k náboženství a utrakvistické církvi. Ale vraťme se zpět k vlastnímu sporu, jehož další kapitola se zaměřuje opět na otázku vztahu pregéřských mezd a příjmů držitelů stolic.

Konšelé minciřští a pregéřští ve snaze podpořit vlastní pozice si nechali zhotovit vyúčtování příjmu minciřů a pregéřů ve třech týdnech označených nedělemi Adorate 2, Circumdederunt a Exurge.<sup>31</sup> V tomto vyúčtování byly zachyceny jak celkové částky určené do preghausu, tak i část, která se oddělovala pro knapy. Z celkové sumy 12 kop 42 grošů 2 denáry náležely knapům 4 kopy 43 grošů 2 denáry, převedeno na procenta to je 34 %. Jde tedy o částku poněkud nižší, než 49 % zmiňovaných v listu z roku 1596, ale i tak značnou.

Pregéřští dělníci si v této fázi počali uvědomovat, že je třeba zabránit složitému rozbírání účtů, neboť tím by se vytvořily pro konšely příležitosti prohlubovat spor vcelku do nekonečna. Proto roku 1597 nechali sestavit supliku pro úředníka mince Volfa Herolta z Oupy, v níž mimo jiné upozorňují, že částky uváděné v registrech nejsou objektivní a často neodpovídají částce, která se převádí knapům. Tento list je zajímavý po formální stránce. Na rozdíl od předchozích byl celý zřejmě sestaven pregéřským písařem Kašparem,<sup>32</sup> který zde využil svého vzdělání k uplatnění četných

biblických citátů, které mají dokázat nespravedlivé jednání držitelů stolic a jejich budoucí potrestání při posledním soudu. Pregéři ovšem nemíní nechat konečné řešení jen v rukou božích, ale opět důrazně žádají rychlou nápravu, zejména odbourání bezpracných výdělků ze stolic.

Tímto listem končí série připomínek pregéřských dělníků zabývající se především vlastnickými vztahy v preghausu, gradovaná postupně od prostého výkladu potíží a návrhu na řešení až po vyrocenou sociální argumentaci, v níž nechybí ani drastické příklady, ani zdůraznění vzájemné křesťanské lásky a povinnosti k bližnímu.

Až do této doby byl spor soukromou akcí několika pregéřských dělníků proti držitelům stolic a jejich formálním zástupcům, konšelům minciřským a pregéřským. V roce 1597 nabývá nového rozměru změnou postojů konšelů. Úpornost, s níž se pregéřští dělníci po několik let dožadovali vyslyšení od nejvyššího mincmistra a horních úředníků, vyvolala zřejmě u konšelů obavy, zda jim nebude přičítáno jako chyba, že sami nejsou schopni spor zvládnout. To bylo zřejmě podnětem k napsání značně alibisticky znějícího listu,<sup>33</sup> v němž vyjadřovali údiv nad tím, že dělníci obtěžují svými problémy nejvyššího mincmistra a nejednají s konšely. K předmětu sporu připomínali, že pregéři dostávají spravedlivě vše, co jim náleží po odečtení částky na knapy. Záduší a ostatní platy se jich netýkají. Dále se v listu uvádělo, že písař byl poučen, jak účty vést, aby se pregéři mohli kdykoli přesvědčit, že nejsou poškozováni.

Tento list ovšem neřešil základní problém, tedy nízké ohodnocení práce pregéřů. Konšelé si však byli vědomi, že jedině zlepšená sociální situace pregéřských dělníků pomůže zachovat současné vlastnické vztahy. To bylo i smyslem dalšího listu zasláného konšely nejvyššímu mincmistrovi roku 1598.<sup>34</sup> Opět stručně rekapitulovali veškeré minulé snahy o nápravu poměrů v mincovně. Připomínali snížení platů v době mincmistrování Jana Vítence (1545 – 1551) a slib, že půjde pouze o přechodné opatření. Z listu vyplývalo, že konšelé si byli vědomi složitosti a ošidnosti sporu, ale též že stanovisko pregéřů považovali za vcelku oprávněné. Opět jako v předchozích letech zdůrazňovali vlastní zásluhy o mincovnu a vlastní finanční újmu při placení záduší, sirotčích důchodů a cupusů k horám.

Ve sporu, který začal stížností pregéřů, se tedy vyhranila tři stanoviska. První, které zastávali námezdní pregéřští dělníci, jednoznačně požaduje zásadní změnu majetkových vztahů v mincovně a zrušení bezpracných důchodů z držby pregéřských stolic. Takto získané finanční prostředky se měly dělit mezi dělníky, kteří mince vyrábějí.

Druhý názor vyjadřují listy konšelů minciřských a pregéřských. Ti si uvědomovali složitost poměrů v mincovně, které může zlepšit pouze úprava platových podmínek mincovních zaměstnanců, ovšem při zachování současných majetkových poměrů. Peníze na polepšení platů by tedy měly přijít z prostředků královské komory.

<sup>28</sup> JELÍNEK, Z.: Kutnohorské mincovní účty z druhé poloviny XV. a první poloviny XVI. století. In: NumSb 9, 1965–1966, s. 129–180.

<sup>29</sup> OA KH HF, Nařízení komory 1592–1602, s. 150.

<sup>30</sup> OA KH HF, aktová sbírka 3968/III.

<sup>31</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4110/III – v nesignované části aktové sbírky se nachází ještě německý koncept tohoto účetního rozkladu. – LEMINGER, E.: c.d., s. 238.

<sup>32</sup> OA KH HF, aktová sbírka 3968/IV.

<sup>33</sup> OA KH HF, aktová sbírka 3968/V.

<sup>34</sup> OA KH HF, aktová sbírka 3968/IX, 3968/X.

Poslední stanovisko je nejostřejší a nejméně reálné. Byl to názor držitelů stolic, kteří požadovali radikální zákrok vůči dělníkům, které označují za škůdce svých majetků nerespektující historická vlastnická práva.<sup>35</sup>

Kritickou situaci pregéřských dělníků zhoršila ještě povodeň 16. srpna roku 1598, při které se rozvodnily potoky Vrchlice a Bylanka, na jejichž březích pracovaly hutě. Mincovna tudíž nedostala stříbro a několik dní se nerazilo. Pregéři přišli o výtěžek a byli proto nuceni požádat o finanční výpomoc.<sup>36</sup> Sedmi nám již známým pregéřům bylo půjčeno 10 kop 30 grošů. Svou žádost o půjčku pregéřští dělníci zdůvodňovali zajímavým, ale zatím těžko vysvětlitelným tvrzením, že je mincovna odmítá propustit, aby si mohli nalézt lépe placenou práci. Nemají tedy jinou možnost obživy než ražbu mince, nemají ani žádnou sociální podporu pro případ neštěstí.

Události související s povodní již nevněsly do sporu žádný nový prvek, ale zdůraznily, že celá záležitost se již vymkla možnostem nejvyššího mincmistra. Začalo zdoluhavé jednání v královské radě, jehož průběh ovšem neznáme. Výsledné stanovisko bylo zveřejněno v dokumentu vydaném českou kanceláří na počátku roku 1599.<sup>37</sup>

V úvodu se jako obvykle stručně hodnotily okolnosti vzniku sporu, za jehož hlavní bod byla označována otázka vlastnických vztahů – podíly na pregéřských stolicích. Jednoznačně přitakával držitelům stolic a prohlašoval podíly na nich za nenapadnutelné vlastnictví doložené historicky již od roku 1437. Autoři dokumentu zároveň chápou, že neřeší nic z problémů, které se v preghausu nahromadily. Nabádali alespoň úředníky mince a konšely minciřské a pregéřské k usilovné péči o zdárný chod mincovny i o námezdné dělníky.

Tento výrok sice podtrhl autoritu konšelů minciřských a pregéřských a také úředníků mince, ale situaci neuklidnil. Naopak se objevil nový argument, nový sporný bod, kterým byl rozdíl v ohodnocení minciřů ve šmitnách a pregéřů v preghausu. O tom se dozvídáme až z listu konšelů nejvyššímu mincmistrovi roku 1599,<sup>38</sup> ale nepochybujeme o tom, že i v tomto případě jsou kořeny staré několik desítek let.

Vzájemný vztah odměn minciřů a pregéřů je starou záležitostí a vyčází z posouzení obtížnosti a náročnosti obou pracovních operací. Od roku 1462<sup>39</sup> platilo ustanovení Jiřího z Poděbrad, které určilo pregéřské mzdy ve výši 1 groše a 2 grošů za ražbu jedné hřivny mincovních střížků (grošových a drobných). Po snížení pregéřských mezd ve 30. letech 16. století se vytvořil značný rozdíl mezi mzdou minciřů a pregéřů zvýrazněný ještě naturálními přídávky.<sup>40</sup>

<sup>35</sup> OA KH HF, 3984/I, II.

<sup>36</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4110/II.

<sup>37</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4111/II. Z této písemnosti mimo jiné vyplývá problém dvojí odpovědnosti pregéřských dělníků – jsou najímáni a placeni držiteli stolic, ale jejich práci řídí konšelé a úředníci mince. – LEMINGER, E.: c.d., s. 242.

<sup>38</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4111/II, III, IV.

<sup>39</sup> HONC, J.: c.d., s. 69. LEMINGER, E.: c.d., s. 219.

<sup>40</sup> HONC, J.: c.d., s. 69.

Pregéřští dělníci ovšem považovali svou práci za stejně důležitou a potřebnou jako práci minciřů, a požadovali tudíž stejné ohodnocení. Na to narážel již zmíněný list konšelů, kteří v něm dlouze popisují práci minciře a srovnávají ji s prací pregéře, aby došli k názoru, že práci minciře je třeba hodnotit výše, neboť zahrnuje více pracovních operací, které jsou náročné na kvalifikaci i fyzickou námahu. To znamená, že při požadovaném zvýšení platů pregéřů by bylo třeba ještě zvýšit platy minciřům, což by ovšem neúnosně zatížilo rozpočet mincovny. Zajímavé, ale zatím neověřené je tvrzení konšelů, že dělníků v preghausu je pouze 6–7 a pracují pouze půl dne.

Postoj konšelů vyjadřoval celkem objektivně složitost vztahů mezi dvěma nejvýznamnějšími zaměstnaneckými kategoriemi v kutnohorské mincovně, ale zároveň byl však subjektivně motivován tím, že řada z nich přímo ve šmitnách pracovala a měla zde své podíly.<sup>41</sup> Tuto periodu v boji pregéřů o mzdy ukončilo královské nařízení z roku 1603,<sup>42</sup> kterým bylo rozhodnuto o zvýšení podílů pregéřských dělníků na částce určené pro preghaus a pro šmitny. Od této doby připlácela mincovna od hřivny tolarů 3,5 denáru, bílých peněz 5 denárů, malých peněz a bílých haléřů 6 denárů, černých peněz 7 denárů.

Dokument z roku 1603 uzavíral dlouholetý zápas mincovních zaměstnanců a především pregéřů o mzdy, aniž tyto problémy byly opravdu vyřešeny. Naopak palčivé starosti trvaly i nadále a zhoršovaly se úměrně s rychle postupující krizí surovinové základny.

Tragické události Bílé hory a následující pád kutnohorského horního podniku způsobily, že slavná kutnohorská mincovna se stala nevýznamnou dílnou s minimálním počtem zaměstnanců. Za této situace rychle zanikly staré sociální vazby, které sebou nesly ono sociální napětí, kterému jsme věnovali náš příspěvek.

<sup>41</sup> ŠIMEK, E.: c.d., s. 53–56.

<sup>42</sup> OA KH HF, aktová sbírka 4555. LEMINGER, E.: c.d., s. 244.

## Die sozialen Kämpfe der Münzangestellten in Kutná Hora in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts

### ZUSAMMENFASSUNG

Die unterbreitete Arbeit rekapituliert kurz die grundlegenden Veränderungen in der Münzproduktion im Laufe des 16. Jahrhunderts. Während die neuen Unternehmen in Jáchymov (Joachimstal), Prag und České Budějovice (Budweis) als moderne Institutionen organisiert wurden, wahrte die Münzstätte in Kutná Hora (Kuttenberg) viele Merkmale vergangener Zeiten. Es waren dies vor allem die archaischen Eigentumsbeziehungen in den Schmitten und im Präghaus, die in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts bereits zu einem beträchtlichen Anachronismus verkümmert waren. Ihr retardierendes Moment äußerte sich auch in der Organisation der Produktion und in der Gestaltung der sozialen Beziehungen, wo es Ursache zahlreicher Konflikte der direkten Münzproduzenten und der Montanverwaltung in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts war. Als Höhepunkt des Kampfes für eine Veränderung dieser Beziehungen kann der Konflikt der Gruppe der Prägerarbeiter am Ende des 16. Jahrhunderts aufgefaßt werden, der über den lokalen Rahmen von Kutná Hora hinausging und schließlich sogar auf die Tagesordnung in der Böhmisches Kanzlei gelangte. Nach zahlreichen Peripetien endete der Kampf mit einem Kompromiß, der eher ein Beweis für Ausweglosigkeit und Ermüdung als eine politische Lösung war. Die Eigentumsbeziehungen, der wirkliche Zankapfel und verschwanden im Gefolge des Gesamtverfalls der Münzstätte in Kutná Hora.

Übersetzt von dr. A. Hubala

© Helena Štroblová, 1993

ANDRZEJ MIKOŁAJCZYK

## POLSKĚ MINCE V ČESKÝCH A MORAVSKÝCH NÁLEZECH ZE 16. - 18. STOLETÍ

Novodobá peněžní historie Polska je v posledních letech studována v mezinárodním kontextu. Vynucuje si to rozsah polsko-litevského státu v 16., 17. a 18. století, který od r. 1569 jako Rzeczpospolita zaujímal korunní země království polského, Velké knížectví litevské a Inflanty, skutečnost, která nyní vzbuzuje zájem zahraničních badatelů o určitá vědecká témata. Ale novodobý peněžní systém v Polsku se tvořil také pod vlivem celoevropských hospodářských přeměn a tendencí a představoval důležitý prvek novověkého peněžního hospodářství Evropy.<sup>1</sup> Do polských zemí plynuly cizí mince a formovaly zde strukturu peněžního oběhu.<sup>2</sup> Současně také Polsko ovlivňovalo některé evropské země svou mincí a v důsledku toho začaly různé zahraniční mincovny koncem 16. a v 17. století napodobovat typy drobných polských mincí.<sup>3</sup>

Tyto jevy jsou již po léta předmětem mého zájmu a při svém bádání se opírám také o nálezový materiál. Nálezy polských mincí, zaznamenané za hranicemi polského státu ze 16. - 18. století poskytují cenné informace k otázkám oběhu polské mince v Evropě,<sup>4</sup> její chronologie, intenzity, rozšíření a místního hospodářského kontextu. Takové nálezy byly zjištěny ve Skandinávii,<sup>5</sup> na Slovensku, v Uhrách a v Sedmihradsku,<sup>6</sup> na Balkáně

- 1 MIKOŁAJCZYK, A.: *Geneza i rozwój nowozytnej monety polskiej*, Kraków 1983.
- 2 MIKOŁAJCZYK, A.: *Obieg pieniezny w Polsce srodkowej w wiekach od XVI do XVIII*, Łódź 1980.
- 3 MIKOŁAJCZYK, A.: *Monety typu polskiego bite w obcych mennicach od XVI do XVII w.*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna nr 27*, 1980, s. 271-312; t ý ž: *Wpływ polskich wzorców na wyobrazenia monet europejskich w XVI i XVII wieku*, *WN R. XXIV*, 1980, s. 75-81.
- 4 MIKOŁAJCZYK, A.: *Polish coins in the monetary circulation of Europe in the 16th and 17th centuries*, 10th International Numismatic Congress in London 1986.
- 5 MIKOŁAJCZYK, A.: *Materiały do inwentaryzacji znalezisk monet polskich, slaskich, pomorskich i krzyzackich XIII-XVIII w. w Skandynawii*, *WN R. XXI*, 1977, s. 12-23; t ý ž: *Siedemnastowieczne talary polskie w Skandynawii*, *Zapiski Historyczne t. 45*, 1980, s. 129-137.
- 6 MIKOŁAJCZYK, A.: *Peniadz polski na Wegrzech*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna, č. 26*, 1979, s. 165-265; srv. též HLINKA, J.: *Polské ražby v nálezech mincí na Slovensku*, *SNM t. 67*, 1973; KAZIMÍR, Š.: *Polish coins in East Slovakia in the 16th and 17th centuries*, *Studia Historica Slovaca, t. 3*, 1965, s. 112-134; HUSZÁR, L.: *A lengyel penzek forgalma Magyarországon a XVI-XVII században*, *NK t. 68-69*, 1969-70, s. 57-62; t ý ž: *Obieg polskich monet na Wegrzech w XVI-XVII wieku*, *WN R. XVI*, 1972, s. 193-200; PAP, F. - WINKLER, I.: *Monede poloneze din secolele XV-XVII in Transilvania*, *Acta Musei Napocensis, t. 3*, 1966, s. 200-211.

a v Malé Asii,<sup>7</sup> na Kavkaze a v oblasti Černého moře<sup>8</sup> a tvoří základ pro výzkum styků polsko-osmanských.<sup>9</sup> Takové nálezy byly konečně zaznamenány i v jiných částech Evropy: v Německu, v Rakousku a také v Čechách a na Moravě.<sup>10</sup>

Volba české tematiky pro studium výše uvedených problémů je v celém procesu interpretace této kategorie pramenů velice reálná a pro vyjasnění úlohy polské mince v evropském peněžním oběhu významná. Český a moravský materiál se jeví jako neobvykle zajímavý zvláště proto, že v posledních 10 až 20 letech přinesla československá numismatika dobré práce, které rozšiřují obzory naší historické a hospodářské vědy, ve které má své místo obraz českého mincovnictví a peněžního oběhu v 16., 17. a 18. století. Mám na mysli práce L. Nemeškala, D. Svobodové, A. Kostlána a především E. Šimka, který se na okraji svých hlavních zájmů zabýval také přítomností polské mince z 2. poloviny 16. století v nálezech, které studoval. Tvořila sotva 0,89 % z 10 732 deponovaných a prostudovaných mincí tohoto období, s převahou emisí českých, které představovaly 50,04 %.<sup>11</sup>

Podnětem k volbě tohoto tématu je vedle rozsáhlého pramenného materiálu také bádání československých numismatiků. Téma samo je třeba uvést sumárním přehledem polského materiálu, jak byl zaznamenán v českých a moravských nálezech, rozděleného na časové úseky po deseti letech.

Nálezy uložené v letech 1510 - 1519 obsahovaly následující polské mince:

korunní půlgroše Vladislava Jagellonského (1), Kazimíra Jagellonského (7), Jana Olbrachta (25), Alexandra (11) a Zikmunda I. (20), celkem 64 kusů;

#### 1520 - 1529

půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského (6), Jana Olbrachta (24), Alexandra (7) a Zikmunda I. (13), celkem 50 kusů; groše korunní Zikmunda I., 2 kusy;

<sup>7</sup> MIKOŁAJCZYK, A.: Materiały do inwentaryzacji znalezisk monet polskich na Bałkanach iw Azji Mniejszej, WN R. XXVI, 1982; t ý ž: Polish Factor in the Balkan Monetary Affairs of the Late 16th and 17th Century, Zeitschrift für Balkanologie t. XXII/1, 1986, s. 61-75.

<sup>8</sup> MIKOŁAJCZYK, A. - VINOGRADOV, V. B.: Moneta polska w strefie czarnomorskiej i kaukaskiej, WN R. XXI, 1977, s. 129-144.

<sup>9</sup> MIKOŁAJCZYK, A.: Polish-Ottoman monetary relations in the light of numismatic evidence (16th to 18th century), WN R. XXIX, 1985, s. 87-100.

<sup>10</sup> MIKOŁAJCZYK, A.: Nowe materiały do inwentaryzacji znalezisk monet polskich w Europie, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria numizmatyczna i konserwatorska nr 6, 1986; POŠVĀŘ, J.: Znaleziška monet polskich w Czechach i na Morawach, BN 1967, č. 20-21, s. 367-369.

<sup>11</sup> ŠIMEK, E.: Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století, Praha 1972, s. 14.

	Počet kusů
<b>1530 - 1539</b>	
ternar Vladislava Jagellonského	1
groš korunní a gdaňský Zikmunda I.	2
„dvougroš litevský“ Zikmunda I.	1
dukát Zikmunda I.	1
<b>1540 - 1549</b>	
třígroše gdaňské a elblaské Zikmunda I.	7
groše korunní pruské a gdaňské Zikmunda I.	22
<b>1550 - 1559</b>	
neurčené mince korunní a gdaňské	2?
<b>1570 - 1579</b>	
půlgroše korunní Jana Olbrachta (1) a Alexandra (1)	2
denáry korunní, litevské a elblaské Zikmunda I.	9
denáry gdaňské a elblaské Zikmunda Augusta	7
neurčené mince korunní, gdaňské a elblaské	?
<b>1580 - 1589</b>	
půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	40
groše korunní pruské, gdaňské a litevské Zikmunda I.	5
neurčené mince	?
<b>1590 - 1599</b>	
půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	27
groš pruský Zikmunda I.	1
tolar Štěpána Batoryho	1
groš korunní a groše gdaňské Štěpána Batoryho	3
třígroše korunní a řížské Zikmunda III.	4
denáry gdaňské Zikmunda III.	39
<b>1600 - 1609</b>	
půlgroše Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	727
groše korunní, pruské a gdaňské Zikmunda I.	26
třígroš litevský Zikmunda Augusta	1
groš Zikmunda Augusta	1
třígroše korunní, litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	29
groš gdaňský a groše korunní Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	8
denáry gdaňské Zikmunda III.	3
neurčený dukát (neurčené dukáty)	1?
<b>1610 - 1619</b>	
půlgroše korunní Vladislava Jagellonského, Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	195
groše korunní, pruské a gdaňské Zikmunda I.	11
šilink pruský Zikmunda I.	1
groše polského čísla Zikmunda Augusta	2

	Počet kusů
denáry (litevské?) Zikmunda Augusta	2
třígroše korunní, litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	646
šilinky litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda I.	14
groše korunní, gdaňské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda I.	29
groše (? A. M.) Zikmunda III. z let 1614 - 1619	2 280
póltoraky korunní Zikmunda III.	160
tříkřejcary Zikmunda III.	4
šestigroše korunní Zikmunda III.	13
denáry gdaňské Zikmunda III.	2
„haléře“ Zikmunda III.	41
„čtyřadvacetníky“ koruní a litevské Zikmunda III.	7
dukáty korunní a gdaňské Zikmunda III.	13
<b>1620 - 1629</b>	
půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	509
groše korunní, pruské, elblaské a gdaňské Zikmunda I.	50
třígroše elblaské Zikmunda I.	2
groše litevské Zikmunda Augusta	4
groš gdaňský Zikmunda Augusta	1
čtyřgroš litevský Zikmunda Augusta	1
třígroše korunní, litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	216
groše korunní, gdaňské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	20
póltoraky korunní Zikmunda III.	143
tříkřejcary korunní Zikmunda III.	4
šestigroše korunní Zikmunda III.	15
orty Zikmunda III.	3
denáry gdaňské a wschovské Zikmunda III.	5
dukát gdaňský, r. ?	1
<b>1630 - 1639</b>	
„denáry“ Kazimíra Jagellonského	3
půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského, Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	521
groše korunní, pruské, gdaňské a elblaské Zikmunda I.	93
třígroše korunní, pruské, gdaňské a litevské Zikmunda I. a Zikmunda Augusta	59
dvougroš litevský Zikmunda Augusta	1
čtyřgroš litevský Zikmunda Augusta	1
groše korunní, gdaňské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	110
třígroše korunní, litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	452
šestigroše korunní Zikmunda III.	16
póltoraky korunní Zikmunda III.	28
šilink korunní Zikmunda III.	1

	Počet kusů
ternary Zikmunda III.	2
tolary korunní Zikmunda III.	4
dukáty gdaňské a toruňské Zikmunda III. a Vladislava IV.	4
<b>1640 - 1649</b>	
půlgroše korunní Kazimíra Jagellonského (4), Jana Olbrachta (20), Alexandra (17) a Zikmunda I. (27)	68
groše pruské Zikmunda I.	2
třígroš gdaňský Zikmunda I.	1
třígroše korunní, litevské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	32
póltoraky korunní Zikmunda III.	13
tolary korunní Zikmunda III.	nejméně 4
dukáty gdaňské a toruňské Vladislava IV.	nejméně 8
<b>1650 - 1659</b>	
půlgroš korunní Zikmunda I.	1
póltoraky korunní Zikmunda III.	2
třígroš korunní Zikmunda III.	1
šestigroše korunní Zikmunda III.	3
tolar korunní Zikmunda III.	1
dukát gdaňský a neurčené dukáty Zikmunda III.	nejméně 3
dvoudukáty Jana Kazimíra	2
<b>1660 - 1669</b>	
půlgroše korunní Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	14
šilinky pruské Zikmunda I.	2
šilinky korunní, gdaňské a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	29
denáry poznaňské, wschovské a gdaňské Zikmunda III.	23
měděné šilinky korunní a litevské	182
neurčené mince	nejméně 9
<b>1670 - 1679</b>	
půlgroš korunní Zikmunda I.	1
groše korunní Štěpána Batoryho, Zikmunda III. a Jana Kazimíra	3
„póltoraky“ korunní Zikmunda III.	3
třígroše korunní a řížské Štěpána Batoryho a Zikmunda III.	16
šestigroš korunní Jana Kazimíra	1
neurčené mince	nejméně 1
<b>1680 - 1689</b>	
půlgroše korunní Jana Olbrachta a Zikmunda I.	2
groše korunní a litevské Zikmunda III.	7
dvougroš elblaský Jana Kazimíra	1
(tříkřejcar opolský Jana Kazimíra)	1
neurčené mince	2
<b>1690 - 1699</b>	
groš korunní Zikmunda III.	1
třígroše korunní Zikmunda III.	4
neurčená mince	1

	Počet kusů
<b>1700 - 1709</b>	
půlgroše korunní Jana Olbrachta a Zikmunda I.	3
groš pruský Zikmunda I.	1
groš litevský Zikmunda III.	1
neurčené mince	1
<b>1710 - 1719</b>	3
groše korunní, litevské a gdaňské Zikmunda III.	7
groš litevský Jana Kazimíra	1
póltoraky korunní Zikmunda III.	7
<b>1720 - 1729</b>	
dukát gdaňský Zikmunda III.	1
neurčená mince	1
<b>1730 - 1739</b>	
půlgroše korunní Jana Olbrachta, Alexandra a Zikmunda I.	15
dukát gdaňský Zikmunda III.	1
<b>1740 - 1749</b>	0
<b>1750 - 1759</b>	
neurčená mince	1
<b>1760 - 1769</b>	
neurčená mince	1
<b>1770 - 1779</b>	0
<b>1780 - 1789</b>	
neurčená mince	1
<b>1790 - 1799</b>	0

Pro porovnání lze uvést charakteristiku polského materiálu z novodobých rakouských numismatických nálezů. V dekádě 1510 - 1519 obsahovaly rakouské nálezy pouze jednu polskou minci, korunní půlgroš. Následující dekáda 1520 - 1529 přinesla 25 těchto půlgrošů, dvě další desetiletí 1530 - 1539 jeden kus a 1540 - 1549 jeden korunní půlgroš a dva gdaňské třígroše. Z let 1550 - 1559 je známý pouze korunní dukát Zikmunda I., z let 1560 - 1579 celkem žádná polská mince a konečně z let 1580 - 1589 korunní tolar Štěpána Batoryho. Příliv polské mince do Rakouska v letech 1500 - 1589 je tedy v nálezovém materiálu málo patrný. Tím se liší rakouské nálezy od českých a moravských, které obsahovaly nejméně 245 polských mincí, především půlgrošů. Poslední desetiletí 16. století přineslo v Rakousku zvýšení počtu polských mincí v nálezech, ve kterých bylo zaznamenáno 22 půlgrošů korunních, 13 třígrošů korunních a řížských Zikmunda III. a gdaňský „haléř“ Štěpána Batoryho. Nálezy 16. století z území Čech a Moravy obsahovaly 320 polských mincí. Jmenovitě složení tohoto souboru je následující:

půlgroše	183
denáry	55
groše	35
třígroše	13
tolar	1
dukát	1
jiné	32

Vrátíme-li se ke srovnávacímu materiálu z Rakouska, můžeme pozorovat skutečný kvantitativní skok v prvním desetiletí 17. století. Nálezy z tohoto období obsahují totiž 13 šestigrošů, 2 šilinky, 4 čtyřgroše, 11 grošů, 2 dukáty a 199 třígrošů, hlavně Zikmunda III., celkem 232 mincí, což je třikrát tolik a více než v depozitech z celého 16. století (67 kusů). Z následující dekády 1610 - 1619 známe již 421 polských mincí v rakouských nálezech, z toho 191 třígrošů (hlavně Zikmunda III.), 75 póltoraků, 22 půlgroše, 10 tříkrejcarů, 9 šestigrošů, 8 čtyřgrošů, 5 grošů a 1 dukát.

Dostí početné se ukázaly polské mince také v rakouských nálezech, ukrytých v letech 1620 - 1629. Ze 341 kusů tvořily skoro polovinu póltoraky, 158 kusů, a více než čtvrtinu třígroše Zikmunda III., 67 kusů a 2 napodobeniny; zbytek představovaly půlgroše (42 kusů), tříkrejcarý (35 kusů), groše (23 kusů), šestigroše (7 kusů) a čtyřgroše (6 kusů). České a moravské nálezy datované do let 1600 - 1609 obsahovaly 808 polských mincí. Nálezy z následující dekády 1610 - 1619 obsahovaly dokonce již 3 420 polských mincí, nálezy z desetiletí 1620 - 1629 jen 160 a z let 1630 - 1639 celkem 1 275 polských mincí. Nálezy ukryté v prvních 40 letech 17. století obsahovaly tedy asi 6 500 polských mincí. Byly to hlavně groše - ovšem také s póltoraky - (2 639 kusů), půlgroše (1 952 kusů), třígroše (1 405 kusů), póltoraky (331 kus). Rakouské nálezy z dekády 1630 - 1639 obsahovaly pouze několik polských mincí, již zásadně jiných: dukáty (4) a tolar (1). Totéž nacházíme v rakouských nálezech z další dekády 1640 - 1649: stěží 3 dukáty gdaňské.

Po odevzdání tohoto příspěvku redakci jsem obdržel od dr. J. Šmerdy laskavou informaci o odkrytí nálezu v Tichově, okr. Valašské Meziříčí, s 946 mincemi, především polskými, raženými do roku 1620. Z tohoto počtu tvořily polské (korunní, litevské a řížské) třígroše 68,82 % a jiné třígroše polského typu (slezské, sedmihradské a kurlandské) 1,58 %, tedy celkem 70,40 %. Naproti tomu polské groše tvořily 1,37 % a cizí jim podobné (lehnické a pruské) 1,29 %, celkem 2,66 %. Tak značný podíl polských mincí (70,19 % + 2,87 %) nemá analogii v jiných zde studovaných českých a moravských nálezech a připomíná spíše nálezy slovenské. Místo nalezení tohoto pokladu v Bílých Karpatech leží evidentně na samé hranici Moravy a Slovenska. Lze se domnívat, že tento nález, zaregistrovaný na moravské straně hranice, náleží do slovenské oblasti oběhu polské mince v 1. polovině 17. století. Z téhož pramene jsem získal informaci o jiném nepublikovaném moravském nálezu z Drahan, okr. Prostějov, obsahujícím 565 mincí ukrytých po roce 1622 a obsahujícím 126 polských mincí (22,60 %). Byly tam kromě jiného korunní půlgroše od Vladislava Jagellonského po Zikmunda I. (88 kusů), dále šestigroše (1 kus), třígroše (18 kusů), póltoraky (12 kusů) a tříkrejcarý (3 kusy) hlavně Zikmunda III.

Jak vyplývá z výše uvedeného porovnání, nemá český a moravský materiál blízké analogie s nálezem rakouskými. Polské mince deponované v Čechách a na Moravě v letech 1600 - 1639 jsou právě dvacetkrát četnější než ve vlastním Rakousku. Tento jev svědčí výmluvně o absorpční schopnosti peněžního trhu v Čechách a na Moravě a také o výrazném momentu tezaurace polské hotovosti. Její příliv přes Slezsko musel v tom období fungovat dobře. V nastávajících desetiletích se měl rozsah importu polské mince zmenšovat; v každém případě nás v tomto smyslu informují numismatické nálezy.

Výpočty A. Kostlána pro české nálezy ukryté v období třicetileté války, tj. v letech 1618 - 1648, uvádějí celkový počet 20 587 mincí (z toho asi 70 % bylo ukryto v letech 1618 - 1633). Z tohoto počtu tvořily polské mince 1 274 kusů, tj. 6 %. Je samozřejmé, že nejpočetnější byly emise domácí: české 36 %, moravské 2 % a slezské 8 %; mince rakouské představovaly 18 % a německé 22 %. Polská mince tedy představovala největší podíl po mincích ražených v hranicích německé říše. Procenta polských mincí v českém nálezovém materiálu projevila vzestupnou tendenci, když představovala v 1. polovině 16. století sotva 0,5 % a ve 2. polovině 16. století asi 1 %. Nominální analýza polské složky v nálezích z let 1618 - 1648 ukázala rozhodnou (54 %) převahu půlgrošů nad třígroši (17 %) a póltoraky (12 %).<sup>12</sup>

Nálezy z desetiletí 1640 - 1649 obsahují pouze 128 polských mincí, hlavně půlgroše (polovina) a třígroše (čtvrtina), a z následující dekády sotva 12 kusů. Tato tendence trvá až do konce 17. a v průběhu celého 18. století: 1660 - 1669, 259 kusů; 1670 - 1679, 25 kusů; 1680 - 1689, 13 kusů; 1690 - 1699, 6 kusů; 1700 - 1709, 8 kusů; 1710 - 1719, 15 kusů; 1720 až 1729, 2 kusy; 1730 - 1739, 16 kusů; 1750 - 1759, 1 kus; 1760 - 1769, 1 kus; 1780 - 1789, 1 kus. Totéž pozorujeme v rakouských nálezích: 1650 - 1659, 90 kusů; 1660 - 1669, 4 kusy; 1670 - 1679, 6 kusů; 1680 - 1689, 19 kusů; 1690 - 1699, 5 kusů; 1700 - 1709, 1 kus; 1710 - 1719, 3 kusy; 1790 - 1799, 1 kus. V tomto počtu mincí, který je omezený, lze snadněji nalézt v Čechách, na Moravě nebo v Rakousku polské dukáty, ražené skoro výlučně v Gdaňsku. Zdá se, že drobná mince proniká příliš obtížně z Polska do Čech a do Rakouska. Je to důsledkem restaurace mince v habsburských zemích, které účinně konkurují přicházející cizí minci a vytlačují ji z oběhu. Na druhé straně se v polském mincovnictví projevuje ekonomická krize, zvláště v polovině 17. století, kdy se objevují v polském státě první měděné mince, korunní a litevské šilinky Jana Kazimíra. Proto neudivuje, že mezi polskými emisemi, zaznamenanými v českých, moravských a také rakouských nálezích z druhé poloviny 17. století a pozdějších, se objevují ještě mince mladší, ražené za Zikmunda III. Naprostou výjimku tvoří vzpomínuté měděné šilinky, zaznamenané v českých a moravských nálezích z desetiletí 1660 - 1669, na ta léta v hojném počtu 182 kusů. Nesplňovaly požadavky kladené na mezinárodní minci a proto lze připustit, že se dostaly z Polska sem mimoekonomickou cestou.

<sup>12</sup> KOSTLÁN, A.: Nálezy mincí českého prostředí z období třicetileté války jako historický pramen. In: NumSb 17, 1986, tab. I, VI, VIII.

Skoro 7 000 polských mincí zaznamenaných v českých a moravských nálezích a zároveň skoro 1 200 těchto mincí v nálezích rakouských bylo ukryto hlavně v letech 1600 - 1640. Toto období se také vyznačuje intenzivním přílivem polské mince do zkoumané oblasti. Nyní je nutné zkonfrontovat kvantitativní údaje s kvalitativními a provést nominální analýzu ke zjištění, jaké místo zaujímá polská mince v peněžním oběhu v Čechách a na Moravě.

Nejčastěji zaznamenávanou polskou mincí v českých a moravských nálezích je korunní půlgroš. Z více než 2 200 těchto mincí přišla do země již v první dekádě 17. století největší skupina (727 kusů) a jen o něco menší skupiny přes 500 mincí byly uloženy ve třetí a čtvrté dekádě, konkrétně 509 a 521 kusů.

Chronologické rozdělení těchto mincí ukazuje tabulka:

Emise	Počet
Vladislav Jagellonský	3
Kazimír Jagellonský	188
Jan Olbracht	708
Alexandr	618
Zikmund I.	b. d.
	1507
	1508
	1509
	1510
	1511
	?
CELKEM	2 240

Mincovní číslo korunních půlgrošů z přelomu 15. a 16. století určuje nařízení z r. 1507, které stanoví jejich hmotnost na 1,0296 g při ryzosti stříbra 0,375 a zrnu 0,3861 g. Podle říšského mincovního řádu z r. 1559 vážil krejcar (1/60 tolaru) 0,96 g a při ryzosti 0,386 obsahoval 0,31 g čistého stříbra. Český řád z roku 1576 pro mincovnu v Českých Budějovicích ukládal ražbu malých grošů o hmotnosti 1,055 g, ryzosti 0,391 a zrnu 0,412 g. Současně obsahoval bílý peníz 0,120 g čistého stříbra, což je asi 1/3 zrnu polských grošů. Mincovní řád Ferdinanda II. pro Vídeň a St. Pölten z r. 1625 a pro Kladsko z r. 1629 zaváděl krejcar o hmotnosti 0,908 g, ryzosti 0,312 a zrnu 0,283 g, tj. asi 3/4 zrnu polských půlgrošů.

Z mincí Zikmunda I. (1506 - 1548) se ve studovaném materiálu odlišují korunní groše ražené v Krakově, groše pruských zemí ražené v Toruni a městské groše ražené v Gdaňsku a Elblagu. Všechny tyto mince byly vydány podle jednoho zreformovaného mincovního čísla.

Rok	Korunní	Pruské	Gdaňské	Elblaské	Celkem
1526	1	—	—	—	1
1527	4	—	—	—	4
1528	15	1	—	—	16
1529	9	3	—	—	12
1530	1	8	2	—	11
1531	—	8	8	—	16
1532	1	9	6	—	16
1533	2	3	4	1	10
1534	1	7	8	1	17
1535	—	2	12	—	14
1538	—	—	19	1	20
1539	—	—	8	1	9
1540	—	—	14	5	19
1541	—	1	—	—	1
1542	—	—	—	—	—
1543	—	1	—	—	1
1544	—	1	—	—	1
1545	1	—	—	—	1
1546	3	—	—	1	4
1547	4	—	—	—	4
?	24	2	4	1	31
<b>Celkem</b>	<b>66</b>	<b>46</b>	<b>85</b>	<b>11</b>	<b>208</b>

Groše Zikmunda I. byly upravovány dvakrát, a to v roce 1526 a 1530, v rámci novodobé reformy polského mincovnictví korunního i pruského, opírajícího se o jedno mincovní číslo. Tyto groše vážily 2,0592 g a při ryzosti stříbra 0,375 obsahovaly 0,7722 g zrna a představovaly přesný dvojnásobek půlgroše. Odpovídaly víceméně dvoukrejcarům říšské normy z roku 1559, které vážily 1,5 g a při ryzosti 0,500 obsahovaly 0,75 g čistého stříbra. Z pohledu úpravy pro mincovnu v Českých Budějovicích z roku 1576 se polské groše umístily mezi bílými groši o hmotnosti 2,065 g, ryzosti 0,422 a zrna 0,846 g a malými groši o hmotnosti 1,055 g, ryzosti 0,391 a zrna 0,412 g.

Výše uvedená chronologická tabulka více než 200 polských grošů Zikmunda I. ukazuje převahu emisí gdaňských nad korunními, o které rozhodla hlavně léta třicátá, kdy převládaly emise městských grošů v královských Prusích, při nevelké mincovní produkci v samotné korunní min-

covně v Krakově. Studium grošů Zikmunda I. z nálezů v korunních zemích, na území Polska a Ukrajiny,<sup>13</sup> jakož i na území království uherského zaujímavějšího Slovensko, Uhry a Sedmíhradsko,<sup>14</sup> dovoluje nyní provést přesná srovnání týkající se složení emisí polských mincí registrovaných v českých a moravských nálezích.

Polské groše	Polsko	Uhry	Čechy
Korunní	26,39	27,07	31,73
Pruské	53,31	40,51	22,11
Gdaňské	16,51	23,67	40,87
Elblaské	3,79	8,75	5,29
<b>CELKEM</b>	<b>100,00%</b>	<b>100,00%</b>	<b>100,00%</b>

Tato tabulka ukazuje hlavně rozdíl mezi rostoucím podílem gdaňských grošů v materiálu uherském a zvláště českém ve srovnání s polským a ve stejném pořadí se zmenšujícím podílem grošů pruských zemí.

Jinou, menší, ale stejně zajímavou skupinu polských mincí představují tak drobné nominály, že bychom se s nimi ve skutečnosti neměli setkat v zahraničních numismatických nálezích.

Jsou to městské denáry ražené v Gdaňsku, ve Wschově a v Poznani.

Rok	Gdaňské	Wschovské	Poznaňské	Celkem
1550	1	—	—	1
1554	1	—	—	1
1556	1	—	—	1
1557	1	—	—	1
1558	1	—	—	1
1585	1	—	—	1
1590	7	—	—	7
1591	8	—	—	8
1592	2	—	—	2

<sup>13</sup> MIKOŁAJCZYK, A.: Rozmiary produkcji menniczej w Polsce za Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Pytania bez odpowiedzi? WN R. XXV, s. 71 nn.

<sup>14</sup> MIKOŁAJCZYK, A.: Pieniadz polski na Węgrzech.

Rok	Gdaňské	Wschovské	Poznaňské	Celkem
1593	5	—	—	5
1594	8	—	—	8
1595	7	—	—	7
1596	13	—	—	13
1597	—	—	—	—
1598	1	—	—	1
1599	3	—	—	3
1600	—	1	—	1
1603	—	1	4	5
1604	—	—	1	1
1605	—	—	1	1
1609	—	1	—	1
159?	4	—	—	4
?	1	2	—	3
<b>CELKEM</b>	<b>65</b>	<b>5</b>	<b>6</b>	<b>76</b>

Denár podle nařízení z roku 1580 vážil 0,373 g a při ryzosti stříbra 0,094 obsahoval 0,035 g zrna. Odpovídal mincovní normě 1/10 říšského krejcaru z roku 1559, který vážil 0,96 g a při ryzosti 0,389 obsahoval 0,31 g čistého stříbra, a přibližně polovině malého peníze zavedeného r. 1576 v Českých Budějovicích, který vážil 0,345 g a při ryzosti 0,172 obsahoval 0,059 g zrna, nebo konečně půlce feníku z r. 1625, obsahujícího 0,071 g zrna.

Korunní třígroše patří rovněž mezi mince, v českých a moravských nálezech často zastoupené. Uvedená depozita obsahovala více než 1 100 těchto mincí, z toho až kolem 350 kusů bylo uloženo v desetiletí 1630 až 1639 a téměř 500 v dekádě 1610 - 1619. Třígroše ražené v litevské mincovně ve Vilně nebo v městské mincovně v Rize tvoří malý přídavek k emisím korunním v počtu 100 a 225 kusů a vyskytují se nejčastěji v nálezech ze druhé dekady 17. století. Chronologické složení polských třígrošů z českých a moravských nálezů ukazuje následující tabulka:

Rok	Korunní	Litevské	Rižské	Celkem
1580	2	3	—	5
1581	2	2	2	6
1582	5	7	2	14
1583	8	7	10	25

1584	3	1	6	10
1585	4	3	5	12
1586	8	8	3	19
1587	—	—	—	—
1588	8	—	6	14
1589	7	—	7	14
1590	15	1	22	38
1591	25	2	17	44
1592	25	2	18	45
1593	35	5	16	56
1594	72	11	16	99
1595	58	5	16	79
1596	64	3	31	98
1597	108	4	19	131
1598	112	3	11	126
1599	105	—	8	113
1600	96	—	7	103
1601	53	4	—	57
1602	7	1	4	12
1603	7	—	—	7
1604	8	—	—	8
1605	31	—	—	31
1606	36	—	—	36
1607	50	—	—	50
1608	4 ?	1	—	5
1614	1	—	—	1
1615	2 ?	—	—	2
1616	5 ?	—	—	5
1617	1 ?	—	—	1
1618	5	—	—	5
1619	5	—	—	5
1620	10	—	—	10
1621	15	—	—	15
1622	6	—	—	6
1623	2	—	—	2
1624	4	—	—	4
b. d.	4	—	—	4
?	59	27	3	89
<b>CELKEM</b>	<b>1 077</b>	<b>100</b>	<b>229</b>	<b>1 406</b>

Podle nařízení z roku 1580 vážily polské třígroše 2,440 g, jejich ryzost byla 0,844 a obsahovaly 2,059 g čistého stříbra. V roce 1604 bylo zavedeno nové mincovní číslo a třígroše potom vážily 2,340 g, což při nezměněné ryzosti 0,844 dávalo již jen 1,855 g zrna. O dvanáct let později byly třígroše podrobeny zhoršení, když byla v r. 1616 nařízena hmotnost 1,922 g a ryzost 0,812, dávající 1,561 g čistého stříbra. Konečně v roce 1623 byly třígroše znovu devalvovány. Vážily potom 2,018 g a při ryzosti 0,453 obsahovaly 0,914 g zrna. Třígroše ražené podle nařízení z let 1580 a 1604 odpovídaly tedy více než dvěma bílým grošům z r. 1576, obsahujícím úhrnem 1,692 g čistého stříbra, nebo dvěma grošům (tříkrejcarovým) z r. 1625, obsahujícím celkem 1,902 g zrna. Méně početné již mladší polské groše ražené podle nařízení z r. 1616, obsahovaly o něco méně čistého stříbra než výše vzpomínané dvougroše. Naproti tomu třígroše ražené od roku 1623 odpovídaly grošům z roku 1625 a ještě je o něco převyšovaly.

Materiál z českých a moravských nálezů můžeme znova porovnat s třígroši studovanými v nálezech ze zemí korunních, tj. z Polska a Ukrajiny, jakož i území Slovenska, Uher a Sedmíhradska.

Přehled početnosti těchto mincí, ražených podle postupně se měnících mincovních norem je poučný (z let 1602 - 1615 neznáme materiál z uvedených oblastí).

Emise	Korunní země	Uhry	Čechy
1580 - 1601	907	2 717	1 108
1616 - 1622	486	397	47
1623 - 1625	315	229	6
CELKEM	1 708	3 343	1 161

Je nápadné, že v českém materiálu rozhodně převládají třígroše ražené podle nařízení z roku 1580. Mince vydávané podle horších mincovních čísel se na území Čech a Moravy nedostávaly a nebyly tam tezaurovány. V opačném případě by jejich podíl na celkovém množství třígrošů musel být větší, jak o tom svědčí příklady z korunních zemí a z uherského království.

Ve skupině nejpočetnějších třígrošů z let 1580 - 1601 pozorujeme obdobné proporce mezi jednotlivými ročníky, které v nálezech polských, ukrajinských, slovenských, uherských, sedmíhradských a českých shodně vykazují větší počty s daty 1594 - 1600, s apogeem v letech 1597 - 1598. Nálezy jsou zde zrcadlem nákladů emisí třígrošů v polských mincovnách.

Rozdělení na emise korunní, litevské a řížské se u polských třígrošů jeví následovně:

Třígroše 1580 - 1601	Polsko	Uhry	Čechy
Korunní	64,28 %	76,04 %	73,55 %
Litevské	13,78 %	7,77 %	6,41 %
Řížské	21,94 %	16,19 %	20,04 %
CELKEM	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Obsahem značného procenta emisí korunních a malého procenta emisí litevských se český materiál podobá materiálu z nálezů slovenských, uherských a sedmíhradských. Pokud jde o emise řížské, výsledky se blíží materiálům ze zemí korunních. Z toho je patrné, že litevské třígroše pronikaly v menší míře na zahraniční peněžní trhy jižních sousedů polského státu, počínaje Sedmíhradskem a konče Čechami. Korunní třígroše zde hrály větší roli než v samotných korunních zemích.

Polské šestigroše, ražené ve stejné době jako třígroše - a co je důležitější, podle stejného mincovního čísla -, byly pro změnu zaznamenány jen v malém množství: z let 1591 a 1596 - 1601 známe 40 šestigrošů a z let 1623 - 1627 jen 23 kusů. Je třeba říci, že to jsou výlučně šestigroše ražené v korunních mincovnách.

Mincovní číslo polských šestigrošů, platné od r. 1604, bylo základem pro hmotnost 4,468 g, ryzost 0,844 a zrno 3,770 g. V roce 1616 bylo číslo změněno a šestigroše vážily 3,844 g, což při ryzosti 0,812 dávalo 3,123 g čistého stříbra. Nařízení z r. 1623 zavedlo novou hmotnost 4,036 g, ryzost 0,453 a zrno 1,829 g. Tento nominál neměl ekvivalentní peněžní systém v Čechách.

Opakovaně početnější skupinu polských mincí odkrytých v Čechách a na Moravě tvoří korunní póltoraky. Byly raženy v následujících letech:

1614 - 38	1622 - 10
1615 - 41	1623 - 15
1616 - 87	1624 - 10
1617 - 63	1625 - 1
1618 - 55	1626 - 4
1619 - 16	1627 - 1
1620 - 1	162? - 2
1621 - 6	? - 6

CELKEM 356

Korunní póltoraky z roku 1614 vážily 1,576 g a při ryzosti 0,469 obsahovaly 0,739 g stříbra. V roce 1619 bylo jejich mincovní číslo změněno: hmotnost 1,230 g, ryzost 0,406, zrno 0,500 g. Konečně mincovní nařízení

z roku 1623 póltoraky zdevalvovalo, takže vážily 1,201 g a při ryzosti 0,375 obsahovaly 0,450 g čistého stříbra. Svoji vnitřní hodnotou se první póltoraky blížily grošům z roku 1576. Póltoraky, ražené od roku 1619, se téměř rovnaly dvoukrejcarům z roku 1625 (zrno 0,567 g) a nejmladší, ražené od r. 1623, odpovídaly víceméně polovině groše nebo 1,5 krejcaru raženého po mincovní reformě z let 1623 - 1624.

Póltoraky z let 1614 - 1618 jsou v českých nálezech reprezentovány 284 kusy, z let 1619 - 1622 33 kusy a z let 1623 - 1627 31 kusem (+ 8 kusů špatně datovaných). Tyto proporce výrazně favorizují nejstarší nebo nejlepší polské póltoraky. Zároveň se objevily jiné proporce v nálezech polských a ukrajinských, ale také slovenských, uherských a sedmihradských a jeví se následovně:

1614 - 1618	386 (Polsko)	+	125 (Uhry)
1619 - 1622	5 766	+	4 845
1623 - 1627	9 541	+	8 960

Masové emise póltoraku zvláště z 20. let 17. století, vyplňující do takové míry nálezy mincí z území polského státu a z Uher v 17. století, se nedostaly v předpokládaném množství na český trh. Ještě jednou, a to v roce 1623, vykazuje český a moravský materiál cezuru v přílivu mincí z Polska. Tehdy totiž byla v českých zemích provedena reforma mince (kalada), šťastně překonávající těžkou měnovou krizi. Současně nová úprava mince v polském státě zavedla horší peníz, který již nemohl hrát aktivní roli na konečně uspořádaném českém trhu.

Nejvyšší nominály polských mincí, toлары a dukáty, byly zaznamenány již v menším množství. S několika korunními toлары z let 1620 - 1630 a také s několika neurčenými se setkáme jen v nálezech ukrytých v letech 1630 - 1659. Z polských dukátů převládají gdaňské emise z let 1580 až 1639 (celkem 19), hlavně z konce 16. století. Vedle nich jsou zaznamenány dukáty toruňské z let 1623 - 1638 (5 kusů), korunní z let 1592 - 1595 (4 kusy) a 4 neurčené. Pozdější příměs tvoří dvoudukáty Jana Kazimíra z r. 1655 (1 korunní a 1 toruňský). Nálezy obsahující polské mincovní zlato byly v Čechách a na Moravě ukryty hlavně v 2. a 5. dekádě 17. století.

Ve 2. polovině 17. století se objevily mince Jana Kazimíra. V porovnání s emisemi Zikmunda III. nejsou již tak početné. Zde je možno uvést korunní šestigroše, elblaské dvougroše, litevský groš, jakož i tříkrejcarový groš opolsko-ratibořský z r. 1658, náležející již do slezského mincovnictví.

Nominální, ale především chronologická struktura polských mincí z novověkých českých a moravských nálezů je výmluvná. Mluví o tom, že na území Čech a Moravy se dostávala především polská mince vydávaná v 16. století. To je velmi důležité potvrzení v kontextu chronologie samotných zde zkoumaných nálezů mincí, které byly, jak známo, deponovány především v letech 1600 - 1639. Z asi 7 300 prozkoumaných polských mincí bylo v 16. století ukryto sotva 4,4 %, v 18. století pouze 0,6 % a v 17. století až 95 %, z toho v letech 1600 - 1639 to bylo 89 % mincí.

Obsah českých a moravských nálezů nás přesvědčuje o tom, že v nich nebyly deponovány polské mince ražené v té době v polských mincovnách, ale mince o něco starší. To svědčí o selekci polských mincí exportovaných do Čech a na Moravu, prováděné již na území polského státu v tom smyslu, aby byly nabídnuty mince starší, a tedy ražené podle lepších mincovních čísel, které v Polsku platily v 16. století. Jedině takto mohla polská drobná mince hrát roli a k t i v n í h o ekonomického prvku, s k u t e č n ě působícího přiměřeně za hranicemi polského státu.

Největší skupiny tvoří přece jen korunní půlgroše ze sklonku 15. a samého počátku 16. století a korunní třígroše litevské a řížské z posledních dvaceti let 16. století.

Polské mincovnictví se v 16. století podrobilo opravdovým změnám a konsolidaci. Za panování Zikmunda I. (1506 - 1548) byla polská mince reformována, opustila středověký systém a přijala novodobý model mincovní politiky ve shodě s celoevropskými hospodářskými tendencemi. Namísto půlgrošů a denárů, ražených korunním razidlem v Krakově, byla zavedena rozšířená nominální hierarchie mincí zlatých a stříbrných. Vedle denárů a ternárů se objevily groše, třígroše a šestigroše a ve zlatě dukáty. Ekonomickým aspektem mincovních reforem z let 1526, 1528 a 1530 bylo sjednocení mincovního čísla v celé koruně a v Prusích, kde královské Prusy náležely ke koruně a knížecí Prusy byly polským lénem. Peněžní unifikace vytvořila hospodářské základy polského obchodu se zbožím, vedeného přes mořské přístavy v Gdaňsku, Elblagu a Královci s celou severní a západní Evropou.

Další etapou rozvoje polského mincovnictví byla mincovní unie s Velkoknížectvím litevským, uzavřená za Štěpána Batoryho (1576 - 1586) v roce 1580, za 11 let po unii lublinské, která dala vznik jednomu dvoudílnému státu, nazvanému Rzeczpospolita. Mincovní nařízení z r. 1580 stanovilo normativy odpovídající vnitřním i mezinárodním potřebám polského mincovnictví. Na jeho základě byly roženy denáry, dvoudenáry, ternáry, šilinky, půlgroše, groše, třígroše, šestigroše, půltolary, toлары a dukáty. Reforma z r. 1580 spědnotila mincovní politiku v rozsáhlých oblastech polsko-litevského státu, který se rozprostíral od Baltského moře až skoro po Černé moře a vytvořila minci obíhající ještě v rozlehlejších částech Evropy a Blízkého Východu.

Polský obchod, vyznačující se v oblasti kontinentální (orientálněbalzánské a středoevropské) negativní bilancí, vyžadoval peněžní podporu. Tuto podporu musela poskytnout polská mince a také ji poskytla tím, že neutralizovala pasívní bilanci také se zeměmi ležícími v hranicích habsburské monarchie, mezi nimi i s Čechami a Moravou.

Nálezy polských mincí, ražených hlavně v 16. století a deponovaných zvláště v prvních čtyřiceti letech 17. století na území Čech a Moravy, jsou materiálním svědectvím tohoto ekonomického jevu, který uvedl do zahraničního oběhu polské mince a který vedl k tomu, že v Čechách byly v novější době tyto mince používány jako skutečně nevelký doplněk. Svědčí o hospodářských kontaktech polsko-českých v 16. a 17. století.\*

\* Redakce upozorňuje, že z technických důvodů nebylo možné některé polské litery vy-sázet ve správné podobě.

## Polnische Münzen in den böhmischen und mährischen Funden aus dem 16. - 18. Jahrhundert

### ZUSAMMENFASSUNG

In der Neuzeit, insbesondere am Ende des 16. und 17. Jahrhunderts, gelangten polnische Münzen in großer Zahl in viele europäische Länder. Dies bezeugen die schriftlichen Quellen und die etwa 2000 Funde, die jenseits der Grenzen der Rzeczpospolita und auch auf dem Territorium Böhmens und Mährens verzeichnet wurden. Das dortige Fundmaterial wurde in Zeitabschnitte zu je zehn Jahren zusammengefaßt, übereinstimmend mit der Chronologie der Verbergung böhmischer und mährischer Schätze. Die Funde aus dem 16. Jahrhundert beinhaltenen 320 polnische Münzen, hauptsächlich Halbgroschen (183 Stück). Die Zahl der polnischen Münzen erhöhte sich in den Depots aus der ersten Dekade des 17. Jahrhunderts (808 Stück) und noch mehr in den folgenden Dezennien: 1610–1619 (3 420 Stück), 1620–1629 (160 Stück), 1630–1639 (1 275 Stück); sie bestehen hauptsächlich aus Groschen und Póltoraken (2 639 Stück), Halbgroschen (1 952 Stück), Dreigroschen (1 405 Stück) und Póltoraken (331 Stück). Die österreichischen Funde aus demselben Zeitraum enthielten fast zwanzigmal mehr polnische Münzen. In den sehr zahlreichen, während des Dreißigjährigen Krieges (1618–1648) versteckten böhmischen und mährischen Schätzen bildete das polnische Element 6% und repräsentierte den größten Anteil an den jenseits der Reichsgrenzen geprägten Münzen. Von der Gesamtmenge der in den böhmischen und mährischen Funden registrierten etwa 7 000 polnischen Münzen wurden beinahe 1 200 Stück in den Jahren 1600–1640 versteckt. Der Zustrom der polnischen Münzen und ihre Thesaurierung in Böhmen und Mähren verringert sich annähernd nach dem Jahre 1640. Dies kann als Resultat der Stabilisierung der heimischen Münze bei der gleichzeitigen Währungskrise in der Rzeczpospolita angesehen werden.

Das am öftesten vorkommende polnische Nominale ist der (hauptsächlich am Beginn des 17. Jahrhunderts deponierte) Halbgroschen (2 240 Stück aus dem 15. und dem Beginn des 16. Jahrhunderts); er entsprach damals den böhmischen kleinen Groschen oder drei Weißpfennigen. Eine kleinere Gruppe bildeten die polnischen Groschen aus den Jahren 1526–1547, die im Hinblick auf den Silbergehalt an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts einen Platz zwischen den Weißpfennigen und den kleinen böhmischen Groschen einnahmen. Die polnischen Denare (76 Stück) aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts entsprachen einem halben böhmischen kleinen Groschen. Eine große Gruppe bildeten die polnischen Dreigroschen aus den Jahren 1580–1624 (1 400 Stück); ihre früheren (sehr zahlreichen) Emissionen hatten den Gegenwert von zwei Weißpfennigen aus dem Jahre 1576 oder von zwei Groschen (Dreikreuzermünzen) aus dem Jahre 1625, während die späteren Emissionen (aus dem Jahre 1623) den böhmischen Groschen aus dem Jahre 1625 entsprachen. Die in den böhmischen und mährischen Funden festgestellten polnischen Póltoraken aus den Jahren 1614–1627 (356 Stück) unterlagen einer ständigen Verschlechterung. Am häufigsten kommen Póltoraken aus den Jahren 1614–1618 vor, die dem inneren Wert der böhmischen Groschen aus dem Jahre 1576 entsprachen.

Die Nominal-, aber vor allem die chronologische Struktur der in neuzeitlichen böhmischen und mährischen Funden entdeckten polnischen Münzen ist vielsagend. Sie besagt, daß auf das Territorium Böhmens und Mährens vor allem die im 16. Jahrhundert herausgegebenen polnischen Münzen gelangten. Es ist dies eine sehr wichtige Feststellung im Zusammenhang mit der Chronologie der hier untersuchten Münzfunde, die bekanntlich vor allem in den Jahren 1600–1639 deponiert wurden.

Der Inhalt der böhmischen und mährischen Funde belehrt uns, daß in diese keine gängigen polnischen Münzen, sondern etwas ältere Münzen aufgenommen wurden. Dies spricht für eine Selektion der nach Böhmen und Mähren exportierten polnischen Münze; diese Selektion erfolgte wahrscheinlich bereits in der Rzeczpospolita zwecks Offerierung älterer, nach besseren Münzzahlen geprägter Münzen, die in Polen im 16. Jahrhundert gegolten hatten. Nur so konnte die kleine polnische Münze die Rolle eines aktiven ökonomischen Elements mit angemessenem Einfluß jenseits der Grenzen der Rzeczpospolita spielen.

Übersetzt von dr. A. Hubala

© Andrzej Mikołajczyk, 1993

## N Á L E Z Y \*

### ROMAN ZAORAL

#### Z nálezu u Rajhradu, okr. Brno - venkov

V roce 1986 získalo numismatické oddělení Národního muzea v Praze čtyři denáry ze staré sbírky gymnázia v Praze 3, Sladkovského ul., které údajně tvoří část blíže neznámého nálezu z okolí moravského Rajhradu.

Popis mincí:

Morava, společná vláda KONRÁDA I., úředního knížete na Znojemsku, a OTY I., úředního knížete na Brněnsku (1055–1061), B r n o (?), denár (2); hmotnost: 0,55 g, 0,69 g; průměr: 14 mm (oba); typ Cach č. 360<sup>1</sup> (Fiala č. 948)<sup>2</sup>; s opisy:

rub – + DV ~ COIQAT  
líc – OTTODVI ~ +

Čechy, VLADISLAV I. (kníže v Čechách 1109–1118 a 1120–1125), P r a h a, denár (2); ražba z let II. vlády 1120–1125; hmotnost: 0,54 g (na okraji ulomený), 0,58 g; průměr: 17,8 mm, 17,4 mm; typ Cach č. 559 (Fiala XVI-1 č. 1581); var. v opisech:

1. líc – + D... V... S. AV.  
rub – ..C.WHC... VZ  
2. líc – + DV..... VS  
rub – + SCS WEHC.... VS

Tento typ denáru byl doposud znám výhradně z nálezů na území Čech (celkem čtyři nálezy).<sup>3</sup>

\* Vzhledem ke grafické úpravě jednotlivých stránek nemohla být zpracování některých nálezů seřazena v obvyklém chronologickém sledu.

<sup>1</sup> CACH, F.: Nejstarší české mince II. Praha 1972.

<sup>2</sup> FIALA, E.: České denáry. Praha 1895.

<sup>3</sup> CACH, F.: c. d., s. 40.

## Stříbrný denár ze sbírky Václava Voborského

Součástí numismatické sbírky archeologa-amatéra Václava Voborského (nar. 1901 – popraven 1942) jsou i zlomky stříbrné mince s označením Mur. č. 104. Pochází ze zaniklé středověké osady Mury – dnes osada Sv. Kliment, k. ú. Hostěnice, (okr. Litoměřice). Přesný původ není znám. Víme však podle pamětníka (p. M. Voborský – synovec V. Voborského), že při odkrytí mužského hrobu poblíže kostelíka sv. Klimenta byly nalezeny i zlomky stříbrné mince.

Fragment mince je rozdroben na 10 zlomků stříbrného plíšku. Podařilo se nám složit k sobě pouze dva velké zlomky, které jsou také nejlépe čitelné. Na lící straně je znázorněn kříž a část hlavy postavy. Nad křížem je jasně viditelné písmeno U (podle analogií část nápisu FRID ICUS). Na rubové straně jsou vyražena písmena A a B (patrně část nápisu ELSAB), pod písmeny je patrná vyražená křivka, která pravděpodobně odpovídá části postavy. Fragment mince lze podle publikovaných analogií určit jako denár knížete BEDŘICHA (Cach č. 623), ražený v letech 1179–1181.<sup>1</sup> Denár je deponován v OM Litoměřice, č. inv. 19765.

<sup>1</sup> CACH, F.: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha 1972, s. 46, č. 623.

IVO PÁNEK

## Nález pražských grošů z Hraběšína, okr. Kutná Hora

### Orientační práva o současném stavu

Nález z Hraběšína (Nálezy II, č. 2049), odkrytý v lednu 1934 v lomu u Doudova mlýna na pozemku velkostatku v Hraběšíně, je uložen na zámku Orlík nad Vltavou, pod rejstříkovým číslem 6729. Původně bylo registrováno 300 pražských grošů pocházejících z tohoto nálezů, zatímco Castelin popsal v roce 1936 16 grošů Jana Lucemburského a 289 grošů Karla IV., celkem 305 pražských grošů.<sup>1</sup> Rozdíl je způsoben tím, že Castelin dal podrobit po jednom kusu od každé ze tří variant Janových a dvou variant Karlových grošů destruktivní zkoušku ryzosti, takže v depozitáři zámku Orlík se patrně přechovávalo 13 grošů Jana Lucemburského a 287 grošů Karla IV. Přesné zastoupení obou typů není dnes možné revidovat. Nález byl s výjimkou dvou kusů, ponechaných na zámku Orlík, vystaven na hradě Zvíkově, kde posléze došlo ke krádeži 26 pražských grošů z tohoto souboru.

Zvíkovská část pozůstávala 20. září 1987 z dvanácti pražských grošů Jana Lucemburského a 255 pražských grošů Karla IV. kromě čtyř zlomků, celkem z 267 celých grošů. S mincemi byl rovněž uložen jeden pražský groš Václava IV., přimísený k nálezů do

<sup>1</sup> CASTELIN, C. O.: Dva nálezy pražských grošů. NČČsl 11–12, 1936, s. 99–100.

datečně. Z odcizených kusů zřejmě náležel jeden groš Janu Lucemburskému a 25 grošů Karlu IV. Z původního poměru Janových a Karlových ražeb 13:287 čili přibližně 1:22 je patrné, že pachatel vybral odcizené mince náhodně.

Na stupeň zachovalosti grošů nelze usuzovat podle jejich zevnějšku, poněvadž mince jsou pokryty produkty vzdušné koroze, zanechávajícími na prstech hnědavé stopy. Prohlídkou bylo možné zjistit, že žádný groš Karla IV. nejpočetnější varianty Castelin E nemá vyznačený kroužek ve smyčce lviho ocasu, takže jde o obdobu varianty Veselý č. 3b, resp. Pinta III.a.<sup>2</sup> V nálezů z Hraběšína je však zaplněná ruzice mezi GROSSI PRAGENSES vsměs menších rozměrů než spojené kroužky, zachycené na rubu jednoho exempláře. Castelin správně nakreslil rubní znaménko o čtyřech kroužcích drobnější než znaménko na groších varianty E ze současně publikovaného nálezů ve Starých Jesenčanech. Tato starojesenčanská varianta E by mohla odpovídat variantě Veselý č. 4, resp. Pinta IV. Ve Veselého klasifikaci a chronologii pražských grošů Karla IV. z počátku vlády je patrné mezera a bylo by žádoucí posoudit z nových hledisek další nálezů obsahující variantu Veselý č. 3, zejména z Hodonína, Týna nad Vltavou a Starých Jesenčan.

Z hraběšínských grošů Castelinovy varianty D se znaménky jako tlustý groš Smolík č. 2 se podařilo indentifikovat dva kusy se znaménky na líci .....o..... / .....o..... (lilie) ---o----- a s rubním znaménkem nezřetelným. Hmotností 3,61 g a 3,64 g oba kusy odpovídají Castelinem zaznamenané průměrné hmotnosti 3,60 g pěti exemplářů této varianty. Dále bylo zvaženo 37 náhodně vybraných pražských grošů Karla IV. varianty Castelin E, to znamená přibližně každý sedmý kus, s těmito výsledky (první číslo znamená počet kusů, druhé číslo v závorce hmotnost v gramech):

1 (2,54), 1 (3,14), 1 (3,17), 1 (3,18), 1 (3,21), 1 (3,22),  
1 (3,36), 1 (3,38), 3 (3,39), 1 (3,40), 2 (3,41), 1 (3,42),  
3 (3,43), 2 (3,45), 2 (3,47), 3 (3,48), 2 (3,49), 3 (3,50),  
1 (3,51), 2 (3,53), 1 (3,55), 1 (3,57), 1 (3,58), 1 (3,64).

Soubor má nevýrazný modus v intervalu 3,48 g až 3,50 g, v němž je soustředěno osm hodnot. Po vyloučení grošů s nejnižší a nejvyšší hmotností (2,54 g a 3,64 g) činí aritmetický průměr 35 grošů varianty E  $119,79 \text{ g} : 35 = 3,42 \text{ g}$ . Výsledek odpovídá Castelinovu údaji 3,43 g, zjištěnému u sta grošů Karla IV. této varianty, tehdy ještě s ražebním leskem. Shoda svědčí o tom, že koroze za padesát let neměla podstatný vliv na hmotnost mincí a že modus 3,50 g reprezentuje stav po odkrytí nálezů, kdy byly groše výborně zachované.

Nález pražských grošů z Hraběšína má značný význam pro poznání počátků mincovnictví Karla IV. Mimo jiné může přispět k vyřešení problému mincovní reformy, kterou podle Castelinova názoru uskutečnil Karel IV. kolem roku 1350. Budoucí autor revidovaného popisu si však musí vyhradit ke studiu nálezů delší čas než pisatel této orientační zprávy.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> VESELÝ, S.: Pražské groše Karla IV. In: NumSb 10, Praha 1968, s. 123–138. T ý ž : Nález v Jarošově nad Nežárkou. In: NumSb 8, Praha 1964, s. 29. PINTA, V.: Studie o chronologii pražských grošů Karla IV. z let 1346–1378. NumL 26, 1971, s. 71–80. Veselého varianta č. 3b je identická s variantou Smolík č. 4, kde odkaz „R. jako 1“ je ovšem nutné vztahovat na Smolíkovo vyobrazení na tabulce I, č. 12 a nikoliv na chybný popis v textu. Důležitý je Pintův postřeh, že „rubní rozdělovací znaménko mezi GROSSI PRAGENSES může být ruzice ze čtyř spojených kroužků, ... ale jen zaplněné“. Viz PINTA, V.: Studie o chronologii, s. 75.

<sup>3</sup> Je mi milou povinností poděkovat ředitelství Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Českých Budějovicích za souhlas ke studiu nálezů. S. Trančovi, správci hradu Zvíkova, srdečně děkuji za všestrannou pomoc a ochotu. Paní PhDr. Zdence Nemeškalové, CSc., jsem zavázán za faktickou i morální podporu během příprav a zpracování příspěvku. Pan ing. Vladimír Chlumský, CSc., a jeho choť mají rozhodující zásluhu o to, že jsem mohl sestavit orientační zprávu alespoň v této formě.

## Nález mincí v Budičovicích, obec Skály, okr. Písek

Ze zrušeného muzea v Protivíně přešel do sbírek Okresního muzea v Písku nálezový celek, který je součástí nálezu z 27. 10. 1928, kdy byl na poli J. Holečka u Budičovic vyorán neznámý počet pražských grošů a drobných mincí.<sup>1</sup> Jde o 208 mincí, převážně o pražské groše Václava IV. mimořádně špatné zachovalosti.<sup>2</sup>

Popis nálezu:

**Čechy, VĀCLAV IV. (1378–1419), K u t n á H o r a**, pražský groš s kontramarkou města Norimberku, okrájený, otřelý, nelze blíže určit (1), pražský groš okrájený, otřelý, nelze blíže určit (205).

**Bavory - Landshut, JINDŘICH IV. (1393–1450), L a n d s h u t**, fenik se čtyřrázem, jako Radoměřský VIII/47<sup>3</sup> (1).

Peníz bez čtyřrázu, pravděpodobně z 15. století, zkorodovaný, nelze blíže určit (1).

<sup>1</sup> NOHEJLOVĀ-PRĀTOVĀ, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového (1300–1547). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s. 216, č. 2522.

<sup>2</sup> Okresní muzeum v Písku, inv. č. HN 2576 až HN 2783.

<sup>3</sup> RADOMĚŘSKÝ, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. SNM XXI, 1969, s. 151.

Z. NEMEŠKALOVĀ-JIROUDKOVĀ - P. BŘICHÁČEK

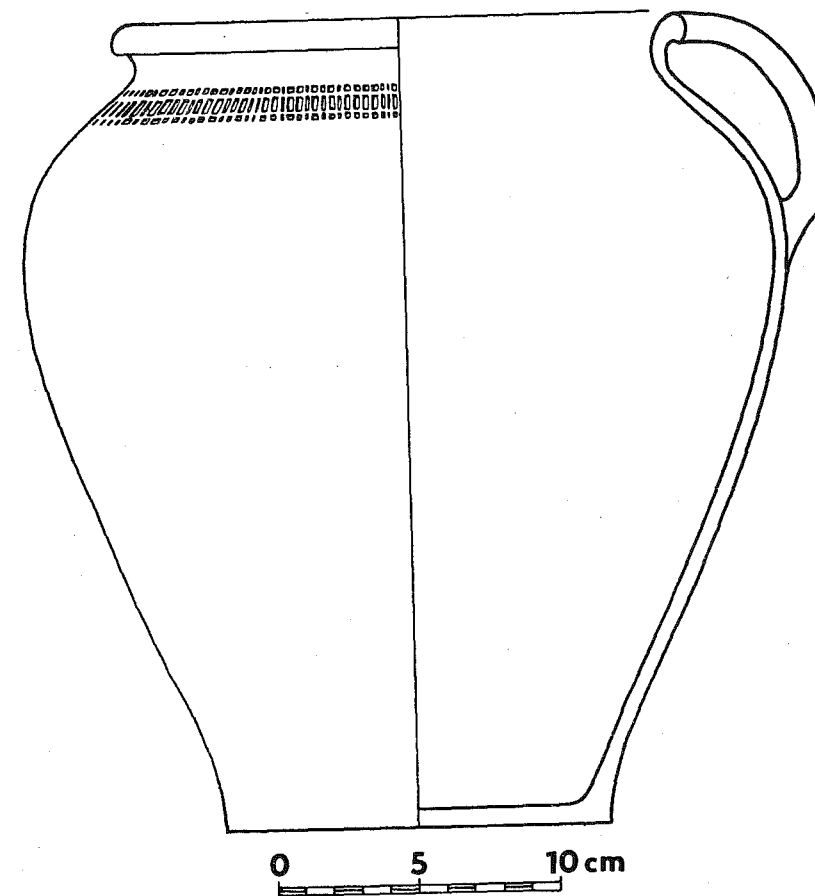
## Nález drobné mince v Týně nad Vltavou

R. 1988 byl v Týně nad Vltavou v Puchmayerově ulici prováděn archeologický výzkum středověkých objektů, které byly porušeny výkopem pro kolektor na jižním okraji druhého městského jádra, tzv. Nového Města, jihozápadně od kostela sv. Jakuba nedaleko původního brodu přes Vltavu. Kolektor zde porušil část suterénu dřevěného domu, zničeného požárem podle archeologických pramenů patrně na počátku husitských válek. Objekt byl zavalen spálenými trámy a bloky hliněné omítky s malbou. Po odebrání destrukce byla zjištěna spálená podlaha, na níž bylo uloženo železné náčiní. Dále zde

bylo několik hliněných nádob, podle polohy spadlých se stolu nebo police. Ve střepch jednoho hrnce (obr. 1) byla nalezena tato mince:

**Bavory - Ingolstadt, ŠTĚPĀN III. a LUDVÍK VII. (1402–1413)**, fenik se čtyřrázem, 0,2772 g; část okraje je ulomena. — Jako J. P. BEIERLEIN, Die Medaillen und Münzen des Gesamthauses Wittelsbach, München 1897, č. 3385.

Vzhledem k rozměrům hrnce a náhlému zániku celého objektu požárem nelze vyloučit, že jde o zbytek původně většího souboru mincí, který byl z ohroženého domu těsně před jeho zánikem narychlo odnesen.



Obr. 1. Týn nad Vltavou, hrnce s mincí. Kreslil P. Břicháček.

## Nález mincí z 15. století v Želvicích, okr. Plzeň - jih

Na podzim 1986 bylo nalezeno při kopání studny a vodovodu v Želvicích čp. 4 (okr. Plzeň-jih) 27 drobných stříbrných mincí, které byly nálezkyňi p. Radkou Šampalíkovou předány do Okresního muzea v Blovicích dne 6. 10. 1986. Mince byly k určení, vyčištění a konzervaci postoupeny v listopadu 1986 do Západočeského muzea v Plzni, které je později opět vrátilo OM Blovice.

Jednalo se o 27 drobných stříbrných mincí — penízů a feniků — druhé třetiny 15. století. Jelikož v Želvicích se v letech 1912 a 1913 našly dva další nálezy mincí (vzhledem k blízkosti šlo patrně o jediný, postupně odkrývaný depot) z 15. století, které obsahovaly převážně české kruhové peníze a míšeňské groše (dále pražské groše Jiřího z Poděbrad, moravské peníze měst Brna, Jihlavy a Znojma, peníze Kladska a Zhořelce a feniky rakouské), je téměř jisto, že i nový želvický nález patří původem k oběma nálezům starším. Jde patrně o zbytek, který byl přehlédnut, nebo byl při ukrývání do země uložen stranou. Oba starší nálezy obsahovaly každý kolem 800 mincí, nový nález je nepoměrně chudší.<sup>1</sup>

Z dotčených 27 mincí jde o 23 českých kruhových penízů se lvem, bez čtyřrázu, dále o moravský brněnský peníz, o vídeňský feník, bavorský öttingenský feník a o městský peníz zhořelecký. Jedná se tedy o typické zástupce drobného oběživá padesátých a šedesátých let 15. století.

## Popis nálezu:

**Čechy**, měnová reforma ok. r. 1450, Kutná Hora, kruhový peníz bez čtyřrázu, jako Radoměrský 1/13,<sup>2</sup> 0,42 g, 13,9 mm, č. tab. 13(1). — LADISLAV POHROBEK (1453—1457), Kutná Hora, kruhový peníz bez čtyřrázu, jako Radoměrský 1/17, 0,27 g a 14,8 mm, tab. č. 1 (1), jako Radoměrský 1/15-16, 0,49 g a 14,1 mm, tab. č. 2 (1), jako Radoměrský 1/19, 0,4 g a 14,2 mm, tab. č. 19 (1). — JIŘÍ Z PODEBRAD (1458—1471), Kutná Hora, kruhový peníz bez čtyřrázu, jako Radoměrský 1/21, 0,37 až 0,49 g a 13,5 až 15,9 mm, tab. č. 3—7, 10, 11, 15, 16, 20, 23 (11), jako Radoměrský 1/21a, 0,3 g a 13,9 mm, tab. č. 9 (1), jako Radoměrský 1/22, 0,38 g a 14,6 mm, tab. č. 17 (1), jako Radoměrský 1/23, 0,34 až 0,49 g a 14,2 až 15,9 mm, tab. č. 8, 12, 14, 18, 21 (5), jako Radoměrský 1/24, 0,20 g a 14,6 mm. Velmi zkorodovaný, poškozený měděný postříbřený padělek, téměř nečitelný, tab. č. 22 (1).

**Morava**, Brno, městská ražba po r. 1452, kruhový peníz bez čtyřrázu, jako Radoměrský 1/16, 0,33 g a 14,9 mm, tab. č. 24 (1).

**Lužice**, Zhořelec, městský peníz jako Radoměrský V/6, 0,40 g a 14,9 mm, podobný Mikš 17,<sup>3</sup> tab. č. 27 (1).

<sup>1</sup> NOHEJLOVĀ-PRĀTOVĀ, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového (1300—1547). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, str. 233.

<sup>2</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. In: SbNM-A-XXI, 1967, str. 109 a násl.

<sup>3</sup> MIKŠ, O.: Nález v Mělníku r. 1946. NČČsl XIX, 1950, str. 205 a násl.

**Dolní Rakousy**, FRIDRICH III. (1424—1493), Vídeň, nájemce Teschler po r. 1460, feník jako Radoměrský VI/25, 0,37 g a 13,8/11,9 mm, tab. č. 25 (1).

**Bavory - Landshut**, JINDŘICH IV. (1393—1450), Öttingen, feník, jako Radoměrský VIII/55, 0,45 g a 15,1 mm, tab. č. 26 (1).

## Rozbor nálezu:

27 nalezených mincí váží celkem 10,66 g. Velikostí ani hmotností nevybočují z obvyklých dobových relací. U českých penízů (vyloučíme-li padělek č. 22) činí souhrnná hmotnost 9,11 g, průměrná hmotnost 0,405 g, velikost těchto mincí je 13,5 až 15,9 mm a průměr z toho 14,5 mm. Pouze u 6 mincí Radoměrské skupin 1/22 a 1/23 je průměrná hmotnost 0,401 g i průměrná velikost 14,9 mm větší než uvádí literatura.<sup>4</sup> Protože literatura uvádí i zrno mincí,<sup>5</sup> je možno vypočítat i zrno nálezu, které činí asi 3,6 g (u českých mincí cca 3 g, u cizích asi 0,6 g). Podle jiných údajů<sup>6</sup> je zrno nižší, asi 3,1 g. Měl-li pražský groš konce panování Václava IV. nebo doby poděbradské obsah ryzího kovu cca 1,7 g,<sup>7</sup> měl želvický nález hodnotu asi dvou grošů (max. 2,12).

V přepočtu na groše platil jeden peníz (obdobně i vídeňský feník<sup>8</sup> a moravský peníz<sup>9</sup>) sedminu groše, želvický nález podle přepočtu by představoval 3,85 groše.<sup>10</sup> V žádném případě tedy neznamenal nějaký větší obnos — v podstatě jen denní mzdu 2—4 grošů. Pokud souvisí želvický nález z r. 1986 se staršími nálezy z let 1912 a 1913, byla ukryta v Želvicích jednorázově do země suma asi 300 až 400 pražských grošů. To je ovšem již suma značná, postačující jistě ke koupi nemovitosti — pro srovnání, týdenní plat řemeslníka činil kolem 20 grošů a za 120 grošů byl jezdecký kůň.<sup>11</sup>

Z 27 mincí je 23 mincí českých (85,2 %). Připočteme-li moravskou a zhořeleckou minci, je ze zemí Koruny české 92,6 % mincí. Zahraniční příměs je tedy zanedbatelná a nejdá se tu o typický „habránkový“ či „šinderlinkový“ poklad padesátých a šedesátých let 15. století. Ostatně jihoněmecké ražby (Bavory, Pasov, Salzburg) chyběly i ve starších želvických depotech.

Časově pocházejí mince z padesátých a šedesátých let, nejmladší je patrně skupina penízů Radoměrský 1/21, 22, 23 a vídeňský feník — tyto ražby vznikly po r. 1460. Lze proto soudit, že nález byl uložen do země během šedesátých let 15. století, a to patrně v souvislosti s válečnými událostmi 1467—68, buď s operacemi knížete Jindřicha z Minstrberka v létě 1467 v jihozápadních Čechách (Želvice patřily k zelenohorskému panství Zdeňka ze Šternberka), nebo s vpádem bavorských křižáků v září 1467 na Klatovsko.<sup>12</sup>

<sup>4</sup> Pokud jde o metrologii těchto ražeb srv. též NEMEŠKAL, L.: Nález mincí z 15. století v Lužích u Kosovy Hory, okres Příbram. In: SbNM-A-XXVII, 1973, str. 15—20.

<sup>5</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: Nález mincí v Králově Dvoře, str. 109 a násl. NEMEŠKAL, L.: Nález mincí v Lužích u Kosovy Hory, str. 15—20.

<sup>6</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300—1471). Praha 1953, str. 223—240.

<sup>7</sup> SMOLIK, J.: Pražské groše a jejich díly (1300—1547). Praha 1971 (reprint), str. 35 a násl.

<sup>8</sup> CASTELIN, K.: Česká drobná mince, str. 223—240.

<sup>9</sup> SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, str. 174.

<sup>10</sup> Po reformě r. 1469 hodnota grošů poklesla; 14 starých penízů platilo jeden nový groš. Želvický nález z r. 1986 by se tak rovnal jen necelým dvěma grošům, což je v souladu se zrnem nálezu. Viz CASTELIN, K.: Česká drobná mince, str. 255.

<sup>11</sup> SEJBAL, J.: Dějiny peněz na Moravě, str. 174.

<sup>12</sup> VOJENSKÉ DĚJINY ČESKOSLOVENSKA I. Do roku 1526. Praha 1985, str. 305 a násl.

## Nález mincí v Plzni, nám. Republiky čp. 96

Ve dnech 5. a 6. 9. 1985 bylo nalezeno pracovníky údržby RaJ Plzeň a pracovníkem DRUPOS Plzeň ing. arch. A. Macháčkem při stavebně-historickém průzkumu domu čp. 96 na nám. Republiky 8 v prostorech nosných konstrukcí 5 drobných stříbrných mincí z přelomu 15. a 16. století. Ing. arch. Macháček mince odevzdal druhý den do Západočeského muzea v Plzni a nálezu bylo přiděleno přír. č. N 95/85.

## Popis nálezu:

**Čechy, JIŘÍ Z PODEBRAD (1458–1471), Kutná Hora (?),** kruhový peníz bez čtyřrázu, jako Radoměřský I/22,<sup>1</sup> patrně padělek měděný postříbřený, velmi otřelý a zkorodovaný. 0,23 g, 13 mm (1).

**Morava, LADISLAV POHROBEK (1439/53–1457), Brno,** jednostranný peníz s orlicí s břevnem na srdečním štítku, ražba 1439–1452, jako Radoměřský II/13 (?), velmi zkorodovaný a rozlomený na 6 kusů. Zachovaný zbytek cca 0,2 g a celé patrně 14,4 mm (1).

**Morava, JIŘÍ Z PODEBRAD (1458–1471), Znojmo,** městský peníz kruhový, ražba po 1452/57, jako Radoměřský II/21. 0,3 g a 13,75 mm (1).

**Lužice, město Zhořelec,** městský dvoustranný peníz druhé poloviny 15. století, nejspíše Radoměřský V/2, velmi zkorodovaný a rozlomený na 5 kusů. Zachovaný zbytek 0,19 g a celé patrně 13,7 mm (1).

**Horní Rakousy, FERDINAND I. (1521–1564), Linec,** mm. Hans Stengl nebo Rupert Puellacher, jednostranný feník s čtyřrázem, jako Aichholz 2/23.<sup>2</sup> 0,49 g a 13,9–12,7 mm (1). Rok 1534.

Podle nejmladší mince, hornorakouského feníku datovaného 1534, by měl být nález ukryt někdy v druhé třetině 16. století, pravděpodobněji však tu jde o dva náleзовé horizonty – o čtyři peníze druhé poloviny 15. století (oba moravské, zhořelecký a český peníz) a o osamocený feník 16. století. Nasvědčuje tomu téměř nemožnost oběhu obou moravských penězů v tak pozdní době<sup>3</sup> a skutečnost, že dům „U božího oka“ čp. 96 byl do své dnešní podoby přestavěn právě kolem poloviny 16. století,<sup>4</sup> kdy byl patrně ztracen linecký feník. Napovídá tomu i ten fakt, že mince nebyly nalezeny najednou, ale zvlášť.

<sup>1</sup> RADOMĚŘSKÝ, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. In: SbNM-A-XXI, 1967, str. 122 a násl.

<sup>2</sup> MILLER zu AICHHOLZ, V. – LOEHR, A. – HOLZMAIR, E.: Österreichische Münzprägungen 1519–1938, 2. vydání. Wien 1948, str. 17, tab. 2/23.

<sup>3</sup> POŠVÁŘ, J.: Moravské mincovny. Brno 1970, str. 121 a násl. K ražbě peněz došlo patrně až od r. 1461. Po r. 1516 bylo v oběhu asi jen 7 promile mincí.

<sup>4</sup> MACHÁČEK, F.: Dvě studie k dějinám Plzně a Plzeňska. Plzeň 1931, str. 42.

## Nález mincí u Lažánek, okr. Strakonice

Největším náleзовým celkem, uloženým v Městském muzeu v Blatné, je nález mincí z Lažánek,<sup>1</sup> zapsaný do sbírek muzea roku 1928. Poznámka ve staré inventární knize (stará inv. č. CH/13-14) říká: „Poklad míšeňských grošů a feníků nalezen hochem Václ. Šperlíkem z Lažánek u sloupku za Lažánkami směrem k Záboří při orání u meze v rozbité hliněné nádobce. Bylo jich ke 300 grošů a 260 feníků.“ Ačkoliv soupis nálezů mincí uvádí, že je z přibližně 560 nalezených mincí známo 76 míšeňských grošů a 22 rozličných feníků,<sup>2</sup> zachovalo se v blatenském muzeu 113 grošů a 258 drobných mincí. Dvě nejmladší drobné mince, bílý peníz Ludvíka I. a malý peníz Ferdinanda I. z roku 1548, ostatně jediné mince české, byly do náleзовého celku pravděpodobně druhotně přimísleny.

## Popis nálezu:

**Čechy, LUDVÍK I. (1516–1526), Kutná Hora,** bílý peníz (1). – FERDINAND I. (1526–1564), Kutná Hora, malý peníz 1548 (1).

**Morava, Brno,** městské ražby z let 1439–1452, peníz se čtyřrázem, R. II/9<sup>3</sup> (1). – Peníz z 15. stol., nelze blíže určit (1).

**Dolní Rakousy, ALBRECHT III. (1365–1395) nebo ALBRECHT IV. (1395–1404),** ražba z let 1388–1399, Vídeň, feník se čtyřrázem, R. VI/5 (4). – ALBRECHT IV. (1395 až 1404), ALBRECHT V. a VILÉM († 1406), ražba z let 1399–1406, Vídeň, feník se čtyřrázem, R. VI/7 (2), R. VI/9 (6), půlfeník se čtyřrázem, R. VI/10 (3). – ALBRECHT V. pod poručnictvím LEOPOLDA (1406–1411), Vídeň, feník se čtyřrázem, R. VI/11 (4), půlfeník se čtyřrázem, R. VI/12 (1). – ALBRECHT V. (1411–1439), Vídeň, Niclas unterm Himmel, ražba po roce 1426, feník se čtyřrázem, R. VI/15 (26).

**Salzburk, JAN II. (1429–1441),** feník se čtyřrázem, R. VII/1 (37), R. VII/1, olámaný (2), R. VII/1, korozí vzniklé otvory (1), R. VII/1a (2). – FRIDRICH IV. (1441–1452) nebo ZIKMUND I. (1452–1461), feník se čtyřrázem, R. VII/2 (1), R. VII/4 (1), R. VII/7 (1), R. VII/9 (2), R. VII/11 (3).

**Bavory, ŠTĚPÁN II. (1347–1375), Mnichov,** feník se čtyřrázem, R. VIII/1 (1). **Bavory - Mnichov, ARNOŠT I. a VILÉM III. (1397–1435), Mnichov,** feník se čtyřrázem, R. VIII/4 (2), R. VIII/4, na rubu routový kruh (1), R. VIII/9 (20), R. VIII/10 (3). – ARNOŠT I. se synovcem ADOLFEM (1435–1438), Mnichov, feník se čtyřrázem,

<sup>1</sup> Městské muzeum v Blatné, inv. č. HN 335 až HN 705.

<sup>2</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového (1300–1547). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s. 239, č. 2629.

<sup>3</sup> RADOMĚŘSKÝ, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. SNM XXI, 1969, s. 109–189. Zkracuji R.

R. VIII/21 (11). — ALBERT III. (1438–1460), Mnichov, fenik se čtyřrázím, R. VIII/23 (12), R. VIII/23, zkorodovaný, nalomený (1), R. VIII/26 (4), R. VIII/31 (4). — Bavorský, Mnichov, fenik se čtyřrázím, otřelý, nelze blíže určit (4), s otvorem (2), s vylámaným okrajem (2).

Bavorský - Landshut, JINDŘICH IV. (1393–1450), Landshut, fenik se čtyřrázím, R. VIII/44 (15), R. VIII/46 (6), Oetting, fenik se čtyřrázím, R. VIII/52 (9), R. VIII/55 (8), R. VIII/60 (1). — LUDVÍK IX. (1450–1479), Oetting, ražba z let 1450–1460, fenik se čtyřrázím, R. VIII/70 (2).

Bavorský - Ingolstadt a Bavorský - Mnichov, ŠTĚPÁN III. a JAN II. v letech 1395–1397, společný fenik se čtyřrázím, R. VIII/74 (1).

Bavorský - Ingolstadt, ŠTĚPÁN III. a LUDVÍK VII. v letech 1402–1413, Ingolstadt, fenik se čtyřrázím, R. VIII/76 (1), R. VIII/75 až 77, ale značka: pěticípá hvězda (1).

Hals - Leuchtenberg, JAN III. (1407–1443) a jeho nástupci LUDVÍK I. († 1485) a FRIDRICH VII. († 1487), fenik se čtyřrázím, R. XI/1 (1), R. XI/3 (4), R. XI/5 (1).

Augsburg, BURKHARD (1373–1404) a PETR ze SCHAUMBURGU (1424–1469), společné ražby biskupství a města, fenik se čtyřrázím, R. XIII/4 (1). — PETR ze SCHAUMBURGU (1424–1469), společné ražby biskupství a města, fenik se čtyřrázím, R. XIII/8 (1).

Kurfiřtá Falc, RUPERT II. nebo RUPERT III. (1390–1410), Neustadt, fenik, R. XIV/1 (4).

Horní Falc (Falc - Neuburg), JAN HORNOFALCKÝ (1404–1410–1448), Amberg, fenik se čtyřrázím, R. XIV/3 (1). — JAN HORNOFALCKÝ († 1448) se synovcem kurfiřtem LUDVÍKEM IV., Amberg, fenik se čtyřrázím, R. XIV/4 (8), R. XIV/4a (3). — JAN HORNOFALCKÝ († 1448) s OTOU I. z MOSBACHU - NEUMARKTU (1410–1461), Amberg, fenik se čtyřrázím, R. XIV/5 (1).

Norimberk, městský fenik z doby před rokem 1457, R. XVI/1 (1).

Mohuč, DIETHER I. z ERBACHU (1434–1459), arcibiskupský groš (1).

Hessen - Kassel, LUDVÍK II. (1413–1458), groš zv. kronichter, R. XXII/1 (1), R. XXII/2 (1), R. XXII/3 (1), R. XXII/4 (1).

Sasko - Míšeň, FRIDRICH II. DOBROMYSLNÝ, FRIDRICH IV. MÍRUMILOVNÝ a ZIKMUND (1428–1436), knížecí groš, R. XXIII/4 (1). — FRIDRICH II. DOBROMYSLNÝ (1428–1464), Freiberg, štítový groš (11), Gotha, štítový groš (3), Lipsko v letech 1454–1456, Hans Stockart, štítový groš, R. XXIII/10 (2), Lipsko v letech 1457–1461, Hans Stockart, mečový groš, R. XXIII/13 (16). — FRIDRICH II. DOBROMYSLNÝ a VILÉM III. STATEČNÝ (1440–1464), Freiberg v letech 1440–1442, L. Senftleben, štítový groš, R. XXIII/16 (5), Freiberg v letech 1442–1451, Hans Borner, štítový groš, R. XXIII/17 (3), Freiberg v letech 1451–1456, Nicol Monhaupt, štítový groš, R. XXIII/18 (5), Freiberg 1456, Nicol Monhaupt, štítový groš, R. XXIII/19 (1), Freiberg, mečový groš (14). — FRIDRICH II. DOBROMYSLNÝ s manželkou MARKĚTOU (1457–1463), mečový groš (30). — VILÉM III. STATEČNÝ (1437–1445–1482), Gotha, routový groš (10). — Mečový groš, otřelý, nelze blíže určit (7).

Fenik se čtyřrázím z 15. stol., otřelý, nelze blíže určit (15), s otvory vzniklými korozí (2). — Peníz bez čtyřrázu z 15. stol., otřelý, nelze blíže určit (1). — Zlomek feniku se čtyřrázím z 15. stol., nelze blíže určit (4).

## DANA SVOBODOVÁ

### Nález hornorakouského 3krejcaru Ferdinanda I. z roku 1550 u Hořan, okr. Most

Dne 12. července 1927 zapsal tehdejší přednosta numismatického oddělení Národního muzea v Praze, dr. Gustav Skalský, do přírůstkové knihy pod př. č. 318 minci, nalezenou v blíže neurčené době na poli u Hořan v Krušných Horách (dnes okres Most), kterou do muzejních sbírek věnoval učitel J. Svoboda z nedalekých Komořan. Tato ražba nebyla zahrnuta do soupisové práce Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3, Praha 1957, neboť grošové a tolarové nálezy byly publikovány teprve v případě, že počet nalezených mincí dosáhl alespoň pěti kusů.<sup>1</sup>

Minci určují takto:

Horní Rakousy, FERDINAND I. (1521–1564), mincovna Linec, mincmistři Ruprecht Puellacher a Wolfgang Puellacher, 3krejcar 1550, hmotnost 1,92 g, rozměr 21 mm.

<sup>1</sup> Srv. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1955, s. 22.

## ANTON FIALA

### Nález medených mincí na lokalitě Prášily na Šumave

Koncom roku 1988 priniesol Ing. Tibor Peteši z Bratislavy do Mestského múzea v Bratislave nález 8 kusov medených mincí. Mince objavil s kolegami v auguste 1988 pri úprave terénu na lokalitě Prášily na Šumave v čase vykonávania vojenskej prezenčnej služby. Nález ležal voľne pod kameňom. Predpokladáme, že mohol byť uložený v plátennom, alebo koženom vrecúšku, ktoré sa medzičasom rozpadlo.

Popis mincí:

Čechy, FRANTIŠEK II. (1792–1835), Praha, grajciar 1800 (2; č. 1: Ø 23,7 mm, 4,38 g; č. 2: Ø 24,5 mm, 4,38 g).

Rakúsko, FRANTIŠEK II. (1792–1835), Viedeň, 15grajciar 1807 (2; č. 1: Ø 35 mm, 17,5 g; č. 2: Ø 35,3 mm, 17,5 g).

Uhorsko, FRANTIŠEK II. (1792–1835), Kremnica, 3grajciar 1812 (1; Ø 32,3 mm, 8,75 g), Veľká Baňa, 3grajciar 1800 (1; Ø 29,5 mm, 8,75 g), Smolník, 3grajciar 1800 (1; Ø 29,5 mm, 8,75 g).

DANA SVOBODOVÁ

### Nález ražby města Elbingu z roku 1632 u Obecnice, okr. Příbram

Dne 26. října 1986 zkoumal člen Hornické sekce Národního technického muzea v Praze, p. Josef Menšík, bytem Praha 2, Vocelova č. 9, staré odvaly bývalého dolu Boží požehnání (později důl Marie Anna) nedaleko vsi Obecnice, okr. Příbram. Kromě dvou hornických železek a keramických střepů našel při svém výzkumu také značně otřelou stříbrnou minci o průměru 18–19 mm a o hmotnosti 0,79 g, kterou určí takto:

**Město Elbing** pod vládou GUSTAVA II. ADOLFA (1611–1632), mincovna Elbing, mincmistr Marsilius Philipsen, poltorak 1632 typ II. se zakončením opisu reversu REG-SVE jako B. Ahlström č. 33.<sup>1</sup>

Mince města Elbingu, pocházející z krátkého období švédské okupace let 1626–1635, patří k málo obvyklým ražbám nálezů, ukrytých v našich zemích.<sup>2</sup> Letopočet mince, zřejmě jen náhodně ztracené někým z tehdejších horníků dolu Boží požehnání, potvrzuje stáří zároveň objeveného nářadí.

<sup>1</sup> AHLSTRÖM, B.: Sveriges besittningsmynt. Die Münzen der schwedischen Besitzungen. Coins of the Swedish Possessions 1561–1878. Stockholm 1967, s. 56.

<sup>2</sup> V soupisové práci NEMEŠKAL, L.: České moravské a slezské nálezy mincí údobí tolarového, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1957, byly v nálezech, ukrytých po roce 1632, zjištěny vládní ražby Elbingu v nálezu č. 3369 Chomýž (okr. Kroměříž), ukrytém po roce 1636, zatímco v nálezech č. 3309 Kravaře (okr. Opava), ukrytém po roce 1629 a č. 3906 Dobrovice (okr. Mladá Boleslav), ukrytém počátkem 18. století, byly uvedeny mince Elbingu bez rozlišení, zda šlo o ražby vládní či nikoliv. V náleзовých zprávách, uveřejňovaných v Numismatickém sborníku, zachytili mince Elbingu přímo z let švédské okupace pouze dva autoři: B. HLADÍK v nálezu z Humpolce, Komenského ulice č. 148, určil mezi 1347 ražbami, ukrytými po roce 1683, groš z roku 1629 a groš s nečitelným letopočtem (NumSb 8, 1964, s. 263) a L. NEMEŠKAL v nálezu ve Vilémovicích, okres Havlíčkův Brod, zjistil mezi 587 ražbami, ukrytými po roce 1635, jeden 3groš 163? (NumSb 10, 1968, s. 267).

DANA SVOBODOVÁ

### Několik nálezů jednotlivých mincí z let 1742 – 1860

Správě numismatického oddělení Národního muzea v Praze byly v posledních letech ohlášeny následující nálezy jednotlivých mincí:

**ČESKÉ VELENICE**, okr. Jindřichův Hradec

Paní Marie Baštová našla v r. 1977 při pleťi kolem stromku na zahradě v Českých Velenicích, Žižkovo předměstí čp. 511, uherský 3krejcar Františka II. (1792–1835), ražený v kremnické mincovně roku 1812. Srv. dopis p. Baštové numismatickému oddělení Národního muzea z 2. dubna 1984 čj. HM 5-267/84.

**CHLUM U TŘEBONĚ**, okr. Jindřichův Hradec

Žák 5. třídy ve Volarech Michal David, bytem Lenora čp. 46, okr. Prachatice, našel v roce 1985 na zahradě u Chlumu u Třeboně rakouský krejcar Františka Josefa I. (1848 až 1916), ražený ve Vídni roku 1860. Srv. dopis M. Davida numismatickému oddělení Národního muzea z 8. července 1985 čj. HM 5-533/85.

**MIKULOVICE**, okr. Šumperk

Pan Ladislav Chraščina našel v roce 1986 na zahradě domu v Mikulovicích čp. 67 při okopávání v hloubce asi 20–30 cm pod zemí pruský 4groš Frídriha Viléma III. (1797 až 1840), ražený roku 1803. Srv. dopis p. Chraščiny ze 14. května 1986, odevzdaný prostřednictvím redakce časopisu Mladý svět numismatickému oddělení Národního muzea čj. HM 5-407/86.

**BROŽÁNKY**, okr. Mělník

Pan Vladimír Hladík z Citové čp. 359 našel v roce 1986 asi 2 km severozápadně od Mělníka poblíž obce Brožánky na povrchu pole 6krejcar Marie Terezie (1740–1780) bez zřetelné mincovní značky. Srv. dopis p. Hladíka numismatickému oddělení Národního muzea v Praze ze 16. září 1986 čj. HM 5-635/86.

**ZVÍKOVEC**, okr. Rokycany

Paní Marie Hejlová, bytem ve Skomelně čp. 51, našla koncem května 1987 ve velkoškolce na katastru Zvíkovec v hloubce asi 5 cm v zemi půlkrejcar Františka II. (1792 až 1835) z roku 1816 s nezřetelnou mincovní značkou. Srv. dopis p. Hejlové numismatickému oddělení Národního muzea v Praze z 10. června 1987 čj. HM 5-449/87.

## Z. NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ – J. MICHÁLEK

### Jednotlivé mince z archeologických průzkumů jižních Čech

V letech 1984–1987 byly v souvislosti s archeologickými průzkumy nalezeny jednotlivé mince na následujících lokalitách:

**PÍSEK**, okr. Týž, zahrada u Husovy ZDŠ

SLEZSKO, město SVÍDNICE za LUDVÍKA JAGELLONSKÉHO (1516–1526), půlgroš. Vzhledem k tomu, že okraj mince je na dvou místech vylomený, chybí v opisu některá písmena a letopočet.

Av.: Orlice. +LVDOVICVS...N.ET.BO

Rev.: Koruna. +CI.ITAS:SWIENI.....

**SLANÍK**, obec Přeštovice, okr. Strakonice, východně od osady, trať „Na skalce“, čp. 283/1

Na uvedené lokalitě při povrchovém průzkumu byly odděleně nalezeny 2 mince; nelze proto vyloučit, že jde o větší soubor mincí, který byl porušen orbou.

DOLNÍ RAKOUSY, FERDINAND II. (1619–1637), mincovna Vídeň, mincmistr Mathias Fellner, tříkrejcar 1626.

SLEZSKO, LEOPOLD I. (1657–1705), mincovna Opolí, vardajn F. Nowak, grešle 1704.

**TÝN NAD VLTAVOU**, okr. České Budějovice, pole východně od soutoku Vltavy s Lužnicí, nad kaplí sv. Anny

Značně zkorodovaná a otřelá bronzová mince se zcela nečitelným opisem. Pouze podle slabě zřetelné kresby hlavy lze soudit, že jde o ražbu MARIE TEREZIE (1740–1780).

**PÍSEK**, okr. týž, první pole jižně od sídliště „Písek-jih“, směrem ke Smrkovicům  
ČECHY, FRANTIŠEK II. (I.) (1792–1835), mincovna Praha, krejcar 1800.

**KATOVICE**, okr. Strakonice, pole východně pod „Kněží horou“, pč. 143/1  
UHRÝ, FRANTIŠEK II. (I.) (1792–1835), mincovna Kremnice, krejcar 1832.

**KŘTETICE**, obec Vodňany, okr. Strakonice, jižně od osady, jižní část parcely č. 545 (jižní svah nad levým břehem řeky Blanice)

RAKOUSKO-UHERSKO, FRANTIŠEK JOSEF I. (1848–1916), mincovna Kremnice, zlatník 1888.

VĀCLAV BURIAN

### Drobné příspěvky k evidenci nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

**OLOMOUC - BELIDLA**, okr. Olomouc

Na předměstí Bělidlech byla asi roku 1865 nalezena římská mince s hlavou císaře Nerona na aversu, podle dobové novinářské zprávy „velikosti nynějších rynštáků“.<sup>1</sup>

**JANKOVICE**, okr. Kroměříž

Podle nálezu mincí převážně z doby Jana Lucemburského (1310–1346) v areálu domu čp. 7 se zmiňuje prof. dr. J. Macůrek<sup>2</sup> o posunu nejstaršího historického datování obce. Část nálezu, který byl ukryt v hliněné nádobě, je spolu s nálezovou zprávou V. Měsíce uložena v holešovském muzeu. Do využití prof. Macůrkem unikál nález širší evidenci.

**KLADKY**, okr. Prostějov

Při výkopu základu pro přístavbu domu v zahradě usedlosti čp. 51 (majitel Karel Růžička) dne 11. nebo 12. října 1981 bylo v hloubce 60–70 cm objeveno asi 15 mincí spolu se střepey nádoby, v níž byly původně uloženy. Nález byl údajně vyvezen na skládku. Dva pražské groše Václava IV. (1378–1419) předložil Josef Konečný z Kladek č. 24 dne 23. února 1982 vedoucímu numismatického oddělení Krajského muzea v Olomouci k určení a poskytl nálezové údaje. Obě mince odnesl zpět majiteli pozemku s příslibem, že ve vyvážce bude pátráno. O výsledku však již nepodal další zprávu.

**HORKA**, okr. Chrudim

Nález mincí č. 2261,<sup>3</sup> uvedený do literatury E. Nohejlovou<sup>4</sup> původně s lokalitou Vrbatův Kostelec, možno rozšířit o další informaci. K mnichovskému feniku Wittelsbach č. 160,<sup>5</sup> který je znám v publikovaném popisu v jediném exempláři, patří 3 další, které zůstaly v rodině nálezce, z nichž jeden, předložený autoru této zprávy k určení dne 21. listopadu 1978, vlastní ing. Bohuš Šimáček v Olomouci.

<sup>1</sup> Olomoucké noviny 1865, č. 103, 30. 12. 1865.

<sup>2</sup> MACŮREK, J.: Pod Hostýnem a Křídlem. Brno 1975, s. 22, 29.

<sup>3</sup> NEMEŠKAL, L.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí tolarového. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Praha 1957.

<sup>4</sup> NOHEJLOVÁ, E.: Nález ve Vrbatově Kostelci. NČČsl 15, 1939, s. 59–60.

<sup>5</sup> BEIERLEIN, J. P.: Die Medaillen und Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach I./II. München 1897.

**OLOMOUC**, okr. Olomouc

Při průzkumu násypu na klenbě gotické přístavby ambitu u olomouckého dómu v prostoru románského paláce nalezl v říjnu 1983 dr. Marek Perůtka dvě mince Albrechta Rakouského (1423–1439) z mincovny v Brně, Sejbalova staršího typu 61, z období 1423–1435.<sup>6</sup>

**UNIČOV**, okr. Olomouc

V dubnu 1979 byl v kališti uničovského cukrovaru nalezen Jarmilou Burdovou z Uničova kremnický dukát Zikmundův (1387–1437) z let 1402–1437 typ Huszár 573, minc. zn. 38<sup>7</sup> (vpravo od postavy sv. Ladislava uncíální n, vlevo kroužek s vepsaným ondřejským křížem, který má drobnou variantu: horní šikmé rameno vybíhá pouze do poloviny délky). Bezprostřední lokalita je ovšem velmi sporná vzhledem k nalezišti, kam mohla být mince zavlčena ze širokého územního okruhu dodavatelů cukrové řepy.

**BOUZOV**, okr. Olomouc

V okolí hradu Bouzova byl při vyrovnávání ornice asi roku 1944 nalezen L. Zatloukalou uherský dukát Matyáše Korvína (1458–1490) ražený v Kremnici, typ Réthy 204 B<sup>8</sup> (Košícký poklad č. 48).<sup>9</sup> K určení byl předložen prostřednictvím ThDr. Josefa Paláška teprve 9. listopadu 1975.<sup>10</sup>

**KLADKY**, okr. Prostějov

V zahradě domu čp. 32 při okopávání zeleniny v červenci 1980 nalezl Jaroslav Kučera minci, kterou určujeme takto:

TYROLY, arciv. FERDINAND (1564–1595), Hall, Thomas Krump, tolar 1570.<sup>11</sup>

**HODOLANY**, okr. Olomouc

Před datem 1. září 1898 při hloubení příkopu v poloze Staré grunty došlo k nálezů několika set mincí, uložených v keramickém („kamenném“) hrnci. Dělníci konající práce nález zprvu zatajili, jeden z nálezců časem prodal asi sto mincí jistému olomouckému zlatníkovi za obnos 3 zlatých. Tím případ pronikl na veřejnost a náměstek starosty Home o něm provedl úřední oznámení. Podle zprávy v denním tisku šlo o mince vesměs stříbrné, staré více než 300 roků.<sup>12</sup>

**OSTROH**, okr. Uherské Hradiště

Dne 2. června 1866 v trati Chrast zaměstnanec cukráře Kurzweila v Bzenci Jan Tihlařík vyoral baňku ucanou plechem, která obsahovala množství málo zřetelných stříbrných mincí patrně ze 16. nebo 17. století. Nálezce odevzdal úřadu 311 mincí o hmotnosti 29 lotů.<sup>13</sup>

**DROŽDÍN, KOPEČEK, LOŠOV**, okr. Olomouc

Lokální i časové údaje o nejméně třech malých skupinách zlatých mincí ze 16.–17. století budí důvodné podezření, že jde o rozchvácený nález z poměrně úzkého územního okruhu severovýchodně od Olomouce.

<sup>6</sup> SEJBAL, J.: Moravská mince doby husitské. Brno 1965, s. 159. — Sborník numismatického symposia 1964. Brno 1966, s. 205.

<sup>7</sup> HUSZÁR, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Battenberg 1979, s. 93.

<sup>8</sup> RÉTHY, L.: Corpus Nummorum Hungariae, II. Budapest 1907.

<sup>9</sup> NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: Košícký poklad. Nález zlatých mincí 15.–17. století v Košicích r. 1935. SNM III-A—hist. Praha 1948, s. 46.

<sup>10</sup> Autor děkuje na tomto místě jmenovanému za zjištění nálezových okolností.

<sup>11</sup> Mince byla předložena autoru této zprávy dne 12. 8. 1980.

<sup>12</sup> Státní oblastní archiv Opava, pobočka Olomouc, Krajský soud Olomouc Pr 40/1898. Olomoucký Pozor 1898, č. 100, 1. 9. 1898, s. 3, výtisk zabavený Státním zastupitelstvím Olomouc sign. Ss 41/98.

<sup>13</sup> Moravské noviny 18, 1866, č. 107, s. 413, 8. 9. 1866.

1. V roce 1914 byly získány do sbírek Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci mince nalezené někdy před r. 1914 na Svatém Kopečku u Olomouce:

LEHNICE - BŘEH, 2dukát (1).

ŠPANĚLSKO, FERDINAND KATOLICKÝ (1479–1516), 2dukát (1).<sup>14</sup>

2. Dne 5. 8. 1975 předložil Jaroslav Papoušek numismatickému oddělení olomouckého muzea málo dokonalé pauzy dvou mincí k určení a eventuálnímu prodeji originálů, které se údajně našly při orbě na poli v katastru Droždína před 15 roky (tj. 1960):

AUGSBURG s titulem Ferdinanda II., dukát 1636 (1).

ŠPANĚLSKO, ISABELA (1479–1504) a FERDINAND KATOLICKÝ (1479–1516), 2dukát (1).

3. S místními údaji katastr Lošov, severně od obce, a nálezovými okolnostmi při jednocení řepy někdy v letech 1940–1945, ohlásil dne 5. 2. 1976 † František Hradil nález 4 dukátových mincí, z nichž předložil k určení:

ŠPANĚLSKO, ISABELA (1479–1504) a FERDINAND KATOLICKÝ (1479–1516). 2dukát typu Košický poklad č. 1247.

Podrobíme-li jen zběžně kritice některé údaje, lze poněkud pochybovat již o místu nálezu č. 1, neboť lokalita Sv. Kopeček má značně pozdější osídlení (i když mohl být nález ukryt např. přímo v lese). V druhém a třetím případě je doba nálezu podezřele kolísavá (údaje ad 3 se týkají válečného období a tradice je mohla lehce zaměnit za dobu první světové války). Značný podiv budí nález čtyř dukátových mincí při jednocení řepy. Ať jsou to údaje záměrně či nedopatřením ne příliš jednotné, je pozoruhodné jednak seskupení uváděných lokalit (těsně sousedící katastry), jednak příbuzný numismatický charakter všech tří skupin; to budí představu jednoho nálezového celku, jehož další části se v budoucnu mohou ještě vynořit.<sup>15</sup>

#### OLOMOUC, okr. Olomouc

R. 1865 při výkopu ve sklepě domu č. 27 na Dolním náměstí (U černého orla) nalezl jistý pracovník asi 150 mincí v úplně zteřelém pytlí. Podle sdělení v Olomouckých novinách<sup>16</sup> se mělo za to, že k uschování obnosu došlo za třicetileté války.

#### DEŠTNÁ, okr. Blansko

Novinářská zpráva, otištěná v Zájmech kraje z 18. června 1933,<sup>17</sup> se nepochybně týká nálezu mincí č. 3563. Její obsah je poněkud odlišný od zpráv v denním tisku týden před uvedeným datem; značně se však kryje se souhrnem údajů obsažených v uvedeném registru Nálezů. Uvádí se v ní, že v obci byla právě dokončována stavba rozšířeného hřbitova a během terénních prací pro novou cestu ke hřbitovu objevil jeden z dělníků měděnou krabici s obsahem kolem 100 mincí. Jsou uvedeny ražby rakouské, švédské, saské a dánské, a to zlaté z let 1598–1662 o průměru 25 mm a síle cca 1 mm (tedy dukáty) a stříbrné z let 1593–1622, údaje o průměru 40 mm a síle asi 3 mm ukazují na tolarové hodnoty.

<sup>14</sup> NEMEŠKAL, L.: Nálezy č. 3123; upozorňuje na nedostatek datování dukátu z Lehnice-Břehu, které by zpřesnilo dobu uložení do grošového nebo bezpečnického tolarového období. — DOPITA, J.: Nálezy mincí na Olomoucku. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1986, č. 240, s. 10.

<sup>15</sup> —b—: Rozchvácný nález zlatých mincí od úpatí Kopečka? Stráž lidu 65, 1985, č. 69, s. 4, 15. 6. 1985.

<sup>16</sup> Olomoucké noviny 1865, č. 103, 30. 12. 1865.

<sup>17</sup> Zájmy kraje 6, 1933, č. 25, 18. 6. 1933.

#### SHELLENBURG, hrad ve Slezsku

V pozůstalosti Johanna Spatziera<sup>18</sup> je záznam o četných nálezech mincí velikosti groše s datováním 1675. Autor záznamu klade otázku, zda v té době nebyl hrad obydlen.

#### OLOMOUC, okr. Olomouc

Na staveništi mrazírny v Polské ulici v Olomouci, tedy v jižním předpolí pevnostního území, objevil Antonín Krejčí dne 14. srpna 1975 minci:

UHRY, LEOPOLD I. (1655–1705), Kremnica, groš 1693.

#### PŘEDMOSTÍ, okr. Přerov

Josef Neumann ze stavebního útvaru ČSD Přerov nalezl začátkem března 1975 při kladení železniční koleje v Předmostí minci:

KORUTANY, LEOPOLD I. (1657–1705), St. Veit, C. G. C. Strauß v. Straubenegg, groš 1697.<sup>19</sup>

#### JAROSLAVICE, okr. Znojmo

Při bourání dvorní budovy na faře v Jaroslavicích čp. 8 byl 6. května 1982 nalezen v hliněné maltě krejcar olomouckého biskupa Karla III. Lotrinského (1695–1710) z roku 1705.<sup>20</sup>

Av.: Jako Mayer č. 355,<sup>21</sup> ale v opise nikoli dvojtečky.

Rev.: Jako Mayer č. 354.

#### HNĚVOTÍN, okr. Olomouc

Na ploše rozlehlého vojenského tábořiště, vzniklého v době vlády Marie Terezie z pastvin při toku hanácké říčky Blaty,<sup>22</sup> bylo zřízeno v katastru obce Hněvotína<sup>23</sup> materiálové depo vozatajského sboru a při něm r. 1810 kaple sv. Jana Nepomuckého. Při opravě této kaple v souvislosti s výstavbou důstojnického pavilónu r. 1860, kdy byly okázale slaveny i třicáté narozeniny císaře, uložil velitel depa vozatajský rytmistr Franz Gräszmann v kapli v plechové krabici soubor písemností čítající 46 folií a současně 19 mincí, z nichž stříbrné (např. spolkový tolar z r. 1860) byly získány s áziem 3 zl. 86 kr.<sup>24</sup> Kazeta s doklady zde byla nalezena počátkem roku 1975 a uložena v numismatickém oddělení Krajského vlastivědného muzea v Olomouci.<sup>25</sup> Podle celkové skladby není vyloučeno, že jde o dvě časové vrstvy vzniklé r. 1810 a 1860.

ČECHY, JOSEF II. (1780–1790), Vídeň, grešle 178? (1).

DOLNÍ RAKOUSY, FRANTIŠEK I. (1792–1835), Vídeň, 30krejcar 1807 (1), 20krejcar 1808 (1), 1/2krejcar 1800 (1). FRANTIŠEK JOSEF I. (1848–1916), Vídeň, spolkový tolar 1860 (1), 5krejcar 1859 (1), krejcar 1859 (1), 5/10krejcar 1858 (1).

UHRY, FRANTIŠEK I. (1792–1835), Smolník, 15krejcar 1807 (1), 6krejcar 1800 (1), 3krejcar 1800 (1), krejcar 1800 (1). FRANTIŠEK JOSEF I. (1848–1916), Kremnica, zlatník 1859 (1), 1/4zlatník 1858 (1); Velká Baňa, 6krejcar 1849 (1).

<sup>18</sup> SOA Opava. Pozůstalost Spatzier 4. Urkunden-Sammlung, Band IV. des Johann Spatzier, f. 310b.

<sup>19</sup> Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, přír. čís. 22/84.

<sup>20</sup> EMANUEL VLČEK in litt. 6. 5. 1982.

<sup>21</sup> v. MAYER, E.: Des fürstlichen Hochstiftes Olmütz Münzen und Medaillen. Wien 1873. —BURIAN, V.: Společenské vědy. In: 100 let. Krajské vlastivědné muzeum (1951 až 1983). Sborník k 100. výročí založení prvního českého muzea na Moravě a u příležitosti 135. výročí vzniku olomouckého muzejnictví. Olomouc 1983, s. 90.

<sup>22</sup> BURIAN, V.: Tereziánský vojenský tábor u Olšan-Hněvotína, naleziště depotu mincí. Vlastivědný věstník moravský (v tisku). Zde je podrobněji popsána historie naleziště i obsah pamětních písemností z r. 1860.

<sup>23</sup> Objekt na katastrálním území Hněvotína; pro spádovost k Olšanům byl nesprávně označován podle této obce.

<sup>24</sup> Na fol. 29, viz následující poznámku.

<sup>25</sup> Přírustkové číslo 99/85/1-65.

LOMBARDSKO-BENÁTSKO, FRANTIŠEK I. (1792–1835), Milán, ½lira 1823 (1).  
?, FRANTIŠEK JOSEF I. (1848–1916), 10krejcar 1859 (1).  
POLSKO, STANISLAV AUGUST (1764–1795), groš 1767 (1).  
ANSBACH, groš 1773 (1).

#### NEDVĚZÍ, okr. Olomouc

Zdejší kaple nejsv. Trojice byla roku 1817<sup>26</sup> stavebně rozšířena a opravována v letech 1845, 1883,<sup>27</sup> 1944, naposled 1978.<sup>28</sup> Podle zvyklosti se do věžní bání při všech těchto příležitostech ukládaly pamětní zápisy spolu s mincemi. Při poslední opravě byly v bání objeveny pouze zápisy z 11. července 1944, provedené nadučitelem Josefem Coufalem a starostou Vilémem Müllerem.<sup>29</sup> Dřívější záznamy byly r. 1883 vráceny do bání, jejich obsah zaznamenal olomoucký historik J. Kux,<sup>30</sup> r. 1944 již o nich není zmínka. Složený pamětního depotu mincí ukazuje časově na všechny epochy oprav:

ČESKOSLOVENSKO, 10 h 1937 (1).

Protektorát ČECHY a MORAVA, 10 h 1941 (1), 1942 (1).

?, FERDINAND II. (1619–1637), ?, krejcar 1625 (1).

DOLNÍ RAKOUSY, MARIE TEREZIE (1740–1780), Vídeň, ½krejcar b.l. (1). FRANTIŠEK II. (1792–1835), Vídeň, 6krejcar 1800 (1). FRANTIŠEK JOSEF I. (1848–1916), Vídeň, krejcar 1851 (-).

UHRY, MARIE TEREZIE (1740–1780), Kremnica, poltura 1763 (1). FRANTIŠEK II. (1792–1835), Smolník, krejcar 1816 (1).

SLEZSKO, JOSEF I. (1705–1711), Vratislav, Franz Nowak, groš 1711 (1); Břeh, Christoph Brettschneider, groš 1705 (1); ?, groš 17?? (1).

PRUSKÉ SLEZSKO, FRIDRICH VILÉM II. (1786–1797), 2krejcar 1788 (1).

POLSKO pod Ruskem, KATEŘINA II. (1762–1796), groš 1794 (1).

NĚMECKO, A, 50fenik 1943 (1), 2fenik 1938 (1), 1fenik 1936 (1); B, 50fenik 1943 (1), 2fenik 1939 (2), 1fenik 1941 (1); D, 2fenik 1938 (1); E, 2fenik 1924 (1); G, 2fenik 1938 (1).

Kromě těchto numismatických památek byla přiložena hrací známka, kruhový mosazný střížek, dále drobný kovový krucifix z růžence, rakousko-uherský Karlův vojenský kříž z r. 1916, knoflíkové odznaky dobrovolných hasičů v Nedvězí a NSDAP, psí známka z obce Nedvězí. Zcela zvláštní skupinu příloh tvořily 3 projektily z ručních palných zbraní.<sup>31</sup>

<sup>26</sup> MLČÁK, L.: Státní seznam nemovitých kulturních památek, okres Olomouc a městská památková rezervace Olomouc. Olomouc 1982, s. 74. Zde objekt označen jako lidová architektura z poloviny 19. století.

<sup>27</sup> KUX, J.: Die deutschen Siedlungen um Olmütz. Olmütz 1943, s. 599.

<sup>28</sup> Materiál předložil 21. 6. 1978 k určení numismatickému oddělení Krajského vlastivědného muzea v Olomouci Josef Rokyta, předseda občanského výboru č. 50. Podle zprávy jmenovaného byly památky spolu se současným pamětním zápisem a ukázkami platidel uloženy zpět do věže dne 18. 11. 1978.

<sup>29</sup> Obal tvoří pouzdro z cínového plechu profilu stlačeného oválu. Zápisy jsou provedeny na dvojlistu tzv. „pergaménového“ papíru. Na s. 1 a 3 nadučitel Josef Coufal zaznamenal, že k opravě došlo za starosty Viléma Müllera, prováděl ji stavitel Jindřich Tscheschner z Olomouce. Zmiňuje se o pátém roce války, která si dosud vyžádala životy sedmi zdejších německých rodáků. Toho roku navštěvovalo německou národní školu 17 žáků a 20 žaček, dále zde byla mateřská školka a jesle. Učitelův záznam končí přáním, aby zvonek na věži brzy oznamoval zdejším občanům dlouhý a trvalý mír. Starostův záznam uvádí počet obyvatel (150 Čechů, 200 Němců), zmiňuje se o dívčím zemědělském táboru, o požáru v domě č. 30, scelování polí r. 1935, ceně brambor a stavu sklizně. K zápisu přiložil starosta osobní fotografii, na rubu připsal, že byl tzv. „Erbhofbauer“ na č. 5 (jeho rod byl na statku od r. 1667, KUX, l. c., příloha mezi s. 576/577).

<sup>30</sup> KUX, l. c., s. 599–600.

<sup>31</sup> Ráže .67, .78, .56.

#### KYSELOV, okr. Olomouc

Dosud jediný nález mincí v obci byl zaznamenán 5. května 1878 při bourání zdi stáje v usedlosti Cyrila Schenka (č. 1a staré, č. 3 nové). V rubrice Kronika časopisu Moravia<sup>32</sup> byla o tom otištěna stručná zpráva, udávající počet „2080 Stück Silbermünzen“, žel bez jakéhokoli jejich datování. Cyril Schenk držel usedlost od 10. 5. 1872, jeho předchůdce lze podle archívních zpráv sledovat již od r. 1561.<sup>33</sup>

#### BÍLÁ LHOTA, okr. Olomouc

Dva nálezy jednotlivých zlatých ražeb na témže místě severně od Bílé Lhoty signalizují pravděpodobnost, že při hranici katastru, kudy vedla cesta do Řimic, mohl být ukryt početnější depot. Asi v roce 1880 zde byl totiž nalezen veliký zlatý peníz, který nálezece ihned prodal za několik zlatých. Poté dne 26. července 1882 zde jistá žena odpočívala na mezi cestou do Řimic a na rezném strništi zahlédla zlatou minci vyčnívající z ornice. Byl to peníz hmotnosti 13 gramů, velikosti tehdejšího zlatého, nesoucí reliéf Spící Ježíš na bouřlivém moři s textem In tempestate securibus; na druhé straně zobrazen sv. Jiří v boji s drakem a text Sct. Georgius Equitum Patronus. Nálezkyně si minci ponechala.<sup>34</sup>

#### PROSTĚJOV, okolí

Prof. Josef Smolík v dopise prelátu Josefu Vyvlečkovi, datovaném v Praze 18. října 1897,<sup>35</sup> píše o blíže nám neznámém nález mincí z Prostějovska doslovně: „... až mi laskavě budete odesílati popis nález, jež jste viděl u soudu (?) v Olomouci a který pochází odkudsi z okolí prostějovského...“ Bylo by jistě vhodné pátrat dále ve Smolíkovi pozůstalosti, jak tomu bylo u mančického nález,<sup>36</sup> i ve fondech olomouckých soudů ve zdejších archívech.

<sup>32</sup> Moravia 1, 1878, s. 484.

<sup>33</sup> KUX, l. c., příl. mezi s. 360/361.

<sup>34</sup> Divný nález. Našinec 14, 1882, č. 90, s. 5, 2. 8. 1882.

<sup>35</sup> Dopis byl vložen do exempláře Smolíkovi knihy Denary Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje. Praha 1899. Z pozůstalosti J. Vyvlečky.

<sup>36</sup> ŠIMEK, E.: Sedm dopisů Josefa Smolíka o nález mančickém. NumL 37, 1982, s. 139 až 143.

#### ONDŘEJ KOLÁŘ

### Městské muzeum v Blatné a nálezy mincí

Jedním z hlavních iniciátorů založení muzea v Blatné roku 1922 byl Josef Siblík (19. 3. 1863 – 11. 4. 1931), absolvent učitelského ústavu v Příbrami a pedagog, který se zabýval amatérskou archeologickou a historickou prací v oblasti Blatenska. Stál v čele okresního muzejního spolku, stal se prvním správcem muzea v Blatné a rovněž začal systematicky budovat numismatickou sbírku muzea. Jeho pozůstalost<sup>1</sup> obsahuje některé rukopisy numismatického zaměření, které byly zčásti využity při soupisu nálezů mincí v první polovině padesátých let. Jedná se o rukopisy sign. III.b/1 – „Poklad

<sup>1</sup> Městské muzeum v Blatné, fond Pozůstalost Josefa Siblíka.

v Buzicích",<sup>2</sup> sign. III.b/2 – „Poklad denárů vévodských v Lažánkách“,<sup>3</sup> tamtéž – „Poklad míšeňských grošů u Lažánek“,<sup>4</sup> sign. III.b/3 – „Budislavice – Dožice“,<sup>5</sup> sign. III.b/5 – „Paštiky“,<sup>6</sup> sign. III.b/6 – „Poklad v Rošicích (u Blatné)“,<sup>7</sup> sign. III.b/8 – „Nález u Nírče“.<sup>8</sup>

Rukopis „Nálezy mincí v okrese blatenském“ (sign. III.b/4) obsahuje pouze úvodní pasáž o nálezu Budislavice – Dožice. Další souhrnný rukopis „Nálezy mincí na Blatensku“ (sign. III.b/7) je patrně konceptem větší práce; obsahuje pouze základní, heslovité údaje o podchycených nálezech. Jde o již zmíněné nálezy: Lažánky (denárový nález), Budislavice – Dožice a Rošice, dále o druhý budislavický nález<sup>9</sup> a denárový nález u Černívka,<sup>10</sup> kromě toho pak o devět nálezů dosud nepublikovaných. Dnešní uložení sedmi z nich není známo, není však vyloučeno, že se mince z těchto nálezů dostaly do sbírek muzea v Blatné, kde byly bez uvedení místa původu rozřazeny. Jedná se o nález míšeňských grošů u Munětic, nález míšeňského groše a pražského groše Vladislava II. „u Kropáčků u Chlumů“, nález tří grošů Matyáše, Ferdinanda II. a Karla VI. v Kamenici u Sedlice, nález otřelé mince Rudolfa II. v lese u Pozdyně, nález dvoutolaru Ferdinanda II. v Březí a dva nálezy neuvedeného obsahu v Buzicích a v Polánce.

Čtyři denáry Vratislava II., nalezené v Uzenicích a uvedené v tomto Siblíkově rukopisu, jsou ve staré, dnes již nepoužívané inventární knize Městského muzea v Blatné doprovázeny poznámkou: „V nádobce nalezen poklad denárů Vratislava II. Tyto 4 denáry tvoří závěsek k hodinkám.“ Mince, zapsané pod starým inv. č. G/2, byly později ze sbírek muzea odepsány. Odepsány byly rovněž další nepublikované nálezy, které Siblík neuvádí: šest pražských grošů Jana Lucemburského z nálezů na Horažďovicku (staré inv. č. G/7), denár Spytihněva II. nalezený v Berouně (G/1), groš Karla IV. nalezený v lese Babík u Budislavic (G/9), salcburský dukát nalezený na zřejmě blatenském zámku (CH/11), míšeňský groš Fridricha IV. Bojovného, nalezený ve Svučicích u Březnice (CH/15) a nález tolaru Josefa II. z Čečelovic (G/15).

Poslední nepublikovaný nález, uváděný Josefem Siblíkem, totiž pražský groš Jana Lucemburského, vykopaný na náměstí v Bělčicích a též zapsaný ve staré inventární knize (G/8), se ve sbírkách blatenského muzea dochoval.<sup>11</sup> Dochoval se také nález z Lažánek,<sup>12</sup> který publikujeme samostatně (CH/13–14), a brakteát Přemysla Otakara II.<sup>13</sup> z nepublikovaného nálezů u Uhřicích, zakoupený v pražském obchodu Karla Chaury (G/91). Městské muzeum v Blatné tedy vlastní pouze tři nálezové celky nebo jejich části, většina nálezů, odepsaných ze staré inventární knihy, je neznámá. V příslušné rubrice knihy nejsou odlišeni dárci a nalezcí, takže kromě nálezů u Lažánek nelze nalezece spolehlivě identifikovat.

<sup>2</sup> NEMEŠKAL, L.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí tolarového (1519–1900). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1957, s. 182, č. 3819.

<sup>3</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10. až 12. století). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s.39, č. 1566.

<sup>4</sup> NOHEJLOVÁ-PRĀTOVÁ, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového (1300–1547). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s. 239, č. 2629.

<sup>5</sup> RADOMĚRSKÝ, P.: c. d., s. 50, č. 1627.

<sup>6</sup> POCHITONOV, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1955, s. 170, č. 664.

<sup>7</sup> NEMEŠKAL, L.: c. d., s. 43, č. 3105.

<sup>8</sup> NOHEJLOVÁ-PRĀTOVÁ, E.: c. d., s. 214, č. 2510.

<sup>9</sup> Tamtéž, s. 151, č. 2139.

<sup>10</sup> NEMEŠKAL, L.: České, moravské a slezské nálezy neurčitelných mincí. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1957, s. 261, č. 4359.

<sup>11</sup> Městské muzeum v Blatné, inv. č. E/M 2.

<sup>12</sup> Tamtéž, inv. č. E/M 178, 179, 180.

<sup>13</sup> Tamtéž, inv. č. E/M 1.

## Seznam zkratk periodických publikací

AB	Archiv für Brakteatenkunde
AbhDresden	Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde
ActaNum	Acta Numismatica
AČ	Archivní časopis
AFBDresden	Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege
AIIN	Annali, Istituto Italiano di Numismatica
AJN	American Journal of Numismatics
AMP	Archiv für Medaillen- und Plakettenkunde
ANSMN	The American Numismatic Society Museum Notes
AR	Archeologické rozhledy
ArchA	Archaeologia Austriaca
ASFNA	Annuaire de la Société Française de Numismatique et d'Archéologie
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AuF	Ausgrabungen und Funde
AVANS	Archeologické výzkumy a nálezy na Slovensku
BBMSW	Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts
BM	Berliner Münzblätter
BIMF	Blätter für Münzfreunde
BIMK	Blätter für Münzkunde
BN	Biuletyn Numizmatyczny
BNJ	The British Numismatic Journal
BNZ	Berliner Numismatische Zeitschrift
BSFN	Bulletin de la Société Française de Numismatique
BSNR	Buletinul Societatii Numismatice Romane
BSSN	Bulletin de la Société Suisse de Numismatique
Carinthia	Carinthia. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten
CN	Cahiers Numismatiques
CNJ	Canadian Numismatic Journal
CoinHoards	Coin Hoards
CR	Classical Review
CuadNum	Cuadernos de Numismática
Cunobelin	Cunobelin. The Yearbook of the British Association of Numismatic Societies
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
ČMM	Časopis Matice moravské
ČMorM	Časopis Moravského Muzea
ČMSS	Časopis Muzealnej Slovenskej spoločnosti
ČNM	Časopis Národního muzea v Praze
ČsČH	Československý časopis historický
ČSIM	Časopis Slezského Muzea
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých

ČVSMO Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci  
 DJN Deutsches Jahrbuch für Numismatik  
 DMBI Deutsche Münzblätter  
 DolgKolozsvár Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum és Régisegtárabol –  
 Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du  
 Musée National de Transylvanie a Kolozsvár  
 DumbOC Dumbarton Oaks Catalogues  
 DumbOP Dumbarton Oaks Papers  
 EcHistR Economic History Review  
 EČ Ekonomický časopis  
 Eiréné Eiréné. Studia Graeca et Latina  
 FMB Frankfurter Münzblätter  
 FÖ Fundberichte aus Österreich  
 Germania Germania. Korrespondenzblatt der Römisch-Germanischen  
 Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts  
 GlasAkadBeograd Glasnik Srpske Akademiji Nauke  
 GlasMuzLjubljana Glasnik Muzejskoga društva za Slovenijo  
 GN Geldgeschichtliche Nachrichten  
 HBN Hamburger Beiträge zur Numismatik  
 HČ Historický časopis  
 HistCarp Historica Carpatica  
 Historica Historica  
 HistSlov Historica Slovaca  
 HŠt Historické štúdie  
 IN Italia Numismatica  
 InfNum L'Information Numismatique  
 INJ Israel Numismatic Journal  
 IrishNum Irish Numismatics  
 JBAW Jahrbuch der Bayerischen Akademie der Wissenschaften  
 JbBernHistMus Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums in Bern  
 JbDAW Jahrbuch der Deutschen Akademie der Wissenschaften  
 zu Berlin  
 JbRGZM Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz  
 JfA Jahrbuch für Altertumskunde  
 JIAN Journal International d'Archéologie Numismatique  
 JMP Jaarboek voor Munten Penningkunde  
 JNG Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte  
 JSH Jihočeský sborník historický  
 Klio Klio. Beiträge zur alten Geschichte  
 KSIAMoskva Kratkije soobščenija o dokladach i polevyh issledovanijach  
 Instituta archeologii AN SSSR  
 KwH Kwartalnik historyczny  
 KwHistKultMat Kwartalnik Historii Kultury Materialnej  
 Letopis Letopis Slovenske Akademije znanosti in umetnosti  
 ŁódzkiNum Łódzki Numizmatyk  
 MainzZ Mainzer Zeitschrift  
 MatStarWczes Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne  
 MBNG Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft  
 MIÖG Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichts-  
 forschung  
 MNGB Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Berlin

MNGW Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien  
 MNZ Moravské numismatické zprávy  
 MÖGMM Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Münz-  
 und Medaillenkunde  
 MÖNG Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft  
 MoneyTrend Money Trend  
 Musaica – viz též Musaica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského  
 ZbFFUK Mitteilungen des Vereines für Münz-, Wappen- und Siegel-  
 MVMWS kunde  
 MVP Muzejní a vlastivědná práce  
 NA Numismatischer Anzeiger  
 NatArb Fra Nationalmuseets Arbejdsmark  
 NC The Numismatic Chronicle  
 NCirc The Numismatic Circular  
 NČČsl Numismatický časopis československý  
 NE Numizmatika i Epigrafika  
 NH Numario Hispanico  
 NK Numizmatikai Közlöny  
 NumL Numismatické listy  
 NNA Nordisk Numismatisk Arsskrift  
 NNB Numismatisches Nachrichtenblatt  
 NNM Numismatic Notes and Monographs  
 NumSb Numismatický sborník  
 NSfr Numizmatika i sfragistika  
 NSMoskva Numizmatičeskij Sbornik  
 NumZagreb Numizmatika. Vjesnik Numizmatičkog Društva u Zagrebu  
 NV Numizmatičke Vijesti  
 NZ Numismatische Zeitschrift  
 Nzpr Numismatické zprávy  
 PA Památky archeologické  
 PAR Pro Austria Romana. Nachrichtenblatt für Forschungsarbeit  
 über die Römerzeit Österreichs  
 PP Památková péče  
 ProcDublin Proceedings of the Royal Irish Academy  
 PrzHist Przegląd Historyczny  
 PSH Pražský sborník historický  
 RBN Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie  
 RHist Revue Historique  
 RIN Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini  
 RN Revue Numismatique  
 RoczHist Roczniki Historyczne  
 RoczMuzNarWarszawa Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie  
 RozpravyČSAV Rozpravy Československé Akademie věd  
 RozpravyNTM Rozpravy Národního technického muzea v Praze  
 RSN Revue Suisse de Numismatique  
 SAP Sborník archivních prací  
 SberBerlin Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften  
 zu Berlin. Klasse für Philosophie, Geschichte, Staats-, Rechts-  
 und Wirtschaftswissenschaften  
 SberMünchen Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.  
 Phil.-Hist. Klasse

SbMSS	Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti
SCN	Studii si Cercetari de Numismatica
SGE	Soobščenija Gosudarstvennogo Ermitaža
SH	Sborník historický
Situla	Situla. Glasnik Narodnega muzeja v Ljubljana
SlezNum	Slezský numismatik
SlovArch	Slovenská archeológia
SlovNum	Slovenská numizmatika
SlezSbor	Slezský sborník
SM	Schweizer Münzblätter
SMM	Sborník Matice Moravské
SNM	Sborník Národního muzea v Praze. Acta Musei Nationalis Pragae. Řada A – Historická
	Sborník Národního technického muzea
SNMT	Sborník prací Filozofické fakulty university J. E. Purkyně.
SPFFBU-(C)	Řada historická – (C)
	Sborník prací Filozofické fakulty university J. E. Purkyně.
SPFFBU-(E)	Řada archeologicko-klasická – (E)
	Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-Hist. Klasse
SberWien	Středočeský sborník historický
	Studia historica slovac
SSH	Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV
StHSI	Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde
ŠZ	Trudy Gosudarstvennogo Ermitaža
TMP	Trudy Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja
TrudyGE	Umění
TrudyGIM	Vestník drevnej istorii
Umění	Voprosy istorii
VDI	Věstník Numismatické společnosti československé
VI	Wissenschaftliche Beiträge der Martin Luther Universität Halle – Wittenberg
VěstníkNSpolČsl	Wiadomości Numizmatyczne
WissBeitrHalle	Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne
	Zápisky katedry československých dějin a archivního studia
WN	Filozofické fakulty University Karlovy v Praze
WNA	Zapisky Numizmatyczne
Zápisky	Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica
	Zborník Narodnog Muzeja u Beogradu
ZapNum	Zborník Slovenského Národného Múzea – Historica
ZbFFUK	Zeitschrift für Numismatik
ZbNMBegrad	Zeitschrift für Münz- und Medaillenkunde
ZbSNM	Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde
ZfN	
ZMM	
ZMSW	

## Články

Ivo Pánek, První české florény .....	7
Ivo Pánek, O chronologii vídeňských feniků s hlavou kozorožce L 164 .....	23
Jaroslav Čechura, Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396–1416 .....	33
Lubomír Nemeškal, Vývoj českého mincovnictví v druhé polovině 15. a na počátku 16. století .....	67
Václav Burian, Nález drobné mince z konce grošového období v Bělko- vicích (okr. Olomouc) r. 1981 .....	149
Helena Štroblová, Sociální zápasy mincovních zaměstnanců v Kutné Hoře ve 2. polovině 16. století .....	203
Andrzej Mikołajczyk, Polské mince v českých a moravských nálezech ze 16.–18. století .....	213

## Nálezy

Roman Zaoral, Z nálezů u Rajhradu, okr. Brno-venkov .....	231
Oldřich Kotyza, Stříbrný denár ze sbírky Václava Voborského .....	232
Ivo Pánek, Nález pražských grošů z Hraběšína, okr. Kutná Hora .....	232
Ondřej Kolář, Nález mincí v Budičovicích, obec Skály, okr. Písek .....	234
Zdenka Nemeškalová-Jiroudková, – Pavel Břicháček, Nález drobné mince v Týně nad Vltavou .....	234
Miroslav Hus, Nález mincí z 15. století v Želvicích, okr. Plzeň-jih .....	236
Miroslav Hus, Nález mincí v Plzni, nám. Republiky čp. 96 .....	238
Ondřej Kolář, Nález mincí u Lažánek, okr. Strakonice .....	239
Dana Svobodová, Nález hornorakouského 3krejcaru Ferdinanda I. z roku 1550 u Hořan, okr. Most .....	241
Anton Fiala, Nález medených mincí na lokalitě Prášily na Šumave .....	241
Dana Svobodová, Nález ražby města Elbingu z roku 1632 u Obecnice, okr. Přeborn .....	242
Dana Svobodová, Několik nálezů jednotlivých mincí z let 1742–1860 .....	242
Zdenka Nemeškalová-Jiroudková – Jan Michálek, Jednotlivé mince z archeologických průzkumů jižních Čech .....	243
Václav Burian, Drobné příspěvky k evidenci nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku .....	244
Ondřej Kolář, Městské muzeum v Blatné a nálezy mincí .....	249
Seznam zkratk periodických publikací .....	251

## Zusammenfassung

I. Pánek, Die ersten böhmischen Florens .....	20
I. Pánek, Über die Chronologie der Wiener Pfennige mit einem Steinbockskopf L 164 .....	31
J. Čechura, Die Wirtschaftsgebarung der Stadt České Budějovice in den Jahren 1396–1416 .....	66
L. Nemeškal, Die Entwicklung des böhmischen Münzwesens in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts .....	142
V. Burian, Der Fund kleiner Münzen aus dem Ende der Groschenepoche in Bělkovice (Bez. Olomouc) i. J. 1981 .....	199
H. Štroblová, Die sozialen Kämpfe der Münzangestellten in Kutná Hora in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts .....	212
A. Mikołajczyk, Polnische Münzen in den böhmischen und mährischen Funden aus dem 16.–18. Jahrhundert .....	230



PO - PÁ  
900 - 1800

☎ 23 20 516

**Stálý výkup  
známek i mincí  
za hotové**

Speciální prodej známek  
ČSR I a II  
Bohatý výběr známek  
celého světa  
Prodej čs. zlatých, stříbrných  
i jiných mincí  
*Zlaté dukáty Karel IV.  
sada 4 kusy Kčs 50 000*

## NUMISMATICKÝ SBORNÍK XIX

Vydali:

Archeologický ústav ČSAV

Jiří Vandas, obchod s mincemi, Praha

Praha 1993

Vytiskla tiskárna Václav Stuchl TIGRAS Klíčany  
Vydání 1. – 256 stran (9 obrazových příloh v textu)

Náklad 1 000 ks

## OB a ZP servis

P. O. box 5

695 04 Hodonín

### nabízí k dodání katalogy mincí:

Novotný, Šimek - Československé mince 1918 – 1992

Novotný - Mince Františka Josefa I. 1848 – 1916

Novotný - Mince Ferdinanda V. 1835 – 1848

(Kapesní formát, vyobrazení všech typů mincí, ceny ve třech stupních kvality)

Standard catalog of World Coins 1993

G. Schön - Deutscher Münzkatalog

R. S. Yeoman - A Guide Book of United States Coins